

Till statsrådet och chefen för Socialdepartementet

Genom beslut av regeringen den 18 december 2003 bemyndigades chefen för Socialdepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppgift att göra en bred översyn av rätten och möjligheterna att använda teckenspråket (dir. 2003:169). I tilläggsdirektiv den 15 september 2005 gavs utredaren i uppdrag att i målgruppen för sitt arbete inkludera barn, ungdomar och vuxna som är hörande men som inte kan tillgodogöra sig talat språk och som därför är beroende av teckenspråk för sin kommunikation (dir. 2005:100).

Statsrådet Lars Engqvist utsåg den 19 januari 2004 förre riksdagsledamoten Torgny Danielsson för detta uppdrag. Utredaren anställdes på heltid i utredningen den 1 november samma år.

Sakkunniga och experter i utredningen har varit

Karin Andréé-Heissenberger, stf föreståndare vid Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet

Mona-Britt Broberg, förbundsordförande, Föreningen Sveriges Dövblinda

Greger Bååth, generaldirektör, Specialskolemyndigheten

Klara Grundberg, departementssekreterare, Justitiedepartementet

Christina Herder, handläggare, Statens kulturråd

Katarina Höög, kansliråd, Utbildnings- och kulturdepartementet

Eva Jannerlid, konsulent, Arbetsförmedlingen för döva i Uppsala

Kerstin Jansson, departementssekreterare, Socialdepartementet

Olle Josephson, docent, Svenska språknämnden

Birgitta Larsson, Utredare, Socialstyrelsen

Tomas Larsson, dövkonsulent, Arbetsförmedlingen rehabilitering i Lund

Lars Lindberg, kansliråd, Socialdepartementet

Rebecka Randler, kansliråd, Kulturdepartementet

Anna Westerholm, kansliråd, Utbildningsdepartementet

Catharina Wettergren, kansliråd, Utbildnings- och kulturdepartementet

Lars-Åke Wikström, förbundsordförande, Sveriges Dövas Riksförbund

Stig Wintzer, utredare, Sveriges kommuner och landsting samt

Carin Åberg, departementssekreterare, Kulturdepartementet

Anna Westerholm entledigades från sitt uppdrag den 20 september 2004 och i hennes ställe förordnades Catharina Wettergren. Carin Åberg entledigades den 31 oktober 2004 och i hennes ställe förordnades Rebecka Randler. Kerstin Jansson entledigades den 26 augusti 2005 och i hennes ställe förordnades Lars Lindberg. Rebecka Randler entledigades den 12 september 2005 och i hennes ställe förordnades Katarina Höög. Tomas Larsson entledigades den 28 november 2005 och i hans ställe förordnades Eva Jannerlid. Lars Lindberg entledigades den 31 januari 2006 och i hans ställe förordnades på nytt Kerstin Jansson.

Som huvudsekreterare i utredningen har den 1 mars 2004 förordnats Christer Degsell och till sekreterare fr.o.m. den 1 juni samma år Barbro Allardt Ljunggren. Barbro Allardt Ljunggren entledigades från sitt uppdrag den 30 juni 2005 och i hennes ställe har den 10 oktober 2005 förordnats Anna-Sofia Quensel.

Utredningen har antagit namnet utredningen Översyn av teckenspråkets ställning.

Utredningen har avlämnat ett delbetänkande Teckenspråk och teckenspråkiga. Kunskaps- och forskningsöversikt (SOU 2006:29).

Härmed överlämnar vi vårt slutbetänkande Teckenspråk och teckenspråkiga. Översyn av teckenspråkets ställning (SOU 2006:54).

Stockholm den 11 maj 2006

Torgny Danielsson

/Christer Degsell
Anna-Sofia Quensel

Innehåll

Förkortningar	17
Sammanfattning	19
Författningsförslag	33
1 Inledning	39
1.1 Uppdraget.....	39
1.2 Hur har vi arbetat.....	39
1.3 Utgångspunkter för mitt arbete.....	40
1.3.1 Rätten och möjligheterna att använda språket.....	40
1.3.2 Tillgänglighet på lika villkor som andra	42
1.3.3 Delaktighet är grunden för ett demokratiskt samhälle	43
2 Teckenspråkiga	45
2.1 Ett samhälle för alla	45
2.1.1 Teckenspråkiga personer – döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade och språkstörda	47
2.1.2 Rätten till språk.....	47
2.2 Hörhjälpmedel kan inte ersätta teckenspråk.....	49
2.2.1 Cochleaimplantat återställer inte hörseln	51
2.2.2 Snabbare och lättare att kommunicera med teckenspråk	52
2.3 Ingen statistik över antal personer som är döva, dövblinda eller har en hörselnedsättning.....	53
2.3.1 Mellan 100 och 200 per årskull	54

2.3.2	Mellan 60 och 70 barn är beroende av teckenspråk och ca 140 behöver teckenspråk per årskull.....	54
2.3.3	Antalet döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade personer i Sverige i behov av tekniska hjälpmedel eller annat stöd uppskattas till minst 30 000 personer	55
2.3.4	Antal personer med språkstörning i behov av insatser av samma slag som döva.....	56
3	Från objekt för talträning till teckenspråkig medborgare.....	57
3.1	Samhället utestänger avvikande	60
3.2	Objekt för talträning.....	61
3.3	Medvetenheten om dövas behov ökade i slutet av 1960-talet	61
3.3.1	Det svenska teckenspråket erkänns som dövas första språk.....	62
3.4	Min bedömning	63
4	Tecknade språk, det svenska teckenspråket och teckenspråkigas tvåspråkighet.....	65
4.1	Tecknade språk.....	65
4.1.1	Teckenspråk som modersmål, förstaspråk, andraspråk och som främmande språk	66
4.1.2	Teckenspråksmiljö och teckenspråksgemenskap.....	69
4.2	Dövas, dövblindas och hörselskadades tvåspråkighet.....	71
4.3	Språkligt utfall	72
5	Det svenska teckenspråkets status.....	77
5.1	Det svenska teckenspråket har en stark ställning.....	78
5.2	Många språk i Sverige.....	79
5.3	Sverige saknar i likhet med många andra länder i världen särskilda språklagar.....	79

5.3.1	Nationalspråk, landets språk, huvudspråk eller officiellt språk	80
5.3.2	Förslag om lag som stärker svenska språkets ställning	81
5.4	Frågan om teckenspråket som nationellt minoritetsspråk i Sverige	82
5.4.1	Europarådets konvention om minoritetsspråk	82
5.4.2	Villkor för status som minoritetsspråk.....	83
5.5	Teckenspråket i anslutning till Sveriges ställningstagande till minoritetsspråkskonventionen	83
5.5.1	Den fortsatta diskussionen i Sverige, Norden och inom Europarådet	85
5.6	Språkstatus är ytterst en attitydfråga.....	86
5.6.1	”Vi” och ”dom” – exkluderingens byggstenar	87
5.6.2	Exkludering på grund av funktionshinder	88
5.6.3	Exkludering på grund av språk	88
5.6.4	En dubbel exkludering.....	89
5.7	Mina överväganden	89
5.8	Min bedömning.....	92
6	Utbildning på teckenspråk	95
6.1	Likvärdig utbildning – ett centralt begrepp.....	96
6.2	Teckenspråk ska vara första språk för dem som behöver det	98
6.2.1	Barns behov av teckenspråk uppmärksammas inte alltid.....	99
6.3	Språket är lärandets grund.....	100
6.3.1	Viktigt med undervisning i modersmål för barns språkutveckling.....	100
6.4	Det livslånga lärandet.....	101
6.5	Splittrat ansvar – hot mot likvärdig utbildning	102
6.5.1	Instrument för likvärdig utbildning	103
6.5.2	Läroutbildning och fortbildning av lärare och skolledare	104

6.6	Förskolan	105
6.6.1	Förskoleklassen – en egen skolform.....	109
6.7	Skolformer för skolpliktens fullgörande.....	110
6.8	Statens stöd till teckenspråkiga barns och ungdomars skolgång	113
6.8.1	Specialpedagogiska institutet	114
6.8.2	Specialskolemyndigheten	115
6.8.3	Specialskolan för döva och hörselskadade.....	115
6.8.4	Döva och hörselskadade elever som också är utvecklingsstörda	120
6.9	Gymnasieskolan	121
6.9.1	Riksgymnasiet för döva i Örebro.....	122
6.9.2	Utbildningen vid Riksgymnasiet för döva.....	123
6.10	Läromedel	125
6.11	Min överväganden	130
6.12	Min bedömning	134
6.13	Många utredningar har berört teckenspråkigas lärande	139
6.13.1	Utredningen om funktionshindrade elever i skolan – avslutad 1998	139
6.13.2	Kunskapslyftskommittén – avslutad 2000.....	141
6.13.3	Uppdrag åt Högskoleverket att belysa situationen för elever med funktionshinder inom högskolan – redovisat 2000	144
6.13.4	Utredningen om läromedel för barn, elever och vuxenstuderande med funktionshinder – avslutad 2003	146
6.13.5	Utvärderingen av folkbildningen – avslutad 2004.....	147
6.13.6	Carlbeck-kommittén - avslutad 2004	147
7	Barn med grav språkstörning i behov av teckenspråk för kommunikation.....	151
	Uppdraget	151
7.1	Hörande som på grund av funktionsnedsättning är beroende av teckenspråk för sin kommunikation	152

7.1.1	Hörande barn som till följd av funktionshinder är beroende av teckenspråk har bedömts tillhöra specialskolans målgrupp.....	152
7.2	Målgruppens storlek.....	154
7.2.1	Antalet barn och ungdomar med grav språkstörning beräknas uppgå till ca 5 000	154
7.2.2	Antalet barn med grav språkstörning i behov av teckenspråk för sin kommunikation	155
7.2.3	Barn med grav språkstörning i behov av teckenspråk har osynliggjorts.....	156
7.3	Barn med grav språkstörning får i ökande omfattning utbildning i sin hemkommun.....	157
7.4	Visstidsutbildning vid resurscenter.....	158
7.5	Min bedömning.....	159
8	Utbildning i svenskt teckenspråk för invandrade, tfi.....	161
8.1	Svenskt teckenspråk för invandrade	161
8.1.1	Rätt till utbildning	162
8.2	Grundläggande om sfi.....	162
8.2.1	Mottagandet av flyktingar m.fl. enligt ersättningsförordningen.....	163
8.2.2	Särskilda regler för asylsökande.....	163
8.3	Målet med sfi.....	164
8.4	Introduktionsprogram för nyanlända enligt ersättningsförordningen	165
8.4.1	Ersättning för introduktionen	166
8.5	Asylsökande	167
8.6	Nuvarande utbildningar i teckenspråk för invandrade	167
8.6.1	Kommuner – utbildning i svenskt teckenspråk för invandrade	167
8.6.2	Folkhögskolor – utbildning i svenskt teckenspråk ..	169
8.7	Hur många är i behov av utbildning i teckenspråk för invandrade?.....	171
8.7.1	Migrationsverket.....	171

8.7.2	Enkätresultat från landsting och kommuner.....	171
8.7.3	Övriga uppgifter.....	172
8.8	Min bedömning	173
8.8.1	Sfi och kommunala introduktionsprogram	173
8.8.2	Samverkan mellan myndigheter behövs	175
8.8.3	Utbildning i tfi på folkhögkolor	176
9	Teckenspråksutbildning för föräldrar	177
9.1	Stöd till föräldrar till teckenspråkiga barn	178
9.2	Delat ansvar mellan stat och landsting för att erbjuda föräldrar utbildning i teckenspråk.....	179
9.2.1	Landstingens introduktionsutbildning.....	179
9.2.2	Statlig utbildning i teckenspråk för föräldrar (TUFF).....	183
9.2.3	Målen för TUFF-utbildningen.....	185
9.2.4	Problem	186
9.3	Skolverkets utvärdering av TUFF-utbildningen	189
9.3.1	Skolverkets slutsatser och förslag:.....	190
9.4	Mina bedömningar	191
9.5	Mina förslag	194
10	Samhällsstöd	197
10.1	Inledning.....	198
10.2	Olika huvudmän svarar för samhällstödet.....	198
10.2.1	Grundläggande principer och lagar.....	199
10.3	Vardagstolkning – landstingens ansvar enligt HSL.....	204
10.3.1	Vardagstolkning	204
10.4	Sjukvård, social service och äldreomsorg.....	205
10.4.1	Teckenspråkig direktkommunikation viktig.....	206
10.4.2	Äldre teckenspråkigas situation	206
10.5	Teckenspråkiga i arbetslivet.....	208
10.5.1	Olika stöd till teckenspråkiga i arbetslivet	208
10.5.2	Situationen för teckenspråkiga i arbetslivet	210

10.5.3 Andra former av stöd åt teckenspråkiga i arbetslivet	214
10.6 Tolkning vid utbildning.....	215
10.6.1 Vuxenutbildning – grundläggande samt gymnasial vuxenutbildning	215
10.6.2 Folkbildning.....	217
10.6.3 Universitet och högskolor	217
10.6.4 Privata utbildningsanordnare	218
10.7 Rikstolktjänsten för förtroendevalda	219
10.8 Barns behov av tolk.....	220
10.8.1 Att tolka döva barn och ungdomar	220
10.9 Möjligheter att överklaga utebliven tolk eller kvalitet på tolkning	222
10.9.1 Tolk för vardagstolkning.....	223
10.9.2 Insatser enligt socialtjänstlagen	224
10.10 Behov av teckenspråkigt samhällsstöd.....	224
10.11 Överväganden	227
10.12 Mina bedömningar och förslag	228
10.12.1 Samhällsstöd, socialtjänst m. m.	230
10.12.2 Arbetslivet.....	232
10.12.3 Utbildning.....	233
10.12.4 Barns behov av tolk	235
11 Statsbidraget till landstingens tolktjänst	237
11.1 Tolktjänst i offentlig regi.....	238
11.1.1 Bakgrund	238
11.1.2 Införandet av ett riktat statsbidrag.....	238
11.1.3 Dagsläget	241
11.2 Nuvarande modell för statsbidraget	245
11.2.1 Behoven ska styra fördelningen.....	246
11.2.2 Statsbidraget och landstingens kostnader	246
11.3 Min bedömning.....	250
11.4 Mitt förslag.....	254

12	Teckenspråkiga förtroendevalda	259
12.1	Det politiska livet ska spegla befolkningens helhet	259
12.1.1	Förtroendevalda	260
12.2	Förtroendevalda med funktionshinder	260
12.2.1	Antalet förtroendevalda	261
12.3	Hur blir man valbar?	262
12.4	Min kartläggning	262
12.5	Mina bedömningar	263
13	Tolkutbildning och auktorisation av översättare	269
13.1	Tolkutbildning i allmänhet	270
13.1.1	Kort om olika utbildningar till tolk	271
13.2	Utbildning i teckenspråk – grund för tolkutbildning	272
13.3	Utbildning till teckenspråkstolk	275
13.3.1	Folkbildning och yrkesutbildning inom folkbildningen	275
13.3.2	Bakgrunden till dagens utbildningar av tolkar	275
13.3.3	TÖI:s ansvar för teckenspråkstolkutbildningen	276
13.3.4	Successivt förändrad utbildning	277
13.3.5	Kraven för antagning, uppläggning och innehåll varierar	277
13.3.6	Tidigare utbildningar till teckenspråkstolk	278
13.3.7	Nuvarande utbildningar	278
13.3.8	Mål och innehåll i nuvarande tolkutbildning	279
13.3.9	Sju folkhögskolor – sju olika utbildningar	281
13.4	Orsaker till svårigheter att rekrytera sökande till tolkutbildningarna	282
13.4.1	Utvecklingen av antalet sökanden	283
13.4.2	Brist på sökande eller brist på kompetenta sökande?	286
13.4.3	Dimensionering av utbildningarna	288
13.4.4	Fristående teckenspråkslinjer – en lösning på bristen på kompetenta sökande?	289
13.4.5	Utbildning av tolkar för vuxendöva, skrivtolkar	289

13.5	Tolkutbildningen har utvärderats flera gånger.....	290
13.5.1	Nya utredningar.....	290
13.6	Auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar samt översättare	294
13.6.1	Auktorisation av teckenspråkstolkar.....	294
13.6.2	Auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar	296
13.6.3	Även översättare behöver auktoriseras	297
13.7	Övriga förslag.....	298
13.7.1	Nationellt tolkregister.....	298
13.8	Mina bedömningar	298
13.8.1	Tolkutbildningarna och bristen på sökande.....	298
13.8.2	Auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar	304
14	Kultur, medier och möjligheter till eget skapande	307
14.1	Svårt för teckenspråkiga att få tillgång till samhällets kulturutbud	307
14.2	Litteratur och bibliotek	308
14.2.1	Gällande lagstiftning och konsekvenser av ändring i lagen om upphovsrätt	309
14.2.2	Producenter av litteratur och information på teckenspråk	310
14.2.3	Bibliotek	312
14.3	Film och teater	315
14.3.1	Film.....	315
14.3.2	Teater.....	316
14.4	Museiverksamhet och utställningar	318
14.5	Möjligheter till eget skapande	319
14.5.1	Folkbildningen.....	319
14.5.2	Teckenspråkigas föreningsliv.....	321
14.6	Medier.....	322
14.6.1	Public service-företagen	322
14.6.2	Övriga programföretag.....	324

14.7	Min bedömning	324
15	Forskning.....	329
15.1	Uppdraget	329
15.2	Hur nuvarande forskning kartlagts	330
15.3	Kartläggningens resultat	332
15.4	Forskning behövs inom många områden.....	333
15.4.1	Teckenspråkiga barns språkutveckling och tvåspråkighet	333
15.4.2	Språkvetenskaplig forskning om svenskt teckenspråk och om svenska som andraspråk för teckenspråkiga (döva).....	335
15.4.3	Samhällsvetenskaplig forskning om vuxna teckenspråkiga.....	336
15.4.4	Forskning om tolkning mellan tecknade och talade språk.....	337
15.4.5	Teknikutvecklingen skapar nya möjligheter för teckenspråkiga.....	337
15.5	Min bedömning	338
16	Ekonomiska och andra konsekvenser	341
16.1	Finansieringsanalys	341
16.2	Integration och jämställdhet.....	342
16.3	Det svenska teckenspråket	342
16.4	Utbildning på teckenspråk likvärdig den som erbjuds andra i samhället	342
16.4.1	Utbildning för teckenspråkiga barn och ungdomar.....	344
16.4.2	Barn, ungdomar och vuxna med språkstörning i behov av insatser av samma slag som teckenspråkiga.....	344
16.4.3	Utbildning för vuxna	345
16.4.4	Döva invandrades behov av utbildning i svenskt teckenspråk.....	345
16.4.5	Teckenspråksutbildning för föräldrar.....	346

16.5 Teckenspråkiga förtroendevalda	346
16.6 Samhällsstöd.....	347
16.7 Statsbidraget till tolktjänsten	348
16.8 Tolkutbildning och auktorisation av översättare	349
16.9 Kultur, medier och eget skapande.....	350
16.10Forskning	351
Bilaga 1 Kommittédirektiv	353
Bilaga 2 Internationell överblick	374
Bilaga 3 Enkät till kommunerna, SoL.....	401
Bilaga 4 Enkät till landstingens tolkcentraler	407
Bilaga 5 Enkät om den pedagogiska hörselvården	423
Bilaga 6 Enkät till auktoriserade tolkar.....	435
Bilaga 7 Enkät om kostnader för tolk i domstolen.....	447
Bilaga 8 Enkät om tolk i kriminalvården	451
Bilaga 9 Tillgång till tolk	457
Bilaga 10 Enkät om teckenspråkiga förtroendevalda	459
Bilaga 11 Enkät till folkhögskolor	463
Referenser	479

Förkortningar

Använda förkortningar och kortformer

AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
bet.	Betänkande
CI	Cochlea implantat
DHB	Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn
Dir/dir.	Direktiv
Ds	Departementsserien
EU	Europeiska unionen
FSDB	Föreningen Sveriges Dövblinda
HRF	Hörselskadades Riksförbund
ibid.	Anfört arbete
IT	Informationsteknik
komvux	Kommunal vuxenutbildning
KrU	Kulturutskottet
KU	Konstitutionsutskottet
Lpf94	Läroplan för de frivilliga skolformerna
Lpö98	Läroplan för förskolan
Lpo94	Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet
prop.	Proposition
rskr.	Riksdagsskrivelse
SCB	Statistiska Centralbyrån
SDR	Sveriges Dövas Riksförbund
sfi	Svenskundervisning för invandrare
SFS	Svensk författningssamling
SIH	Statens institut för handikappfrågor i skolan
SIT	Specialpedagogiska institutet
SPM	Specialskolemyndigheten
skr.	Regeringens skrivelse
SOU	Statens offentliga utredningar
SR	Sveriges Radio

SÖ	Sveriges överenskommelser
SVT	Sveriges Television
TPB	Talboks- och punktskriftsbiblioteket
tfi	Undervisning i svenskt teckenspråk för invandrare
TÖI	Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet
UR	Sveriges Utbildningsradio

Sammanfattning

Uppdraget (Kapitel 1)

Jag har haft i uppdrag (dir. 2003:169) att göra en översyn av rätten och möjligheterna för personer som är teckenspråkiga (döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade) att använda sitt språk i olika sammanhang. Uppdraget har varit omfattande dels genom mängden av deluppdrag, dels genom att de olika uppdragen kommer från flera departement inom regeringskansliet. Jag har i tilläggsdirektiv (dir. 2005: 100) fått i uppdrag att inkludera barn, ungdomar och vuxna som är hörande men som inte kan tillgodogöra sig talat språk och som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation i målgruppen. Fortsättningsvis kallar jag alla inom målgrupperna för teckenspråkiga.

Tre perspektiv – språkpolitiskt, handikappolitiskt och demokratiskt

Jag närmat mig mitt uppdrag utifrån tre perspektiv. Det första och grundläggande perspektivet är språkpolitiskt och handlar om rätten och möjligheterna att använda teckenspråket och att ingen får diskrimineras på grund av sitt språk. Det andra perspektivet är handikappolitiskt och handlar om tillgänglighet för människor med funktionshinder jämfört med övriga medborgare i det svenska samhället. Det tredje perspektivet är ett demokratiperspektiv och handlar om delaktighet på lika villkor som andra.

I mina direktiv hänvisas till den nationella handlingsplanen för handikappolitiken. Viktiga mål i handlingsplanen är bl.a. ökad tillgänglighet och delaktighet. För teckenspråkiga är tillgången till information på teckenspråk och möjligheten att göra sig förstådda på teckenspråk en grundläggande förutsättning för tillgänglighet och delaktighet.

Det svenska teckenspråket (Kapitlen 2, 3, 4 och 5)

Synen på teckenspråk och teckenspråkiga har förändrats

I likhet med människor med andra slag av funktionshinder har människor med nedsatt hörsel objektifierats. Döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade har setts mer som objekt för talträning än som teckenspråkiga individer. På grund av sin funktionsnedsättning har de ofta nedvärderats av majoritetssamhället.

Insikten om teckenspråket som ett språk bland andra har blivit alltmer uppmärksammat i detsvenska samhället under 1900-talets två sista decennier. Genom införandet av teckenspråk som allmänt språkämne i grund-, gymnasieskola och komvux 1995 har språket övergått från att vara en kommunikationsmetod med handikappolitiska förtecken till att vara ett av många språk som används i dagens Sverige. Genom denna förskjutning av perspektivet på teckenspråket ändras även perspektivet på språkanvändarna, från objekt för språkträning till medborgare med teckenspråk som första språk.

Sverige bör verka internationellt för att teckenspråkets ställning stärks

Jag har i enlighet med mitt uppdrag behandlat de förslag om teckenspråket som lämnats av Kommittén för svenska språket 2002. Jag har även beaktat de internationella överenskommelser som träffats om teckenspråket inom EU och inom Europarådet samt samrått med Nordiska ministerrådets utredning om den nordiska språkonventionen.

Min bedömning är att teckenspråk i Sverige och i de övriga nordiska länderna alltmer ses som ett språk som andra. I flertalet andra länder i Europa däremot betraktas teckenspråk alltjämt som en kommunikationsmetod som används av döva som inte tillägnat sig landets talade språk. Sverige bör därför i olika internationella sammanhang verka för att teckenspråkets ställning stärks.

Mina förslag:

- Det svenska teckenspråket bör tillerkännas en folkrättsligt ställning i det svenska samhället som motsvarar den ställning som givits nationella minoritetsspråk.
- Regeringen bör vidta åtgärder för att komma tillrätta med olika former av strukturell diskriminering på grund av språk.

- Sverige bör verka för att teckenspråk i nordiska sammanhang tillerkänns en ställning som motsvarar nationella minoritetsspråk i de nordiska länderna.
- Sverige bör inom Europarådet verka för en konvention/stadga som ger de europeiska teckenspråken en ställning motsvarande minoritetsspråken.
- Sverige bör i sin medverkan i pågående arbete med att skapa en FN-konvention för funktionshindrade personers åtnjutande av de mänskliga rättigheterna verka för att teckenspråkiga personers rätt och möjligheter att använda teckenspråk stärks.

Utbildning på teckenspråk (Kapitel 6)

I mitt uppdrag har också ingått att kartlägga förutsättningarna för likvärdig utbildning på teckenspråk för alla inom målgruppen/teckenspråkiga.

Språket är grunden för tillgänglighet och delaktighet i människors livslånga lärande. För att teckenspråkiga ska ges samma möjligheter till lärande som andra i samhället krävs att samhället erbjuder utbildning på teckenspråk i teckenspråkiga miljöer respektive tolk i utbildning.

Uppdelat ansvar har lett till att stödet till teckenspråkiga försvagats

Det tidigare sammanhållna statliga stödet till teckenspråkiga har under senare år kommit att fragmenteras och delats upp på ett flertal myndigheter.

Förändringarna har lett till att personal som har till uppgift att bedöma de behov teckenspråkiga har i sitt lärande och att ge råd och stöd till skolhuvudmän har skilts från de miljöer där teckenspråk används som undervisnings- och umgängesspråk. Kunskapen om teckenspråkigas lärande har därigenom successivt tunnats ut parallellt med att färdigheterna i svenskt teckenspråk har minskat hos dem som har till uppgift att ge råd och stöd till skolhuvudmän om teckenspråkiga barns, ungdomars och vuxnas utbildning.

Uppdelningen av ansvar för teckenspråkigas lärande och för stöd till skolhuvudmän om teckenspråkigas behov har gjort att samhällets stöd åt teckenspråkigas lärande i viktiga avseenden har försva-

gats. Detta har medverkat till att den utbildning som erbjuds teckenspråkiga inte längre kan anses likvärdig med den som erbjuds andra i samhället.

Mina förslag:

- Samtliga nuvarande statliga former av verksamhet till stöd för likvärdig utbildning på teckenspråk förs till en myndighet – Specialskolemyndigheten.
- Möjligheten med externa klasser inom specialskolan återinförs.
- Statens skolverk ges i uppdrag att intensifiera tillsyn i form av utbildningsinspektion, uppföljning och utvärdering av utbildning för barn, ungdomar och vuxna som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation.
- Inom vuxenutbildningsområdet utgår jag från att regeringen snarast genomför de speciella insatser som regeringen bedömt behöva göras om teckenspråkstolk vid utbildning och som aviserats i proposition 2000/01:72 Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen, antagen av riksdagen.

Hörande personer med grav språkstörning i behov av teckenspråk för sin kommunikation (Kapitel 7)

Barn, ungdomar och vuxna som är hörande men som inte kan tillgodogöra sig talat språk och som därför är beroende av teckenspråk, är en liten grupp som behöver insatser av samma slag som döva. Antalet personer med sådan språkstörning uppgår till ca tjugo personer per årskull.

De hörande barnen med grav språkstörning har under de senaste fem, sex åren alltmer kommit att osynliggöras och därmed inte fått sina behov tillgodosedda. Enligt min bedömning är det rimligt att den lilla grupp som har behov av insatser av samma slag som övriga teckenspråkiga barn ska kunna tas emot i specialskolan för döva och hörselskadade för att därigenom få möjlighet till utveckling i en teckenspråkig miljö.

Mina förslag:

- Skollagen och specialscoleförordningen ändras så att barn med språkstörning som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation får möjlighet till undervisning i specialskolan för döva och hörselskadade.
- Bestämmelserna i 3b § i hälso- och sjukvårdslagen ändras så att landstingen ges skyldighet att erbjuda tolktjänst för vardagstolkning till personer med språkstörning som är beroende av teckenspråk.

Teckenspråkiga invandrare (Kapitel 8)

I mitt uppdrag har även ingått att bedöma möjligheten att tillgodose döva invandrades behov av utbildning i svenskt teckenspråk.

På motsvarande sätt som det finns olika talade språk finns det också olika tecknade språk. En del av de invandrade saknar även kunskaper i sitt hemlands teckenspråk. För att integrationen av döva invandrade ska fungera behövs utbildning i svenskt teckenspråk. Utan dessa kunskaper har gruppen svårt att kunna tillgodogöra sig den utbildning i svenska för invandrare (sfi) som kommunerna är skyldiga att erbjuda.

Mina förslag:

- Rätten till utbildning i svenskt teckenspråk likställs med rätten till utbildning i svenska för invandrade (sfi).
- Skolverket får i uppdrag att ta fram kursplaner i svenskt teckenspråk för invandrade (tfi)
- Skolverket får i uppdrag att ta fram ett sfi-test som är anpassat för teckenspråkiga
- Specialpedagogiska institutet får i uppdrag att ta fram läromedel anpassat dels för utbildning i svenskt teckenspråk för teckenspråkiga invandrade dels för tfi/sfiutbildningen
- En eller flera folkhögskolor får i uppdrag att ta fram utbildningar i tfi som är särskilt anpassade för denna målgrupp.

Teckenspråksutbildning för föräldrar (Kapitel 9)

I mitt uppdrag har också ingått att analysera om utbildningen (både den som erbjuds av landstingen och den som erbjuds av staten) i teckenspråk för föräldrar och syskon till barn som är teckenspråkiga tillgodoser de behov som finns. Uppdraget gäller både den utbildning som erbjuds av landstingen och den som erbjuds av staten.

Stöd till föräldrar till barn som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation är i dag delat mellan landstingen och staten. Landstingen erbjuder inom ramen för sitt habiliteringsansvar föräldrarna en introduktionsutbildning i teckenspråk. Omfattningen av denna utbildning varierar kraftigt mellan olika landsting. Staten erbjuder därefter en stegvis uppbyggd utbildning i teckenspråk om sammanlagt 240 timmar à 60 minuter – TUFF-utbildning. Denna är avsedd att genomföras innan barnet når skolåldern.

Från såväl enskilda föräldrar till teckenspråkiga barn som från Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB) har i flera olika sammanhang påtalats att 240 timmar är för lite för att föräldrar ska kunna lära sig ett nytt språk.

Mina förslag:

Landstingens introduktionsutbildning

- Landstingen bör även i fortsättningen ha ansvar för genomförandet av introduktionsutbildningen i teckenspråk för föräldrar.
- Landstingen ska också uppmärksamma dessa föräldrars behov av utbildning och stöd i föräldraskapet samt fortlöpande erbjuda stöd i den omfattning som behövs för att behoven ska kunna tillgodoses.

Statlig teckenspråksutbildning för föräldrar (TUFF)

- Staten ska ha fortsatt ansvar för den TUFF-utbildning om 240 timmar som erbjuds föräldrar till teckenspråkiga barn.
- Ny ansvarig myndighet ska vara Specialskolemyndigheten (SPM). SPM får ansvar och uppdrag att samla och samordna såväl ekonomiska resurser som den kompetens som finns inom området som kan utgöra en tillgång för genomförandet av de statliga TUFF utbildningarna.
- Alla föräldrar ska erbjudas den statliga teckenspråksutbildningen för föräldrar under den tid de går igenom landstingets introduktionsutbildning. Landstingen

ansvarar för att föräldrarna efter samverkan med SPM får detta erbjudande. SPM ska anvisa medel och ge lämpliga förslag på utbildningsanordnare och planläggning av utbildningen så att utbildningen anpassas till föräldrarnas behov och förutsättningar i övrigt. Strävan ska vara att de 240 timmarna tas ut senast under barnens förskoletid.

- SPM bedömer och utvärderar utbildningsanordnarnas lämplighet och kvaliteten på utbildningarna. SPM har också ansvar för att utbildningsanordnarna strävar efter att TUFF-utbildningarna blir likvärdiga och får en gemensam och transparent struktur.
- Utbildningsanordnare kan vara landsting, folkhögskolor, studie-cirklar eller andra som bedöms ha nödvändig kompetens, erfarenhet och i övrigt förutsättningar att genomföra utbildningarna.

Påbyggnadsutbildning

- Nuvarande påbyggnadsutbildning som ges inom det reguljära utbildningssystemet bör kompletteras med en IT-baserad distansundervisning i teckenspråk
- Uppdraget att utveckla ett lämpligt IT-baserat utbildningsmaterial bör ges till SPM och Nationellt centrum för flexibelt lärande (CFL) (eller den myndighet som föreslås komma få ansvara för vuxenutbildningen) i samverkan.

Samhällsstöd (Kapitel 10)

I mitt uppdrag har ingått att bedöma möjligheten att använda teckenspråket samt tillgången till tolk för teckenspråkiga i olika situationer, t.ex. i arbetslivet och vid samhällsstöd.

Människor som är beroende av teckenspråk utgör en språklig minoritet i ett samhälle där flertalet andra i sin dagliga interaktion använder ett språk som de inte kan tillgodogöra sig på grund av nedsatt hörsel förmåga. De teckenspråkiga är därför i större omfattning än andra människor beroende av att kunna använda och få information på eget sitt språk.

Teckenspråkigas behov av tolk för vardagstolkning blir inte fullt ut tillgodosett. Det visar min kartläggning av möjligheterna att använda teckenspråk och få tillgång till tolk i olika situationer. Kartläggningen visar också på gränsdragningsproblem mellan vad som

ingår i den vardagstolkning som landstingen ansvarar för och annan tolkning som annan huvudman ansvarar för. Dessa gränsdragningsproblem är särskilt tydliga då det gäller tolkning i arbetslivet utöver den som ingår i landstingens vardagstolkning landstingen.

Enligt den s.k. ansvars- och finansieringsprincipen ska tolkning bekostas av den som ska tillhandahålla stödet, men det finns alltså gränsdragningsproblem mellan olika myndigheter

När det gäller tillgång till tolk vid olika slag av samhällsstöd visar kartläggningen att det inte alltid är självklart att myndigheter ska använda sig av tolk när så behövs.

Mina förslag:

- Socialstyrelsen ges i uppdrag att tydliggöra vad som ingår i vardagstolkning.
- Arbetsmarknadsverket ges i uppdrag att redovisa de olika former av stöd, inklusive stöd i form av tolk, som myndigheten erbjuder personer som är döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade och hur dessa stöd tillgodoser dessa personers möjligheter till information på och stöd i form av teckenspråk i arbetslivet.

Statsbidraget till tolktjänsten (Kapitel 11)

Jag har även haft i uppdrag att pröva frågan om en ny fördelningsmodell för statsbidraget till tolktjänst samt klargöra syftet med bidraget.

Stora variationer i landstingens egenfinansiering av tolkverksamhet

Landstingens egenfinansiering av tolkverksamheten varierar kraftigt från landsting till landsting. Vissa landsting har en mycket låg andel egenfinansiering, vilket inte var motivet för att införa det riktade statsbidraget för tolkverksamhet. Syftet med bidraget var att stimulera landstingen att utveckla tolkverksamheten men inte täcka hela kostnaden.

Min bedömning är att bidraget behövs. Det har nämligen visat sig att en förhållandevis hög andel beställda tolkuppdrag inte genomförs. Bidraget måste dock i större omfattning än hittills

medföra att teckenspråkiga erbjuds tolk för vardagstolkning i den omfattning som efterfrågas.

Mina förslag:

- Det riktade bidraget till tolkverksamhet behålls och summan 75 miljoner kronor per år står fast.
- En ny fördelningsmodell av statsbidraget, som tar större hänsyn till de nuvarande faktiska kostnaderna för tolktjänsten, införs successivt.
- Statsbidraget och modellen för detta utvärderas efter fem år varefter man på nytt prövar om detta riktade statsbidrag ska finnas kvar och i så fall hur fördelningen ska se ut.

Teckenspråkigas möjligheter som förtroendevalda (Kapitel 12)

I mitt uppdrag har ingått att följa upp hur teckenspråkigas möjligheter att kunna delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som andra förtroendevalda har förbättrats.

Min slutsats är att gruppen teckenspråkiga fortsatt är kraftigt underrepresenterad i alla former av beslutande församlingar och att ambitionen att kommuner och landsting skulle förbättra delaktigheten för teckenspråkiga i demokratiskt valda forum på intet sätt infriats.

Brist på tolkar – viktigaste hindret

Bristande tillgång till teckenspråkstolk är det i alla hänseenden det viktigaste hindret som behöver undanröjas. Det framkommer av mina intervjuer. Det handlar dels om att kunna förfoga över ett tillräckligt antal timmar för tolkning, inte bara på dagtid utan även på kvällar och helgar, dels om att få tillgång till en teckenspråkstolkning med rätt kvalitet. Kritiken handlar också om att den förtroendevalde själv inte har befogenheter eller ens kan vara delaktig i beslut som avgör tilldelningen av tolkresurser för upprätthållande av uppdraget. Det behövs alltså åtgärder för att stärka teckenspråkigas möjligheter att upprätthålla förtroendeuppdrag.

Oklart hur tolkning vid förtroendeuppdrag ska finansieras

Det finns även finna oklarheter när det gäller finansiering av teckenspråkstolkning vid förtroendeuppdrag. Därför vill jag att statsmakterna tydliggör att kostnaderna för tolkning i samband med uppdragets genomförande helt ska finansieras av den huvudman som uppdraget avser. Det innebär att ansvars- och finansieringsprincipen ska tillämpas. Inom den offentliga sektorn är det respektive kommun och landsting, riksdagen, regeringen samt aktuell myndighet som ska stå för kostnaderna för tolk vad gäller beredning, förmöten, utbildning, sammanträden m.m. kopplat till uppdraget. Övrig tolkning ingår i den vardagstolkning som landstingen tillhandahåller.

Tolkutbildning och auktorisationsfrågor (Kapitel 13)

I mitt uppdrag har även ingått att analysera orsakerna till bristen på behöriga sökande till tolkutbildningen och att pröva möjligheterna till auktorisation av dövblind- och vuxendövtolkar. I samband med detta har jag gjort vissa överväganden vad gäller tolkutbildningen.

Språkutbildningar

I dag är utbildningen en sammanhållen teckenspråks- och tolkutbildning om fyra år. Min bedömning är att utbildningen bör delas upp i två delar enligt tidigare modell, en språkutbildning och en därpå följande tolkutbildning. Båda utbildningarna bör även i fortsättningen erbjudas av folkhögskolan. På sikt bör de utformas som högskoleutbildning på folkhögskola.

Språkutbildningarna bör vara öppna för alla som är intresserad av att lära sig teckenspråk för att exempelvis kunna utnyttja språket i sitt vanliga arbete – exempelvis forskollärare, lärare, syokonsulenter m.fl.

Mina förslag:

Dagens sammanhållna 4-åriga tolkutbildning bör revideras. Därför föreslår jag

- att man inom utbildnings- och kulturdepartementet, i samråd med Tolk och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI), bör bereda förslag till nya utbildningar. Dessa nya utbildningar bör vara en separat tvåårig teckenspråksutbildning som har anslutning till tolkutbildningen, en separat tvåårig enhetlig tolkutbildning med gemensamma antagningskrav, kursplaner och utarbetade betygskriterier.
- att sådan teckenspråksutbildning som har anslutning till tolk- och översättarutbildning kategoriseras som eftergymnasial utbildning och att de studerande därmed blir berättigade till studiemedel för eftergymnasiala studier.
- att en ändring i förordningen för TÖI genomförs så att TÖI ges möjlighet att förmedla medel till teckenspråksutbildning enligt ovan.
- att TÖI:s tillsynsansvar för utbildningarna förtydligas.
- att en översyn av dimensioneringen av utbildningarna behöver göras.
- att en ny inriktning mot översättarutbildning inom tolkutbildningen arbetas fram.
- att man i samband med revideringarna av utbildningarna tar fram riktlinjer för hur utbildningarna inom folkhögskolan ska kunna valideras mot högskolepoäng.
- att Kammarkollegiet får i uppdrag att beskriva vilka kriterier som måste vara uppfyllda för att utbildningsbevis från teckenspråks och döv-blindtolkutbildningen ska kunna ersätta av Kammarkollegiet föreskriven kunskapskontroll för auktorisation som tolk.
- att utbildningarna på sikt blir högskoleutbildningar.

Auktorisation för översättare

Kravet på information på teckenspråk ökar och därmed behovet av översättare. I likhet med kraven på professionella tolkar bör det finnas motsvarande krav på översättare.

Mina förslag:

- att Kammarkollegiet ges i uppdrag att utreda förutsättningarna för auktorisation även avseende översättning mellan svenskt teckenspråk och det svenska språket.
- att Kammarkollegiet ges i uppdrag att utreda förutsättningarna för auktorisation i dövblindtolkning.

Nationellt tolkregister

Jag har anslutit mig till kontakttolkutredningens förslag att det inrättas ett nationellt tolkregister med TÖI som registerhållare över kontakttolkar, tolkar för döva, dövblinda, vuxendöva och hörsel-skadade samt konferenstolkar. Dessutom föreslår jag följande.

Förslag

- att TÖI ges i uppdrag att utreda förutsättningarna för att upprätta ett sådant register samt
- att fastställa kriterier för att bli upptagen i registret och att analysera former och drift av registerhållning.
- att TÖI tillförs särskilda medel för att genomföra det föreslagna utredningsarbetet.

**Kultur och medier och möjligheter till eget skapande
(Kapitel 14)**

I mitt uppdrag har även ingått att kartlägga och analysera tillgängligheten vad avser kultur och medier samt möjligheterna till eget skapande för teckenspråkiga.

Kulturpolitiken omfattar frågor om konst, musik, film, teater, dans, litteratur, museiverksamhet, utställningar m.m. Till kulturpolitikens mål hör bl.a. att verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till eget skapande. Kulturpolitiken ska även bevara och bruka det gemensamma kulturarvet, främja bildningssträvandena samt främja mötet mellan olika kulturer inom landet. För personer som är teckenspråkiga är tillgängligheten till samhällets kulturutbud starkt begränsad då en ytterst liten del av detta kulturutbud är tillgängligt på svenskt teckenspråk.

Mina förslag:

- En ändring ska införas i upphovsrättslagen (1960:729) så att litteratur på eller översatt till teckenspråk fullt ut omfattas av samma regler som övriga skönlitterära och beskrivande framställningar i tal eller skrift.
- I likhet med det depåbibliotek som finns för samiska språk ska ett depåbibliotek för teckenspråk inrättas. Detta bibliotek ska få motsvarande uppdrag som biblioteket för samiska språk. Depåbiblioteket för teckenspråk förs som en del till Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB) som härigenom utökas till ett teckenspråks-, talboks- och punktskriftsbibliotek. Medel ska även anvisas biblioteket för översättning av skönlitteratur till svenskt teckenspråk.

Forskning (Kapitel 15)

I mitt uppdrag har slutligen ingått att kartlägga nuvarande forskning samt att analysera behovet av eventuella forskningsinsatser. Kartläggningen av nuvarande forskning har redovisats i ett separat betänkande *Teckenspråk och teckenspråkiga. Kunskaps- och forskningsöversikt* – SOU 2006:29.

Fem angelägna områden

Kartläggningen visar att det behövs fortsatt forskning inom en mängd olika områden. Jag bedömer att främst fem områden är särskilt angelägna:

- Teckenspråkiga barns språkutveckling och tvåspråkighet
- Språkvetenskaplig forskning om svenskt teckenspråk och om svenska som andra språk för teckenspråkig
- Samhällsvetenskaplig forskning om teckenspråkiga barn, ungdomar och vuxna.
- Forskning om tolkning mellan tecknade och talade språk
- Forskning och utveckling inom IT och mobiltelefoni som ger möjlighet till distanskommunikation på teckenspråk och till hämtning, lagring och uppspelning av information och nyheter på teckenspråk.

Stöd till forskning vid universiteten i Stockholm, Göteborg, Örebro och Högskolan i Malmö

Svensk forskning om teckenspråk och om teckenspråkiga barns språkutveckling från början av 1970-talet och fram tills i dag hävdar sig väl vid jämförelse med motsvarande forskning i andra länder. Antalet personer med avlagd doktorsexamen i ämnen om teckenspråk och teckenspråkiga är förhållandevis få men har ökat under de senaste decennierna. Härigenom har utbildning och forskning om teckenspråkiga etablerats inom flera olika ämnesområden och spritts till flera universitet och lärosäten.

De forskningsmiljöer där forskning om teckenspråk och om teckenspråkiga bedrivs är dock fortsatt små. Jag bedömer det därför som angeläget att utöver det särskilda stöd jag föreslår ska ges åt lingvistisk forskning om teckenspråk och om svenska som andraspråk för döva vid Stockholms universitet, bör stöd även ges åt den forskning om teckenspråk och teckenspråkiga som bedrivs vid universiteten i Göteborg och Örebro samt Högskolan i Malmö. I takt med att denna forskning utvecklas bör respektive lärosäte se till att professorer tillsätts för att garantera den vetenskapliga kvaliteten i utbildningar och i forskning.

Mitt förslag:

- Jag föreslår att Stockholms universitet ska i likhet med det åtagande universitet har för forskning och utbildning i svenskt teckenspråk ges ett motsvarande nationellt ansvar i form av ett särskilt åtagande för forskning och utbildning i svenska som andra språk för döva.

Författningsförslag

Ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

För att litteratur på eller översatt till svenskt teckenspråk ska behandlas lika som litteratur på andra språk föreslår jag följande ändring i 1 § lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.

Nuvarande lydelse

1 § Den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket, oavsett om det är 1. en skönlitterär eller beskrivande framställning i tal eller skrift,/.../

Föreslagen lydelse

1 § Den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket, oavsett om det är 1. en skönlitterär eller beskrivande framställning i tal, *skrift eller på (svenskt) teckenspråk,/.../*

Ändringar skollagen (1985:1100)

För att barn och ungdomar med språkstörning som är i behov av insatser av samma slag som döva skall kunna tas emot i specialskolan föreslår jag följande ändringar i skollagen.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

6 §

Allmänna föreskrifter

För barn som på grund av dövhet eller hörselskada inte kan gå i grundskolan eller motsvarande del av särskolan finns specialskolan. Staten är huvudman för specialskolan.

För barn som på grund av dövhet, *hörselskada eller språkstörning* inte kan gå i grundskolan eller motsvarande del av särskolan finns specialskolan. Staten är huvudman för specialskolan.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

3 §

Skolplikt och motsvarande rätt till utbildning

Barn i allmänhet skall tas emot i grundskolan./.../Barn som inte kan gå i grundskolan eller särskolan därför att de är döva eller hörselskadade skall tas emot i specialskolan.

Barn i allmänhet skall tas emot i grundskolan./.../Barn som inte kan gå i grundskolan eller särskolan därför att de är döva, *hörselskadade eller språkstörda* skall tas emot i specialskolan.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 kap.

1 §

Specialskolan

Utbildningen i specialskolan skall syfta till att ge barn och ungdomar med dövhet eller hörselskada en till varje elevs förutsättningar anpassad utbildning som så långt möjligt motsvarar den utbildning som ges i grundskolan.

Utbildningen i specialskolan skall syfta till att ge barn och ungdomar med dövhet, *hörselskada eller språkstörning* en till varje elevs förutsättningar anpassad utbildning som så långt möjligt motsvarar den utbildning som ges i grundskolan.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

13 kap.

3 §

Svenskundervisning för invandrare

Varje kommun är skyldig att se till att sfi erbjuds de personer som anges i 6 §. Undervisningen skall finnas att tillgå så snart som möjligt efter det att rätt till sfi inträtt. Om inte särskilda skäl finns, skall undervisningen kunna påbörjas inom tre månader.

Varje kommun är skyldig att se till att sfi erbjuds de personer som anges i 6 §. Undervisningen skall finnas att tillgå så snart som möjligt efter det att rätt till sfi inträtt. Om inte särskilda skäl finns, skall undervisningen kunna påbörjas inom tre månader.

Personer med så grav hörselnedsättning att de är beroende av teckenspråk för sin kommunikation skall erbjudas undervisning i svenskt teckenspråk i samband med sfi.

Ändringar i specialskeleförordningen (1995:401)

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

5 §

Allmänna föreskrifter

I denna förordning avses med
– hörselskada: nedsättning av
hörseln,/.../

I denna förordning avses med
– hörselskada: nedsättning av
hörseln,
– *språkstörning:*
*funktionsnedsättning som trots
fullgod hörsel medför behov av
inatser av samma slag som
döva,/.../*

6 §

Regionskolorna är avsedda
för döva eller hörselskadade ele-
ver som inte behöver utbildning
med särskilda resurser vid riks-
skolan.

Regionskolorna är avsedda
för döva, *hörselskadade eller
språkstörda* elever som inte be-
höver utbildning med särskilda
resurser vid riksskolan.

8 §

Riksskolan, som skall finnas i
Gnesta (Åsbackaskolan), är av-
sedd för döva eller hörselska-
dade elever som på grund av ut-
vecklingsstörning inte kan få sin
utbildning i en regionskola.

Riksskolan, som skall finnas i
Gnesta (Åsbackaskolan), är av-
sedd för döva, *hörselskadade el-
ler språkstörda* elever som på
grund av utvecklingsstörning
inte kan få sin utbildning i en
regionskola.

Ändring i hälso- och sjukvårdslagen (1982:763)*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

3 b §

Landstinget skall erbjuda dem som är bosatta inom landstinget eller som är kvarskrivna enligt 16 § folkbokföringslagen (1991:481) och stadigvarande vistas där, /.../

3. tolktjänst för vardagstolkning för barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade.

Landstinget skall erbjuda dem som är bosatta inom landstinget eller som är kvarskrivna enligt 16 § folkbokföringslagen (1991:481) och stadigvarande vistas där, /.../

3. tolktjänst för vardagstolkning för barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva, *hörselskadade samt språkstörda som är i behov av insatser av samma slag som barndomsdöva.*

1 Inledning

1.1 Uppdraget

Mitt uppdrag har varit att göra en översyn av rätten och möjligheterna för döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade och språkstörda att använda svenskt teckenspråk. Uppdraget har varit omfattande dels genom mängden deluppdrag som givits åt utredningen, dels genom att de uppdrag utredningen haft att belysa kommer från flera departement inom regeringskansliet.

1.2 Hur har vi arbetat

Utredningen påbörjade sitt arbete i mars 2004 med att samla in material och att planera arbetet. Utredningen har tagit fram en egen hemsida (www.sou.gov.se/teckensprak) som lades ut på nätet i slutet av april samma år. På denna har information om arbetet i utredningen kontinuerligt lämnats.

Den särskilde utredaren och sekretariatet har haft regelbundna möten med företrädare för Sveriges Dövas Riksförbund (SDR), Hörselskadades Riksförbund (HRF), Föreningen Sveriges Dövblinda (FSDB), Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB), Riksförbundet för Barn med Cochleaimplantat (Barnplantorna), Sveriges Dövas Ungdomsförbund (SDU), Unga hörselskadade (UH) och Dövblind ungdom (DBU).

Flera enkätundersökningar har genomförts, bl.a. till kommuner om hur teckenspråkigas behov blir tillgodosedda, till landstingen om tillgång till tolk m.m. Vidare har information inhämtats genom möten med personer som har till uppgift att tillhandahålla olika slag av samhällsstöd till teckenspråkiga barn, ungdomar och vuxna.

Utredaren och sekretariatet har även besökt Danmark, Finland och Norge för att inhämta information om språklagstiftning och om hur stödet till teckenspråkiga är organiserat i dessa länder. Ut-

redare och sekretariat har också avlagt besök Europeiska unionen i Bryssel, vid Europarådet i Strassbourg och vid Unesco i Paris för att inhämta information om vad som händer inom dessa organisationer med avseende på teckenspråk och teckenspråkiga.

1.3 Utgångspunkter för mitt arbete

Jag har inför arbetet med en översyn av rätten och möjligheterna att använda det svenska teckenspråket närmast mig uppgiften utifrån tre perspektiv. Det första och grundläggande perspektivet är språkpolitiskt och handlar om rätten och möjligheterna att använda teckenspråk och att ingen får diskrimineras på grund av sitt språk. Det andra perspektivet är handikappolitiskt och handlar om tillgänglighet för personer som är beroende av teckenspråk till sådant som erbjuds andra i det svenska samhället. Det tredje perspektivet är ett demokratiperspektiv och handlar om delaktighet på lika villkor som andra medborgare.

I den skrivelse om Demokratipolitik (2003/04:110) som regeringen 2004 lämnade till riksdagen understryks, att det är angeläget att initiativ tas som avser socialt, ekonomiskt och kulturellt utsatta människor och att det utvecklas verktyg för att ge dessa människor möjlighet att delta i samhällslivet. De förslag jag lämnar i detta betänkande är formulerade mot en sådan bakgrund. Att människor ska ha lika rätt betyder alltså, som regeringen själv uppmärksammat, att de i vissa fall kan komma att behandlas olika för att få sina grundläggande rättigheter tillgodosedda (ibid. s. 124). För människor som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation handlar det ytterst om rätten till språket och möjligheterna att kunna använda det i olika sammanhang i samhället.

1.3.1 Rätten och möjligheterna att använda språket

Den enskildes tillgång till ett fungerande språk är en av de mänskliga rättigheterna. Dessa rättigheter är uttryck för vårt samhälles grundläggande värderingar. Värderingarna är internationellt accepterade och uttrycks i bindande internationella dokument och i svensk lagstiftning. De mänskliga rättigheterna uppställer krav på att staten motverkar segregation och marginalisering och att staten

främjar möjligheterna till delaktighet i samhällslivet för alla medborgare i vårt land ((ibid. s. 122ff):

Erfarenheten visar att personer som tillhör språkliga och andra minoriteter behöver skydd mot diskriminering. Som medlem av FN har Sverige enligt FN-stadgans artikel 55 och 56 förbundit sig att vidta åtgärder för att främja allmän aktning och respekt för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla, utan åtskillnad med avseende på ras, kön, *språk* eller religion. Barns rätt till språk uppmärksammas dessutom särskilt i Konventionen om barnets rättigheter.¹

I artikel 21 i EU-stadgan anges att diskriminering på grund av bland annat kön, ras, hudfärg, etniskt eller socialt ursprung, genetiska särdrag, *språk*, religion eller övertygelse, politisk eller annan åskådning, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd, *funktionshinder*, ålder eller sexuell läggning ska vara förbjuden.

FN:s generalförsamling antog i december 1993 standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning full delaktighet och jämlikhet. I dem anges att användandet av *teckenspråk* i undervisningen av döva barn, inom deras familjer, liksom i samhället i övrigt bör övervägas i medlemsländerna. Härutöver uppmärksammar standardreglerna behovet av *tolk* för att underlätta kommunikation mellan döva människor och andra.

Rätten till språket lyfts även fram i regeringsformen, som är den av Sveriges grundlagar som reglerar förhållandet mellan den enskilde medborgaren och den offentliga makten. Språk utgör i denna lag en av de diskrimineringsgrunder som det allmänna ska motverka.²

Riksdagen antog i december 2005 (2005/06:KrU4) efter förslag av regeringen mål för en samlad svensk språkpolitik som värnar svenska språket som huvudspråk i Sverige men som också samlar lyfter fram allas rätt till språk och till att utveckla och bruka det egna modersmålet. Då det gäller modersmål anges i propositionen att såväl nationell som internationell forskning visar att utvecklandet av det egna modersmålet har stor betydelse för barn och ungdomar med annat modersmål än svenska, såväl för den kulturella identiteten som för språkinläringen och lärandet i ett mer övergripande perspektiv. Särskilt stor betydelse har modersmålet för de yngsta barnens språkutveckling. I propositionen (2005/06:2) framhålls teckenspråkets betydelse för personer som är

¹ Artiklarna 2 och 23.

² 1 kap. 2 § 4 stycket regeringsformen (1974:152).

döva genom att man slår fast att teckenspråk är dövas modersmål. Rätten till modersmålet konkretiseras genom uttalandet:

Barn med utländsk bakgrund och barn som är döva måste ha möjlighet att utveckla och bruka sina språk (ibid. s. 9).

Möjligheterna för den enskilde att få sina behov tillgodosedda på sitt språk hänger nära samman med hur samhället ser till den enskilda människans rätt till sitt språk. De brister jag därvidlag noterat under arbetet med utredningen beskrivs i anslutning till de olika sakfrågor jag har i uppdrag att belysa.

1.3.2 Tillgänglighet på lika villkor som andra

Människor med funktionshinder är medborgare med lika rättigheter och skyldigheter som andra i samhället. Detta perspektiv är grundläggande i den handlingsplan för handikappolitiken som regeringen antog år 2000 och som ligger till grund för den fortsatta utvecklingen inom området.

Ingen människa kan sägas vara handikappad. Människor handikappas genom att människor definierar bristande egenskaper eller förmågor hos andra som individuella egenskaper. Utifrån sådana värderingar ses en funktionsnedsättning som en egenskap hos den enskilde som åtgärdas genom behandling, vård och omsorg och andra insatser. Människor med funktionshinder är inte handikappade. De blir handikappade genom brister i miljöer, verksamheter och bemötande.

Människor som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation beskrivs i mina direktiv som döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade. Sådana beteckningar lägger fokus på den medicinska skadan. Inte på vad som behöver åtgärdas i samhället för att detta ska göras tillgängligt och människor med funktionshinder därmed ges lika villkor som andra.

Ytterst är handikappolitik demokratifrågor. Jag ansluter mig här till utredningen om bemötande av personer med funktionshinder som i sitt slutbetänkande *Lindqvist nia – nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder* (SOU 1999:21) skriver:

samhället måste byggas med insikten om att alla människor är lika mycket värda och skall behandlas med samma respekt, att mångfald berikar, att varje människa med sin kunskap och erfarenhet är en tillgång för samhället. Det innebär konkret att alla skall ha lika rätt och

lika möjligheter att bestämma över sina liv och få sina önskemål respekterade. Alla skall ha lika möjligheter att röra sig i samhället. Alla skall ha lika möjligheter att ta del av information och att göras sig hörda. Alla skall också ha lika möjligheter att få bidra till samhällets utveckling (ibid. s. 109f).

Rätten och möjligheterna att använda teckenspråket handlar ur ett handikappolitiskt perspektiv både om tillgänglighet men också om respekten för alla människors lika värde och lika rätt. I den ovan citerade propositionen (2005/06:2) om en samlad svensk språkpolitik uppmärksammas att för döva, dövblinda, vuxendöva och vissa hörselskadade är tillgången till information och möjligheten att göra sig förstådda på teckenspråk en grundläggande förutsättning för tillgänglighet och delaktighet.

1.3.3 Delaktighet är grunden för ett demokratiskt samhälle

Den vanmakt många människor med annat språk än svenska respektive människor med funktionshinder upplever i dag är ett tecken på att de mänskliga rättigheterna inte är fullt ut tillgodosedda. De värderingar som utgör grund för dessa rättigheter tycks inte alltid med självklarhet tillämpas för alla grupper av människor i samhället. När det gäller människor med funktionshinder uppmärksammade utredningen om bemötande av personer med funktionshinder att de grundläggande handikappolitiska värderingarna inte tycktes nå fram till den verklighet där beslut fattas som rör människor med funktionshinder (SOU 1999:21). Utredaren konstaterade att det finns ett glapp mellan hur det ska vara och hur det i verkligheten är. Politiskt fattade beslut efterlevs inte, vilket är allvarligt eftersom handikappolitik ytterst är demokratifrågor ((SOU 1999:21 s. 109). Motsvarande värderingar och synsätt på språk- och språkanvändare med annat språk än svenska språket har även framförts till mig från pågående utredning om finska och sydsamiska språken.

Människor i samhället som är socialt, ekonomiskt eller språkligt marginaliserade har i regel sämre förutsättningar än andra att tillvarata sina politiska rättigheter. Sociala, ekonomiska och språkliga orättvisor leder till ojämlikt politiskt deltagande och till politisk utanförskap. Förverkligandet av de mänskliga rättigheterna är viktigt för enskilda människors makt över sina egna liv – egenmakt.

Demokratin främjas genom att de mänskliga rättigheterna skyddas och stärks.

Rätten till språket är en förutsättning för att människor ska kunna delta i de offentliga samtal där det framtida samhället utformas. Samtidigt som jag nu lägger fram förslag som avser att stärka det svenska teckenspråkets ställning, vill jag understryka vikten av att den teckenspråkiga minoriteten i likhet med övriga språkliga minoriteter omfattas av de integrationspolitiska mål som antagits av Sveriges riksdag. Dessa mål är lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk, språklig och kulturell bakgrund, en samhällsgemenskap som är grundad på mångfald samt en samhällsutveckling som kännetecknas av ömsesidig respekt och tolerans och som alla i vårt land ska vara delaktiga i och ansvariga för (prop. 1998/99:143).

Det svenska teckenspråket och dess ställning är i grunden en fråga om den enskildes grundläggande rätt till ett språk för delaktighet och jämlikhet med andra medborgare i samhället.

2 Teckenspråkiga

I mina direktiv hänvisas till den nationella handlingsplanen för handikappolitiken. Viktiga mål i handlingsplanen är bl.a. ökad tillgänglighet och delaktighet. För att döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade och vissa språkstörda är tillgången till information på teckenspråk och möjligheten att göra sig förstådda på teckenspråk en grundläggande förutsättning för tillgänglighet och delaktighet.

2.1 Ett samhälle för alla

Det svenska samhället vilar på demokratins grund. Den innebär att alla människor har lika värde och lika rättigheter. Människors ekonomiska och kulturella välfärd utgör grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Det allmänna ska verka för att alla människor ska kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället.¹ För att uppnå jämlikhet i levnadsvillkor krävs att barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder får möjligheter till ett så fullvärdigt liv som möjligt. Målet är att människor med funktionshinder ska ges samma möjligheter som andra att få växa upp tillsammans med sina föräldrar, erbjudas god barnomsorg och utbildning, ha ett förvärvsarbete, ha en trygg bostad, kunna delta i olika kultur och fritidsaktiviteter samt få den äldreomsorg som behövs (prop. 1999/2000:79).

I Sverige liksom i övriga nordiska länder har handikappolitiken under de senaste årtiondena utvecklats från ett medicinskt synsätt, där tonvikten legat vid frågor om vård, behandling och träning, till en politisk fråga om rätten till delaktighet i det samhälle man tillhör (SOU 1999:21). Denna utveckling har medfört att personer med funktionshinder i en allt mer ökande omfattning har inkluderats i

¹ 1 kap. 2 § regeringsformen (1974:152).

samma sammanhang som andra i samhället. Inriktningen är att personer med olika slag av funktionsnedsättningar ska ges lika möjligheter som andra människor i samhället och i samma sammanhang. En grundläggande förutsättning att uppnå detta är att det finns ett gemensamt språk som grund för ömsesidighet, gemenskap och delaktighet (SOU 1982:19).

Av två skäl har strävandena efter inkludering uppenbara begränsningar när man diskuterar teckenspråkigas rättigheter. För det första är döva och vissa som är dövblinda, vuxendöva, hörselskadade eller språkstörda beroende av tecknat språk för sin kommunikation. Därmed kan inte deras behov inte tillgodoses i en miljö där möjligheterna till interaktion med andra förutsätter att man kan tillgodogöra sig talad information. För det andra har riksdagen år 2005 som ett av målen för den svenska språkpolitiken slagit fast rätten till modersmål. Begreppet modersmål innefattar också det som ibland kallas för förstaspråk eller primärspråk. I det perspektivet spelar det ingen roll om personer som är teckenspråkiga kan använda sig av annat språk än teckenspråk i sin kommunikation med andra. Teckenspråkiga har i likhet med andra med annat modersmål än svenska, fått rätt att använda och utveckla sitt modersmål. Denna rätt har de oavsett om de på grund av dövhet eller hörselskada är att betrakta som funktionshindrade eller inte.

Teckenspråkiga är en grupp vars behov inte kan tillgodoses genom inkluderande insatser. För dessa utgör en teckenspråkig miljö i lägre åldrar och tillgång till tolk senare i livet en förutsättning för den gemenskap och delaktighet som är målet för samhällets handikappolitiska åtgärder. Utredningen om bemötande av personer med funktionshinder uttrycker i sitt slutbetänkande en stark oro över tendenser i riktning mot segregerade lösningar för barn med olika slag av funktionshinder i skolan. Samtidigt understryker utredningen:

En teckenspråkig miljö är inte segregerande, tvärtom, den underlättar döva barns och ungdomars delaktighet i samhällslivet (SOU 1999:21 s. 128).

2.1.1 Teckenspråkiga personer – döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade och språkstörda

Personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation använder ofta begreppet *döva* om sig själva, men även personer som beskriver sig själva som *dövblinda*, *hörselskadade* eller *vuxendöva* kan vara lika beroende av teckenspråk för sin kommunikation som de som betecknar sig som döva. Detsamma gäller personer med fullgod hörsel men som på grund av *språkstörning* inte kan tillgodöra sig talat språk och som därför är beroende av teckenspråk för sin kommunikation.

I betänkandet har jag valt att använda beteckningen *teckenspråkiga* om människor som med varierande grad av hörselnedsättning respektive språkstörning behöver teckenspråk för att uppnå fullgod interaktion med andra. På så sätt undviker jag att ständigt upprepa begreppen *döva*, *dövblinda*, *vuxendöva*, *hörselskadade* och *språkstörda*. Dessa begrepp refererar mera till funktionsnedsättning än de behov av språk som uppkommer till följd av en sådan. Endast då det gäller uppgifter som är relaterade till personens funktionshinder kommer de ord som anger slag av funktionshinder att användas. I de fall jag i löpande text även inkluderat de som av annat skäl än funktionsnedsättning är beroende av teckenspråk för sin kommunikation markeras detta genom att ordet teckenspråkiga skrivs kursivt. Det kan gälla barn respektive föräldrar till teckenspråkiga, personer som i sin yrkesverksamhet är beroende av teckenspråk för att kunna fullgöra sina arbetsuppgifter m.fl.

2.1.2 Rätten till språk

I den språkpolitiska proposition som antogs av riksdagen i december 2005 anges fyra mål för en nationell språkpolitik. Ett av dessa mål är att alla ska ha rätt till språk – att utveckla och tillägna sig det svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet och att få möjlighet att lära sig främmande språk.

Medan omvärlden ser teckenspråkiga personer som är *döva*, *dövblinda*, *vuxendöva*, *hörselskadade* eller *språkstörda* och som använder teckenspråk främst som människor med funktionshinder, definerar de ofta sig själva som en språklig minoritet. Inte på grund av att de inte ser sin hörselskada eller språkstörning som ett funk-

tionshinder utan därför att rätten till språket för *döva*, liksom för alla andra människor, är något mänskligt grundläggande.

Det är genom språket vi människor förstår tillvaron, uttrycker våra tankar och känslor och samspelar med andra. Språket är också nyckeln till utbildning och en förutsättning att man ska kunna delta i det offentliga samtalet och hävda sin rätt. Men också vår identitet och självbild av är knuten till vårt språk. Språket är därmed något mera än enbart en kommunikationsmetod. En nedvärdering av någons språk innebär därmed en nedvärdering av individen. En nedvärdering som är diskriminerande och som strider med grundläggande mänskliga värden (SOU 2002:27).

För att uppnå de handikappolitiska målen för teckenspråkiga fordras att möjligheten till utbildning, information och övrigt samhällsstöd på teckenspråk säkerställs. Språkets betydelse för personer som är döva har i Sverige bekräftats genom riksdagen ställningstagande 1981 att teckenspråk är dövas förstaspråk.

Samma ståndpunkt återfinns också i de *Standardregler för att tillförsäkra människor med funktionshinder full delaktighet och jämlikhet* som antogs av Förenta Nationerna (FN) 1993. I standardreglerna ses dövas behov av teckenspråk som så grundläggande för deras möjligheter till delaktighet och gemenskap att betydelsen av det särskilt påtalas för två huvudområden – tillgänglighet respektive utbildning:

- Användandet av teckenspråk i undervisningen av döva barn, inom deras familjer och i samhället i övrigt bör övervägas. Teckenspråkstolkar bör också finnas tillgängliga för att underlätta kommunikation mellan döva människor och andra.²
- Döva och dövblinda har speciella behov av kommunikation och därför kan deras utbildning tillgodoses bättre i specialskolor eller specialklasser eller i speciella enheter i vanliga skolor. Särskilt i början av utbildningen behöver särskild omsorg ägnas åt undervisningsmetoder som ska resultera i att döva eller dövblinda ska kunna kommunicera effektivt och bli så självständiga som möjligt.³

Språket är människans redskap för interaktion med andra människor. Språket är också det sociala kitt genom vilket människor inkluderas socialt och kulturellt i samhället. Språk kan därför aldrig relateras till grad av hörselnedsättning uppmätt i dBA eller till något annat mått på vad som anses vara normal funktion. Språk, oav-

² Regel 5 Tillgänglighet – b) Tillgång till information och möjlighet till kommunikation - punkt 7.

³ Regel 6 Utbildning, punkt 9.

sett vilket och oavsett om det är talat eller tecknat, är något som var och en väljer utifrån sina behov och utifrån de krav som olika situationer ställer på en fullgod språklig interaktion.

2.2 Hörhjälpmedel kan inte ersätta teckenspråk

I takt med att den medicinsk-tekniska utvecklingen gett upphov till allt bättre hörhjälpmedel har förväntningar väckts att hjälpmedlen i ökad omfattning ska kunna kompensera funktionsnedsättningar i form av skador på hörselsinnet. För människor som mist sin hörsel eller fått den nedsatt till följd av skada eller sjukdom innebär en hörapparat en fortsatt tillgång till talat språket och till interaktion med andra. Men för döva som aldrig hört talat språk fyller inte en hörapparat samma funktion, eftersom den avser kompensera för en förmåga som inte funnits. Trots detta har det funnits förväntningar på att man med hjälp av förstärkning skulle kunna träna döva att tillägna sig talat språk och därigenom minska antalet personer som behöver teckenspråk. Dessa förväntningar tolkas av döva som att de anses vara defekta och därmed sämre än andra människor. Och detta är en tolkning som döva och deras närstående gång på gång får bekräftad.

Såväl 1945 års dövstumsutredning som den utredning om det döva barnets språk- och talutveckling som lämnade sitt betänkande 1955 uttrycker sådana förhoppningar. Den senare utredningen beskriver denna förhoppning i sitt betänkande på följande sätt:

På grund av läkarvetenskapens stora framsteg på hörselvårdens område kunde man ha anledning att förvänta en säker nedgång i antalet döva barn (SOU 1955:20, s. 11).

Samtidigt konstaterar utredningen att den analys av frekvensen döva barn som utredningen gjort och jämfört med de resultat som redovisats av 1945 års utredning inte uppvisar en förväntad sådan nedgång av antalet döva barn.

Bakom förhoppningarna om en förväntad nedgång av antalet döva barn fanns en föreställning hos läkare och andra i dåtidens samhälle om konsekvenser av att inte höra och om vad som är bäst är för döva. Föreställningar som uttrycks på följande sätt i utredningens betänkande:

Av alla defekter, med undantag av de rent själsliga, är dövheten den mest ödesdigra för den personliga utvecklingen (ibid. s.8). /... .../

utebliven talförmåga utgör ett handikapp av ofantliga mått. Det hörande barnet lär sig tala till synes utan ansträngningar och utan direkta åtgärder från omgivningens sida. Det döva barnet däremot förblir stumt, så länge det ej får direkt vägledning och hjälp att tillägna sig talspråket./.../ För det döva barnet är språket det verkliga problemet. Avsaknaden av språk hämmar inte bara barnets intellektuella utan även dess sociala och emotionella utveckling (ibid. s. 9).

Citaten ovan speglar ett starkt paternalistiskt förhållningssätt⁴ till människor som är döva. Genom att dövhet anses som ödesdigert för den personliga utvecklingen görs det döva barnet till objekt. Objekt som genom träning ska tillägna sig talat språk för att inte hämmas intellektuellt, socialt och emotionellt. Med språk avser ovan citerade utredning enbart talat språk. Användning av teckenspråk avråder utredningen från eftersom detta, enligt utredningen,

utövar ett starkt hämmande inflytanden när barnet ska lära sig tala (ibid. s. 36).

Den syn på dövhet, på döva och på teckenspråk som uttrycktes av 1955 års utredning upplevdes av teckenspråkiga som kränkande och som en nedvärdering av dem som människor. En kränkning som fortfarande finns hos personer som till följd av den tidens förväntningar anser sig ha blivit berövade sitt språk och sina möjligheter till interaktion med andra under en lång följd av år. Denna kränkning kommer till uttryck i dövas starka markering av sig själva som en språklig minoritet samtidigt som man är väl medveten om de behov av samhällsstöd som funktionsnedsättningen medför.

Den attityd till människor som på olika sätt avviker från det som anses normalt och till den nedvärdering av språk som döva har utsatts för, är inte på något sätt unikt. Samma slag av attityder och samma slag av nedvärdering av språket har även finskspråkiga och samer i Sverige utsatts för och i likartade situationer (SOU 2005:40). Skillnaden är att dessa kunnat tillägna sig och använda sig av svenska språket i diskussioner med andra som ett medel för att hävda sina rättigheter, medan döva här inte haft motsvarande möjligheter på grund av sin funktionsnedsättning.

⁴ Paternalism översätts vanligen med förmyndartänknade. Man skiljer mellan stark respektive svag paternalism. Stark paternalism är att hindra någon eller att avstå från att informera om olika alternativ och enbart förordade ett sådant. Svag paternalism kan beskrivas som att begränsa någons handlingsfrihet, när dennes handlingar inte är autonomt valda utifrån personens egna preferenser, normer och värderingar eller när personen saknar information eller kompetens till ett autonomt val.

2.2.1 Cochleaimplantat återställer inte hörseln

Utvecklandet av ny hörselteknik i form av cochleaimplantat (CI) i slutet av 1970-talet skapade nya förväntningar såväl i samhället i stort som hos föräldrar till döva och hörselskadade barn och deras närstående. De hörapparater som hittills funnits, utvecklats och förfinats har haft till uppgift att förstärka ljud medan ett CI skapar en typ av artificiell hörsel. CI är ett inopererat tekniskt hjälpmedel som stimulerar hörselnerven. Ett CI gör att en döv eller gravt hörselskadad person kan uppfatta ljud, men det återställer inte hörseln.

Historiken bakom tillkomsten av CI påminner starkt om den som ligger bakom tillkomsten av andra hörseltekniska hjälpmedel. Intresset är att finna ett botemedel mot dövhet (Barnplantabladet 2/2004). Den första CI-operationen genomfördes 1978 i Australien. 1985 godkändes metoden i USA för vuxna. Samma år opererades det första barnet. Fem år senare erkändes metoden i USA för barn i åldrarna 2–17 år. I Sverige genomfördes den första CI operationen på barn 1990 och fram tills i dag har över 350 barn opererats.

I Sverige kom förväntningarna på denna nya metod delvis att ges uttryck likartade de som återgivits ovan. Olika uppfattningar kom att ställas mot varandra. Å ena sidan av läkare och föräldrar som såg CI som en ny möjlighet för CI-opererade barn att utveckla talat språk. Å andra sidan av språkforskare och av företrädare för dövas och hörselskadades intresseorganisationer som framhöll betydelsen av tvåspråkighet även för de barn som genom implantat gavs möjlighet till artificiell hörsel.

Effekterna av CI för döva barns språkutveckling har följts upp i flera olika sammanhang och i olika studier. Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU) har i januari 2006 redovisat en utvärdering av nyttan av bilaterala cochleaimplantat (CI) hos barn.⁵ I utvärderingen understryker SBU:

Det är viktigt att kunskap i teckenspråk upprätthålls hos barnet och dess omgivning, eftersom resultaten av implantation varierar mellan individer och då det ibland finns situationer där man inte kan använda implantatet (exempelvis när man badar eller vid tekniskt fel).

De språkvetenskapliga studier som har utförts i Sverige av barn med CI och deras språkutveckling pekar samstämmigt på betydelsen av att dessa barn ges tillgång till teckenspråk för sin språkut-

⁵ Bilaterala implantat avser ett implantat i vardera örat.

veckling. Samtidigt som SBU i sin redovisning påtalar att den vetenskapliga dokumentation man funnit om patientnyttan av bilaterala CI hos barn är otillräcklig. SBU understryker att det är viktigt att varje barn bedöms individuellt och får tillgång till de kommunikationsmetoder (teckenspråk, talat språk, taktill kommunikation osv.) som bedöms lämpliga utifrån barnets behov och föräldrarnas önskemål. Det viktigaste enligt SBU är att barnet har en fungerande kommunikation och att förutsättningar till en adekvat språkutveckling ges (SBU 2006).

2.2.2 Snabbare och lättare att kommunicera med teckenspråk

Allt fler ungdomar med hörselskada som lärt sig teckenspråk vill ha teckenspråkstolk vid högre studier. De väljer alltså teckenspråk, när de har möjlighet till det. Samtidigt finns anhörigas och majoritetssamhällets förväntningar att dövhet ska kunna botas med hjälp av medicinsk behandling och medicinsk teknik. De teckenspråkiga förväntas alltså tillägna sig och använda talat språk. Därmed skulle teckenspråk inte längre behövas på grund av att de som är teckenspråkiga normaliseras i enlighet med den norm som majoritetssamhället ställt upp. Detta slag av förväntningar har i hög grad präglats efter krigstiden i takt med att de hörseltekniska hjälpmedel som utvecklats alltmer förfinats. Samtidigt är de som kan använda sig av dessa hjälpmedel lika döva eller gravt hörselskadade som tidigare generationer vid tillfällen då dessa hjälpmedel är ur funktion och vid tillfällen då hjälpmedlen inte förmår ge den optimala hjälpen de förväntas.

Vilken metod som döva, dövblinda eller hörselskadade barn väljer för sin kommunikation är inte enbart relaterat till graden av hörselnedsättning utan till hur väl metoden fungerar för interaktion med andra. Barns syfte med sin kommunikation är inte att producera ord utan att uppnå något med det som produceras. Därför fungerar för vissa barn kanske tal i några situationer medan det i andra inte gör det. Kommunikation människor emellan sker aldrig i ett tomrum utan alltid i ett sammanhang med någon eller några andra.

Syftet med all kommunikation är att förstå vad som förmedlas och att bli förstådd, och den ska ske snabbt och bekvämt. Det förklarar varför barn och ungdomar som fått möjlighet att utveckla en

additiv tvåspråkighet väljer teckenspråk i situationer då hörhjälpmedel inte uppfyller dessa krav.

Beroende av teckenspråk är därför enligt min mening de personer oavsett grad av hörselnedsättning eller språkstörning som är i behov teckenspråk för sin kommunikation.

2.3 Ingen statistik över antal personer som är döva, dövblinda eller har en hörselnedsättning

Det finns ingen statistik över antalet döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade eller språkstörda personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation. De uppgifter om antalet tolkanvändare som utredningen inhämtat från landstingen säger ingenting om det totala antalet teckenspråkiga i Sverige, eftersom uppgifterna endast anger vilka som anlitar tolk för vardagstolkning. Utredningens bedömning av antalet personer som behöver teckenspråk utgår från en analys av de uppgifter om antalet personer med hörselnedsättning som redovisas av Statistiska Centralbyrån (SCB) och av Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU).

SCB har sedan år 1975 genomfört årliga undersökningar om levnadsförhållanden i Sverige (ULF). Undersökningen sker i form av intervjuer med ett representativt urval av befolkningen i åldrarna 16–84 år. I den undersökning som genomfördes år 2003 ställdes bl.a. frågan:

Kan du utan svårighet höra vad som sägs i samtal mellan flera, med eller utan hörapparat?

Av de tillfrågade besvarade 13,2 procent frågan med ”nej”. Omräknat på hela befolkningen skulle det innebära att det 2003 fanns 939 216 personer i Sverige med varierande grad av nedsatt hörsel. SBU beräknade samma år att ca 1,9 miljoner personer i Sverige hade nedsatt hörsel. Av dessa hade 1,3 miljoner personer en lätt hörselnedsättning, 495 000 en måttlig hörselnedsättning och 120 000 personer en svår eller mycket svår hörselnedsättning (SBU 2003). SBU:s beräkningar över antalet personer med hörselnedsättning bygger på tonaudiometriska data, medan SCB:s statistik baseras på intervjuundersökningar. Ingenting av dessa undersökningar ger några som helst uppgifter om antalet personer i Sverige som är i behov av teckenspråk för sin kommunikation.

I direktiven till utredningen uppmärksammas att den senaste statistik som finns att tillgå är den som togs fram av 1989 års Handikapputredning.

2.3.1 Mellan 100 och 200 per årskull

Enligt Handikapputredningen föds varje år ca 200 barn som är döva eller har så kraftigt nedsatt hörsel att de behöver hörapparat (SOU 1991:97). Några uppgifter om att antalet skulle ha minskat eller ökat finns inte.

SBU redovisade i januari 2006 att av de cirka 100 000 barn som föds i Sverige beräknas 1–2 promille ha en hörselnedsättning som kräver någon form av hörselhabilitering. Behov av habilitering har den som hör sämre än 40 dBA på bästa örat inom frekvensområdet 0,5–4 kHz. Dessutom finns, enligt SBU, ytterligare ett antal barn som fötts hörande men som i tidig ålder förvärvat en hörselskada till följd av sjukdom eller skada. SBU:s uppgift om barn per årskull överensstämmer väl med Handikapputredningens.

2.3.2 Mellan 60 och 70 barn är beroende av teckenspråk och ca 140 behöver teckenspråk per årskull

Av de ca 200 barn med hörselskada som årligen föds uppskattade Handikapputredningen mellan 60 och 70 barn som beroende av teckenspråk och av undervisning i specialskola för döva och hörselskadade. Övriga 140 barn är enligt utredningen ”beroende av tekniska hjälpmedel och/ eller av teckenspråk” och kommer att gå integrerade i hemkommunens grundskola eller i särskild undervisningsgrupp, s.k. hörselklass.

Antalet elever i specialskolan för döva och hörselskadade varierade under åren 1975–1989 mellan 600 och 700 elever per år fördelat på tio årskullar. Utredningen om funktionshindrade elever i skolan (FUNKIS) redovisar i sitt slutbetänkande (SOU 1998:96) att antalet elever i specialskolan läsåret 1997/98 uppgick till 622.⁶ Antalet elever i specialskolan läsåret 2004/05 uppgick enligt Statens skolverk till 667 (Skolverket 2005c). Uppgifterna tyder på att

⁶ I betänkandet redovisas det totala elevantalet i den dåvarande specialskolan. För att få fram jämförbara tal har elever vid dåvarande Ekeskolan och Hällsboskolan räknats bort.

antalet barn beroende av teckenspråk för sin kommunikation tycks vara konstant.

Antalet elever med hörselskada i grundskolan uppgick våren 1991 enligt 1989 års Handikapputredning till ca 1 300.⁷ Enligt FUNKIS-utredningen 1997 uppgick antalet elever med hörapparat i grundskolan till 1 703 (1998:96). Några senare uppgifter om har inte varit möjliga att få, varken från Statens skolverk eller från Specialpedagogiska institutet.

2.3.3 Antalet döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade personer i Sverige i behov av tekniska hjälpmedel eller annat stöd uppskattas till minst 30 000 personer

Enligt Handikapputredningen finns det totalt mellan 8 000 och 10 000 teckenspråkiga personer i Sverige som är födda döva eller som blivit döva under barn och ungdomsåren. Antalet dövblinda uppskattas av utredningen till sammanlagt 1 200, varav ca 200 är teckenspråkiga. Antalet personer som blivit döva i vuxen ålder, vuxendöva, beräknas till ca 4 000 personer. Antalet personer som är födda hörselskadade med en sådan grad av hörselnedsättning att de är beroende av tekniska hjälpmedel och/eller av teckenspråk beräknades av utredningen till mellan 12 000 och 17 000 personer. Härutöver beräknade utredningen mellan 20 000 och 30 000 vuxna ha en så svår hörselnedsättning att de är i behov av tolk, tekniska hjälpmedel eller alternativa kommunikationssätt för att kunna kommunicera med andra och med varandra (SOU 1991:97).

De beräkningar som gjordes av Handikapputredningen får fortsatt anses som tillförlitliga, eftersom antalet barn som föds döva eller har så kraftigt nedsatt hörsel att de behöver hörapparat redovisas oförändrat. Inte heller den statistik som redovisats av Hörselskadades Riksförbund i sin årsrapport 2005 motsäger de beräkningar som gjordes av Handikapputredningen.

⁷ Handikapputredningens uppgift baseras på uppgifter insamlade från de dåvarande regionala planeringsberedningar som fanns vid ett antal länskolnämnder som gemensam resurs för flera län.

2.3.4 Antal personer med språkstörning i behov av insatser av samma slag som döva

Jag har i tilläggsdirektiv fått i uppdrag att i målgruppen för arbetet även inkludera barn, ungdomar och vuxna som är hörande men som inte kan tillgodogöra talat språk och som därför är beroende av dövas teckenspråk för sin kommunikation. I uppdraget ingår att beskriva gruppens omfattning.

Personer som är hörande men som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation är få. Dessa personer har tidigare rubricerats som talskadade men under senare år rubricerats som språkstörda. Några uppgifter som gäller antalet vuxna med sådan språkstörning har inte gått att finna. Antalet barn med språkstörning som i behov av teckenspråk för sin kommunikation uppskattas, som redovisas i kapitel 7, till omkring 20 barn per årskull.

3 Från objekt för talträning till teckenspråkig medborgare

I likhet med människor med andra slag av funktionshinder har människor som på grund av nedsatt hörsel objektifierats. De har mera setts som objekt för talträning än som teckenspråkiga individer.

3.1 Samhället utestänger avvikande

För många i samhället är teckenspråket fortfarande nära förknippat med den grupp människor med funktionsnedsättning som benämns döva. Eftersom döva inte hör är de beroende av ett visuellt språk för information och för interaktion sinsemellan och med andra som inte behärskar teckenspråk.

Minoriteter definieras alltid av majoriteter. Majoriteten definierar avvikelser genom att bestämma vad den anser vara normalt i samhället. Majoriteten exkluderar därigenom vissa människor som därmed många gånger inte ses som medborgare på lika villkor som majoriteten.

Historien visar att dövas ställning i samhället har varit svag. På grund av sin funktionsnedsättning har döva ofta, på samma sätt som andra grupper av människor med funktionshinder, nedvärderats av majoritetssamhället. Funktionshindrade har därmed marginaliserats och oftast hänvisats till platser längst ned på samhällsstegen. De har inte betraktats som subjekt utan som objekt och i bästa fall som föremål för andras hjälp och medlidande. Kunskapen om hur dessa människor haft det och hur man sett på teckenspråket under olika epoker i historien är därför begränsad.

Hur synen på döva och teckenspråk har växlat

På samma sätt som talade språk har uppstått och utvecklats i interaktion mellan människor, har tecknade språk uppstått och utvecklats i interaktion mellan människor som är beroende av ett visuellt språk för sin kommunikation. Förekomsten av teckenspråk är skriftligt belagt från omkring 400-talet f. Kr. i Platons dialog ”Kratylos”:

Om vi inte hade röst och inte tunga och likväl ville åskådliggöra ting för varandra, skulle vi då inte försöka, att liksom de döva gör, beteckna dem med händerna, med huvudet och med kroppen i övrigt?

I slutet av 1400-talet och framåt uppstod i vissa europeiska länder ett behov i det ”hörande” majoritetssamhället av att ge döva barn utbildning. Det handlade om enstaka barn från förmögna familjer. Behovet var primärt att säkra vissa släkters egendom genom att döva skulle kunna föra sin talan och därigenom hävda exempelvis sin arvsrätt. Syftet med undervisningen var att lära döva att kommunicera via tal och/eller skrift med den hörande omgivningen. De som engagerades i denna undervisning var företrädesvis munkar och präster inom den romerska kyrkan. Undervisning av döva sågs av kyrkan som goda gärningar och kan jämföras med kyrkans övriga engagemang för svaga, sjuka och eftersatta i samhället. I den samtida synen på dessa eftersatta i samhället kan man urskilja en ”tycka synd om attityd” om dessa – de svaga. Av välgörenhet gjordes de till föremål för undervisning, vård, omhändertagande och omsorg för att bereda välgörarna ett bättre liv i livet efter detta.

Teckenspråk som undervisningsspråk vid utbildning av döva uppträder först vid mitten av 1700-talet i Frankrike. Den franske prästen Charles-Michel de l'Épée inrättade då med egna medel en skola i Paris för undervisning av döva. Den undervisningsmetod han tillämpade byggde på teckenspråk, handalfabet och skrift och blev snabbt känd under namnet den franska metoden. Några år senare grundade Samuel Heinicke ett institut för undervisning av döva i Leipzig. Heinickes undervisning byggde på uppfattningen att det är enbart genom artikulerat tal som den döva kan finna sig tillrätta i samhället. En långvarig och infekterad strid uppstod mellan företrädare för teckenspråk i undervisning av döva och de som förespråkade att målet för undervisning av döva var att dessa skulle lära sig tala och skriva. Striden avslutades med att ett antal hörande dövlarare vid en internationell kongress i Milano år 1880 uttalade att talmetoden var överlägsen teckenmetoden vid under-

visning av döva. Ingen efterfrågade vilken av de båda metoderna döva själva ansåg vara bäst.

Döva skulle normaliseras

Kongressens ställningstagande i frågan fick starkt genomslag och resulterade i att talmetoden – den orala metoden – kom att tränga undan teckenspråk i undervisningen. Döva kom att betraktas mera som objekt för talträning än som individer med ett annat och annorlunda språk. Så skedde också i Sverige. Den hörande majoriteten ansåg sig ha tolkningsföreträde om dövas behov. Döva skulle anpassas till det hörande majoritetssamhällets krav och förväntningar. De skulle normaliseras.

Vad som kan anses vara normalt är emellertid inte något givet och normalitet inte någon form av given naturlag. Vad som anses normalt definieras emellertid alltid av *någon*. Genom sådana definitioner riskerar människor att uppdelas i kategorier som kan beskrivas i termer av *vi* och *dom* och där dom står för dem som inte är som oss. Normalitet är emellertid i första hand en rent statistisk term. Om man biologiskt eller psykologiskt mäter en egenskap eller en förmåga bland människor brukar resultaten fördela sig efter Gauss-kurvans principer. I de allra flesta sådana mätningar brukar värdena gruppera sig kring ett medelvärde som då anses ligga inför gränser som anses normala medan andra hamnar utanför de uppställda mätvärdena. En del kommer därmed att ligga över medelvärdet medan andra hamnar under. Det här slaget av mätningar är fullt legitima och kan ha stort värde i olika sammanhang. Vid bedömningen av resultaten från detta slag av mätningar ska man dock vara medveten om att det alltid är *någon* som valt den egenskap eller förmåga som ska mätas. Denne *någon* är densamme som konstruerat de mätinstrument som använts vid mätningen. Det är också *någon* som fastställt gränserna för vad som ska anses normalt i den gjorda mätningen. Detta slag av undersökningar säger egentligen ganska litet om den enskildes förutsättningar utan redovisar enbart hur en viss egenskap eller färdighet förhåller sig vid jämförelse av samma egenskap hos andra.

Det finns emellertid även ett annat sätt att se på vad som kan anses vara normalt, ett normativt synsätt. Enligt detta synsätt är normalitet detsamma som att vara eller fungera ”enligt normen”. Och denna norm kan vara högst godtyckligt uppsatt av ett sam-

hälle, en by, en grupp människor, av enskilda individer men även av yrkesgrupper av skilda slag (Gustafsson, L. H. 2002). Detta normativa synsätt på vad som anses vara normalt leder till människors uppdelning av andra människor i *vi* och *dom* och där varje definition av hur *vi är* innehåller en outtalad föreställning om hur de andra *är* (SOU 2005:41). Denna uppdelning i ett *vi* och ett *dom* präglar i betydande utsträckning människors förhållningssätt till varandra såväl i vardagen som i yrkeslivet. Uppdelningen i ett *vi* och ett *dom* gör det på ett outtalat sätt tillåtet för människor att se på andra som inte upplevs som *vi* på ett annat sätt än på människor i den grupp man själv tillhör. I denna uppdelning av människor ligger grunden till olika former av diskriminering.

3.2 Objekt för talträning

Målet för utbildning av döva kom alltmer att fokusera på förmågan att utveckla talat språk. I takt med de tekniska landvinningarna ökade successivt ett intresse för olika former av teknik för att förstärka ljud. Samtidigt ökade även intresset för behandling av orsaker till hörselnedsättning och dövhet. Utvecklingen beskrivs år 1955 på följande sätt av Utredningen rörande de nya vetenskapliga rönen på audiologins och audiometrikens område i vården av döva barn:

Den enorma utvecklingen under 1900-talet på teknikens, medicinens och psykologins område har medfört tidigare oanade möjligheter för dövundervisningen. Talmetoden och systematisk hörselträning har blivit förhärskande, och ständigt förbättrade resultat kan konstateras samtidigt med ett stigande intresse för hithörande frågor inom skilda verksamhetsområden (SOU 1955:20 s. 15). /.../

De barn som av skilda anledningar i hemmet ej kan erhålla nödig handledning och hjälp med språket, och vilkas sociala fostran på grund av kontaktsvårigheter ej kan bli tillfredsställande, måste tillförsäkras ett tidigt omhändertagande. Audiologerna har ju klart påvisat de tidiga levnadsårens avgörande betydelse för den döves framtida möjligheter till anpassning i samhället (ibid. s. 45).

Ord i ovanstående citat som *metod, träning, resultat, fostran, kontaktsvårigheter, omhändertagande* och *anpassning* speglar tidens synsätt på barn med dövhet respektive hörselnedsättning. Med utgångspunkt från medicinsk-tekniska metoder skulle de tränas för presterat resultat utifrån en av samhället förväntad normalitet. Denna normalitet görs sedan till norm för vad som anses vara

normalt. Härigenom reduceras frågan till att bli rent medicinsk och biologisk vilket i sin tur gör objektet till patient och därmed till föremål för vård och behandling. Frågor om den enskildes språkutveckling, identitet och interaktion med andra människor att identifiera sig med beaktas inte inom ramen för ett sådant synsätt. Detta framgår klart av ännu ett citat från ovan citerade betänkande:

Av alla defekter, med undantag av de rent själsliga, är dövheten den mest ödesdigra för personligheten (ibid. s. 8).

3.3 Medvetenheten om dövas behov ökade i slutet av 1960-talet

Medvetenheten i samhället om de dövas behov ökade under senare hälften av 1960-talet. I början av 1970-talet ökade också kraven på att samhällets syn på teckenspråk och på teckenspråkets ställning skulle förändras, och då inte minst inom undervisningsområdet. Kraven kom främst från dövas egna organisationer och från föräldrar till döva och hörselskadade barn. Synen på dövhet som en defekt och attityden till teckenspråk som ett åtbördsspråk för dem som inte tillägnade sig talat språk upplevdes kränkande. Döva krävde respekt för sin rätt att bli betraktade som individer, som alla andra medborgare i samhället. Kraven syftade till jämställdhet och likvärdighet med andra medborgare. Parallellt med dessa krav från döva och deras närstående växte en forskning om teckenspråket fram. Denna forskning var initierad av dåvarande Skolöverstyrelsen och utfördes av forskare knutna till Stockholms universitet. Forskningen fick stor betydelse för den fortsatta diskussionen i Sverige om teckenspråkets ställning och om dövas rätt till sitt eget språk.

Frågor om teckenspråkets ställning i samhället uppmärksammades också av den 1965 tillsatta Handikapputredningen. Utredningen tog upp frågor kring teckenspråk och behov av undervisning samt samhällsstöd på detta språk i sitt betänkande *Kultur åt alla* (SOU 1976:20). I den proposition som följde på utredningens förslag framhölls att teckenspråket måste få en bättre ställning i specialskolan samt att undervisning i teckenspråk måste ges mera utrymme i utbildningen av lärare för döva och hörselskadade.

Integrationsutredningen, som tillsattes 1978, återkom till frågorna om undervisning av döva och gravt hörselskadade elever i sitt delbetänkande *Huvudmannskapet för specialskolan* (SOU

1979:50). Betänkandet överlämnades till regeringen i juni 1979. I betänkandet utvecklade utredningen sin syn på dövas tvåspråkighet. Utredningen framhöll att barndomsdöva, för att kunna fungera sinsemellan och ute i samhället, måste vara tvåspråkiga. Detta innebar enligt utredningen att de måste behärska dels sitt visuella/manuella teckenspråk, dels det omgivande samhällets språk – svenska i läst och skriven form. Utredningen sätter också in språkfrågan i ett vidare sammanhang när den i sitt slutbetänkande *Handikappade elever i det allmänna skolväsendet* (SOU 1982:19) återger följande:

Vi har i ett tidigare betänkande (SOU 1980:34) Handikappad, integrerad, normaliserad argumenterat för att ordet ”integration” endast skall användas om förhållanden där ömsesidighet, gemenskap, delaktighet och möjligheter till kommunikation föreligger (SOU 1982:19 s. 203).

Härigenom markerar utredningen språkets betydelse som förutsättning för såväl möjlighet till interaktion med andra som för delaktighet och jämlikhet med andra i samhället.

3.3.1 Det svenska teckenspråket erkänns som dövas första språk

Utredningens förslag resulterade i att riksdagen år 1981 beslöt att teckenspråk skulle vara undervisningsspråk i specialskolan för döva och hörselskadade. Beslutet var i grunden ett språkpolitiskt beslut. Detta framgår av att teckenspråket i beslutet anges vara dövas första språk. Genom beslutet kom Sverige som första land i världen att ge teckenspråket status av språk. Något år senare (1983) infördes en ny läroplan för specialskolan. I denna noteras att teckenspråk och svenska är två skilda språk och att teckenspråk lärs naturligt i en tecknande miljö i samband med barnets allmänna utveckling, medan inläringen av svenska språket i högre grad är beroende av undervisning. I läroplanen fastställs att målet för undervisningen är att eleverna ska bli tvåspråkiga, att undervisningsspråket för döva elever i specialskolan är teckenspråk och att eleverna ska tillägna sig svenska i läst och skriven form. Teckenspråkets funktion beskrivs på följande sätt:

Teckenspråket är den döve elevens primära redskap för kunskapsinhämtande och är det språk som eleven använder vid direkt kom-

munikation med andra. Det är via teckenspråket och i kontakter med föräldrar och andra, som eleven utvecklas socialt och emotionellt (Läroplan för specialskolan).

Insikten om teckenspråket som ett språk bland andra och språkets betydelse har blivit alltmer uppmärksammat i samhället under 1900-talets två sista decennier. Genom forskning har teckenspråkets status som språk i likhet med andra språk befasts. Genom förekomsten av teckenspråk i medier har synen på språket förändrats; det betraktas inte längre som ett åtbördsspråk som en liten grupp människor med funktionshinder använder utan som ett vardagligt inslag i TV-rutan. Genom införandet av teckenspråk som allmänt språkämne i grund-, gymnasieskola och komvux 1995 har språket övergått från att vara en kommunikationsmetod med handikappolitiska förtecken till att vara ett av många språk som används i dagens Sverige. Genom denna förskjutning av perspektivet på teckenspråket ändras även perspektivet på språkanvändarna, från objekt för språkträning till medborgare med teckenspråk som första språk.

3.4 Min bedömning

Grunden för den svenska jämlikhetssynen är alla människors lika värde. En ovillkorlig respekt för människovärdet förändras inte att människor använder ett annat språk eller av förekomsten av ett funktionshinder, dess grad eller art. Människor med funktionshinder har liksom människor som tillhör de språkliga minoriteter som sedan länge lever och verkar i Sverige blivit "föremål för åtgärder". Åtgärder som har syftat till normalisering respektive till assimilering.

Genom åtgärder inom såväl språkpolitikens som handikappolitikens områden har medborgarperspektivet givits en central betydelse. Personer med funktionshinder liksom personer i Sverige som använder andra språk än svenska är medborgare med lika rättigheter och lika skyldigheter som andra medborgare. Ytterst är såväl handikappolitiken som språkpolitiken en demokratifråga – samhället måste byggas med insikten om att alla människor är lika mycket värda, har samma grundläggande behov och ska behandlas med samma respekt, att mångfald berikar, att varje människa med sin kunskap och erfarenhet är en tillgång för samhället. Detta inne-

bär konkret att alla ska ha lika rätt och lika möjligheter att bestämma över sina liv och få sina önskemål respekterade.

4 Tecknade språk, det svenska teckenspråket och teckenspråkigas tvåspråkighet

Målgruppen för mitt uppdrag utgörs av människor som är döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade eller språkstörda hörselskadade och som därför är beroende av teckenspråk för sin kommunikation. Beroende på grad av hörselnedsättning kan vissa människor vara helt beroende teckenspråk för sin kommunikation medan andra är det i vissa situationer.

4.1 Tecknade språk

Tecknade språk består liksom talade språk av en uppsättning konventionella symboler, ett ordförråd (lexikon), och av ett system med regler för symbolernas användning, en grammatik (Bergman, B. & Nilsson, A-L.- 1999). Tecknade språk skiljer sig härvidlag inte från talade språk och uppfyller därmed alla de krav som kan ställas på självständiga språk (SOU 2006:29). Det tecknade språket har idag inget skriftspråk.

Tecknade språk skiljer sig däremot från talade språk främst därigenom att det förmedlas gestuellt-manuellt och inte oralt.¹ Genom att det tas emot visuellt via synen och inte via hörselsinnet. Tecknade språk skiljer sig även från talade språk genom att de, liksom merparten språk av de drygt 6 500 olika språk (SOU 2002:27) som talas världen över, saknar skriftspråk.

Till skillnad från talade språk överförs oftast inte tecknade språk från föräldrar till barn, från generation till generation. Flertalet döva barn föds in i familjer där föräldrarna är hörande och använder talat språk. Föräldrar som inte har kunskaper om och som därför inte behärskar det enda språk ett dövt barn kan ta till sig – tecknat språk. Språkutvecklingen hos barn beroende av teckenspråk för sin kommunikation skiljer sig därigenom i flera olika avseenden från

¹ Talat.

språkutveckling hos barn som genom naturlig inläring successivt tillägnar sig det språk som talas av föräldrarna.

Tecknade språk och talade språk är skilda språk. Den tvåspråkighet som eftersträvas för döva barn och många hörselskadade barn är inte helt jämförbar med annan tvåspråkighet. Den uppstår till skillnad från annan tvåspråkighet inte spontant. De båda språken, det tecknade språket och majoritetssamhällets språk, fyller olika funktioner. Teckenspråket är det språk som är redskap vid inläring av kunskaper och som används vid direkt kommunikation med andra, medan majoritetsspråket primärt fyller en läs- och skriftfunktion. Det är via teckenspråket och i kontakter med andra som behärskar detta språk som barn, ungdomar och vuxna beroende av teckenspråk för sin kommunikation utvecklas socialt och emotionellt.

Teckenspråkiga utgör i alla länder en minoritet bland majoriteter med talat språk. På samma sätt som övriga språkliga minoriteter behöver de vara tvåspråkiga för att kunna delta i samhällslivet på samma sätt som andra. Teckenspråkigas tvåspråkighet skiljer sig emellertid i flera avseenden från annan tvåspråkighet. En sådan skillnad är att personer med ett invandrar- eller ett minoritetsspråk genom inläring kan tillägna sig det språk som talas av majoriteten i samhället, medan teckenspråkiga som på grund av en funktionsnedsättning inte hör, inte via hörselsinnet kan tillägna sig ett talat språk då detta förutsätter att man kan lära sig att höra. En annan skillnad gentemot annan tvåspråkighet är att teckenspråkigas tvåspråkighet är att beskriva som monokulturell genom att de olika tecknade språk som förekommer världen över är inhemska språk som i huvudsak förmedlar samma kultur som talade språk i landet. Samtidigt som teckenspråken förmedlar landets gemensamma kultur bildar teckenspråkiga en språkgemenskap med en egen unik historik och med gemensamma erfarenheter av ett språkligt utanförskap. Härigenom utgör de en inhemsk minoritet i majoritetssamhället.

4.1.1 Teckenspråk som modersmål, förstaspråk, andraspråk och som främmande språk

Tvåspråkighet är en term som avser individens språkkunskaper medan modersmål, förstaspråk, andra språk och främmande språk mera är termer som avser hur individen tillägnat sig språk och där-

med utvecklat flerspråkighet. När man talar om språkinlärning tänker man kanske i första hand på förstaspråksinlärning, det lilla barnets utveckling av sitt modersmål (första språk). Språkinlärning kan emellertid också avse sekundärspråksinlärning, dvs. förvärvandet av ett andra, ett tredje, ett fjärde osv. språk. Någon allmänt vedertagen definition av begreppen finns emellertid inte.

Modersmål

Som ovan nämnts överförs oftast inte tecknade språk från generation till generation på motsvarande sätt som talade språk. Trots detta benämns teckenspråk ofta och i olika sammanhang *dövas modersmål*, fastän begreppet är tillämpligt enbart för dem som tillägnat sig språket på grund av att de haft teckenspråkiga föräldrar. Antalet personer som har teckenspråk som modersmål är litet och omfattar egentligen enbart barn som har teckenspråkiga föräldrar.

Förstaspråk

För barn som på grund av avsaknad av eller nedsatt hörsel är beroende av teckenspråk för sin kommunikation utgör teckenspråk *förstaspråk*. Till skillnad från andra barn, vars föräldrar behärskar det första språk som kommer att bli barnets, saknar det stora flertalet föräldrar till teckenspråkiga barn helt färdigheter i och kunskaper om tecknat språk. Föräldrar till barn som är beroende av teckenspråk för sin språkutveckling måste därför genom studier lära sig det språk barnet kan tillgodogöra sig visuellt. Detta innebär att föräldrarna parallellt som de själva tillägnat sig ett helt nytt och främmande språk använder detta i sin kommunikation och därigenom överför det till barnet. Den här beskrivna situationen med förstaspråksinlärning saknar helt motsvarighet då det gäller överföring av första språk från generation till generation av talade språk.

Andraspråk

Begreppen andraspråk och andraspråksinlärning används vanligen om situationer där en person som redan tillägnat sig ett modersmål som förstaspråk – exempelvis ett invandrar- eller ett minoritets-språk – genom inlärning tillägnat sig ytterligare ett språk som an-

vänds i vardagen, i skolan eller på arbetsplatsen – vanligtvis landets majoritetsspråk.

Även tecknade språk kan utgöra andra språk. Teckenspråk utgör andra språk för ett stort antal människor med hörselskada som behöver ett språkligt alternativ till talat språk i situationer där de trots tillgång till optimal hörselteknisk utrustning inte kan uppfatta talat språk. Teckenspråk utgör även andra språk för hörande föräldrar och syskon till barn beroende av teckenspråk för sin kommunikation. Också tolkar och annan personal som i sitt dagliga arbete har detta språk som arbetsspråk är personer som har tecknat språk som andra språk. Även arbetskamrater och personer som dagligen har nära kontakt med teckenspråkiga kan ha utvecklat sådan språkförståelse att teckenspråk även för dem blir ett andra språk.

Teckenspråk som främmande språk

Termen främmande språk används i Sverige företrädesvis i utbildningssammanhang dels om undervisning som en elev valt som språkämne, dels om undervisning på annat språk än svenska.² Även då man talar om tecknade språk används termen. Svenskt teckenspråk utgör exempelvis främmande språk för de barn och ungdomar som av språkintresse valt att läsa språket inom ramen för de språkval som erbjuds i grund-, gymnasieskola eller i vuxenutbildning.

Språklig hemvist

Språkets betydelse för den enskilda individen har belysts ovan. Att definiera vad som är en persons modersmål, första språk och andra språk, dvs. språkliga hemvist, blir mot den bakgrund som där beskrivs en ytterst grannliga uppgift eftersom det inte alltid är självklart vad som utgör en persons första respektive andra språk. Svårigheten i detta avgörande gäller människor med talade språk i allmänhet, men kanske särskilt för personer som är beroende av tecknat språk för sin kommunikation eftersom de definitioner som finns avseende språklig hemvist arbetats fram med avseende på talade språk.

² 2 kap. 8 § gymnasieförordningen (1992:394).

Definitioner av språklig hemvist utgår från den enskildes språkliga färdigheter. Vanligtvis används fyra olika kriterier för att definiera en persons språkliga hemvist – *kompetens*, *funktion*, *identitet* och *ursprung*. Kriteriet *kompetens* handlar om vilket språk, av två eller flera, som den enskilde bäst behärskar. Kriteriet *funktion* handlar om vilket av språken individen använder mest. Definitioner av språklig hemvist bygger också på *identitet* och handlar om vilket språk och vilken språkgemenskap den enskilde identifierar sig med. Kriteriet *ursprung* avser individens språkliga och etniska ursprung, dvs. tidigare generationers språk och etnicitet.

De tre förstnämnda kriterierna torde vara giltiga även då det gäller tecknade språk, medan det fjärde kriteriet inte är det eftersom tecknade språk inte överförs från en generation till en annan på samma sätt som talade språk. De allra flesta barn beroende av teckenspråk för sin kommunikation växer upp i familjer där föräldrarna har annat modersmål än barnet och där föräldrarna lär sig teckenspråk först sedan barnet är fött. Överföring av tecknade språk från generation till generation sker till den helt övervägande delen i samspel med andra teckenspråkiga i teckenspråkiga miljöer, främst i skolmiljön.

4.1.2 Teckenspråksmiljö och teckenspråksgemenskap

Det är viktigt att det finns teckenspråkiga miljöer där det är naturligt att använda teckenspråk. Det är en förutsättning både för att teckenspråkiga barn ska tillgodogöra sig en allsidig språkutveckling och för att teckenspråket ska fortleva och utvecklas.

När språkmiljöer diskuteras i språkvetenskapliga sammanhang används ofta termen *språkgemenskap* (se Einarsson, J. 2004, s. 33–38). En levande språkgemenskap svarar mot åtminstone tre kriterier, i olika utsträckning. Det första kriteriet är *interaktionen*: medlemmarna i en språkgemenskap interagerar med varandra med det aktuella språket som redskap. En teckenspråkig som bara har möjlighet att använda teckenspråket i tolkad interaktion med hörande ingår alltså inte i en teckenspråkig gemenskap. Det andra kriteriet innebär att språkanvändarna *delar språkliga normer*. De har ungefär samma föreställningar – antingen artikulerade eller mer eller mindre underförstådda – om hur man uttrycker sig, vad ord eller tecken betyder, vad som är vardagligt eller högtidligt, vilka språkliga auktoriteter som finns etc. Någon total normöverens-

stämmelse mellan medlemmarna i en språkgemenskap finns aldrig, men däremot gemensamma förhållningssätt och måttstockar som gör att de inbördes kan diskutera exempelvis innebörden i olika tecken. Det tredje kriteriet är den *symboliska integrationen*, det vill säga medlemmarnas uppfattning att de faktiskt tillhör den avsedda språkgemenskapen. Man kan ju tänka sig personer som behärskar teckenspråk men inte anser sig tillhöra teckenspråksgemenskapen. Särskilt bland personer som inte tillhör gemenskapens kärngrupp, t.ex. hörande barn som har döva föräldrar och som har teckenspråket som ett andraspråk, kan den symboliska integrationen variera starkt.

Självklart kan en och samma person tillhöra flera språkgemenskaper. I ett mångspråkigt samhälle är det mycket vanligt. Många svenskar har i dag erfarenheten att tillhöra både en svensk språkgemenskap och en minoritetsspråks- eller invandrarspråksgemenskap. Att stärka den teckenspråkiga gemenskapen innebär alltså inte att försvaga de teckenspråkigas band till den svenska språkgemenskapen.

Ett ytterligare kännetecken på vitaliteten i en språkgemenskap är frågan i vilka *domäner* den kan manifesteras. En domän är, språkvetenskapligt sett, ett knippe språksituationer som har stora likheter då det gäller ämne, ändamål, deltagarroller m.m (ibid. s. 50). En domän kan t.ex. vara skolan, en annan hemmet, en tredje politik, en fjärde idrott, en femte teater osv. I ju fler domäner en språkgemenskap utvecklas, dvs. att interaktion och normbildning sker, desto starkare ställning kan språket sägas ha.

Begreppet språkgemenskap är användbart i diskussionen om hur teckenspråket ska stärkas. Döva teckenspråkiga är starkt beroende av tolk för att fungera väl i många situationer, t.ex. i arbetsliv, utbildning, kontakt med myndigheter, etc. eller sjukvården. Att förbättra förutsättningarna för god tolkning är en central uppgift för min utredning. Men det räcker inte. I dessa tolkade sammanhang får den teckenspråkiga mestadels inte möjlighet att delta i och utveckla en teckenspråksgemenskap. Om teckenspråkets ställning ska stärkas i det svenska samhället krävs också åtgärder för att förbättra teckenspråksgemenskapen. Mina förslag syftar till sådana förbättringar.

4.2 Dövas, dövblindas och hörselskadades tvåspråkighet

Fram till 1960-talet framfördes ofta i forskningssammanhang uppfattningen att tvåspråkighet hade negativa effekter på kognitiv och språklig utveckling. Detta synsätt överensstämmer i grunden med den attityd till och syn på tecknat språk som beskrivits ovan. Den forskning som denna syn vilade på har emellertid senare avfärdats som metodiskt undermålig. Välkontrollerad forskning från 1970-talet och framåt visar att tvåspråkighet inte har några sådana negativa utan snarare positiva effekter. Forskning kring barns, ungdomars och vuxna tvåspråkighet har gradvis vuxit fram runt om i olika länder. Parallellt härmed har även forskning kring teckenspråkigas tvåspråkighet etablerats.

Tvåspråkighet är inget entydigt begrepp. Tvåspråkighetsforskaren Lambert (1977) skilde redan på 1970-talet mellan *additiv* och *subtraktiv* tvåspråkighet. Den distinktionen markerar betydelsen av de sociokulturella villkor som kännetecknar tvåspråkiga barns uppväxt i olika miljöer. I den mån de får möjlighet att utveckla sitt andraspråk parallellt med en fortsatt utveckling av förstaspråket i en atmosfär där båda språken och kulturerna värderas högt, så kan man tala om en *additiv* tvåspråkighet, dvs. en tvåspråkighet som innebär att språken kompletterar och berikar varandra. När andraspråkstillägandet i stället sker på bekostnad av förstaspråket talar man *subtraktiv* tvåspråkighet. Den tvåspråkighet som eftersträvas för döva, dövblinda, hörselskadade och vuxendöva är en *additiv* tvåspråkighet som grund för gemenskap med andra och för delaktighet i samhällslivet.

Dövas tvåspråkighet kännetecknas av tydlig funktionsuppdelning mellan de båda språken. Det ena språket – *teckenspråket* – används som vilket talat språk som helst i direktkommunikation med andra människor. Det andra språket – *svenska språket* – fyller primärt läs- och skriftspråksfunktioner och är därmed inte bundet till ett här och nu. Tillägandet av det andra språket sker däremot på annat sätt än hos barn med talade språk eftersom döva barn samtidigt som det tillägnar sig sitt skriftspråk lär sig ett för dem helt nytt språk – det svenska språket.

I direktiven till utredningen omnämns fyra olika grupper av människor som beskrivs som – *döva*, *dövblinda*, *vuxendöva* och *hörselskadade*. Samtliga dessa har det gemensamt att de har en skada på hörselsinnet som medför nedsatt hörsselförmåga. En skada som

ger upphov till olika grad av svårigheter att uppfatta talat språk. Svårigheter som ger upphov till att den enskilde är beroende av tecknat språk för sin kommunikation – helt och hållet eller i vissa situationer.

I samtliga de grupper som omnämns ovan återfinns i olika omfattning personer som utvecklat tvåspråkighet, i betydelsen att de använder såväl teckenspråk som svenska språket för sin kommunikation. Samtidigt utgör inte teckenspråk modersmål eller förstaspråk för samtliga. Teckenspråk utgör företrädesvis första språk för de grupper döva och hörselskada som är födda med sådan grad av hörselnedsättning att de spontant inte utvecklat talat språk – *barndomsdöva* respektive barndomshörselskadade. Hit hör även de *dövblinda* som i likhet med barndomsdöva och *barndomshörselskadade* har en sådan hörselnedsättning att de inte spontant utvecklat talat språk.

När det gäller personer med hörselskada som tillägnat sig talat språk men som är beroende av hörseltekniska hjälpmedel för att uppfatta detta, medför kunskaper och färdigheter i teckenspråk att de inte ställs utan språklig interaktion då hörseltekniska hjälpmedel av olika orsaker inte är tillfyllest för en fungerande kommunikation. I sådana situationer är de liksom barndomsdöva och barndomshörselskadade helt beroende av teckenspråk för sin kommunikation, även om teckenspråk för dem utgör ett andra- eller ett främmande språk. Detsamma gäller den grupp människor som benämns vuxendöva.

4.3 Språkligt utfall

Att uttala sig om vilket av flera språk som utgör en enskild individs förstaspråk respektive andraspråk är en ytterst grannliga uppgift eftersom det är varje enskild individ som genom självbestämning identifierar sig tillhörande en språkgemenskap. Mot bakgrund av vad som har beskrivits i övriga avsnitt i detta kapitel redovisas här de teoretiska möjligheter som finns då det gäller språkligt utfall av teckenspråk respektive svenska språket för individer som är döva, dövblinda, hörselskadade, vuxendöva eller hörande. Redovisningen utgör en förenkling av sakförhållandena eftersom det i verkligheten inte finns några absoluta gränser mellan de olika grupperna eller mellan den som ser sig själv som döv, dövblind, hörselskadad eller vuxendöv. Graden av hörselnedsättning påverkar den enskildes

förmåga att uppfatta ljud men säger ingenting om det val av språk som den enskilde kommer att göra i olika sammanhang, under förutsättning att hon eller han har språk som de kan välja emellan.

Våra erfarenheter och forskning visar att mycket av möjligheten till socialt samspel via talat språk i större eller mindre omfattning går förlorat för barn med varierande grad av hörselnedskada. Denna förlust drabbar alla barn med hörselskada på varierande sätt och i större eller mindre omfattning. Barn, med sådan grad av hörselnedsättning att de bedömts vara i behov av hörseltekniskt hjälpmedel, i form av hörapparat eller cochleaimplantat (CI), är beroende av sina hjälpmedel för att uppfatta ljud. Utan sina hjälpmedel hör de sämre eller inte alls. Språkvetenskapliga forskningsresultat tyder på att även dessa barn borde erbjudas möjlighet till en additiv tvåspråkighet för att därigenom framöver ges möjlighet till samma slag av språkval som andra människor som är tvåspråkiga.

Personer som förlorar eller får nedsatt hörsel i vuxen ålder har ett eller möjligen flera fullvärdiga tal- och skriftspråk när hörsel-förlusten inträffar. Den förlust de drabbas av är att de inte längre kan uppfatta språket talat, utan blir hänvisade till det i läst och skriven form. Härigenom reduceras deras förmåga till direktkommunikation. Samtidigt som de fortfarande kan göra sig förstådda på talat språk kan de inte längre själva tillgodogöra sig information på språk som förmedlas via tal. Teckenspråk, inlärt som ett främmande språk, kan bidra till att personer som i vuxen ålder förlorat sin hörsel tillägnar sig ett språk på vilket de fortsatt ges möjlighet till direktinformation och språklig interaktion.

Teckenspråk

För individer som är födda döva eller som förlorat sin hörsel i för-språkig ålder är teckenspråk alltid att anse som förstaspråk (L1). För individer som förlorat sin hörsel under tidig barndom eller i yngre år (döva) kan teckenspråk utgöra antingen förstaspråk (L1) eller andraspråk (L2) beroende på i vilken omfattning den individen tillägnat sig svenska språket vid tidpunkten för hörsel-förlustens inträde och beroende på vilket språkval individen gör.

För individer som är födda med en hörselskada (hörselskadade) och som med stöd av hörhjälpmedel och andra stödinsatser tillägnar sig svenska språket utgör detta språk förstaspråk (L1). För flertalet hörselskadade kan tecknat språk utgöra ett språkligt alter-

nativ i situationer då hörselteknik och övriga hjälpmedel inte ger fullgott stöd för talat språk. Teckenspråk utgör då ett andraspråk (L2). För dövblinda som är födda döva eller som mist sin hörsel i förspråkig ålder är teckenspråk, i likhet med andra som är födda döva, alltid att anse som första språk (L1) även om språket tas emot taktilt och inte visuellt. För dövblinda som förlorat sin hörsel senare i livet kan teckenspråk, i likhet med andra individer som mist sin hörsel vid motsvarande tidpunkt, utgöra antingen första språk (L1) eller andra språk (L2).

För individer som blivit dövblinda i vuxen ålder och för vuxendöva och som genom studier lär sig teckenspråk kan detta språk utgöra ett främmande språk (FS) eller beroende på hur god färdighet i språket som förvärvas ett andra språk (L2).

För ”hörande” individer kan teckenspråk utgöra dels förstaspråk (L1), dels andraspråk (L2) eller främmande språk (FS). Individer som vuxit upp i familjer där teckenspråket överförts från generation till generation, på motsvarande sätt som talade språk, har teckenspråk som modersmål eller som förstaspråk (L1) även om personen är hörande. Dessa individer kan ha två förstaspråk (L1) – såväl teckenspråk som ett talat språk. För hörande individer som vuxit upp i eller varaktigt lever och vistas i miljöer där teckenspråk är dagligt umgängesspråk eller arbetsspråk utgör teckenspråk ett andraspråk (L2). För andra som genom studier förvärvat kunskaper och färdigheter i teckenspråk är språket att anse som främmande språk (FS) i likhet med andra inlärd språk som engelska, franska eller tyska.

Svenska språket i talad och skriven form

För individer som är födda döva eller som blivit döva i förspråkig ålder utgör svenska språket, och då i skriven form, ett andraspråk (L2). För individer som förlorar sin hörsel under tidig barndom eller i yngre åldrar efter att i större eller mindre omfattning utvecklat talat språk, kan svenska språket i båda dess former, eller i skriven form, utgöra antingen förstaspråk (L1) eller andra språk (L2). Motsvarande gäller även dövblinda vars förlust av hörsel motsvaras av dessa båda grupper. För övriga dövblinda, vuxendöva, hörselskadade och hörande utgör svenska språket i talad och skriven form förstaspråk såvida de inte har annat talat språk än svenska språket som modersmål.

Figur 1: Språkligt utfall

L1/L2/FS/	språk	Döva <Dövblinda + Thj	Hörselskadade Vuxendöva > + Thj	Hörande
Teckenspråk		L1 L1/L2/	L2/L1/- L2/L1/FS	FS/L2/L1
	<i>talad</i>	- L1/L2	L1/L2/- L2/L1	L1
Svenska				
	<i>skriven</i>	L2 L2/L1	L2/L1 L2/L1	L1

Figurens vågräta linje refererar till grad auditiv perception (hörsel-förmåga) med figurens lodräta linje refererar till språk, teckenspråk alternativt svenska språket, som förstaspråk (L 1), andraspråk (L 2) respektive som främmande språk (FS). Förkortningen + *Thj* i figuren refererar till tekniska hjälpmedel som stöd för språkuppfattning.

Teckenspråk och svenska är två skilda språk. Den tvåspråkighet som eftersträvas för döva och många hörselskadade barn är inte helt jämförbar med annan tvåspråkighet. Tvåspråkigheten uppstår för de flesta inte spontant. Teckenspråk lärs in naturligt och spontant i en teckenspråkig miljö i samband med barnets allmänna utveckling, medan inläring en det andra språket, svenska, i högre grad är beroende av inläring.

De båda språken, teckenspråk och svenska, fyller olika funktioner för barn som är teckenspråkiga. Teckenspråket är barnets primära redskap för kunskapsinhämtande och det språk barnet använder vid kommunikation med andra. Då det gäller svenska språket fyller detta primärt en skriftspråksfunktion för barn som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation.

5 Det svenska teckenspråkets status

I mitt uppdrag har ingått att behandla de förslag om teckenspråket som lämnats av Kommittén för svenska språket 2002. Vidare har i mitt uppdrag ingått att beakta de internationella överenskommelser som träffats om teckenspråket inom EU och inom Europarådet. I uppdraget har också ingått att samråda med Nordiska minister rådets utredning om den nordiska språkkonventionen.

Förslag:

- Det svenska teckenspråket bör tillerkännas en folkrättslig ställning i det svenska samhället som motsvarar den ställning som givits nationella minoritetsspråk.
- Regeringen bör vidta åtgärder för att komma till rätta med olika former av strukturell diskriminering på grund av språk.
- Sverige bör verka för att teckenspråk i nordiska sammanhang tillerkänns en ställning som motsvarar nationella minoritetsspråk i de nordiska länderna.
- Sverige bör inom Europarådet verka för en konvention/stadga som ger de europeiska teckenspråken en ställning motsvarande minoritetsspråken.
- Sverige bör i sin medverkan i pågående arbete med att skapa en FN-konvention för funktionshindrade personers åtnjutande av de mänskliga rättigheterna verka för att teckenspråkiga personers rätt och möjligheter att använda teckenspråk stärks.

5.1 Det svenska teckenspråket har en stark ställning

Efter förslag av dåvarande regering erkände Sveriges riksdag år 1981 det svenska teckenspråket som dövas förstaspråk. Genom detta beslut gavs det svenska teckenspråket officiell status som språk och ställning som undervisningsspråk vid undervisning av döva och hörselskadade prop. 1980/81, bilaga 2. Även om det inte finns något beslut om vilken legal ställning teckenspråket ska anses ha i Sverige (SOU 2002:27) har det svenska teckenspråket en förhållandevis stark ställning. Genom att svenskt teckenspråk erkändes officiellt som ett fullvärdigt språk, blev det lättare för teckenspråkiga att hävda sitt språk och sina intressen i olika sammanhang.

Att teckenspråket har en stark ställning i Sverige har även uppmärksammats av rapportören i Europarådets parlamentariska församlings kommitté för juridiska frågor och mänskliga rättigheter, Malcolm Bruce. I den rapport *Skydd av teckenspråk i Europarådets medlemsländer* som han år 2003 lämnade till Europarådets parlamentariska församling lyfter han fram såväl Sverige som Finland som förebilder för andra medlemsländer när det gäller rätten och möjligheterna att använda teckenspråket (Bruce, M. 2003).

Teckenspråkets starka ställning kommer bl.a. till uttryck i skyldigheten för det allmänna att erbjuda tolk för vardagstolkning för döva, dövblinda, hörselskadade och vuxendöva, som är reglerad i lag. I sändningstillståndet för Sveriges Television ingår att sända dagliga nyheter på teckenspråk och att producera program på detta språk. Ett annat uttryck för att teckenspråket i Sverige anses ha en stark ställning är att teckenspråk erbjuds som allmänt språkämne för hörande elever i grundskolan, gymnasieskolan och inom kommunal vuxenutbildning.

I den språkpolitiska proposition (2005/06:2) som i december 2005 antogs av riksdagen har det svenska teckenspråkets status som språk på nytt bekräftats och svenskt teckenspråk har i språkvårdshänseende jämförts med de fem språk som i Sverige erkänts som nationella minoritetsspråk.

5.2 Många språk i Sverige

Sverige är i dag ett mångspråkigt och mångkulturellt samhälle. I dagens Sverige talas och används många olika språk: svenska språket, det svenska teckenspråket, Sveriges fem nationella minoritetsspråk¹ och alla de språk som kommit hit med människor som invandrat och bosatt sig i Sverige.

Enligt uppgift av *Utredningen om kontakttolkar* (SOU 2005:37) år 2005 uppgick antalet invandrarspråk i Sverige år 2004 till ca 155 olika språk. Uppgiften bygger på uppgifter från Migrationsverket. Antalet språk i grundskolan i vilka undervisning som modersmål anordnades uppgick enligt Skolverkets statistik detta år till 132 stycken (Skolverket 2004).

Att Sverige blivit allt mer mångspråkigt och mångkulturellt ställer särskilda krav på respekt för kulturella olikheter och på lyhördhet från samhällets sida för människors rättigheter.

Rätten att få använda det egna språket och rätten att få utöva sin kultur är grundläggande mänskliga rättigheter i enlighet med artikel 27 av Förenta nationernas internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter.² Även tecknade språk omfattas av en sådan rätt.

5.3 Sverige saknar i likhet med många andra länder i världen särskilda språklagar

Trots att det finns ett stort antal olika språk som talas i dagens samhälle saknar Sverige, i likhet med flesta andra av världens länder, en särskild språklag som innehåller föreskrifter om språks status och som reglerar förhållanden mellan de olika språk som talas i landet. Det finns inte heller i Sverige någon föreskrift i lag eller förordning som anger att svenska språket utgör nationalspråk eller officiellt språk i landet. En förklaring till detta är att det i Sverige aldrig ifrågasatts vilket språk som utgör landets nationalspråk och att det därför ansetts självklart att det gemensamma språket i Sverige är svenska språket (SOU 2002:27, s. 457).³

¹ Samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch.

² International Covenant on Civil and Political Rights, 16 dec 1966, SÖ 1971:42.

³ A. a SOU 2002:27, s. 457.

5.3.1 Nationalspråk, landets språk, huvudspråk eller officiellt språk

I länder som har någon form av språklagstiftning förekommer olika terminologi för hur man i lagtext benämner landets språk. I Finland, som har två jämställda språk (finska och svenska) används benämningen "nationalspråk". Norge, som har två officiella former av norska språket, kallar sitt språk "landets språk" medan Frankrike valt begreppet "republikens språk" om den lagstiftning som har till syfte skydda majoritetsspråket i landet. Terminologin återspeglar syftet med lagstiftningen, nämligen att jämställa olika språk alternativt att jämställa former av samma språk respektive ett skydd för det språk majoriteten i landet talar.

I sitt förslag till språklag – se nedan – förordar *Kommittén för svenska språket* termen "huvudspråk" som benämning för svenska språkets ställning i Sverige. Enligt kommitténs motivering till valet av terminologi betonar den förordade termen betydelsen av det svenska språket. Den ger även tydliga signaler att svenska är det språk som talas av det stora flertalet av landet invånare. Samtidigt menar kommittén att termen påminner om att det även finns andra språk att ta hänsyn till (ibid. s. 469). Med sitt val av termen "huvudspråk" lägger sig kommittén närmare det syfte den franska lagstiftningen på området har – ett skydd för det språk majoriteten i landet talar – än de syften som motsvarande lagstiftning i Finland och Norge har.

I diskussioner kring lagstiftning inom språkområdet förekommer ofta termen "officiellt språk". Innebörden och betydelsen av begreppet tycks variera beroende på om termen används om det språk som majoriteten i landet talar, om termen används om ett nationellt minoritetsspråk⁴ som talas i landet alternativt om ett lands teckenspråk⁵ eller om termen används om ett invandrarspråk.⁶ Betydelsen av termen blir därigenom diffus och nyttan av begreppet begränsad då varje språk kan anses ha officiell ställning genom att det direkt eller indirekt omfattas av något slag av insats det

⁴ I och med införandet av lagarna – lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar samt lagen (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar – utgör samiska, finska och meänkieli officiella språk inom de i lagen angivna förvaltningsområdena.

⁵ I och med beslutet att teckenspråk ska vara undervisningspråk i specialskolan för döva och hörselskadade utgör det svenska teckenspråket officiellt språk inom skolområdet.

⁶ Genom föreskrifterna om kommunens skyldighet att erbjuda modersmålsundervisning i skolformsförfattningarna ges invandrarspråken en officiell ställning knuten till kommunens skyldighet enligt dessa författningar

allmänna har skyldighet att erbjuda enligt någon form av föreskrift i lag eller förordning.

5.3.2 Förslag om lag som stärker svenska språkets ställning

Kommittén för svenska språket fick år 2000 i uppdrag av regeringen att pröva om det vore ändamålsenligt att det svenska språkets ställning regleras i lag. Kommitténs övergripande uppdrag var att lägga fram förslag till handlingsprogram för svenska språket.

Efter att ha prövat frågan föreslog kommittén i sitt betänkande *Mål i mun – Förslag till handlingsprogram för svenska språket* (SOU 2002:27) införandet av en särskild lag om svenska språket som huvudspråk i landet. Syftet med den föreslagna lagen var att förhindra att svenskan förlorar sin ställning som samhällsbärande språk (s. 465). Den föreslagna lagen skulle enbart omfatta det svenska språket och inte de nationella minoritetsspråken, det svenska teckenspråket eller invandrarspråken (s. 467).

De skäl kommittén anför för sitt förslag är två. Svenskans ställning som ett komplett och samhällsbärande språk är inte ohotad eftersom andra språk, främst engelska, fått en allt starkare ställning, såväl internationellt som i Sverige. Det andra motivet kommittén anför är att Sverige har utvecklats till ett alltmera mångspråkigt samhälle genom att ett stort antal språk kommit till Sverige genom invandringen och genom att fem nationella minoriteters språk erkänts som nationella minoritetsspråk (s. 465).

I sin språkpolitiska proposition (2005/06:2) till riksdagen i september 2005 avvisade regeringen språkkommitténs förslag om en lag om svenska språket. Regeringen anförde två skäl. Dels är det inte oproblemiskt att föreskriva att svenskan ska vara landets officiella språk i internationella sammanhang, eftersom många företrädare för den svenska staten vid internationella kontakter använder andra språk än svenska. Dels kan en lag uppfattas som diskriminerande mot dem som inte har svenska som modersmål eller som av annan anledning inte behärskar svenska språket. Inför riksdagsbehandlingen 2005 hade motioner inkommit från centerpartiet, folkpartiet, kristdemokraterna och moderata samlingspartiet om en språklag om svenska som huvudspråk. Riksdagen biföll regeringens förslag. Under 2006 har företrädare för regeringen och samtliga riksdagspartier diskuterat frågan kring inriktningen på det fortsatta arbetet med en lag om svenska språket.

5.4 Frågan om teckenspråket som nationellt minoritetsspråk i Sverige

Frågan om nationella minoritetsspråk och nationella minoriteter är nära förbunden med den historiska framväxten av Europas nuvarande nationalstater. Under efterkrigstiden har frågor om nationella minoriteter med annan religion, annat språk, andra traditioner och annat kulturarv⁷ än majoritetsbefolkningens alltmera kommit att aktualiserats. Europarådets båda konventioner om minoriteter – *Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter*⁸ och *den Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk*⁹ – har tillkommit mot denna bakgrund.

Kommittén för svenska språket föreslog i sitt betänkande *Mål i mun* (SOU 2002:27) att teckenspråkets ställning skulle klargöras.

5.4.1 Europarådets konvention om minoritetsspråk

Europarådets stadga om landsdels- eller minoritetsspråk (minoritetsspråkskonventionen) öppnades år 1992 för undertecknande och ratifikation. Stadgan trädde i kraft den 1 mars 1998 efter att fem av Europarådets medlemsstater hade ratificerat den. Fram tills i dag har 20 av Europarådets totalt 46 medlemsstater undertecknat stadgan.

Huvudsyftet med minoritetsspråksstadgan är i grunden kulturell. Syftet är att upprätthålla och utveckla Europas kulturella rikedom och traditioner genom att värna de olika historiska landsdels- och minoritetsspråk som talas av historiskt nationella minoriteter i olika medlemsländer. Språket är en viktig förutsättning för kulturens bevarande och därför framhålls i stadgan rätten för dessa nationella minoriteter att använda minoritetsspråket i såväl privata och som offentliga sammanhang.

⁷ Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter, artikel 5.

⁸ Framework Convention for the Protection of National Minorities, 1 feb 1995, ETS No 157, SÖ 2000:2.

⁹ European Charter for Regional or Minority Languages, 5 nov 1993, ETS No. 148, SÖ 2000:3.

5.4.2 Villkor för status som minoritetsspråk

För minoritetsspråksstatus enligt stadgan krävs att ett landsdels- eller minoritetsspråk ska ha använts av hävd inom ett visst territorium inom en stat av medborgare i staten och att språket ska skilja sig från det språk en majoritet av befolkningen använder. Vidare ska språket talas av ett så stort antal individer att det motiverar olika åtgärder för skydd och främjande av språket. Invandrarspråk och dialekter av landets majoritetsspråk anses falla utanför definitionen. Stadgan är inte heller skriven med avseende på de tecknade språk som används i Europarådets medlemsländer.

Stadgan skiljer mellan minoritetsspråk som av hävd har använts inom ett visst territorium i en stat. Språk som av hävd används inom statens territorium men som inte kan identifieras till en bestämd del av landet benämns i stadgan som territoriellt obundna. För territoriellt obundna språk är skyddet enligt stadgan allmänare och mindre omfattande än för de språk som har en historisk geografisk anknytning till ett visst territoriellt område.

Samtidigt som syftet med minoritetsspråksstadgan är värnandet om historiska landsdels- och minoritetsspråk i Europa är avsikten med stadgan inte att stödja minoritetsspråken på bekostnad av de officiella språken inom staterna. I inledningen till minoritetsspråksstadgan framhålls därför värdet av flerspråkighet och behovet för de nationella minoriteterna att även lära sig landets officiella språk.

5.5 Teckenspråket i anslutning till Sveriges ställningstagande till minoritetsspråkskonventionen

I maj 1995 tillkallade regeringen en kommitté med uppdrag att utreda frågan om, och i så fall på vilket sätt, Sverige borde ansluta sig till hela eller delar av Europarådets stadga om regionala språk och minoritetsspråk. I direktiven till kommittén (1995:84) underströk regeringen att stadgan är att anse som en kulturkonvention och att den är ägnad att skydda och utveckla minoritetsspråk, inte språkliga minoriteter.

Sveriges Dövas Riksförbund (SDR) vände sig till kommittén med begäran om att konventionens bestämmelser skulle tillämpas på det svenska teckenspråket som ett territoriellt obundet språk.

Kommittén redovisade sitt ställningstagande till SDR:s begäran i betänkandet *Steg mot en minoritetspolitik – Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk* (SOU 1997:192). I betänkandet refererar kommittén till riksdagsbeslutet från 1981 och konstaterar att teckenspråket redan har en stark ställning som språk i det svenska samhället och att bestämmelser och åtgärder till skydd och stöd för teckenspråket finns på flera områden. Då det gäller SDR:s begäran att teckenspråket ska ges status som ett territoriellt obundet nationellt minoritetsspråk anförde kommittén, att även om teckenspråket uppfyller flera av de krav som stadgan föreskriver för minoritetsspråksstatus kan språket inte anses falla inom ramen för syftet med stadgan. Som motiv för sitt ställningstagande pekade man på att stadgan är en kulturkonvention som tar sikte på att stödja de historiska språk som en del av Europas mångkulturella arv. Genom detta stöd åt språken vill man stödja den kultur och det kulturarv som är förbundet med dessa språk. Kommittén anför:

Även om döva själva ser sig som en språklig och kulturell minoritet med teckenspråket som en viktig del av dövulturen, kan teckenspråkets funktion enligt vår uppfattning inte i första hand ses som kulturell. Språket får snarare i första hand ses som ett kommunikationsmedel för döva, ett sätt för döva att trots sitt handikapp kunna kommunicera med omgivningen. De skäl som finns för att stödja teckenspråket ligger därför enligt vår uppfattning vid sidan av konventionens huvudsakliga syfte som kulturkonvention (ibid. s. 111).

I den proposition *Nationella minoriteter i Sverige* (1998/99:143) som efter en omfattande remissbehandling, följde på kommitténs förslag delade regeringen kommitténs ståndpunkt och de motiv som den anför för att inte tillmötesgå SDR:s begäran att ge svenskt teckenspråk status som territoriellt obundet minoritetsspråk. Regeringen noterade i propositionen vidare att inget land hittills omfattat teckenspråket vid sin ratifikation av minoritetsspråkskonventionen.

Även riksdagen anslöt sig vid sin behandling av frågan till de motiv som angivits för att inte ratificera minoritetsspråksstadgan för svenskt teckenspråk eftersom

teckenspråket inte kan anses falla inom ramen för minoritetsspråkskonventionen, som bygger på språkets anknytning till urbefolkningar och andra nationella minoriteter som etniska grupper.

Samtidigt anförde Konstitutionsutskottet att det inte finns något som hindrar att frågan om åtgärder till stöd för teckenspråket

övervägs i annat sammanhang som kan vara lämpligt (1999/2000: KU6).

Riksdagen beslutade den 2 december 1999 om Sveriges anslutning till Europarådets stadga om landsdels- eller minoritetsspråk i enlighet med regeringens förslag. Stadgan ratificerades den 2000 för *samiska*, *finska* och *meänkieli* som språk med historisk geografisk bas och *romani chib* och *jiddisch* som territoriellt obundna språk (SOU 2005:40 s. 71).

5.5.1 Den fortsatta diskussionen i Sverige, Norden och inom Europarådet

Bedömningen att teckenspråk inte ansågs kunna rymmas inom syftet med minoritetsspråkskonventionen gav upphov till flera motioner med krav på att ge teckenspråket minoritetsspråksstatus¹⁰ vid riksmötet 2000/01. Vid sin behandling av motionerna vidhöll konstitutionsutskottet sitt tidigare ställningstagande och avstyrkte motionerna. Samtidigt tillkännagav man att det var angeläget att se över rätten och möjligheterna att använda teckenspråket.

Det svenska teckenspråkets ställning har stärkts genom den språkpolitiska proposition som riksdagen antog i december 2005. Riksdagsbeslutet jämställer teckenspråk med modersmål och med övriga språk som används i Sverige. I språkvårdshänseende har teckenspråket fått samma ställning som de fem nationella minoritetsspråken.

Samtidigt med den svenska diskussionen om minoritetsspråkstadgan och möjligheterna att ansluta teckenspråk till stadgan pågår en motsvarande diskussion och process inom Europarådet och inom Nordiska Ministerrådet.

Regeringen hänvisar i den ovan nämnda propositionen om *Nationella minoriteter i Sverige* till att Europaparlamentet, vid sidan av minoritetsspråksstadgan, i en resolution den 18 november 1998 (EGT C 379.7.12 1998) bl.a. har tagit upp frågan om offentligt erkännande av de teckenspråk döva använder i varje medlemsstat och att behovet av teckenspråkstolkning erkänns. Riksdagens konstitutionsutskott uppmärksammar i anslutning till sin behandling av ovan nämnda motionerna till riksmötet 2000/01 att Europarådets

¹⁰ Motionerna 2000/01:321 av Anne-Katrin Dunker och Antia Sidén (m), 2000/01:K346 av Ulla Wester (s), 2000/01:K372 Barbro Hietala Nordlund och Kenth Högström (s) och 2000/01:So540 av Ester Lindstedt-Staaf m.fl. (kd).

parlamentariska församling har den 23 januari 2001 rekommenderat ministerkommittén att ge de skilda teckenspråken i Europa ett skydd som liknar det som erbjuds i minoritetsspråkskonventionen (2000/01:KU14).

Inom Nordiska Ministerrådet pågår ett utredningsarbete om den nordiska språkkonventionen och nordisk språkpolitik. Utredaren Sten Palmgren (2004) föreslår i sin rapport *Den nordiska språkkonventionen – Utvärdering av eventuella behov att revidera konventionen* att teckenspråk så långt möjligt bör jämföras med talade språk. Det skulle exempelvis möjliggöra att ge teckenspråket motsvarande ställning som minoritetsspråk i Norden. Nordens språkråd, som är en språkpolitisk lednings- och expertgrupp inom Nordiska Ministerrådet, har i ett förslag till en nordisk språkdeklaration föreslagit att ”Samma minoritetsspråksställning (som de officiella minoritetsspråken) bör tillerkännas teckenspråken i de nordiska länderna” (Språk i Norden 2006).

5.6 Språkstatus är ytterst en attitydfråga

Språkstatus är en fråga om attityder till språk. Vilken status ett språk anses ha är avhängigt samhällets och människors attityder till språket ifråga. Detta kan illustreras av att i Sverige anses det engelska språket ha hög status som språk (SOU 2002:27) medan andra språk, främst invandarspråk, värderas lägre både av infödda svenskar och av invandrare själva.

Frågan om tecknade språks ställning och status är nära förknippad med den attityd till döva och hörselskadade som finns i samhället och till vilken inställning olika maktsfärer i samhället haft och har till teckenspråk som språk. Eftersom de flesta människor i världen över är hörande och använder talade språk, har det att höra och använda talat språk kommit att betraktas som normalt. Den som inte hör och som därför inte kunnat tillgodogöra sig talat språk har av flertalet uppfattats som annorlunda och avvikande från vad de anser vara normalt. Denna uppfattning av det annorlunda och avvikande har även applicerats på det svenska teckenspråket genom att detta språk inte ansetts vara ett språk jämförbart med talat språk utan mera betraktats som en kommunikationsmetod för de som på grund av dövhet eller hörselskada inte förmår att tillägna sig majoritetens talade språk.

Attityder till språk och därmed språks status kan ändras med olika medel. Ett medel är rättslig reglering som erbjuder ett språk någon form av folkrättsligt skydd. De fem nationella minoritetsspråken anses ha fått en någon högre status sedan Sverige ratificerade Europarådets ramkonvention (2004:05:RFR3). Ett annat medel är ökade kunskaper. Skolan kan ha en viktig roll genom att ge grundläggande orientering om ett språk.

5.6.1 "Vi" och "dom" – exkluderingens byggstenar

Diskrimineringens former kan vara individuella eller strukturella. Individuell diskriminering syftar på handlingar som utförs av enskilda och vars syfte är att skada andra. Strukturell diskriminering syftar på samhällets institutionella ordning, normer och organiseringsformer som indirekt och oftast oavsiktligt diskriminerar såväl enskilda personer som grupper med annat språk eller annan bakgrund än majoritetssamhällets.

Effekterna av strukturell diskriminering av personer med annan etnisk bakgrund än svensk har nyligen utretts dels av *Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering* (SOU 2005:41), dels av *Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet* (SOU 2005:56). Båda dessa utredningar påtalar i sina respektive betänkanden att denna strukturella diskriminering tenderar att såväl legitimera som normalisera olika indirekta former av negativ särbehandling. Härigenom uppkommer ett samhälle där polariseringen mellan ett majoritetens "vi" och ett minoriteternas "dom" skapar en systematisk över- och underordning "mellan ("vita") människor och rasifierade människor, främst invandrare" (SOU 2005:56). Detta slag av systematisk över- och underordning drabbar inte enbart människor med annan etnisk bakgrund i det svenska samhället utan även andra. En sådan grupp människor som drabbas på ett likartat sätt som människor med annan etnisk bakgrund i Sverige är personer med funktionshinder.

5.6.2 Exkludering på grund av funktionshinder

På samma sätt som personer med annat språk och annan etnisk bakgrund än svensk av många upplevs som avvikande och annorlunda avviker människor med funktionshinder från det som majoriteten anser är normalt. Detta illustreras av i svenskt språkbruk vanligt förekommande begrepp som *handikappade* – om personer med olika slag av funktionsnedsättningar – respektive *döva/dövblinda/hörselskadade/vuxendöva* – om personer med avsaknad av hörsel eller med olika grav av hörselnedsättning – etc. Liksom människor med annat språk eller annan etnisk bakgrund än den svenska fogas de in i en polarisering mellan ”vi” och ”dom” och i den systematiska över- och underordning som följer av en sådan polarisering.

Det ovan beskrivna mönstret med ”vi” och ”dom” och den över och underordning som uppstår mellan människor till följd av detta beskrivs, än i andra termer, av *Utredningen om bemötande av personer med funktionshinder* (SOU 1999:21).

Utredaren konstaterar att människor med funktionshinder alltför ofta fortfarande ses som objekt för vård och omsorg och att detta synsätt har sin grund i de attityder och värderingar som råder i samhället som helhet. Synsätt som kommer till uttryck genom att enskilda personers livsmöjligheter inskränkts och att beslut fattas utifrån vad som andra anser vara bäst för människor med funktionshinder.

5.6.3 Exkludering på grund av språk

På motsvarande sätt som människor med funktionsnedsättningar exkluderas på grund av funktionshinder utestängs människor på grund av sitt språk av samma orsaker. Liksom teckenspråkets status har varit och fortfarande är nära förknippad med den attityd till teckenspråkiga som finns i samhället i stort och vilken inställning olika maktsfärer i samhället haft till språket, har också andra inhemska språk i Sverige nedvärderats och motverkats på motsvarande sätt och av likartade orsaker. Samiska, finska och meänkieli (tornedalsfinska) har tidigare under långt tid varit utsatta för en assimileringspolitik där grundtanken varit att det inte finns utrymme för andra språk än det svenska inom det område som utgör Sverige. På motsvarande sätt har teckenspråkiga utsatts för en

normaliseringspolitik vars grundtanke till stor del är densamma som assimileringens politikens.

5.6.4 En dubbel exkludering

Diskriminering är ett användbart begrepp för att förstå de faktorer som ligger till grund för dövas krav på lagstiftning till skydd för teckenspråket, såväl i andra länder som i Sverige. Liksom andra grupper med annat språk än det svenska språket har döva och deras språk nedvärderats. Genom majoritetens fokus på det som särskiljer har de genom sitt språk och sin egenart alltmera kommit att se sig själva som en språklig minoritet i förhållande till majoriteten. Bristen på respekt för deras behov av utbildning, information och skilda former av samhällsstöd på teckenspråk är den bakgrund mot vilka kraven måste förstås.

5.7 Mina överväganden

Jag har inom ramen för mitt utredningsuppdrag noga satt mig in i bakgrunden till de motiv som ligger till grund för Europarådets stadga om landsdels- eller minoritetsspråk. Jag har också noga analyserat de argument som i Sverige lagts fram såväl för att inkludera teckenspråk som ett nationellt minoritetsspråk som de skäl som anförts emot. Jag har vid besök vid Europaparlamentet i Strasbourg förhört mig om de argument som där finns då det gäller möjligheterna respektive svårigheterna att tillämpa stadgans bestämmelser för tecknade språk. Såväl minoritetsspråkskommittén som Sveriges regering och riksdag har avvisat tanken att ge svenskt teckenspråk status som ett territoriellt obundet minoritetsspråk med hänvisning till att minoritetsspråkstadgan är en kulturkonvention ägnad att skydda och utveckla historiska minoritetsspråk, inte språkliga minoriteter. Motsvarande argument har framförts av tjänstemän vid de tre direktorat¹¹ jag besökt inom Europaparlamentet som samtliga påpekar att stadgan inte tillkommit med avseende på teckenspråk.

¹¹ Directorate General I - Legal Affairs Directorate of Co-operation for Local and Regional Democracy / European Charter for Regional or Minority Languages, Directorate General of Human Rights – Secretariat of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Directorate of Social Affairs and Health, Directorate III – Social Cohesion.

Det är riktigt att stadgan inte tillkommit med avseende på teckenspråk, men i övrigt finner jag de argument som framförts oriktiga. Jag delar inte minoritetsspråkskommitténs bedömning att teckenspråkets funktion inte i första hand kan ses som kulturell. I likhet med andra språk är teckenspråk både ett kommunikationsmedel och ett medel att skapa kulturell gemenskap; det är över huvud taget mycket vanskligt att skilja på dessa uppgifter. Svenskt teckenspråk uppfyller mycket väl de grundläggande kriterierna för territoriellt obundna minoritetsspråk enligt Europarådets ramkonvention. Det har använts av hävd i Sverige, det skiljer sig påtagligt från majoritetsspråket och det används av ett så stort antal individer att det motiverar olika åtgärder för skydd och främjande.

Men eftersom minoritetsspråksstadgan inte är skriven med teckenspråk i åtanke, har den i vissa stycken dålig relevans för teckenspråk. Det beror på några grundläggande skillnader mellan tecknade och talade språk.

Till skillnad från teckenspråkiga förutsätts personer som tillhör en nationell minoritet med ett talat språk lära sig och kunna använda landets majoritetsspråk då så erfordras. Döva, dövblindas, hörselskadades och vuxendövas behov av teckenspråk är på ett helt annat sätt behovsbaserat, eftersom de på grund av sin hörselnedsättning inte kan tillägna sig de talade språken genom inläring. Teckenspråkiga är också på ett grundläggande sätt beroende av tolk och information på teckenspråk, eftersom majoritetsspråket är ett talat språk. Minoritetsspråksstadgan erbjuder t.ex. minoritetsspråkstalare rättigheter att använda sitt språk vid vissa myndighetskontakter, och den ålägger den offentliga förvaltningen visst bruk av minoritetsspråk. Dessa rättigheter kan vara helt otillräckliga och inadekvata för de teckenspråkigas behov.

Flertalet föräldrar till barn som är beroende av teckenspråk behärskar inte detta språk när barnet föds. De är i hög grad beroende av den information de erhåller för att aktivt kunna möta sina barns behov av en tvåspråkig utveckling. Teckenspråket förmedlas från generation till generation främst i skolor som erbjuder en teckenspråkig miljö.

Till skillnad från de kulturarv som är förknippade med de talade minoritetsspråken, kan dövas tvåspråkighet i större utsträckning sägas vara monokulturell, eftersom teckenspråket till stor del förmedlar samma kultur som det svenska språket. De allra flesta personer i Sverige som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation är födda i Sverige av svensktalande föräldrar. Det

kulturarv och de traditioner som föräldrar, syskon och anhöriga till teckenspråkiga förmedlar är oftast majoritetssamhällets. Härigenom överensstämmer minoritetsspråksstatus för svenskt teckenspråk mindre väl med konventionen vars huvudsyfte är att skydda och främja språket som grund för bevarande av ett kulturarv.

I minoritetsspråksstadgan betonas värdet av flerspråkighet och att främjande av ett landsdels- eller minoritetsspråk inte ska gå ut över det officiella språket i landet och behovet av att lära sig detta.¹² Personer som tillhör en nationell historisk minoritet förutsätts lära och kunna använda sig av landets officiella språk i sammanhang då så erfordras. Syftet med minoritetsspråket är enligt *Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter* att de nationella minoriteterna ska kunna bibehålla och utveckla sin kultur och de väsentliga beståndsdelarna i sin identitet, nämligen *religion, språk, traditioner och kulturarv*.¹³ Dövas, dövblindas, hörselskadades och vuxendövas behov av teckenspråk är på ett helt annat sätt än minoritetsspråkigas behovsbaserat, eftersom de på grund av sin hörselnedsättning inte genom inläring kan tillägna sig de talade språken. De syften som konventionen har sammanfaller därmed inte med de behov som man kan anse det svenska teckenspråket och människor beroende av teckenspråk är i behov av. Skillnaderna är för stora.

Till skillnad från de europeiska historiska minoritetsspråken förmedlas inte teckenspråk från generation till generation genom att barnet lär sig språket av sina föräldrar. Tvärtom eftersträvar många föräldrar att barnet genom träning ska tillägna sig föräldrarnas och majoritetssamhällets talade språk. Medan minoritetsspråkiga barns föräldrar aktivt engagerar sig i och agerar för att barnet ska ges möjlighet tillägna sig språket är situationen många gånger den omvända för teckenspråkiga barn. Flertalet föräldrar till barn som är beroende av teckenspråk behärskar inte detta språk. De är därför i hög grad beroende av den information de erhåller för att aktivt kunna bidra till att möta sina barns behov av en tvåspråkig utveckling. Eftersom de flesta barn som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation föds och växer upp i familjer som lär sig teckenspråk samtidigt med barnet förmedlas detta språk från generation till generation främst i skolor som erbjuder en teckenspråkig miljö.

Till skillnad från de historiska minoriteterna som kan kommunicera och tillgodogöra sig information på landet officiella språk, är

¹² Europarådets stadga om landsdels- eller minoritetsspråk – Inledning, 5 avdelningen.

¹³ Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter, artikel 5.

teckenspråkiga på ett helt annat sätt än dessa beroende av tolk och information på teckenspråk eftersom de officiella språken primärt utgörs av talade språk.

5.8 Min bedömning

Det svenska teckenspråket har vid en internationell jämförelse en stark ställning i Sverige. Denna ställning har ytterligare stärkts genom riksdagens språkpolitiska beslut 2005. Det jämför teckenspråk med modersmål och andra språk i Sverige, och i språkvårdshänseende ges teckenspråket samma ställning som de fem minoritetsspråken. Min bedömning är att teckenspråket också borde tillerkännas en folkrättslig ställning i det svenska samhället som i viktiga delar motsvarar de fem minoritetsspråkens ställning.

Efter att noga ha prövat och övervägt frågan har jag funnit att de syften den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk har, bara till en del sammanfaller med behoven för svenskt teckenspråk och för de människor som är beroende av detta språk. I likhet med vad som framförts av Europarådets parlamentariska församling är det min bedömning att teckenspråket behöver ett stöd som liknar – men inte sammanfaller med – det som erbjuds de nationella minoritetsspråken i minoritetsspråkskonventionen. Liksom Sten Palmgren i hans utredning om den nordiska språkkonventionen anser jag att teckenspråk så långt möjligt bör jämföras med talade språk. Samtidigt bedömer jag, på grund av de ovannämnda skillnaderna mellan talade språk och teckenspråk, att teckenspråket behöver ett starkare och annorlunda stöd än det som minoritetsspråksstatus skulle medföra.

Teckenspråket bör alltså ges en folkrättslig ställning som motsvarar minoritetsspråken. Detta bör uppmärksammas i ett fortsatt arbete med svensk språklagstiftning, vid en revision av den nordiska språkkonventionen och vid en översyn av nordisk språkpolitik. Inom Europarådet bör Sverige verka för en konvention eller stadga som ger de europeiska teckenspråken en ställning motsvarande minoritetsspråken.

För att ytterligare stärka teckenspråkets ställning bör Sverige i det pågående arbetet med en FN-konvention för funktionshindrade personers mänskliga rättigheter verka för att teckenspråkigas rätt och möjligheter att använda teckenspråk stärks.

Vidare bör regeringen vidta åtgärder för att komma till rätta med olika former av strukturell diskriminering på grund av språk.

Vid sidan av dessa rättsligt inriktade åtgärder kan också andra insatser övervägas för att höja teckenspråkets status, t.ex. genom kunskapsförmedling. Den svenska grundskolan ger i dag eleverna en grundläggande orientering om de nordiska grannspråken och de nationella minoritetsspråken; på samma bör den orientera om teckenspråket.

6 Utbildning på teckenspråk

I mitt uppdrag har ingått att kartlägga förutsättningarna för likvärdig utbildning på teckenspråk för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade barn, ungdomar och vuxna. I tilläggsdirektiv har jag fått i uppdrag att även inkludera hörande barn, ungdomar och vuxna som på grund av andra slag av funktionsnedsättning inte kan tillgodogöra sig talat språk och som därför är beroende av insatser av samma slag som andra teckenspråkiga.

Min bedömning: Det tidigare sammanhållna statliga stödet teckenspråkiga har under senare år kommit att fragmenteras. Detta beror på att det statliga ansvaret för såväl utbildning på teckenspråk som stöd åt dem som behöver teckenspråk för sitt lärande har delats upp på ett flertal myndigheter.

Förändringarna har lett till att personal som har till uppgift att bedöma teckenspråkigas behov har i sitt lärande och att ge råd och stöd till skolhuvudmän har skilts från de miljöer där teckenspråk används som undervisnings- och umgängesspråk. Kunskapen om teckenspråkigas lärande har därigenom successivt tunnats ut parallellt med att färdigheterna i svenskt teckenspråk har minskat hos dem som har till uppgift att ge råd och stöd till skolhuvudmän om teckenspråkigas utbildning.

Uppdelningen av ansvaret på flera myndigheter har gjort att samhällets stöd åt teckenspråkigas lärande i viktiga avseenden har försvagats. Detta har medverkat till att den utbildning som erbjuds teckenspråkiga inte längre kan anses likvärdig med den som erbjuds andra i samhället.

Förslag:

- Samtliga nuvarande statliga former av verksamheter till stöd för likvärdig utbildning på teckenspråk förs till en myndighet - Specialskolemyndigheten.¹
- Möjligheten med externa klasser² inom specialskolan återinförs.
- Statens skolverk ges i uppdrag att intensifiera tillsyn i form av utbildningsinspektion, uppföljning och utvärdering av utbildning för barn, ungdomar och vuxna som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation.

Inom vuxenutbildningsområdet utgår jag från att regeringen snarast genomför de speciella insatser som regeringen bedömt behöva göras om teckenspråkstolk vid utbildning och som aviserats i proposition 2000/01:72 *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen*, antagen av riksdagen.

Utbildning är av central betydelse för den enskildes möjligheter såväl på arbetsmarknaden som i samhällslivet i övrigt. Det är därför av yttersta vikt att teckenspråkiga erbjuds utbildning på teckenspråk motsvarande den som erbjuds andra barn, ungdomar och vuxna i samhället och att de under sin uppväxt får möjlighet att utveckla en additiv tvåspråkighet så att de kan använda såväl svenskt teckenspråk som svenska språket som instrument i sitt livslånga lärande. Inriktningen av den svenska handikappolitiken är att barn, ungdomar och vuxna, med olika slag av funktionshinder ska få en utbildning, likvärdig den som erbjuds andra, inom ramen för de ordinarie utbildningssystemen. Utbildningen ska utgöra en naturligt integrerad del av den ordinarie utbildningen.

¹ I samband med inrättandet av Specialpedagogiska institutet tillfördes institutet dels de resurscenter för döva och hörselskadade barn och ungdomar som tidigare utgjort en del av dåvarande Åsbackaskolan, dels de medel som tidigare anvisats till landstingen för specialpedagogiskt stöd till elever med hörselskada i grund- och gymnasieskola samt resurserna för de kunskapscenter för döva, hörselskadade och dövblinda som fanns samlokaliserade med de dåvarande regionala specialskolorna för döva och hörselskadade. I samband med inrättandet av institutet inrättades också ett nytt resurscenter för barn och ungdomar som är dövblindfödda. Dessa delar samt de medel som institutet fördelar till kommuner för särskilda undervisningsgrupper för elever med hörselskada föreslås överförda till Specialskolemyndigheten.

² Med extern klass avses undervisningsgrupp inom specialskolan lokaliserad till annan ort än den i vilken regional eller riksrekryterande enhet inom specialskolan är belägen.

6.1 Likvärdig utbildning – ett centralt begrepp

I skollagens portalparagrafer för det offentliga skolväsendet föreskrivs att utbildningen inom varje skolform för barn, ungdomar och vuxna ska vara likvärdig varhelst den anordnas i landet.³ Föreskriften om likvärdig utbildning utgör själva grunden för ett nationellt reglerat utbildningsväsende och är också grunden och utgångspunkterna för skolformsförordningarna, läroplanerna, programmålen, kursplanerna och betygskriterierna och för regeringens nationella utvecklingsplaner. Principen om likvärdig utbildning varhelst den anordnas är också en central utgångspunkt för den statliga tillsynen av utbildningsväsendet (SOU 2002:21). Vad avses då med begreppet likvärdighet? I Skolverkets antologi om *Likvärdighet i skolan* (1995) beskrivs det av docenten i pedagogik vid Umeå universitet Ulla Johansson på följande sätt:

Med likvärdighet menas ibland att alla oberoende av kön, geografisk hemvist, sociala och ekonomiska förhållanden ska ha lika tillgång till utbildning. Ibland betyder det att utbildningen inom varje skolform skall bedrivas under likartade förutsättningar och ge likvärdiga kunskaper som bedöms på ett enhetligt sätt. Vidare kan likvärdighet syfta på att en genomgången utbildning värdera lika överallt såväl inför fortsatta studier som i yrkeslivet. Och man kan förstås också mena att likvärdighet i svensk skola skall innefatta alla dessa aspekter. (s. 30)

Ansvar för att barn, ungdomar och vuxna tillförsäkras en likvärdig utbildning bärs gemensamt av stat och skolhuvudmän. Statsmakterna ställer upp målen för skolverksamheten medan skolhuvudmännen har ansvar för att på bästa sätt genomföra verksamheten så att målen nås (prop.1990/91:18, s. 26). Likvärdighetsbegreppet i skollagen, innebär inte att utbildningen ska utformas på samma sätt överallt. Tvärtom ska det, inom de ramar statsmakterna ger, finnas utrymme för att anpassa undervisningen och organisationen av utbildningen till de behov som olika elever och olika skolor har. Instrumentet för att uppnå en likvärdig utbildningskvalitet ligger i de för hela landet gemensamma läroplanerna (ibid. s. 28). I dessa föreskrivs att undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov.⁴

³ 1 kap. 2 och 9 §§ skollagen (1985:1100).

⁴ 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94), 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf 94). Motsvarande föreskrift finns även i 1998 års läroplan för förskolan (Lpö 98) under rubriken Förskolans uppdrag: ”Den pedagogiska verksamheten skall anpassas till alla barn i förskolan. Barn som tillfälligt

Språket har en central betydelse för framgång i skolan. Tillgänglighet till utbildning på teckenspråk är en förutsättning för att såväl de handikappolitiska som de språkpolitiska målen ska kunna uppnås för döva samt för vissa dövblinda, vuxendöva respektive hörsel-skadade barn och ungdomar.

För barn som inte kan gå i grundskolan eller motsvarande del av särskolan på grund av dövhet eller hörselskada, finns specialsolan. Föreskrifter om detta finns i 1 kap. 6 § skollagen.

6.2 Teckenspråk ska vara första språk för dem som behöver det

I dag pekar i princip all nationell och internationell forskning på att utvecklandet av modersmålet/första språket har stor betydelse för barns och ungdomars skolgång, såväl för språkinläringen och lärandet i ett mera övergripande perspektiv som för barns och ungdomars identitetsutveckling. Dessa forskningsresultat är grunden för regeringens förslag i propositionen 2005/06:2 *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*, antagen av riksdagen. Regeringen föreslår där att utöver de åtgärder som redan görs bör modersmålsundervisningens status höjas och innovativa lösningar på området stödjas samtidigt som det görs insatser för att utveckla svenskundervisningen för elever med annat modersmål än svenska. De argument som regeringen i propositionen anför som stöd åt dessa barns och ungdomars språkutveckling gäller i lika hög grad teckenspråkiga barns och ungdomars språkutveckling. Såväl svensk som internationell forskning om teckenspråkiga barns och ungdomars språkutveckling visar nämligen likartade resultat som forskningen om språkutveckling för barn och ungdomar med annat modersmål än majoritetssamhällets.

För barn som är döva liksom för vissa dövblinda barn är det, enligt vad som anges i regeringens proposition 1998/99:105 *Elever med funktionshinder – ansvar för utbildning och stöd*, ”självkänt att teckenspråket är deras första språk” (s. 46). När det gäller elever med hörselskada är behovet av teckenspråk emellertid inte lika enkelt att definiera. Enligt propositionen har flertalet barn med hörselskada svenska språket som sitt första språk. De ska därför erbjudas utbildning inom den kommunala skolan med de anpassningar

eller varaktigt behöver mer stöd än andra skall få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar”.

som krävs, alternativt i en regional hörselklass. En mindre grupp kommunicerar huvudsakligen genom teckenspråk, men kan under vissa förutsättningar tolka och utveckla talad svenska. För denna grupp är det viktigt att de tillförsäkras undervisning i specialskolan, samtidigt som de vid sidan av teckenspråk ska ges möjlighet att utveckla talad svenska (ibid, s. 46).

Den syn på barns behov av svenskt teckenspråk för sitt lärande som återges i den ovan refererade propositionstexten har sitt fokus på huruvida barnet i någon grad kan tillägna sig talad svenska eller inte. Med en sådan begränsning riskerar barn med hörselskada åter igen att objektifieras utifrån att fokus är den begränsning individens funktionsnedsättning ger upphov till. En begränsning som tros kunna korrigeras med stöd av tekniska hjälpmedel och träning.

6.2.1 Barns behov av teckenspråk uppmärksammas inte alltid

I dag saknas bl.a. kunskaper om vilka elever med hörselskada som är i behov av att utveckla ett teckenspråk. Detta uppmärksammas i Skolverkets analys av faktorer som påverkar möjligheterna att uppnå de handikappolitiska målen inom skelsektorn och som verket redovisade till regeringen i september 2005. Bristen på kunskap om vilka som behöver teckenspråk beror på att många hörselskadade elever går integrerade i skolor där deras behov inte uppmärksammas. Enligt Skolverket kan detta resultera i att de ges mindre gynnsamma förutsättningar för sitt lärande och att en övergång till specialskolan försenas.

Skälet till att föräldrar till barn med hörselskada söker sig senare till specialskolan än tidigare beror enligt Skolverkets analys på flera faktorer. En sådan är föräldrars förhoppningar om att tekniska landvinningar eller träning ska kunna upphäva konsekvenserna av funktionsnedsättningen. En annan faktor är den teknikutveckling som medger överföring av teckenspråk på distans i realtid och tillgången till alltmera förfinade hörseltekniska hjälpmedel, exempelvis cochleaimplantat, som vidgar förutsättningarna för lärande i en skola nära hemmet.

Teknikutvecklingen är inte odelat positiv enligt Skolverket analys. Den kan resultera i att elever med hörselskada hänvisas till tekniska lösningar och lämnas ensamma i sitt lärande utanför klassgemenskapen, vilket kan vara till men för deras sociala utveckling

(Skolverket 2005). Den bild Skolverket redovisar i sin analys stämmer väl överens med de iakttagelser jag noterat under arbetet med utredningen.

6.3 Språket är lärandets grund

6.3.1 Viktigt med undervisning i modersmål för barns språkutveckling

I dagens Sverige talas över etthundra olika språk och för allt flera barn, ungdomar och vuxna i Sverige utgör det svenska språket ett andra språk. Ett språk som de tillägnat sig genom inläring och som många inte behärskar fullt ut. Parallellerna mellan människor med annat modersmål än svenska och teckenspråkiga är många när det gäller möjligheter till framgång i skolan och i samhället i övrigt. Undervisning i det egna modersmålet är central och har särskilt stor betydelse för de yngsta barnens språkutveckling. I propositionen 2005/06:2 *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*, antagen av riksdagen, slås fast:

Barn med utländsk bakgrund och barn som är döva måste ha möjlighet att utveckla och bruka sina språk (s. 20).

I den citerade meningen är fokus barn med annat modersmål än svenska och deras språkutveckling, men i meningen jämföras teckenspråkiga barns behov med de behov som barn med utländsk bakgrund har för sin språkutveckling.

Många elever med annat modersmål än svenska språket kan ha goda kunskaper om skilda ämnen på sitt modersmål när de börjar skolan men kan inte tillgodogöra sig dem i undervisningen, eftersom de inte kan återge dem på grund av bristande kunskaper i svenska. På motsvarande sätt kan teckenspråkiga barn och ungdomar ha kunskaper på teckenspråk som de inte kan återge på grund av bristande kunskaper i läst och skriven svenska.

Samtidigt som likheterna med barn och ungdomar med annat modersmål än svenska språket och teckenspråkiga barn och ungdomar är flera än skillnaderna, finns olikheter som påverkar teckenspråkiga barns och ungdomars förutsättningar i utbildning. En sådan skillnad är att dessa barn och ungdomar i de flesta fall växer upp i familjer där föräldrarna initialt inte behärskar det språk barnet kan tillgodogöra sig. Föräldrar och barn lärt sig svenskt tecken-

språk parallellt, och barnet går successivt om sina föräldrar när det gäller detta språk. Teckenspråk förmedlas alltså inte primärt från generation till generation utan det förmedlas och utvecklas främst i kontakt med andra teckenspråkiga i förskola och skola. En annan skillnad är att teckenspråket för personer som är beroende av tecknat språk, till skillnad från andra personer med annat modersmål, aldrig kan ersätta det svenska språket i dess talade form eftersom funktionsnedsättningen utgör ett hinder för detta.

Regering och riksdag konstaterar i den språkpolitiska propositionen som riksdagen antog i december 2005, att för personer som är döva, dövblinda eller vuxendöva och för vissa hörselskadade är tillgången till utbildning, tillgången till information och möjligheten att göra sig förstådda på teckenspråk en grundläggande förutsättning för tillgänglighet och delaktighet i samhällslivet (prop. 2005/06:2). Detta kräver att teckenspråkets ställning ytterligare stärks och att döva, dövblinda och hörselskadade barn och ungdomars bereds möjlighet till en additiv tvåspråkighet motsvarande den som eftersträvas för barn och ungdomar med annat modersmål än svenska.

6.4 Det livslånga lärandet

Samhället förändras hela tiden i ett allt snabbare tempo vilket ställer helt nya krav på människors kunskaper. Den pågående strukturomvandlingen ställer nya krav på den enskilde individen. Dagens arbetsmarknad karaktäriseras av globalisering och teknisk utveckling. Denna omvandling ställer stora krav på arbetskraftens kompetens, samtidigt som kunskap och kompetens åldras allt snabbare (Ds 2000:49). De senaste två decennierna har i hög grad präglats av den elektroniska revolution som i grunden förändrat villkoren för människors arbete, ekonomi, lärande och kommunikation. Människors behov av och förutsättningar för lärande har som en följd av denna utveckling förändrats. Lärandet kan inte längre avgränsas till ungdomsåren och några avgränsade perioder under arbetslivet därefter. Kunskapsmassans snabba tillväxt innebär att mycket av den kunskap som en person behöver under sitt liv ännu inte har utvecklats när hon eller han gick i grund- och gymnasieskola. Kraven på flexibilitet och förändring blir allt större både i arbetslivet och i samhället i övrigt. Lärandet blir alltmera en daglig och ständig följeslagare.

För att kunna sköta och behålla arbetet, byta arbete, utveckla och förverkliga sig själv och fungera väl som samhällsmedborgare kommer alla kontinuerligt att behöva lära nytt och att lära om. Att under barn och ungdomsåren ha skaffat sig en bred plattform för fortsatt lärande och att successivt ha kunnat vidga denna blir alltså viktigt. Bara en bred grund och goda möjligheter att bygga vidare på denna med den kunskap som krävs för varje tillfälle ger individen valfrihet och möjligheter att påverka vid förändringar i arbets- och samhällslivet. Lärandet är en livslång process.

Även Gymnasiekommittén 2000 gör motsvarande analys i sitt betänkande *Åtta vägar till kunskap – en ny struktur för gymnasieskolan* (SOU 2002:120). Kommittén framhåller att mycket talar för att ungdomarna blir bättre förberedda för en föränderlig omvärld om de har en bredare utbildning och anser att den mest specialiserade utbildningen därmed bör ske efter gymnasieskolan, i eftergymnasial utbildning eller i en anställning (ibid. s. 17).

Språket är grunden för tillgänglighet och delaktighet i människors livslånga lärande. Det gäller därför för individer med annat modersmål än svenska, att utveckla såväl det egna modersmålet/första språket som kunskaperna och färdigheterna i svenska språket. Samtidigt får främjandet av det egna modersmålet, såsom det understryks i inledningen till den Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, inte gå ut över behovet att tillägna sig det landets majoritetsspråk och behovet av att lära detta.⁵

För att teckenspråkiga ska ges samma möjligheter till lärande som andra i samhället krävs att samhället erbjuder utbildning på teckenspråk i teckenspråkiga miljöer respektive i takt med ökande ålder tolk i utbildning.

6.5 Splittrat ansvar – hot mot likvärdig utbildning

Frågor om utbildning på teckenspråk i grund-, gymnasieskola och inom vuxenutbildningen har under den senaste tioårsperioden behandlats i skilda sammanhang inom ramen för ett flertal olika statliga utredningar. Resultatet är att ansvaret för stöd i utbildning till barn, ungdomar och vuxna som är beroende av alternativt i behov av teckenspråk för sin kunskapsinhämtning kommit att delats upp

⁵ Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk återgiven och översatt i Rätten till mitt språk. Förstärkt minoritetsskydd (SOU 2005:40). Delbetänkande från Utredningen om finska och sydsamiska språken. Bilaga 3, s. 387

på ett flertal olika aktörer. Genom denna uppdelning har samhällets insatser för teckenspråkiga barns, ungdomars och vuxnas utbildning kommit att fragmenteras⁶ på ett sådant sätt att såväl frågan om lika tillgång till som likvärdigheten i den utbildning som erbjuds teckenspråkiga alltmer måste ifrågasättas.

6.5.1 Instrument för likvärdig utbildning

Samhällets instrument för att uppnå en likvärdig utbildning utgörs av olika slag av nationella styrdokument, av den statliga tillsynen över utbildningsväsendet, av lärarutbildning och av behörighetsregler för lärare. Andra instrument är fortbildning av skolans personal, läromedel som stöd för lärandet och olika former av stöd för att uppnå målen för utbildningen.

Styrdokument, uppföljning och utvärdering

I skollagen anges de grundläggande målen för utbildning inom det offentliga skolväsendet. Övriga mål och sådana riktlinjer som ska vara generellt giltiga anges i läroplanerna. I skolformsförordningar meddelas föreskrifter för respektive skolform utöver vad som föreskrivs i skollagen. Ansvar för att utbildningen genomförs så att den svarar upp mot de nationella mål som angivits för respektive skolform vilar på kommuner och andra skolhuvudmän. En nationell uppföljning och utvärdering ska ge underlag för att bedöma om åtgärder behöver vidtas eller korrigeringar göras för att nationella mål och riktlinjer ska kunna upprätthållas och kvaliteten i skolan förbättras (prop. 1990/91:18, s. 20).

De styrdokument om utbildningens mål som gäller för andra barn i samhället gäller även för barn som är teckenspråkiga. För att de ska ha lika möjlighet som andra att utifrån sina specifika förutsättningar uppnå målen gäller särskilda kursplaner i svenska och i engelska för döva samt i ämnet teckenspråk vid specialskolan och

⁶ Begreppet fragmentering definieras av Förvaltningspolitiska kommissions betänkande *I medborgarnas tjänst. En samlad förvaltningspolitik för staten* (SOU 1997:57) på följande sätt: "Fragmentering kan definieras som brist på sammanhang mellan olika verksamhetsgrenar, tendens till splittring och oförmåga att se till övergripande mål" (s. 8). Begreppet används även av Utredningen om bemötande av personer med funktionshinder som en förklaringsmodell till varför personer med funktionshinder tidvis har så svårt att få sina behov tillgodosedda. *Lindqvist nia –nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder* (SOU 1999:21, s. 119).

den gymnasieutbildning som Örebro kommun ger för döva från hela landet. För barn och ungdomar i behov av teckenspråk inom andra skolformer gäller samma kursplaner och betygs-kriterier som för övriga elever inom skolformen.

I styrdokumentet finns vissa brister vad gäller teckenspråkiga barns utbildning och det görs ytterst få nationella uppföljningar och utvärderingar av utbildning för barn och ungdomar som behöver teckenspråk för sitt lärande.

6.5.2 Lärarutbildning och fortbildning av lärare och skolledare

Lärarutbildning och fortbildning av lärare och skolledare är andra nationella instrument för att garantera teckenspråkiga en utbildning likvärdig den som erbjuds andra. De grundläggande krav som måste ställas på lärare som har till uppgift att undervisa teckenspråkiga är goda ämneskunskaper, kunskaper om hur undervisning av döva, dövblinda, vuxendöva respektive hörselskadade ska utformas för att ge optimala betingelser för lärande liksom kunskaper om och i svenskt teckenspråk. Ämneskunskaper liksom kunskaper om hur undervisningen ska utformas tillgodoses till övervägande del genom de lärar- och specialpedagogiska utbildningar som anordnas inom ramen för dagens lärarutbildningar.

Teckenspråklärare

Svenskt teckenspråk är sedan 1983 undervisningsspråk vid specialskolan för döva och hörselskadade och sedan 1995 ett valbart språkämne för elever i grund- och gymnasieskola och inom kommunal vuxenutbildning. Undervisning i detta ämne har oftast bedrivits med lärare som saknat lärarutbildning och utbildning motsvarande den som krävs av övriga språklärare. Det har oftast varit personer som genomgått utbildning inom folkbildningen, vid Västansviks folkhögskola, för att sedan undervisa vid folkhögskolor och studieförbund. Frågan har uppmärksamats av riksdagen vid ett flertal tillfällen under senare hälften av 1990-talet.

I januari 2000 redovisade Högskoleverket till regeringen att utbildning av lärare i teckenspråk är under utveckling på flera håll. Från och med höstterminen 2000 ger Malmö högskola en 40-po-

ängskurs på helfart i teckenspråk inom lärarutbildningen. Vidare är gymnasielärarutbildning i teckenspråk planerad att starta samma höst i samarbete mellan Lärarhögskolan i Stockholm och Stockholms universitet. Utbildningen inleds med 80 poängs teckenspråk vid universitetet. Slutligen erbjuder Örebro universitet på uppdragsbasis praktisk-pedagogisk utbildning för teckenspråkslärare omfattande 20 poäng på kvartsfart (HSV 2000:4).

Fortbildning

Lärare som undervisar teckenspråkiga barn och ungdomar liksom skolledare med ansvar för teckenspråkigas utbildning behöver i likhet med övriga lärare och skolledare inom det offentliga skolväsendet kontinuerlig fortbildning för att utveckla verksamheten. Mynligheten för skolutveckling bör vidare ta till vara den specifika språkliga- och specialpedagogiska kompetens som finns inom Specialskolemyndigheten bl.a. inom ramen för rektorsutbildningen.

6.6 Förskolan

Från att ha utgjort en del av socialpolitiken överfördes den 1 juli 1996 ansvaret för förskola och skolbarnsomsorg från Socialdepartementets till Utbildningsdepartementets ansvarsområde. Motiven för förändringen var framför allt att betona förskolan som det första steget i ett livslångt lärande och att stärka möjligheterna till integration mellan förskola och skola i syfte att höja kvaliteten i båda verksamheterna (prop. 1997/98:6). I den läroplan för förskolan (Lpö 98) som trädde i kraft den 1 augusti 1998 år förtydligades också förskolans uppdrag att lägga en grund för ett livslångt lärande. Förskolans betydelse för barns utveckling och lärande är väl belagd i forskning likaså förskolans betydelse för barns språkutveckling. Läs- och skrivkommittén skriver i sitt betänkande *Skolfrågor – Om skola i en ny tid* (SOU 1997:21):

Förskolan har stor betydelse för alla barn, men inte minst för barn i behov av särskilt stöd i sin språkutveckling. Det gäller både barn med svenska som modersmål och barn med annat modersmål. En god språkutveckling grundläggs tidigt. Självklart underlättas den senare skolgången om barnen redan i förskolan får möjlighet att utveckla sina kunskaper både i svenska och i sitt modersmål (s. 315).

Kommunen skyldig att ha uppsökande verksamhet

Även kommittén Barnomsorg och Skola uppmärksammar barn med annat modersmål än svenska i sitt förslag till läroplan för förskolan. Kommittén anför att om dessa barn tidigt ges möjlighet att utveckla båda sina språk, har de goda förutsättningar att nå en kvalificerad tvåspråkighet längre fram i livet (SOU 1997:157). Vad som gäller barn med annat modersmål än svenska gäller i än högre grad barn som är i behov av svenskt teckenspråk, eftersom dessa oftast inte får samma språkliga stimulans för sin språkutveckling av sina föräldrar som barn som hör. Förskolan har enligt skollagen ett uttalat ansvar för barn som behöver stöd i sin utveckling. Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd för sin utveckling ska enligt skollagen anvisas plats i förskola, fritidshem eller integrerad skolbarnsomsorg, om inte barnets behov av sådant stöd tillgodoses på annat sätt. Varje kommun är skyldig att genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som är i behov av sådant stöd. I skyldigheten ingår att informera föräldrarna om förskolans verksamhet och syftet med denna och även att verka för att barnet utnyttjar den anvisade platsen i förskolan. Kommunens skyldighet gäller även i förhållande till teckenspråkiga barn och deras föräldrar.

Teckenspråkiga förskolor i olika regi sedan början av 1900-talet

Insikten om betydelsen av tidiga insatser för barn som är döva eller hörselskadade barn finns sedan länge. Den första "förskolan" för döva och hörselskadade barn etablerades på privat initiativ redan 1902 i Göteborg. År 1925 upprättades en andra i Stockholm. Även denna på privat initiativ. Att samhället bedömde dessa verksamheter som angelägna att stödja visas av att staten från budgetåret 1926 beviljade årliga bidrag till driften av dessa båda förskolor. 1945 års dövstumsutredning föreslog att staten skulle överta ansvaret för dessa båda förskolor och dessutom upprätta ytterligare tre. Förslaget kom inte att genomföras.

Utvecklingen av hörseltekniska hjälpmedel under efterkrigstiden, och förväntningar på deras effekter, medförde att förskoleverksamheten på flera platser i landet istället kom att knytas till den inom sjukvården framväxande hörselvården. Härigenom åtog sig landstingen ansvaret för förskoleverksamhet för döva och hörsel-

skadade barn (SOU 1955:20). Förskoleverksamheten sågs som en del av habiliteringen och verksamheten fick härigenom en alltmera handikappkompensatorisk prägel i form av hörstimulans och talträning. I takt med en förändrad attityd till teckenspråkets betydelse för barns språkutveckling och genom att kommunernas ansvar för att erbjuda alla barn förskoleverksamhet tydliggjorts, har landstingen sedan början av 1980-talet successivt avvecklat sin förskoleverksamhet.

Språk och lärande hänger oupplösligt samman liksom språk och identitetsutveckling. Frågor om stöd till teckenspråkiga barn i förskoleåldrarna har inte har utretts sedan Integrationsutredningen för över tjugo år sedan utredde frågan. Utredningen underströk i sitt slutbetänkande förskolan betydelse för döva och hörselskadade barns språkutveckling och hänvisade till att Socialstyrelsen *nyligen* förordat att det ska finnas möjligheter till en ”teckenspråkig miljö” i förskolan (SOU 1982:19). Frågor om teckenspråkiga barns behov av förskola har därefter, vad jag kunnat finna, inte uppmärksamats närmare av senare utredningar. Utredningen om funktionshindrade elever i skolan anger dock i sitt slutbetänkande att särskilda förskolegrupper för döva och hörselskadade barn finns på flera orter, bl.a. de orter där de statliga specialskolorna är belägna och betonar vikten av sådana förskolor för barn som är beroende av teckenspråk såväl för deras språkutveckling som för deras sociala utveckling (SOU 1998:66).

Teckenspråkig förskola – ingen fråga som prioriteras av kommunerna

Driften av de tidigare landstingskommunala specialförskolorna för teckenspråkiga barn har i vissa fall övertagits av kommunen som fortsatt att erbjuda specialförskola för barn i behov av teckenspråkig miljö. I andra har kommunen överlåtit driften av förskola för teckenspråkiga till enskild verksamhet. Sammantalet visar de uppgifter som utredningen inhämtat att antalet specialförskolor minskat och att teckenspråkiga barn i en alltmera ökad utsträckning integreras i en förskola, i bästa fall med en assistent som kan teckenspråk, där andra barn och personalen talar ett språk som barnet inte kan höra. Denna utveckling innebär att många teckenspråkiga barn inte längre erbjuds samma möjligheter till språklig interaktion med andra barn i förskolan som tidigare.

Bilden bekräftas i den kommunenkät utredningen tillsammans med Sveriges Kommuner och Landsting våren 2005 skickade till socialchefer i 93 kommuner. I enkäten efterfrågades bl.a. om det inom kommunen fanns riktlinjer för hur man möter och tillgodoser teckenspråkig kommunikation hos barn i barnomsorgen. Om frågan besvarades med "Ja" önskades kopia av dessa riktlinjer. Av 80 inkomna enkätsvar har sex kommuner besvarat frågan med "Ja". Endast en av de kommuner som besvarat frågan med "Ja", en kommun i vilken statlig specialskola finns, har bifogat riktlinjerna som anger på vilket sätt behoven tillgodoses. (Se bilaga 3). Utfallet visar att frågan teckenspråkig barnomsorg inte utgör någon prioriterad fråga för flertalet kommuner.

Nytt mål i förskolans läroplan år 2005

Förskolan har nyligen fått ett förtydligt uppdrag att stärka barn som har annan kulturell identitet och annat modersmål än svenska. Därför infördes 2005 ett nytt mål i läroplanen för förskolan (Lpö98). Målet anger att barn med annat modersmål än svenska ska få stöd i sin identitetsutveckling samt i sin förmåga att kommunicera på såväl svenska som sitt modersmål (prop. 2005/06:2). Målet utgår från den betydelse utvecklandet av modersmålet/första språket har för såväl språkinläring som lärandet i ett mera övergripande perspektiv och för barns identitetsutveckling.

Svenskt teckenspråk ska vara dövas modersmål enligt Bästa språket

I den av riksdagen hösten 2005 antagna språkpolitiska propositionen anges att svenskt teckenspråk utgör modersmål för personer i Sverige som är döva från födseln eller den tidiga barndomen. Genom att beskriva det teckenspråk som döva i Sverige använt sedan århundraden tillbaka⁷ och ännu använder som modersmål understryks betydelsen av att teckenspråkiga på samma sätt som andra ges möjlighet att utveckla sitt modersmål. Eftersom teckenspråket, som tidigare påtalats, inte förmedlas från generation till generation på samma sätt som talade språk har samhället ett särskilt ansvar för att erbjuda en teckenspråkig miljö även i förskolan som stöd för

⁷ Det äldsta kända belägget för teckenspråk i Sverige finns i Vetenskapsakademins handlingar för 1759 och ingår i en beskrivning av Älthems socken, författad av lektorn Anders Vijkström vid gymnasiet i Kalmar.

teckenspråkiga barns utveckling och lärande. Detta ansvar gäller även inte bara barn som är döva utan också de barn som är hörsel-skadade, dövblinda eller språkstörda (prop. 2005/06:2) och som är i behov av teckenspråk även trots att de med stöd av hörseltekniska hjälpmedel kan tillägna sig svenska språket i dess talade form.

Skolverket bör undersöka hur kommuner tillgodoser behov av teckenspråk i förskolan

Kommuners möjligheter att ta sitt ansvar för teckenspråkiga barns förskola begränsas av att antalet barn i behov av teckenspråkig miljö är få i de flesta av landets kommuner. Mot bakgrund av dessa barns specifika behov bör därför Skolverket inom ramen för sitt uppdrag särskilt uppmärksamma på vilket sätt kommuner i egen regi eller genom samverkansavtal med annan kommun tillgodoser teckenspråkiga barns behov i förskolan.

Avtal mellan Specialskolemyndigheten och kommunen bör bli möjligt

I de kommuner där det finns statlig specialskola för döva och hörselskadade bör Specialskolemyndigheten, i likhet med vad som redan gäller förskoleklass och fritidshemsverksamhet (Specialskoleförordningen (1995:401), få sluta avtal med kommunen om att fullgöra kommunens uppgifter inom förskolan. Genom att sådant medgivande skulle i högre omfattning än i dag tillgången till teckenspråkig miljö i förskolan garanteras.

6.6.1 Förskoleklassen – en egen skolform

Förskoleklassen tillkom den 1 januari 1998 genom att den tidigare s.k. sexårsverksamheten inom förskolans ram blev en egen skolform inom det offentliga skolväsendet. Motivet för förändringen var att så långt som möjligt ge alla sexåringar likvärdiga förutsättningar. Målet för utbildningen var att stimulera varje barns utveckling och lärande till grund för fortsatt skolgång. Syftet med förändringen var att stödja och stimulera utvecklingen av det inre arbetet i förskola och skola genom en verksamhetsmässig integrering. Genom att förskola och skola på så sätt integreras kan barns förutsättningar och utveckling mera än barns biologiska ålder styra verk-

samhetens former och innehåll. I den proposition som låg till grund för riksdagens beslut om att inrätta skolformen förskoleklass angavs som exempel barns språkutveckling, som genom tidig stimulans i förskolan kan ge stöd för läs- och skrivutveckling (prop. 1997/98:6 s. 41f).

Året i förskoleklassen är en rättighet för alla sexåringar, även om det är frivilligt för barnen att delta. Samtidigt har kommunen en skyldighet att anordna och erbjuda skolformen förskoleklass. Likvärdigheten i utbildningen främjades genom att förskoleklassen inkorporerades i 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet och omfattas därmed av de mål som läroplanen uppställer (ibid.).

Möjligheten till förskoleklass som erbjuder teckenspråkig miljö är som tidigare sagts av stor betydelse för teckenspråkiga barns språkutveckling och för deras fortsatta lärande.

Specialskolmyndigheten får sedan år 1998 efter avtal med en kommun fullgöra kommunens uppgifter inom förskoleklassen.

6.7 Skolformer för skolpliktens fullgörande

Alla barn i Sverige har skolplikt. Skolplikten inträder från höstterminen det kalenderår barnet fyller sju år och upphör vid utgången av vårterminen det kalenderår barnet fyller 16 år eller, om barnet fullgör sin skolplikt i specialskolan, 17 år. Skolplikten omfattas av en i grundlag fastställd rätt till utbildning i grundskolan alternativt i särskolan, i specialskolan eller i sameskolan.⁸ Skolpliktiga barns rätt till utbildning har härigenom givits en mycket stark ställning i vårt land. Som en följd av denna rätt till utbildning har därför skolhuvudmännen för offentliga skolväsendet för barn och ungdom, oavsett skolform, ålagts en skyldighet att ge särskilt stöd till elever som har svårigheter i skolarbetet.⁹ Huvudprincipen när det gäller barns skolgång är att alla barn ska erbjudas utbildning i sin hemkommun. För barn som av olika skäl behöver stöd i sitt lärande ska utbildningen anpassas inom ramen för den ordinarie skolorganisationen. Undantag från denna princip ska enligt statsmakternas ställningstaganden vara få och välmotiverade. Ett sådant undantag

⁸ 2 kap. 21 § regeringsformen (1974:152), 3 kap. 1 § skollagen (1985:1100).

⁹ 1 kap. 2 §, 4 kap. 1 §, 8 kap. 1 § skollagen (1985:1100), 5 kap. 1 § grundskoleförordningen (1994:1194), 8 kap. 1 § gymnasieförordningen (1992:394), 5 kap. 3 § särskoleförordningen (1995:206), 8 kap. 1 § förordning (1994:741) om gymnasiesärskolan, 6 kap. 3 § specialskoleförordningen (1995:401) samt 3 kap. 13 § sameskoleförordningen (1995: 205).

utgörs av barn som är teckenspråkiga på grund av dövhet, dövblindhet eller hörselskada. Dessa utgör enligt riksdagens ställningstagande år 1999 (prop.1998/99:105) en grupp där undervisning i särskilda skolor eller undervisningsgrupper är en nödvändig förutsättning för delaktighet och gemenskap. Såväl regering som riksdag hänvisar till att stöd för detta undantag för teckenspråkiga finns i FN:s standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktig och jämlikhet.¹⁰

De flesta teckenspråkiga barn går i specialskola, men inte alla

För barn som är döva och hörselskadade och som är beroende av teckenspråk för interaktion med andra och för sitt lärande finns specialskolan.

De flesta barn i vårt land som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation får i dag sin utbildning vid någon av landets fem regionala specialskolor för döva och hörselskadade, dock inte alla. Göteborgs kommun anordnar med särskilt ekonomiskt stöd från staten sedan mitten av 1990-talet för undervisning i kommunens grundskola ”av elever med dövhet vilka i annat fall tillhör Vänerskolans upptagningsområde”.¹¹ Antalet teckenspråkiga elever i Göteborgs kommuns grundskola uppgår år 2006 till 40 elever.¹² Även en fristående skola med statligt godkännande, Nya Broskolan i Stockholm, erbjuder grundskoleutbildning åt döva och hörselskadade som är i behov av utbildning på teckenspråk.

Utöver barn som har en så omfattande hörselnedsättning att de är beroende av teckenspråk för sin kommunikation finns ett stort antal barn som är i behov av teckenspråk för att kunna kommunicera sinsemellan och med andra. Teckenspråk är också nödvändigt för deras lärande.

Det handlar om barn med hörselskada som trots användning av tekniska hjälpmedel och andra stödinsatser har svårt att tillgodogöra sig undervisning på talad svenska och som därför behöver stöd för sitt lärande.¹³ Ett antal av dessa barn fullgör sin skolplikt i

¹⁰ Prop. 1998/99:105 A. a., s. 43, Utbildningsutskottets betänkande 1999/2000:UbU4 Elever med funktionshinder, s. 19.

¹¹ Regleringsbrev för budgetåret 2005 avseende specialpedagogiska institutet. Villkor 25:7 ap. 1 Bidrag till kommuner för särskild undervisning på sjukhus m.m. samt vissa utbildningsinsatser för elever med funktionshinder.

¹² Muntligt besked vid förfrågan till Kannebäcksskolan.

¹³ Jämför 9 kap. 1 §, andra stycket gymnasieförordningen (1992:394) där motsvarande elever i gymnasieåldern beskrivs.

specialskolan medan det stora flertalet av dem fullgör den i grundskolan. Läsåret 2004/05 fick 369 barn med hörselskada sin undervisning i s.k. i särskilda undervisningsgrupper inom ramen för regionalt samordnad undervisning för elever med funktionshinder, s.k. hörselklasser. Det framgår av uppgifter som lämnats till utredningen. Sådana klasser, som utöver elever från den egna kommunen även tar emot elever från närliggande kommuner, anordnas detta läsår av Falkenbergs, Göteborgs, Härnösands, Hässleholms, Kalmar, Piteå, Skövde och Uppsala kommuner.¹⁴ Vid flertalet av dessa regionala klasser erbjuds barnen utöver utbildning enligt grundskolans kursplaner även undervisning i teckenspråk. För denna undervisning får kommunerna särskilt ekonomiskt statligt verksamhetsstöd som sökts hos och beviljats av Specialpedagogiska institutet.¹⁵

Möjligheterna till undervisning i särskild undervisningsgrupp för barn med hörselskada är ojämnt fördelade över landet. Det visar ovanstående redovisning. Flertalet hörselskadade barn torde därför fullgöra sin skolplikt i den ordinarie skolorganisationen för grundskolan i hemkommunen. Specialpedagogiska institutet har ansvar för specialpedagogiskt råd och stöd åt skolhuvudmän för att barn med hörselskada i grundskolan ska tillförsäkras en utbildning likvärdig den som erbjuds andra barn i skolpliktig ålder i grundskolan.

Det finns föräldrar till teckenspråkiga barn som av sociala, eller andra skäl, inte anser sig kunna flytta till en specialskoleort eller låta sitt barn bo borta under skolveckan. Dessa barn och deras föräldrar anser sig ändå i behov av den kompetens och tvåspråkiga undervisning som endast specialskolan kan erbjuda. För att kunna möta dessa behov bör SPM ges möjlighet att, efter särskilt beslut och efter samråd med berörd kommun, inrätta s.k. extern klass. Detta bör endast avse situationer där det finns flera elever i samma eller närliggande kommuner med samma behov.

Teckenspråkiga barn som också är utvecklingsstörda

Teckenspråkiga barn som utöver dövhet och hörselskada också är utvecklingsstörda och barn som är dövblindfödda tas även de emot inom den statliga specialskolan, dock inte alla.

¹⁴ Uppgifter lämnade av Specialpedagogiska institutet våren 2005.

¹⁵ 1 §, andra stycket, Förordning (1991:931) om statsbidrag till särskilda insatser på skolområdet.

För att specialskolan ska vara en möjlig lösning för barn som utöver dövhet eller hörselskada också är utvecklingsstörda, krävs att barnen har förutsättningar att utveckla en kommunikation på teckenspråk och orientera sig i förhållande till sin hemmiljö, när de vistas borta från hemmet under en eller ett par veckor åt gången. Det anför regeringen i den proposition som låg till grund för de förändringar inom specialskolan som trädde i kraft den 1 juli 2000. I propositionen sägs vidare att för elever på tidig utvecklingsnivå som har svårigheter att skiljas från daglig kontakt med sin familj är skolgång på hemorten ett bättre alternativ. Även för barn som är dövblindfödda är barnets förmåga att kunna knyta an till hemmiljön under den tid de vistas borta från hemmet en förutsättning för att skolgång i specialskolan ska vara ett fullgott alternativ för dessa barn (prop. 1998/99:105). Teckenspråkiga barn på tidig utvecklingsnivå liksom barn som är dövblindfödda i skolpliktig ålder fullgör därför i betydande omfattning sin skolplikt i särskola på hemorten, mestadels i träningskolan.¹⁶ Specialpedagogiska institutet har ansvar för specialpedagogiskt råd och stöd åt skolhuvudmännen för dessa barns skolgång liksom för specialpedagogisk utredning och träning.

6.8 Statens stöd till teckenspråkiga barns och ungdomars skolgång

En övergripande inriktning av den svenska skolpolitiken sedan mitten av 1940-talet har varit att utveckla skolan till en skola för alla. En viktig del i denna utveckling har varit att ge stöd till de barn och ungdomar som av olika skäl behöver det för sitt lärande (Skolverket 2005e). Ett sådant stöd är en grundläggande förutsättning för att dessa barn ska erbjudas en utbildning likvärdig den som erbjuds andra barn. Det gäller också barn som på grund av funktionsnedsättning är i behov av teckenspråk och av teckenspråkiga miljöer för sin utveckling och för sitt lärande.

Ansvaret för specialpedagogiskt stöd till barn och ungdomar i skolan är delat mellan staten och kommunerna. Statens stöd till teckenspråkiga barns och ungdomars skolgång har senast behandlats av *Utredningen om funktionshindrade elever i skolan*. Som en

¹⁶ Uppgiften lämnad av resurscentren för döva och hörselskadade barn och ungdomar som också är utvecklingsstörda respektive för barn och ungdomar som är dövblindfödda inom Specialpedagogiska institutet.

följd av regeringens ställningstagande till utredningens förslag och det därpå följande riksdagsbeslutet i november 1999, har ansvaret för statens tidigare samordnade insatser till stöd för teckenspråkigas utbildning delats upp på flera myndigheter än tidigare.

6.8.1 Specialpedagogiska institutet

Specialpedagogiska institutet har sedan den 1 juli 2001 statens uppdrag att erbjuda specialpedagogiskt råd och stöd i frågor som rör barn och ungdomar med funktionshinder till skolhuvudmän och andra utbildningsanordnare, som ansvarar för barns, ungdomars och vuxnas utbildning inom förskolan och inom det offentliga skolväsendet 8§ Förordning (2001:286) med instruktion för Specialpedagogiska institutet). Genom institutet garanterar staten tillgång till sådan spetskompetens om funktionshindrade barns och ungdomars lärande, som kommuner och andra skolhuvudmän inte kan förväntas bygga upp på egen hand (prop. 1998/99:105, prop. 1990/91:18).

I institutets uppdrag ingår att ge råd och stöd åt skolhuvudmän så att döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade barn och ungdomar i förskola, förskoleklass, grundskola, särskola, sameskola, gymnasieskola och gymnasiesärskola ges möjlighet till en utbildning likvärdig den som erbjuds andra i samhället. Institutets uppdrag är i förhållande till tidigare myndighetsansvar för specialpedagogiskt stöd till barn och ungdomar med hörselskada utökat genom att resurser för detta i betydande omfattning tillfördes institutet vid dess bildande.¹⁷

Sedan den 1 januari 2002 ska institutet även ge råd och stöd till skolhuvudmän inom det offentliga skolväsendet för vuxna (prop. 2000/01:72). Härigenom har institutet fått ansvar även för stöd åt skolhuvudmännen när det gäller vuxenstudier inom kommunal vuxenutbildning (komvux), vuxenutbildning för utvecklingsstörda (särsvux) och inom svenskundervisning för invandrare (Sfi) i behov av teckenspråk för sitt lärande.

Förutom att ge råd och stöd ska institutet också erbjuda specialpedagogisk utredning och träning inom resurscenter för vissa teckenspråkiga barn och ungdomar. De barn och ungdomar som ska

¹⁷ I samband med inrättandet av Specialpedagogiska institutet tillfördes institutet dels de medel som tidigare anvisat till landstingen för specialpedagogiskt stöd till elever med hörselskada i grund och gymnasieskola, dels resurserna för de kunskapscenter för döva,

erbjudas insatser är dels döva och hörselskadade barn som också är utvecklingsstörda, dels barn och ungdomar som är dövblindfödda.

I institutets uppdrag ingår även att utveckla, framställa och distribuera läromedel för barn och ungdomar med funktionshinder inom det offentliga skolväsendet och motsvarande utbildningar med enskild huvudman samt att informera om lämpliga läromedel som finns på marknaden. Som en del i detta uppdrag ingår utveckla, framställa och distribuera läromedel på svenskt teckenspråk. Slutligen disponerar och fördelar institutet särskilt ekonomiskt stöd till kommuner, som tidigare nämnts, för regionala insatser för elever med funktionshinder (Förordning (1991:931) om statsbidrag till särskilda insatser på skolområdet).

6.8.2 Specialskolemyndigheten

Utöver det stöd staten erbjuder kommuner och andra skolhuvudmän genom Specialpedagogiska institutet finns specialskolan som ordnar utbildning för teckenspråkiga barn i skolpliktig ålder. Staten är huvudman för specialskolan.

Specialskolemyndigheten (SPM) har ansvaret för specialskolan sedan den 1 juli 2000. SPM ansvarar för driften och verksamheten vid fem regionala specialskolor för döva och hörselskadade och vid en riksskola för döva och hörselskadade elever som på grund av utvecklingsstörning inte kan få utbildning i en regionskola.

Utöver Specialpedagogiska institutet och Specialskolemyndigheten har även Statens skolverk och Nationellt centrum för flexibelt lärande (CFL) uppdrag som explicit avser stöd till teckenspråkiga ungdomars skolgång. Då det gäller Skolverkets särskilda uppdrag återkommer jag till detta i samband med min redovisning av teckenspråkiga ungdomars gymnasieskola. Det särskilda uppdrag CFL har kommer att uppmärksammas i samband med min redovisning av läromedel på teckenspråk.

6.8.3 Specialskolan för döva och hörselskadade

För barn i skolpliktig ålder som inte kan gå grundskolan eller särskolan därför att de är döva eller hörselskadade finns specialskolan. Utbildningen i specialskolan syftar till att ge dessa barn en utbildning som anpassas till varje elevs förutsättningar och som så långt

är möjligt motsvarar den utbildning som ges i grundskolan. I den teckenspråkiga miljö som finns i specialskolan får döva och hörsel-skadade barn möjligheter att utveckla en fullvärdig (additiv) två-språkighet med teckenspråk som grund. Utbildningen präglas av att två språk, det svenska teckenspråket och svenska språket, används parallellt i olika funktioner och att de båda språken ömsesidigt förstärker varandra som verktyg för kommunikation och lärande.

Specialskolan har fått utökat ansvar för teckenspråkiga barns språkutveckling genom att tiden för elevernas skolplikt utsträcks till tio år.

Specialskolan har ett delvis annorlunda uppdrag än grundskolan. Det visar en jämförelse av deras styrdokument. Specialskolan ska erbjuda en teckenspråkig miljö som främjar såväl utvecklingen av elevernas modersmål som deras färdigheter i svenska språket (två-språkig undervisning), och den ska ge eleverna kunskaper utifrån vars och ens förutsättningar som så långt möjligt motsvarar de kunskaper som andra barn får i grundskolan. Utbildningen i specialskolan ska vara likvärdig med den som erbjuds elever i övriga skolformer.¹⁸

Låg andel elever som lämnar specialskolan med fullständiga avgångsbetyg

I direktiven för mitt uppdrag uppges att andelen avgångselever som lämnar specialskolan med fullständiga avgångsbetyg är fortsatt låg och att detta får negativa konsekvenser för deras möjligheter till fortsatt utbildning i gymnasieskolan. Någon analys av orsakerna till den låga måluppfyllelsen redovisas inte i direktiven.

En jämförelse med andra elever som lämnat grundskolan med ofullständiga betyg visar delvis samma resultat. Utbildningsutskottet anger i sitt betänkande 2005/06:UbU1 att sedan 1999 har andelen elever som inte uppnår målen i ett eller flera ämnen ökat. År 2004 uppgick andelen elever i grundskolan som fått betyget icke godkänt som slutbetyg i ett eller flera ämnen till 24,1 procent av samtliga elever i grundskolan. Av gruppen pojkar med utländsk bakgrund var det samma år 40 procent som inte uppnådde målen. En orsak som anges i betänkandet till att elever med utländsk bak-

¹⁸ 1 kap. 2 § skollagen (1985:1100) "Utbildningen inom varje skolform skall vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet."

grund uppnår sämre resultat än svenska elever är att de har ett sämre utgångsläge bl.a. genom sämre kunskaper i svenska språket.

Barn med annat modersmål än svenska har liknande svårigheter som teckenspråkiga barn i sitt lärande. De har svårare att ta till sig kunskaper som förmedlas genom läromedel och tryckt information på svenska språket och de har svårare att uttrycka i skrift på ett språk som inte är deras modersmål. För teckenspråkiga barn förstärks detta genom den kumulativa eftersläpning i språkligt avseende som är en följd av att flertalet teckenspråkiga barn växer upp i familjer där talat språk utgjort familjens gemensamma språk fram till dess föräldrarna tillägnat teckenspråk efter att barnet är fött.

Samtidigt som språket kan utgöra en förklaring till svårigheter i skolan har jag noterat ett antal hinder av strukturell art som kan vara en annan förklaring till att andelen elever i specialskolan som inte uppnår godkänt i kärnämnen är förhållandevis hög.

Brister i styrning

Utbildning i specialskolan ska vara likvärdig den som erbjuds barn i skolpliktig ålder i andra motsvarande skolformer, men det finns brister i styrningen av verksamheten som hindrar detta.

- Styrdokumenten för skolformen är inte fullt ut harmonierade med motsvarande styrdokument för grundskolan.
- Föreskrifter om tvåspråkig undervisning motsvarande de som finns för grundskolan och för sameskolan saknas helt.
- Formuleringar i styrdokumenten för specialskolan visar att de mera utgår från de begränsningar som är en följd av elevernas funktionsnedsättning, än från deras möjligheter att utveckla en additiv tvåspråkighet (teckenspråk och svenska) som bidrar till att minimera de handikappande konsekvenserna av deras funktionshinder.

Grundskolan har fler undervisningstimmar i vissa ämnen

För flertalet ämnen i specialskolan gäller samma kursplaner som för grundskolan. Särskilda kursplaner finns enbart för ämnena teckenspråk, svenska, engelska, moderna språk samt för ämnet rörelse och

drama, som ersätter ämnet musik i grundskolan. Samtidigt visar en jämförelse av utbildningstidens omfattning mellan grundskolan och specialskolan på betydande skillnader då det gäller den utbildningstid som erbjuds i de olika ämnena.

Elever i specialskolan erbjuds under sin skoltid färre undervisningstimmar i ämnet svenska, än eleverna i grundskolan. Elever i grundskolan är garanterade 1 490 timmar à 60 minuters undervisning i ämnet svenska under nio årskurser. Elever i specialskolan erbjuds 1 360 timmar à 60 minuter i samma ämne under tio årskurser, alltså 130 timmar mindre. Utifrån det vi redovisat i språkavsnitten om teckenspråkigas språkutveckling och om deras unika tvåspråkighet, ett tecknat och ett primärt talat språk, kan man starkt ifrågasätta om den utbildning de erbjuds i svenska kan anses motsvara den som erbjuds barn i grundskolan.

I ämnet *engelska* erbjuds elever i specialskolan samma antal undervisningstimmar (480) under tio år som elever i grundskolan under nio. Även här kan man ifrågasätta om elever i specialskolan ges reella förutsättningar att tillägna sig de kunskaper som krävs för betyget godkänd i ämnet med tanke på att engelska är det andra primärt talade språket de ska ha tillägnat sig i läst och skriven form under sin skoltid.

I ämnet *matematik* är det antal undervisningstimmar som erbjuds elever i specialskolan 140 timmar mera än vad som erbjuds elever i grundskolan.

Genom dessa strukturella avvikelser från vad som erbjuds elever i grundskolan i de behörighetsgivande språkämnen, erbjuds elever i specialskolan mindre i ämnen där de behöver mera för att uppnå samma mål som andra i skolpliktig ålder. Istället erbjuds de utökad undervisningstid i ämnet bild med 70 timmar, i ämnet hem och konsumentkunskap med 22 timmar, i ämnet rörelse och drama som ersätter ämnet musik i grundskolan med 30 timmar, i ämnet slöjd med 50 timmar. Den fråga jag ställer mig är, om det är utökad undervisning i dessa ämnen som elever i specialskolan behöver för att nå ökad måluppfyllelse.

Specialskolans uppdrag är att erbjuda tvåspråkig undervisning i en teckenspråkig miljö, motsvarande den tvåspråkiga undervisning som erbjuds vissa andra barn med annat modersmål än svenska i grundskolan (Grundskoleförordningen (1994:1194)). I uppdraget ingår samtidigt att kunna erbjuda flexibla lösningar utifrån den enskilda elevens individuella behov. Härigenom beaktas inom specialskolformen såväl de språkliga behov de har för sitt lärande

som de behov elevernas funktionsnedsättning ger upphov till (prop. 1998/99:105). De 710 timmars undervisning i teckenspråk som eleverna i specialskolan får under sin skoltid bör enligt min uppfattning relateras till deras språkutveckling och till den teckenspråkiga skolmiljö som ska utgöra stöd för denna. Undervisning i teckenspråk kan därför på intet sätt anses motivera att antalet undervisningstimmar i specialskolan understiger det timantal i ämnet svenska som erbjuds elever i grundskolan. Undervisning i svenskt teckenspråk avser att ge eleverna de kunskaper de behöver för att kunna jämföra morfologi och syntax med svenska språkets och andra språks uppbyggnad och struktur.

Specialskolans styrdokument måste harmonieras med grundskolans

En åtgärd som måste vidtas för att uppnå ökad måluppfyllelse i specialskolan är att harmoniera styrdokumentet för skolformen med motsvarande styrdokument för grundskolan.

Vidare bör övervägas att ge Skolverket uppdrag att anpassa dels kursplaner, dels betygsriterier i olika ämnen så att de bättre korresponderar med specialskolans uppdrag om tvåspråkig undervisning. Specialskolans timplan måste förändras så att de ämnen som utgör grund för antagning till ett nationellt eller specialutformat program i gymnasieskolan (svenska, svenska som andraspråk, matematik och engelska) ges ett ökat antal undervisningstimmar, om utbildningen specialskolan ska kunna anses likvärdig den som erbjuds barn i andra skolformer. Detta kan exempelvis ske genom att antalet undervisningstimmar i främst ämnena bild, hem- och konsumentkunskap, rörelse och drama och slöjd minskas till motsvarande undervisningstid för grundskolan. Även begränsningar av valmöjligheterna bör övervägas när det gäller anvisad undervisningstid för elevens val, för de elever som bedöms ha svårigheter att nå kunskapsmålen i svenska, engelska eller matematik.

I Skolverkets uppdrag ingår bl.a. att följa upp och utvärdera skolväsendet, förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen (Förordning (2002:1160)). Detta uppdrag omfattar även specialskolan och Skolverket bör därför ges i uppdrag att systematiskt följa upp utbildningsresultaten inom specialskolan och i den mån elever i specialskolan inte når målen för utbildningen analysera orsakerna till detta.

6.8.4 Döva och hörselskadade elever som också är utvecklingsstörda

Utredningen om funktionshindrade elever i skolan föreslog i sitt slutbetänkande år 1998 att de regionala specialskolorna under en försöksperiod skulle ges möjlighet att ta emot ett begränsat antal döva och hörselskadade elever med lätt utvecklingsstörning och att skolorna för dessa elever skulle få tillämpa särskolans styrdokument. Flertalet remissinstanser ställde sig positiva till förslaget, men hävdade samtidigt behovet av ökade resurser och ökad kompetens. I den proposition som därpå följde avvisade regeringen förslaget med motivering att den föreslagna försöksverksamheten först borde analyseras. Den gemensamma föreslagna styrelsen för specialskolorna borde därför enligt regeringen ges i uppdrag att noga överväga och pröva förutsättningar och konsekvenser av en försöksverksamhet i enlighet med kommitténs förslag och därefter återkomma till regeringen (prop. 1998/99:105).

Efter förslag från Specialskolemyndigheten gavs myndigheten genom Förordning (2002:238) om ändring i Specialskoleförordningen i maj 2002 möjlighet att ta emot elever med dövhet och hörselskada på grundsärskolenivå vid myndighetens fem regionskolor. Härigenom gavs föräldrar till teckenspråkiga barn med utvecklingsstörning synbart samma möjligheter till föräldrainflytande som föräldrar till barn med utvecklingsstörning hade enligt lagen (1995:1249) om försöksverksamhet till ökat föräldrainflytande över utvecklingsstörda barns skolgång. Till skillnad från lagen om försöksverksamhet, som innebär att föräldrarna väljer att deras barn läser efter grundskolans kursplaner om föräldrarna väljer att låta barnet gå i grundskolan, innebär den 2002 införda möjligheten att ta emot teckenspråkiga barn som också är utvecklingsstörda vid SPM:s regionskolor att särskolans kursplaner ska tillämpas för dessa elever och att betyg ska ges enligt föreskrifter om betyg i särskoleförordningen. Genom ändringen i förordningen förändrades målgruppen för SPM:s riksskola Åsbackaskolan från att tidigare avsett barn med dövhet eller hörselskada som också är utvecklingsstörda till att avse elever med dövhet eller hörselskada som på grund av utvecklingsstörning inte kan få utbildning på en regionskola inom myndigheten.

Barn med utvecklingsstörning och deras skolgång har, som tidigare redovisats, nyligen varit föremål för utredning inom ramen för Carlbeck-kommittén. Utredningen uppmärksammar i sitt slutbe-

tänkande även de barn med utvecklingsstörning som fullgör sin skolplikt i specialskolan och den utformning regelverken kring dessa barns utbildning i dag har och föreslår att de regler som för närvarande gäller inom skolformen bör harmoniseras med utredningens förslag.

6.9 Gymnasieskolan

Gymnasieskolan är en oundgänglig länk i det livslånga lärandet för alla ungdomar. För behörighet att antas till utbildning på ett nationellt- eller specialutformat program i gymnasieskolan krävs att den sökande slutfört sista årskursen i grundskolan eller motsvarande och har godkända betyg i svenska alternativt svenska som andraspråk, engelska och matematik eller på annat sätt förvärvat likartade kunskaper. Ungdomar som inte har godkända betyg i dessa ämnen erbjuds utbildning i gymnasieskolan i form av ett individuellt program. I direktiven till utredningen (dir. 2003:169) redovisas att av de elever som antogs till riksgymnasierna för döva och hörselskadade 2003 saknade 46 procent behörighet att antas till ett nationellt eller ett specialutformat program i gymnasieskolan.

Uppgiften avser såväl teckenspråkiga elever som elever med hörselskada som fullgjort sin skolplikt i grundskolan, i vanlig klass eller i hörselklass. Av uppgiften kan därför inte utläsas hur stor andel teckenspråkiga elever som 2003 saknade behörighet att antas till ett nationellt eller specialutformat program i gymnasieskolan. Utredningen har därför begärt uppgifter om antalet teckenspråkiga elever som antagits till nationella, specialutformade och individuella program under den senaste femårsperioden. Uppgifterna redovisas i tabell 6.1.

Tabell 6.1 Andelen elever vid Riksgymnasiet för döva på nationella, specialutformade respektive individuella program läsåren 2000/01–2004/05

Läsår	Nationellt program (%)	Specialutformat program (%)	Individuellt program (%)
2000/01	63 %	1 %	36 %
2001/02	41 %	9 %	50 %
2002/03	39 %	11 %	50 %
2003/04	45 %	7 %	48 %
2004/05	61 %	6 %	33 %

Källa: Uppgifterna lämnade av Örebro kommun, Gymnasieförvaltningen 2006-01-09

6.9.1 Riksgymnasiet för döva i Örebro

Majoriteten av ungdomar med hörselskada i landet genomför sin gymnasieutbildning i sina hemkommuner,¹⁹ medan det stora flertalet elever som fullgjort sin skolplikt i specialskolan fortsätter sina studier vid Riksgymnasiet för döva i Örebro. Örebro kommun får enligt föreskrifter i gymnasieförordningen (1992:394) i sin gymnasieskola anordna utbildning för elever från hela landet som är döva eller hörselskadade och beroende av teckenspråkig miljö för sitt lärande. Utbildningen vänder sig också till elever som har en språkstörning och som är i behov av samma insatser som döva och till elever som är dövblinda. Härutöver får kommunen även anordna utbildning för elever från hela landet som är hörselskadade och som trots användning av tekniska hjälpmedel kan följa reguljär undervisning i gymnasieskolan. Beslut om antagning av elever fattas av styrelsen för utbildningen i Örebro kommunen. För elever som till följd av skolgången måste bo utanför hemorten ska Örebro kommun även anvisa kost och logi för elever som behöver och önskar det.

Kommunens kostnader för dessa utbildningar regleras genom ett särskilt avtal mellan staten och Örebro kommun. Medel disponeras av Statens skolverk. För elev som inte är hemmahörande i Örebro kommun har Örebro kommun även rätt till interkommunal ersättning från elevens hemkommun.

¹⁹ Skolledarhögskolans i Örebro rapport nr 519 (1997). Döva och hörselskadade elevers studiesituation i gymnasieskolorna i Örebro. En lägesrapportering.

För utbildningen ska läroplanen, programmålen, kursplaner och timplaner för gymnasieskolan tillämpas med de nödvändiga avvikelser Statens skolverk bestämmer. För de elever som behöver det får utbildningstiden förlängas med ett år.

Teckenspråk som kärnämne ska förekomma på alla nationella och specialutformade program som anordnas för elever som är döva elever. Undervisning i teckenspråk som annat ämne än kärnämne får anordnas för elever som är hörselskadade, om de har behov av och önskar undervisning i teckenspråk.

6.9.2 Utbildningen vid Riksgymnasiet för döva

Utbildningen för döva respektive för hörselskadade ungdomar i Örebro har senast varit föremål för utredningen inom ramen för *Utredningen om funktionshindrade elever i skolan* (1998). Utredningen noterar i sin analys - som dels är baserad på en utvärdering som Skolverket gjort av utbildningen (1996), dels på uppgifter som hämtats in av utredningen - att det är svårt att dra några entydiga resultat av undervisningen. Enligt Skolverkets utvärdering hade ungdomarna på riksgymnasiet för döva något lägre medelbetyg än de hörande eleverna på skolenheten, medan ungdomarna på riksgymnasiet för hörselskadade hade ett högre betygsgenomsnitt. I Skolverkets utvärdering uppger dock lärarna vid riksgymnasierna att både döva och hörselskadade elevers kunskapsnivåer var sämre än de hörande elevernas. Att resultaten inte når upp till samma nivå som för hörande elever kan enligt Skolverket bl.a. ha att göra med de kommunikationsproblem som är förknippade med utbildningen. Elever som är döva har oftast själva ett väl utvecklat teckenspråk i och med att det är deras första språk. Däremot kan svenska språket fortfarande utgöra ett hinder för deras lärande. För lärarna är däremot, enligt Skolverket, situationen ofta den motsatta. Deras teckenspråk räcker inte alltid till för att förklara komplicerade samband. Därmed finns risk att djupare nyanser går förlorade (SOU 1996:167, Skolverket 1996).

Den utvärdering av riksgymnasieverksamheten i Örebro som skolverket redovisade 1996 följdes året därpå upp av Skolledarhögskolan i Örebro. Skolledarskolans uppföljning bekräftar och förstärker i några avseenden de resultat som redovisades i Skolverkets rapport året innan. Någon ytterligare uppföljning av riksgymnasi-

erna i Örebro har därefter inte genomförts av Skolverket eller med stöd av medel från Skolverket.

Skolverket har under år 2004 genomfört utbildningsinspektion av gymnasieskolorna i Örebro kommun. Syftet med inspektionen är att bedöma kvaliteten i utbildningarna och hur väl verksamheten uppfyller statens krav utifrån läroplaner och övriga föreskrifter. I Skolverkets inspektionsrapporter uppmärksammas att riksrekryterande utbildning av döva, hörselskadade och språkstörda erbjuds vid fyra av kommunens sex gymnasieskolor. I inspektionsrapporterna som avser dessa fyra skolor redovisas ett antal uppgifter som är möjliga att jämföra med den utvärdering av riksgymnasierna som Skolverket genomförde 1996. Värdet av jämförelsen begränsas dock av att Skolverket i inspektionsrapporterna inte beaktat de särskilda föreskrifter i gymnasieförordningen som ligger till grund för att Örebro kommun i sin gymnasieskola får anordna utbildning för elever från hela landet som är döva eller hörselskadade.²⁰ Trots de brister som uppstått genom att gällande regelverk för riksgymnasieverksamheten inte har beaktats i inspektionen, redovisas ett antal uppgifter som kan användas som jämförelse med vad som redovisas i Skolverkets utvärdering 1996.

Samma iakttagelser 2005 som 1966

Flera av de iakttagelser som gjordes i utvärderingen av gymnasieutbildning i Örebro för döva och hörselskadade 1996 återkommer i inspektionsrapporterna 2005. I utvärderingen 1996 beskrev Skolverket utbildningen av döva och hörselskadade som en skola i skolan. Samma bild av verksamheten tecknas i inspektionsrapporterna 2005. I utvärderingen 1966 angav Skolverket att lärarna hade svårt att avläsa och förstå vad eleverna uttryckte på teckenspråk (Skolverket 1996). I en av inspektionsrapporterna 2005 anges att i elever i intervjuer återkommande påtalat brister hos lärare i att kunna kommunicera på teckenspråk.²¹ I samma rapport påtalas att lokalanpassningen behöver förbättras så att lokalerna bättre tillgodoser döva och hörselskadade elevers behov.²²

²⁰ Detta framgår bl.a. genom att inspektionsrapporterna utöver riksgymnasiet för döva (RGD) och riksgymnasiet för hörselskadade (RGH) redovisar ett tredje riksgymnasium – Riksgymnasiet för språkstörda (RGS). För RGS som redovisas i inspektionsrapporterna finns inget stöd i 9 kap. Gymnasieförordningen vilken innehåller bestämmelser om utbildning av döva och hörselskadade i Örebro kommuns gymnasieskola.

²¹ Utbildningsinspektion i Örebro kommun. Virginska skolan (Dnr 53-2004:1247), s. 14.

²² Not 21 A. a., s. 15.

I en annan av inspektionsrapporterna påtalas, att undervisningen inom riksrekryterande utbildning för döva och hörselskadade bör utvecklas så att fler elever lämnar gymnasieskolan med slutbetyg. Vidare att beslutsvägar, ansvar och befogenheter behöver förbättras för chefer på alla nivåer med ansvar för dessa riskrekryterande utbildningar.²³

I utvärderingen 1996 uppmärksammade Skolverket, att enligt Örebro kommuns dåvarande målsättning för verksamheten skulle minst hälften av undervisningen av döva respektive hörselskadade i kommunens gymnasieskola skötas av lärare med speciell kompetens inom området. Skolverket påpekade att målsättningen måste ställas i relation till variationen av elevernas behov och ställde frågan om det kan anses tillfredsställande att inte en majoritet av lärarna som undervisar elever med dövhet eller hörselskada har speciell kompetens inom området? I inspektionsrapporterna 2005 uppges att undervisande personal i kommunens gymnasieskola till övervägande del har adekvat utbildning, men att det inom verksamheten för döva dock finns lärare som saknar utbildning i teckenspråk. I de fall lärare inte har teckenspråkskompetens används teckenspråkstolk i undervisningen.²⁴

6.10 Läromedel

Läromedel är ett omistligt stöd för barns, ungdomars och vuxnas lärande och har stor betydelse för den enskildes möjligheter att tillägna sig de ämneskunskaper som skolan ska förmedla. I skolformsförordningarna påtalas vikten av att eleverna i undervisningen har tillgång till läromedel som täcker väsentliga delar av ett ämne eller en ämnesgrupp ”och som är ägnade att ge fasthet och sammanhang i studierna”.²⁵

För att barn och ungdomar som är blinda, rörelsehindrade, döva, hörselskadade eller utvecklingsstörda ska tillförsäkras tillgång till läromedel på samma sätt som andra, har staten sedan mitten av 1960-talet påtagit sig ett särskilt ansvar för produktion av läromedel för dessa elevgrupper (SOU 1998:66). Det statliga åtagandet för produktion av läromedel på teckenspråk för vuxna är sedan den 1

²³ Utbildningsinspektion i Örebro kommun. Tullängsskolan (Dnr 53-2004:1247), s. 14.

²⁴ Utbildningsinspektion i Örebro kommun. Risbergsskolan (Dnr 53-2004:1247), s. 8, Tullängsskolan (Dnr 53-2004:1247), s. 13.

²⁵ 2 kap. 23 § grundskoleförordningen, 3 kap. 17 § specialskoleförordningen, 3 kap. 11 § sameskoleförordningen

juli 2004 uppdelat på två myndigheter Specialpedagogiska institutet (SIT) och Nationellt centrum för flexibelt lärande (CFL) som har givits samma uppdrag. Institutets uppdrag är utveckla, framställa och distribuera läromedel på teckenspråk för barn, ungdomar och vuxna inom det offentliga skolväsendet medan uppdraget till CFL:s enbart avser att utveckla läromedel på teckenspråk för studerande inom kommunal vuxenutbildning och inom folkbildningen. Viss produktion av program på teckenspråk som används i undervisning produceras även av Utbildningsradion AB och av Sveriges Television AB. Antalet läromedel på teckenspråk som finns att tillgå utöver de som producerats av SIT och CFL ytterst få. Av det fåtal läromedel som utvecklats av andra än SIT och CFL har flertalet delfinansierats med ekonomiskt stöd från dessa båda myndigheter.

Det svenska teckenspråket saknar, som tidigare nämnts, skriftspråk vilket innebär att teckenspråkiga barn för sitt lärande till största delen är hänvisade till läromedel på svenska språket. Ett språk som för det lilla teckenspråkiga barnet framstår som krumelurer och som dessutom har en struktur som avviker från barnets. I takt med ökande ålder tillägnar sig teckenspråkiga barn svenska språket men i likhet med andra barn med annat språk än svenska behöver de särskilt stöd för sitt lärande av detta andra språk.

I den proposition om *Kvalitet i förskolan* (prop. 2004/05:11) som regeringen i september 2004 överlämnade till riksdagen uppmärksammas vikten av pedagogiskt material i förskolan på barnets modersmål för barn med annat modersmål än svenska. Vidare uppmärksammas att det är nödvändigt för såväl föräldrar som personal att ha tillgång till material som stöder arbetet med barns språkutveckling både i modersmålet och på svenska. I anslutning härtill konstaterar regeringen att dagens utbud av barnlitteratur, spel, filmer, cd-rom och andra pedagogiska hjälpmedel på andra språk än svenska är begränsat. Vad som i propositionen anförs om barn med annat modersmål än svenska gäller i än högre grad teckenspråkiga barn, eftersom flertalet av dem saknar det stöd för sin språkutveckling som andra barn får av föräldrar, syskon och andra. I likhet med andra barn och ungdomar med annat modersmål än svenska behöver teckenspråkiga barn och ungdomar läromedel på det språk som de behärskar. Samtidigt är tillgången till läromedel på teckenspråk än mera begränsad än för andra språk som används i Sverige. Detta därför att läromedel på svenskt teckenspråk enbart är ett behov som finns i Sverige, medan läromedel på andra språk som utgör

modersmål för barn och ungdomar i Sverige med annat modersmål än svenska språket produceras i de länder där språken talas.

Frågor om läromedel på svenskt teckenspråk har år 2003 behandlats inom ramen för *Utredningen om läromedel för funktionshindrade* (SOU 2003:15). Bland uppdragen till utredningen ingick bl.a. ”att analysera behovet av anpassade läromedel för olika målgrupper”. Någon redovisning över antalet teckenspråkiga läromedel ämnesvis eller av antalet sådana läromedel relaterade till skolform lämnas inte i utredningens betänkande. Utredningen har därför begärt uppgifter från såväl Specialpedagogiska institutet (SIT) som Nationellt centrum för flexibelt lärande (CFL) om de läromedel på teckenspråk som producerats av de båda myndigheterna och kostnaderna för detta. Av de lämnade svaren kan utläsas följande:

Antalet teckenspråkiga läromedel (titlar) som har producerats av SIT 2001–2005

	<i>Antal titlar</i>
- för teckenspråkiga barn i förskolan	68
- för teckenspråkiga barn i förskoleklass	76
- för teckenspråkiga barn i specialskola, grundskola	87
- för teckenspråkiga ungdomar i gymnasieskolan	50
- för teckenspråkiga studerande i vuxenutbildning	48
- för teckenspråkiga barn och ungdomar som också är utvecklingsstörda	0
Summa titlar	329

Antalet läromedel (titlar) fördelade på ämnen och ämnesområden 2001 – 2005

<i>Teckenspråk/ Tvåspråkiga ma- terial</i>	<i>Engelska</i>	<i>Matematik</i>	<i>Naturorienterande ämnen</i>	<i>Samhällsorienterande ämne</i>
292	2	3	7	5

De läromedel som har producerats i engelska, matematik, naturorienterande- och samhällsorienterande ämnen under perioden fördelar sig på skolformer enligt nedanstående

<i>Skolform</i>	<i>Engelska</i>	<i>Matematik</i>	<i>Naturorienterande ämnen</i>	<i>Samhällsorienterande ämne</i>
Förskola	-	-	-	-
Förskoleklass		2		
Grund-, speci- alskola		1	3	1
Gymnasieskola	1		2	2
Vuxenutbildning	1		2	2

SIT uppger dessutom i sitt svar till utredningen att man under den efterfrågade perioden producerat 20 datorprogram till stöd för teckenspråkiga barns, ungdomars och vuxnas lärande.

Utöver myndighetens egen produktion av läromedel på teckenspråk fördelar SIT även medel för produktion av läromedel för elever med funktionshinder till andra producenter (Förordning (1991:978) om statsbidrag till produktion av vissa läromedel). Ur de medel myndigheten förfogar över för detta ändamål har medel fördelats till läromedel på teckenspråk enligt följande:

Budgetår	2002	2003	2004	2005
Av SIT disponerade medel för produktionsstöd totalt (tkr)	2 925	3 791	3 986	9 000
Därav anvisat för produktion av läromedel på teckenspråk	600	82	178	0
Medel för läromedel på teckenspråk i % av fördelat anslag	20,5 %	2,2 %	4,5 %	0

Exempel ur CFL:s produktion 2002–2005*Ämnesbundna läromedel*

Svenska A för döva
 Teckenspråk A för döva
 Historia
 - modul 1)
 Samhällskunskap
 - modul 2)
 - modul 3)
 Religion A
 - modul 1) Etik och livsåskådning
 - modul 2) Världsreligionerna
 Psykologi
 - modul 1)

Övriga läromedel

Medicinsk grundkurs – delarna 1–3
 Bildordbok för döva invandrare
 Orientering om det svenska närsamhället
 Vardagsekonomi
 Översättning av körkortsteori
 Boksamtal
 Studieteknik för teckenspråkig flexibel utbildning
 Teckenwebben med databas

För att få en uppfattning om statens kostnader för läromedel på teckenspråk har uppgifter begärts från såväl SIT som CFL om myndigheternas totala produktionskostnader för läromedel på teckenspråk.

Totala produktionskostnader (mnkr) för produktion av läromedel på teckenspråk 2001–2005

<i>År</i>	<i>SIT</i>	<i>CFL</i>	<i>Totalt</i>
2001	13,8	-	13,8
2002	13,9	10	23,9
2003	14,9	10	24,9
2004	13,1	10	23,1
2005	9,3	2,2	11,5

I SIT:s redovisning av de efterfrågande uppgifterna anges att man haft svårigheter att särskilja produktionskostnaderna för läromedel på teckenspråk i de totala produktionskostnaderna för myndighetens läromedelsproduktion vid enheten i Örebro. Myndigheten uppskattning är att ca 70 procent av de totala kostnaderna har använts ”för produktion av teckenspråksmaterial”.

Till skillnad från SIT som producerar läromedel i myndighetens egen regi köper CFL produktionstjänster från andra för sin läro-

medelsproduktion. Myndighetens köp av sådana tjänster och från vilka de upphandlats redovisas nedan.

År	SIT		Folkbildningen		Privata, kommunala och andra aktörer	
	Antal	Kostnad (mkr)	Antal	Kostad (mkr)	Antal	Kostnad (mkr)
2002	5	3	3	2,5	7	4
2003	3	2,5	4	3	7	4
2004	2	2	4	4	6	4
2005	2	1	2	1	1	0,2

De läromedel på teckenspråk som producerats av SIT till stöd för teckenspråkiga barns och ungdomars lärande utgörs till övervägande delen av läromedel i teckenspråk och av tvåspråkigt material. Läromedel på teckenspråk som täcker väsentliga delar av andra ämnen eller ämnesgrupper för barn och ungdomar grund- och gymnasieskola är ytterst få.

6.11 Min överväganden

Alla barn som är döva, dövblinda eller hörselskadade och som är beroende av respektive i behov teckenspråk för sin kommunikation och för sitt lärande går inte i specialskolan. Barn med hörselskada går mestadels i grundskolan, liksom ett betydande antal barn som beskrivs som dövblinda (Skolverket 2000). Flertalet av dessa barn går i sin hemkommuns grundskola inom den ordinarie skolorganisationen. Ett mindre antal får sin undervisning i särskilda hörselklasser inom ramen för regionalt anordnad undervisning för elever med funktionshinder, om sådan klass finns att tillgå inom pendlingsavstånd från hemmet. Bland barn som beskrivs som hörselskadade, både bland dem som finns i den ordinarie skolorganisationen som bland dem som går i regionala hörselklasser, liksom bland barn som betecknas som dövblinda, är det rimligt att anta att många av dess barns lärande skulle underlättas om de gavs möjlighet till en additiv tvåspråkighet i en teckenspråkig miljö med insatser motsvarande de som erbjuds barn i specialskolan.

Barn i särskolan måste få sakkunnigt stöd

När det gäller barn som utöver dövhet och hörselskada också är utvecklingsstörda eller dövblindfödda har jag ovan redovisat att barn på tidig utvecklingsnivå inte tas emot i specialskolan. Utbildning på hemorten anses vara ett bättre alternativ för dessa barn. Även de barn för vilka utbildning på hemorten anses vara ett bättre alternativ måste beredas sådana möjligheter i särskolan att de ges reella ges möjlighet att utveckla och använda sig av svenskt teckenspråk. Om de i skolan på hemorten inte ges sådana möjligheter, och istället erbjuds olika former av alternativ kommunikation, kan inte den utbildning som erbjuds dem anses vara likvärdig den som erbjuds andra barn med utvecklingsstörning. Dessa barns förmåga att uttrycka sig att begränsas om de inte ges möjlighet att utveckla ett fullvärdigt språk. Jag bedömer det därför som ytterst angeläget att personal i särskolan får handledning av personal med egna kunskaper och färdigheter i teckenspråk och som har möjlighet att bedöma hur teckenspråkiga utvecklingsstörda barns språkutveckling och lärande bäst ska kunna tillgodoses. Det som här anförs om teckenspråkiga barn i särskolan gäller i lika hög grad dövblindfödda barn som kan ha tagits emot i grundskolan.

Samstämmiga uppgifter om att stödet försvagats

Efter att ha tagit del av uppgifter som framförts av företrädare för de dövas, dövblindas och hörselskadades intresseorganisationer noterar jag att de samstämmigt ger uttrycker oro för att det stöd som samhället erbjuder döva, dövblinda och hörselskadade barn i deras lärande alltmer håller på att försvagas. Intresseorganisationerna pekar på att det tidigare samordnade statliga stödet till teckenspråkiga barns skolgång, som en följd av de myndighetsombildningar som genomförts från år 2000 och framåt, fragmenteras och att denna fragmentering givit upphov till negativa effekter för hörselskadade barns skolgång. Den bild intresseorganisationerna förmedlat till utredningen bekräftas till stor del i samtal jag haft med olika företrädare för såväl Specialpedagogiska institutet²⁶ som Specialskolemyndigheten. Efter de uppgifter som framförts till ut-

²⁶ Minnesanteckningar 2005-02-11 efter samtal med SIT:s ställföreträdande generaldirektör Peter Högstadius och med regionchefen för mellersta region Anders Nordin som ansvarar för SIT nationella uppdrag vad gäller döva, dövblinda och hörselskadade barn, ungdomar och vuxna.

redningen har jag efterforskat på vilket sätt och i vilken omfattning Statens skolverk inom ramen för sin uppföljning och utvärdering av skolväsendet respektive inom ramen för sin utbildningsinspektion har uppmärksammat om den utbildning som olika skolhuvudmän erbjuder teckenspråkiga barn i skolpliktig ålder inom olika skolformer svarar upp mot de krav samhället ställer på dessa barns skolgång.

Uppföljningar och utvärderingar av teckenspråkigas skolsituation saknas

Skolverket har nyligen (2005e) i en rapport redovisat det material och de rapporter om funktionshinder, handikapp och särskilt stöd som Skolverket givit ut från myndighetens start 1991 och fram till omorganiseringen av myndigheten den 1 mars 2003. När det gäller uppföljning och utvärdering av skolsituationen för teckenspråkiga barn i skolpliktig ålder inskränker sig Skolverkets insatser till en utvärdering vid ett tillfälle (1997). Utvärderingen gjordes på regeringens uppdrag och gällde de dåvarande statliga specialskolorna samt ett tillsynsärende rörande en av de skolorna inom specialskolan (1998). Några uppföljningar eller utvärderingar som belyser situationen för barn i behov av teckenspråk i grundskola eller särskola redovisas inte i rapporten. Skolverket tycks här i betydande omfattning ha överlåtit uppföljning och utvärdering av teckenspråkiga barns skolsituation till de myndigheter som har ansvar för stöd åt döva, dövblinda och hörselskadade barns skolgång. Ett sådant förhållningssätt strider mot den av riksdagen antagna principen, att varje myndighet har ett grundläggande ansvar för att inom sitt ansvarområde leva upp till de nationella målen för handikappolitiken. Skolverket bör därför ges i uppdrag att intensifiera tillsyn i form av utbildningsinspektion samt i sin uppföljning och utvärdering av utbildning för barn, ungdomar och vuxna som är beroende av respektive i behov av teckenspråk för sin kommunikation.

Specialpedagogiska institutet har i regleringsbrev åren 2003, 2004 och 2005 fått i uppdrag av regeringen att redovisa ”vilka resultat vidtagna åtgärder har lett till när det gäller arbetsformer för hur döva/hörselskadade barn/elever i barnomsorg och skola kan ges de bästa förutsättningarna att utveckla tvåspråkighet” samt att redovisa hur befintlig kompetens såväl inom institutet som inom Speci-

alskolemyndigheten på detta område tagits tillvara.²⁷ Parallellt med uppdragen till Specialpedagogiska institutet ges Specialskolemyndigheten i sina regleringsbrev, för respektive budgetår,²⁸ i uppdrag att samarbeta med institutet i de uppdrag som institutet ska redovisa.

Uppdragen har återrapporterats av institutet i tre rapporter till regeringen,²⁹ men institutet har inte besvarat de frågor som ställts i respektive uppdrag. I sin första återrapportering i oktober 2003 anger institutet följande:

Arbetet med det uppdrag som givits i regleringsbrevet pågår och det är ännu för tidigt att utvärdera och analysera de arbetsformer som nu prövas.

I den återrapportering som institutet lämnade i september 2004, som svar på uppgifter som efterfrågats av regeringen i myndighetens regleringsbrev för budgetåret, redovisade institutet:

För att kunna beskriva relevanta åtgärder ”när det gäller arbetsformer för hur döva/hörselskadade barn/elever i barnomsorg och skola kan ges de bästa förutsättningarna att utveckla tvåspråkighet” behövs forskningsbaserad kunskap som idag saknas.

Den uppgift som lämnas om att det saknas forskningsbaserad kunskap ställer jag mig ytterst frågande inför. Inte minst mot bakgrund av den omfattande forskning om teckenspråkigas tvåspråkighet som jag redovisat i delbetänkandet *Teckenspråkiga och teckenspråkiga. Kunskaps- och forskningsöversikt* (SOU 2005:29), och i annan forskning om tvåspråkighet.

I regleringsbrev för budgetåret 2005 avseende Specialpedagogiska institutet ges institutet på nytt i uppdrag att redovisa de insatser institutet gjort till stöd för teckenspråkiga barn i förskola och skola. Denna gång läggs fokus i uppdraget på att institutet ska redovisa hur kompetensen inom Specialskolemyndigheten tagits tillvara ”i institutets arbete med barn och elever med dövhet, döv-

²⁷ Regleringsbrev för budgetåret 2003 avseende Specialpedagogiska institutet, daterat 2002-12-19, Regleringsbrev för budgetåret 2004 avseende Specialpedagogiska institutet, daterat 2003-12-18 samt Regleringsbrev för budgetåret 2005 avseende Specialpedagogiska institutet, daterat 2004-12-16.

²⁸ Regleringsbrev för budgetåret 2003 avseende Specialskolemyndigheten, daterat 2003-01-15, Regleringsbrev för budgetåret 2004 avseende Specialskolemyndigheten, daterat 2003-12-18 samt Regleringsbrev för budgetåret 2005 avseende Specialskolemyndigheten, daterat 2004-12-16.

²⁹ Specialpedagogiska institutet – Rapport 2003-10-29, dnr. 00-03/2947, Rapport 2004-09-28, dnr. 11-2004/2918 samt Rapport 2005-10-14, dnr. 11-2005/3444.

blindhet eller hörselskada inom barnomsorg och skola”. I den redovisning, som institutet lämnade i oktober samma år saknas, vad jag kunnat finna, helt redovisning på vilket sätt kompetensen inom SPM har tagits tillvara i institutets arbete. Då det gäller samverkan mellan de båda myndigheterna redovisar institutet aktiviteter, företrädesvis av regional art, som genomförts gemensamt av personal från SPM och institutet under åren 2003–2005, men det finns inte någon som helst redovisning av effekterna av dessa insatser för barn med dövhet, dövblindhet respektive med hörselskada.

Specialskolemyndigheten bör få samlat ansvar för att undvika fragmentisering

Genomgången av Specialpedagogiska institutets återrapportering ovan, styrker de uppfattningar som framförts till mig av företrädare för de dövas, dövblindas och hörselskadades intresseorganisationer. Genom att det statliga åtagandet för barn med dövhet, dövblindhet eller hörselskada som är i behov av teckenspråk för sin kommunikation och sitt lärande delats upp på två myndigheter har stödet fragmenterats och kraftigt försvagats. Resultatet har blivit att en kraftig försvagning av stödet för barn och ungdomar som inte tas emot i specialskolan. Detta är inte försvarbart utifrån dessa barns och ungdomars nytta av additiv tvåspråkighet i sitt livslånga lärande. Därför har jag föreslagit att samtliga nuvarande statliga former av verksamhet till stöd för likvärdig utbildning på teckenspråk för döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade barn, ungdomar och vuxna förs till en myndighet – den myndighet som i dag har ansvaret att för erbjuda en teckenspråkig miljö för utveckling och lärande – Specialskolemyndigheten.

6.12 Min bedömning

Barn i skolpliktig ålder

I kapitlet uppmärksammas bl.a. att teckenspråkiga barn i specialskolan har färre antal undervisningstimmar i ämnet svenska under sin skoltid än barn i grundskolan och att detta är *en* trolig förklaring till att ett antal elever inte når målen för utbildningen. En annan tänkbar förklaring kan vara den brist på läromedel i olika ämnen som redovisats ovan.

Teckenspråkiga barn och ungdomar behöver stöd för sitt lärande på sitt modersmål i likhet med andra barn och ungdomar med annat modersmål än svenska är i behov av. För barn och ungdomar som har annat modersmål än svenska föreskrivs i skolformsförordningarna att de ska ges studiehandledning på sitt modersmål om de behöver detta. Studiehandledning på modersmålet innebär att eleven får innehållet i undervisningen och i ämnet förklarad för sig på sitt modersmål. Sådan handledning kan ske i realtid genom någon som kan elevens modersmål. Den kan även utgöras av handledning skriven på modersmålet och som förklarar innehållet i det läromedel på svenska som används i ämnet. Syftet med studiehandledning på modersmålet är att eleven ska ges stöd på sitt modersmål för att successivt kunna använda sig av läromedel på svenska språket.

Resurserna kan användas bättre genom omprioriteringar

Den produktion av läromedel till stöd för teckenspråkiga barns och ungdomars utbildning som redovisats ovan är starkt koncentrerad till produktion av läromedel i teckenspråk och av tvåspråkiga material till stöd för teckenspråkigas språkutveckling. Att utveckla och framställa sådana läromedel är fortsatt en viktig uppgift till stöd för teckenspråkigas språkutveckling. Denna produktion bör kontinuerligt vidareutvecklas och ny teknik utnyttjas. Arbetet med både behovsanalys och implementering av läromedel på teckenspråk bör också förbättras. Samtidigt måste man dock starkt ifrågasätta om resurserna som redovisats ovan används på ett sådant sätt att teckenspråkiga verkligen får stöd för sitt kunskapsinhämtande i de ämneskunskaper skolan ska förmedla eller om det behövs en omprioritering av verksamheten i syfte att ta fram studiehandlingar på teckenspråk som bättre svarar mot de behov som teckenspråkiga barn, ungdomar och vuxna har i sitt lärande.

Gymnasieskolan

I budgetpropositionen för 2006 uppmärksammar regeringen frågor om avtal mellan staten och de kommuner som inom ramen för sin gymnasieskola erbjuder särskild riksrekryterande gymnasieutbildning för ungdomar med funktionshinder. I propositionen aviserar regeringen att man avser att göra det till ett myndighetsansvar att

utarbete nya avtal mellan dessa kommuner och staten där kvalitetsaspekterna betonas. I ansvaret bör också ingå att fördela medlen för utbildningarna och att följa upp avtalen.³⁰

Mot bakgrund av mitt förslag, att samtliga nuvarande statliga verksamheter till stöd för likvärdig utbildning på teckenspråk för döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade barn, ungdomar och vuxna förs till Specialskolemyndigheten bör denna myndighetsansvaret för dessa avtal för riksgymnasierna för döva respektive hörselskadade i Örebro.

Mina motiv härför är följande. I propositionen anges att i de kommande avtalen ska kvalitetsaspekterna betonas. En förutsättning härför är att den myndighet som ges i uppdrag att upprätta avtalen har sådan kompetens att kvalitetsindikatorerna i avtalen utformas på sådant sätt att de blir utvärderingsbara. Detta förutsätter att myndigheten är väl förtrogen med de förutsättningar som måste föreligga för att ungdomar som är döva, dövblinda respektive hörselskadade ska tillförsäkras en gymnasieutbildning motsvarande den som erbjuds andra i det svenska samhället. Ett annat motiv jag vill anföra för att uppdraget ska ges åt Specialskolemyndigheten är, att uppdraget bör ges åt en myndighet som har egen språklig kompetens för att vid behov ta till sig synpunkter från eleverna utan att vara beroende av tolk för detta.

Teckenspråkiga har särskilda behov

Döva, dövblinda, vuxendöva samt vissa hörselskadade och språkstörda barn, ungdomar och vuxna som är beroende av teckenspråk har här så specifika behov, att de särskilt i början av sin utbildning riskerar att exkluderas om deras undervisning sker på ett språk vars talade form de inte kan tillgodogöra sig. Det innebär att teckenspråkiga inte på samma sätt som övriga med andra slag av funktionshinder kan inkluderas i de ordinarie utbildningssystemen.

De teckenspråkigas situation behandlas som ett undantag från huvudregeln om utbildning i de standardregler som Förenta Nationernas generalförsamling enhälligt antog i december 1993 och som ska tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet. Där sägs att man bör överväga att använda teckenspråk i undervisningen av döva barn, inom deras familjer och i

³⁰ Budgetpropositionen för 2006. Utgiftsområde 16. 9. 1. 6 25:6 Särskilda insatser på skolområdet, s. 202.

samhället och att det bör finnas teckenspråkstolkare för att underlätta kommunikation mellan döva människor och andra. Där sägs också att dövas behov utbildning bättre kan tillgodoses i specialskolor eller specialklasser eller i speciella enheter i vanliga skolor där undervisning ges på teckenspråk.³¹ Dövas, dövblindas och hörselskadades barns och ungdomars behov av teckenspråkig miljö för sitt lärande uppmärksammas också av f.d. statsrådet Bengt Lindqvist, inom ramen för hans uppdrag att karlägga och analysera frågan om bemötande av personer med funktionshinder. I sitt slutbetänkande *Lindqvists nia –nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder* (SOU 1999:21) skriver han följande:

För dem är den miljö som dagens regionala specialskolor erbjuder viktig, både för deras kunskapsutveckling och deras personliga utveckling. Det bekräftar också all forskning. En teckenspråkig miljö är inte segrerande, tvärtom, den underlättar döva barns och ungdomars delaktighet i samhällslivet (s. 128).

Genom riksdagens ställningstagande till 1981 års budgetproposition tog Sverige som första land i världen ställning till det svenska teckenspråket som dövas första språk och som undervisningsspråk i specialskolan för döva och hörselskadade. Till följd av ställningstagandet tillerkändes det svenska teckenspråket språkstatus och ställning som undervisningsspråk.

Barn, ungdomar och vuxna som är döva, dövblinda, vuxendöva men även vissa av dem som är hörselskadade respektive språkstörda är individer med en nedsatt funktionsförmåga till följd av en skada som ger upphov till ett funktionshinder. Samhällets möjligheter att minimera deras funktionshinder ligger i att de tillerkänns rätten till svenskt teckenspråk som modersmål på motsvarande sätt som andra i samhället som har annat modersmål än svenska. Rätten att få använda sitt eget modersmål utgör en av de grundläggande mänskliga rättigheterna i enlighet med artikel 27 av Förenta nationernas internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter.³²

Antalet barn per årskull som föds döva eller har en så kraftigt nedsatt hörsel att de är beroende av tekniskt hjälpmedel som hörapparat uppgår till ca 200. Av dessa är 60–70 helt beroende av teckenspråk för sin kommunikation medan övriga ca 140 i större eller

³¹ Förenta Nationerna: Standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning full delaktighet och jämlikhet – Regel 5, punkterna 6 och 7, Regel 6, punkt 9.

³² International Covenant on Civil and Political Rights, 16 dec 1966, SÖ 1971:42.

mindre omfattning är i behov av teckenspråk för sin interaktion i ett flertal miljöer, där tekniska hjälpmedel inte svarar mot deras behov av fullgod kommunikation. Barn som är beroende av teckenspråk för sitt lärande erbjuds undervisning i specialskolan medan övriga som behöver teckenspråkig miljö för sitt lärande återfinns i grundskolan, i särskolan eller i fristående skola som individualintegrerade eller i särskild undervisningsgrupp.

I den proposition (1998/99:105) som låg till grund för riksdagens ställningstagande att undervisning av barn i skolpliktig ålder i behov av en teckenspråkig miljö även i fortsättningen ska utgöra ett statligt åtagande anförde regeringen:

De särskilda behov av kommunikation och undervisning som döva och hörselskadade elever har är inte möjliga att möta i den vanliga kommunala skolan. Ett statligt åtagande att bedriva utbildningen ger förutsättningar för att bedriva undervisning i teckenspråkig miljö (s. 44).

Ansvar för teckenspråkigas utbildning bör samlas hos en myndighet

Samtidigt som riksdagens beslut i november 1999³³ innebar att undervisning på teckenspråk för barn i skolpliktig ålder fortsatt garanterades av statsmakterna, innebar andra beslut enligt samma proposition att det tidigare samordnade statliga stödet till barn och ungdomar med hörselskada i skolåldern och som är i behov av teckenspråk för sin kommunikation kom att delas upp på flera olika myndigheter.

Effekterna av denna uppdelning har resulterat i att statens stöd till teckenspråkiga studerande, såväl barn, ungdomar som vuxna, kommit att fragmenteras.³⁴ En effekt av denna fragmentering som jag kunnat iaktta är att döva, dövblinda och hörselskadade barns och ungdomars behov av att kunna utveckla en additiv tvåspråkighet delvis osynliggjorts till följd av att de kunskaper som krävs för att bedöma dessa barns behov endast kvalitativt kan utvecklas i en miljö där det svenska teckenspråket används och talas.

³³ Utbildningsutskottets betänkande 1999/2000:UbU4 Elever med funktionshinder. Protokoll 1999/2000:20 (debatt 1999-10-27). Protokoll 1999/2000:24 (beslut 1999-03-11).

³⁴ Begreppet fragmentering definieras av Förvaltningspolitiska kommission som brist på sammanhang mellan olika verksamhetsgrenar, tendens till splittring samt oförmåga att se till helheten och övergripande mål. SOU 1997:57 I medborgarnas tjänst. En samlad förvaltningspolitik för staten, s. 8. Utredningen om bemötande av personer med funktionshinder uppmärksammar i sitt slutbetänkande *Lindqvists nia – nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder* (SOU 1999:21) detta slag av fragmentering med all sannolikhet påverkat funktionshindrade personers möjligheter att få sina behov tillgodosedda, s. 119.

Det är mot denna bakgrund jag föreslår att all driftsrelaterad statlig verksamhet för teckenspråkiga barns och ungdomars utbildning förs till en myndighet – Specialskolemyndigheten - och att denna myndighet även ges i uppdrag att bistå kommuner och övriga skolhuvudmän med sådan sakkunskap om undervisning för dessa elever som de enskilda skolhuvudmännen inte kan ha eftersom elevunderlaget är litet. Härigenom stärks förutsättningarna för att teckenspråkiga barn, ungdomar och vuxna erbjuds en utbildning likvärdig med den som erbjuds andra i samhället.

Att föra samman samtliga nuvarande statliga former av verksamhet till stöd för likvärdig utbildning på teckenspråk till en myndighet innebär, att de av statsmakterna anvisade resurserna allokeras och att effekterna för statens stöd till teckenspråkigas livslånga lärande därigenom stärks. Förslaget är fullt ut finansierat genom att de medel som statsmakterna i dag anvisar för olika former av stöd för teckenspråkigas lärande förs till den myndighet som fått i uppdrag av staten att tillhandahålla undervisning på teckenspråk. Förslaget att återinföra möjligheten med extern klasser inom specialskolan bör i likhet med klasser inom specialskolan finansieras dels med statliga medel, dels med medel i form av interkommunal ersättning från elevernas hemkommun.

Universitet och högskolor är i dag skyldiga att avsätta en procentuell andel av sina medel till stöd för studerande med funktionshinder. Samma skyldighet bör även kunna åläggas anordnare av sådan vuxenutbildning som anvisas allmänna medel. På så sätt kan man finansiera de specifika insatser som enligt regeringens bedömning behöver göras för stöd i form av teckenspråkstolk i vuxenutbildning.

6.13 Många utredningar har berört teckenspråkigas lärande

6.13.1 Utredningen om funktionshindrade elever i skolan – avslutad 1998

Utredningen om funktionshindrade elever i skolan (FUNKIS) hade i uppdrag att utreda hur ansvaret för utbildning och omvårdnad i anslutning till utbildning av elever med funktionshinder skulle fördelas mellan stat, kommuner och landsting samt vem som skulle finansiera verksamheten. Härutöver ingick i utredningens

uppdrag att kartlägga den statliga produktionen av läromedel och föreslå hur denna skulle kunna effektiviseras (dir. 1995:134).

Flera av de uppdrag kommittén hade att utreda och lägga förslag om rörde utbildning av teckenspråkiga barn och ungdomar i grund- och gymnasieskola och närliggande frågor. I kommitténs uppdrag ingick bl.a. att undersöka om ansvaret för de dåvarande statliga specialskolorna för döva och hörselskadade skulle kunna föras över från staten till kommunerna. Kommittén hade vidare i uppdrag att utvärdera verksamheten med riksgymnasier för döva respektive hörselskadade. Kommittén skulle vidare utreda såväl dåvarande specialpedagogiska konsulentstöd till elever med hörselskada som den pedagogiska utrednings- och stödverksamhet som erbjöds vid resurs- och kunskapscenter för döva, dövblinda, hörselskadade och talskadade barn. I kommitténs uppdrag ingick också att kartlägga den statliga läromedelsproduktionen, i vilken produktion av läromedel på teckenspråk ingår, och föreslå hur produktionen skulle kunna effektiviseras.

Genom regeringens och riksdagens ställningstagande till utredningens förslag kom det tidigare sammanhållna statliga stödet till elever beroende av teckenspråk för sin kommunikation att fragmenteras och fördelas på två skilda myndigheter samtidigt som statsmakterna underströk att utbildning i teckenspråkig miljö även fortsatt skulle vara ett statligt åtagande. Motivet för det statliga åtagandet inom detta område var att döva, dövblinda och hörselskadade som har teckenspråk som första språk utgör en grupp där undervisning i särskilda skolor eller undervisningsgrupper är en nödvändig förutsättning för delaktighet och gemenskap. Driften av de tidigare specialskolorna för döva och hörselskadade sammanfördes därför i en myndighet – *Specialskolemyndigheten* –, samtidigt som de resurscenter vars uppgift är att erbjuda specialpedagogisk utredning av döva och hörselskadade barn och ungdomar som också är utvecklingsstörda respektive dövblindfödda och språkstörda överfördes från de dåvarande specialskolorna (Åsbackaskolan, Ekaskolan respektive Hällsboskolan) till en annan myndighet – *Specialpedagogiska institutet*. Parallellt härmed avvecklades de kunskapscenter som funnits vid de tidigare specialskolorna för döva och hörselskadade och som bl.a. haft till uppgift att ge stöd åt elever i behov av teckenspråk för sin kommunikation i kommunala och fristående skolor, och de resurser som finansierat denna verksamhet kom att disponeras av Specialpedagogiska institutet. På motsvarande sätt överfördes det specialpedagogiska stöd som sta-

ten ditills upphandlat från pedagogiska hörselvården för specialpedagogiskt stöd i förskola, skola åt elever med hörselskada till institutet. Härigenom kom det statliga åtagandet för elever beroende av respektive i behov av teckenspråk för sin kommunikation att delas upp och därmed fragmenteras. Utredningens överväganden och förslag om läromedel för elever med funktionshinder, bl.a. läromedel på teckenspråk, behandlades inte i den proposition som följde på utredningens förslag.

6.13.2 Kunskapslyftskommittén – avslutad 2000

Regeringen beslutade i september 1997 att ge den kommitté som tillsatts 1995 för vuxenutbildningen, *Kunskapslyftskommittén* (dir. 1995:67), tilläggsdirektiv att inom ramen för sitt arbete även belysa situationen för studerande med funktionshinder inom alla former av vuxenutbildning – kommunal vuxenutbildning, reguljär och upphandlad arbetsmarknadsutbildning, kvalificerad yrkesutbildning (KY), privat anordnad utbildning, arbetsplatsutbildning, folkhögskolan, högskolan och utbildning i studieförbundens regi. I tilläggsdirektiven uppmärksammas även bristen på tillgång till läromedel för funktionshindrade inom vuxenutbildningen (dir 1997:104).

Kommittén analyserar i sitt delbetänkande *Vuxenutbildning för alla? Andra året med Kunskapslyftet* (SOU 1999:39) situationen för studerande med funktionshinder i vuxenutbildning och beskriver de hinder som finns i olika former av vuxenutbildning. I betänkandet konstateras att en förutsättning för att döva, dövblinda, vuxendöva och vissa hörselskadade ska kunna delta i vuxenutbildning är att de får tillgång till tolk. Samtidigt uppmärksammar utredningen på att det i huvudsak finns två problem förknippade härmed: dels att tolk vid utbildning är mycket kostsamt och dels att det råder brist på tolkar.

I sitt slutbetänkande *Kunskapsbygget 2000 – det livslånga lärande* (SOU 2000:28) noterar kommittén att möjligheterna till studier med utbildningstolkning är störst där särskilda medel finns avsatta. Sådana medel finns avsatta för studier vid universitet och högskolor och vid folkhögskolor. Inom utbildningsformer där särskilda medel inte finns avsatta innebär det nuvarande finansieringssystemet (ansvars- och finansieringsprincipen) att det är de ekonomiska förutsättningarna hos respektive utbildningsanordnare eller dennes hu-

vudman som avgör om studerande beroende av teckenspråk för sitt lärande ges möjlighet att delta i studierna. De skillnader som finns i hur utbildningstolkning finansieras innebär, enligt utredningen, att tillgången till tolk kan bli styrande av valet av utbildningsform. Kommittén understryker i sitt slutbetänkande att det bör vara den studerandes intresse som är styrande för vilken utbildningsform den enskilde väljer att studera inom, inte huruvida en utbildningsanordnare har möjligheter till stöd för att finansiera tolk för den studerande eller inte (SOU 1999:39, SOU 2000:28, prop. 2000/01:72).

Kunskapslyftskommittén uppmärksammar i sitt slutbetänkande (SOU 2000:28) att, det utöver tolk vid vuxenutbildning, i vissa fall även krävs att läromedel på teckenspråk tas fram för att de studerande med dövhet ska kunna tillgodogöra sig utbildningen.

Utredningen har i ett tidigare delbetänkande uppmärksammat att det stöd som lämnas till läromedel för vuxenstuderande ser olika ut dels beroende på funktionsnedsättning (diagnos), dels beroende på utbildningsform. Kommittén noterar att frågor kring läromedel för studerande med funktionshinder inom olika delar av utbildningsväsendet nyligen utförligt behandlats av den ovan refererade utredningen om funktionshindrade elever i skolan, vilken konstaterar att

... bilden över statligt stöd till läromedel för vuxna med funktionshinder är i vissa avseenden än mer komplex än vad gäller barn och ungdomsskolan. I stora delar saknas stöd. (SOU 1999:39 s. 404).

Kommittén uppger i nämnda delbetänkande att man delar FUNKIS uppfattning om att det behövs en bred översyn av statens engagemang då det gäller läromedel och studiematerial för människor med funktionshinder men, att man avvaktar regeringens reaktion på FUNKIS-utredningens förslag och att man vid behov återkommer till frågan om läromedel och studiematerial för vuxenstuderande med funktionshinder (SOU 1999:39).

Utredningen om funktionshindrade elever i skolan anser att det behövs en bred översyn av statens engagemang vad gäller läromedel och studiematerial för människor med funktionshinder.

I den proposition som följde på utredningens förslag, och som antagits av riksdagen, instämmer regeringen i utredningens bedömning att studerande inom vuxenutbildningen har betydande svårigheter att få tolkinsatsen finansierad (prop. 2000/01:72). Samtidigt hänvisar man till en av de grundläggande principerna för handikappolitiken, den så kallade ansvars- och finansieringsprincipen.

Enligt denna ska medel som avsatts av huvudmannen för vuxenutbildning i princip även täcka kostnader för studerande med funktionshinder och därmed kostnaderna för tolk i utbildning. Enligt regeringen bör därför varje utbildningsanordnare, oftast kommun eller folkhögskola, tillhandahålla det tolkstöd som behövs.

Samtidigt är regeringens budskap till utbildningshuvudmännen i propositionen dubbelt eftersom man på annan plats i samma proposition anger att frågan om utbildningstolk är av den karaktären att speciella insatser kan behöva göras.³⁵

Något initiativ till sådana speciella insatser har ännu inte vidtagits av regeringen. Jag konstaterar att de svårigheter för finansiering av tolk i vuxenutbildning som Kunskapslyftskommittén beskrivit i sina analyser alltjämt kvarstår. Jag noterar vidare att gymnasieskolans uppdrag kommer att förändras och att den mest specialiserade utbildningen kommer att ske efter gymnasieskolan, i eftergymnasial utbildning eller i anställning (prop. 2003/04:140).

Då det gäller läromedel på teckenspråk föreslogs i propositionen att Statens skolor för vuxna, nuvarande Nationellt centrum för flexibelt lärande, skulle kunna erbjuda ett komplement till den kommunala vuxenutbildningen genom att tillsammans med dåvarande SIH:s läromedelsenheter, nuvarande Specialpedagogiska institutet, utveckla distansmetoder och IT-läromedel som riktar sig till studerande som har teckenspråk som första språk och till studerande inom kommunal vuxenutbildning och folkhögskola. I budgetpropositionen för 2002 anvisades 11 miljoner kronor för detta ändamål (prop. 2001/02:1, Utgiftsområde 16, s. 146).

Jag delar Kunskapslyftskommittén ställningstagande och anser följande i likhet med denna. Studerande som är beroende av tolk i sin utbildning ska inte tvingas söka utbildning hos utbildningsanordnare som kan få stöd för sina tolkkostnader därför att det exempelvis skulle innebära betydande merkostnader för kommunen att erbjuda utbildning för teckenspråkiga inom ramen för kommunal vuxenutbildning. En sådan exkludering av vuxenstuderande som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation på grund

³⁵ Kulturutskottet hänvisar i sitt bet. 2000/01:KrU7 *Bidragfördelningen till vissa folkhögskolor* till prop. 2000/01:72 *Vuxnas lärande* och återger att "I propositionen bedömer regeringen att frågan om utbildningstolk är av den karaktären att speciella insatser kan behöva göras. Statens skolor för vuxna (SSV) avses få i uppdrag att i samverkan med Statens institut för handikappfrågor i skolan (SIH) utveckla läromedel, såsom distansmetoder och IT-läromedel, som riktar sig till sådana studerande inom kommunal vuxenutbildning och folkhögskola som har teckenspråk som första språk." s. 13.

av merkostnader för tolk kan inte fortsatt accepteras. Enligt min bestämda uppfattning kan inte tolk vid vuxenutbildning ersättas av ett begränsat antal läromedel på teckenspråk och möjligheter till distansutbildning.

6.13.3 Uppdrag åt Högskoleverket att belysa situationen för elever med funktionshinder inom högskolan – redovisat 2000

Parallellt med Kunskapslyftskommitténs arbete gav regeringen i november 1998 Högskoleverket i uppdrag att inventera situationen för studenter med funktionshinder inom högskolan och att analysera det framtida behovet av stöd till dessa studenter m.m. Som ett bland flera andra deluppdrag i uppdraget ingick att ”undersöka möjligheterna att koncentrera utbildning för vissa funktionshindrade studenter, främst döva och hörselskadade studenter, till vissa läroanstalter”.³⁶ Bakgrunden till uppdraget var, enligt vad som framgår av den bilaga som fogats till regeringsuppdraget, att den största kostnaden för stödåtgärder i högskolan ”är den som avser tolkhjälp till döva”.³⁷

År 1999 uppgick antalet studenter som var i behov av teckenspråkstolk vid högskolestudier till 68 studerande. Högskoleverket redovisar att kostnaderna för teckenspråkstolk i samband med högskolestudier detta år uppgick till 19,4 miljoner kronor, vilket utgjorde ca 75 procent av det totala beloppet för individuella pedagogiska stödåtgärder till funktionshindrade som berättigar till ersättning från Stockholms universitet för kostnader som överstiger 0,15 procent av högskolans grundutbildningsbudget.³⁸ Mot bakgrund härav inhämtar Högskoleverket synpunkter på att koncentrera utbildningen till vissa universitet och högskolor från såväl lärosäten som från teckenspråkiga studerande.

I sin återrapportering av uppdraget år 2000 återger Högskoleverket att de flesta högskolor yttrat sig positivt angående en koncentration av utbildning för döva, samtidigt som många högskolor varnar för att en koncentration av utbildning för döva innebär att valmöjligheterna för dessa studenter minskar. Även bland de döva och

³⁶ Regeringsbeslut 9 1998-11-26 – U98/1248/S (delvis), U98/4203/UH – Uppdrag till Högskoleverket rörande studenter med funktionshinder.

³⁷ Utbildningsdepartementet. Promemoria 1998-11-26. Bilaga till regeringsbeslut U/98/1248/S (delvis), U98/4203/UH.

³⁸ Procentsatsen höjdes år 2004 till 0,3 procent.

hörselskadade studenter som yttrat sig över frågan är uppfattningen delad. Samtidigt som man ser fördelar med en koncentration genom större tillgång till tolk och till ökat utbyte med teckenspråkiga kurskamrater ser man också nackdelar genom att valmöjligheterna för den enskilde inskränks.

Efter att ha vägt samman de inkomna synpunkterna och vägt dem mot befintligt beslutsunderlag konstaterar Högskoleverket att förutsättningarna för en potential besparingar skulle kunna uppstå om flera studenter studerade identiskt lika kurser vid samma högskola och kunde använda samma tolkar. Så ser emellertid inte verkligheten ut. I redovisningen refererar Högskoleverket till en undersökning som gjordes 1997 och som visade att detta år fanns 57 teckenspråksberoende studenter vid universitet och högskolor som var fördelade på 50 olika kurser utifrån de studerandes val. Mot bakgrund av detta ansåg Högskoleverket det vara orimligt med en lösning som innebär att studenternas valfrihet minskas och att dagens möjlighet till teckenspråkstolk vid den högskola man blivit antagen till måste finnas kvar.

Stockholms universitet, som av regeringen fått i uppdrag att samla in och sammanställa uppgifter om övriga universitets och högskolors kostnader för särskilt pedagogiskt stöd, redovisar på förfrågan från utredningen att år 2005 uppgick antalet teckenspråkiga studenter i grundutbildning som fått stöd i form av teckenspråkstolkning till 133. Dessa 133 studenter är fördelade på 20 lärosäten och fördelar sig inom respektive lärosäte på olika utbildningar och utbildningsnivåer. Utöver studenter på grundutbildningsnivå som fått stöd i form av tolk har sådant stöd getts till 7 forskarstuderande.

Enligt redovisningen är det endast ett mindre antal av de döva studenterna som tar upp problem med tolkresurser. De problem som anges är att studerande tvingats vänta ett år för att få tolk, att man varit tvungen att byta kurs för att få tolk eller att man missat enstaka föreläsning på grund av tolkbrist (HSV 2000:4). Sammantaget tyder redovisningen på att tillgången till tolk liksom finansiering av tolk vid högskolestudier tillgodoses inom ramen för de medel universitet och högskolor avsätter för studerande med funktionshinder.

Efter beredning i Regeringskansliet togs flera av Högskoleverkets förslag upp i budgetpropositionen 2001, bl.a. förslaget att även enskilda utbildningsanordnare som har tillstånd att utfärda examina ska avsätta 0,15 procent av sina anslag från staten för att vid behov

ge stöd åt studerande med funktionshinder och att även dessa ska kunna ansöka om bidrag för merkostnaderna från Stockholms universitet. Däremot lämnades inte något förslag att koncentrera utbildning för vissa funktionshindrade studenter, främst döva och hörselskadade studenter, till vissa läroanstalter.

6.13.4 Utredningen om läromedel för barn, elever och vuxenstuderande med funktionshinder – avslutad 2003

Såväl Utredningen om funktionshindrade elever i skolan som Kunskapslyftskommittén uppmärksammar i sina respektive betänkanden behovet av anpassade läromedel, och däribland behovet av läromedel på teckenspråk, för såväl barn och ungdomar som för vuxna som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation. Inga förslag från dessa båda utredningarna ledde till något ställningstagande från regeringens sida.

Istället tillkallade regeringen i augusti 2001 en särskild utredare med uppgift att göra en översyn av statens engagemang för framställning och anpassning av läromedel för barn, elever och vuxna med funktionshinder i förskola, skola och vuxenutbildning (dir. 2001:65). I uppdraget ingick att lämna förslag till vilka målgrupper som borde innefattas, föreslå mål för den statliga läromedelsframställningen samt att föreslå hur det statliga åtagandet skulle utformas och organiseras.

Efter fullgjort uppdrag i januari 2003 föreslog utredaren att läromedelsavdelningen inom Specialpedagogiska institutet skulle avvecklas och att det statliga åtagandet för produktion av läromedel för funktionshindrade skulle överföras till en ny separat myndighet (SOU 2003:15).

Utredningens förslag avvisades av regeringen som istället beslutade att fr.o.m. den 1 juli 2004 inrätta ett särskilt läromedelsråd inom Specialpedagogiska institutet. Läromedelsrådet gavs i uppdrag att ansvara för att tillgången till och tillgängligheten av läromedel för barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder främjas (Förordning 2001:286).

6.13.5 Utvärderingen av folkbildningen – avslutad 2004

Regeringen tillkallade i september 2001 en utredare för att planera och genomföra en statlig utvärdering av folkbildningen, dvs. studieförbund och folkhögskolor (dir. 2001:74). I uppdraget ingick även att belysa i vilken utsträckning undervisning och stöd inom folkbildningen anpassats till personer med funktionshinder och deras behov.

Utvärderingen av folkbildningen visade att antalet särskilda kurser för studerande med funktionshinder ökat kraftigt under perioden 1997–2004. Några uppgifter om antalet teckenspråkiga studerande redovisas dock inte i utvärderingen. Inte heller redovisas hur folkbildningen tillgodoser teckenspråkiga studerandes behov av tolk och av annat stöd för sitt lärande.

I den folkbildningsproposition *Lära, växa, förändra* (prop. 2005/06:192) som regeringen i mars 2006 överlämnat till riksdagen anges att folkbildningen fyller en viktig funktion för att vuxna med funktionshinder ska kunna ta del av det livslånga lärandet.

6.13.6 Carlbeck-kommittén - avslutad 2004

Regeringen tillkallade i december 2001 en parlamentarisk sammansatt kommitté med uppdrag att se över utbildningen för barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning (dir. 2001:100). I direktiven till kommittén uppmärksammas att för döva eller hörselskadade barn med utvecklingsstörning finns en nationell tvåspråkig (teckenspråk och svenska) *specialskola* respektive gymnasiesärskola. Vidare att Specialskolemyndigheten från och med läsåret 2001/02 har medgivits att ta emot elever på grundsärskolenivå vid de regionala specialskolorna och att särskolans kursplaner och måldokument ska tillämpas för denna elevgrupp. Något specifikt uppdrag vad avser döva/hörselskadade barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning utöver de som anges för andra barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning återfinns inte i direktiven till kommittén.

Carlbeck-kommittén föreslår i sitt slutbetänkande att försöksverksamheten med ökat inflytande över skolgången för barn med utvecklingsstörning upphör och att föräldrars rätt till val av

skolform förs in i skollagen. I anslutning härtill föreslår kommittén att reglerna för elever med utvecklingsstörning som tagits emot i den statliga specialskolan för döva och hörselskadade anpassas så att dessa barns föräldrar ges samma rätt som föräldrar till barn med utvecklingsstörning i grundskolan då det gäller det slutliga avgörandet vid val av kunskapsmål för det egna barnet. Förslaget förutsätter ändringar i Specialskoleförordningen.

Carlbeck-kommittén föreslår i sitt slutbetänkande att särskolan delas upp i två skolformer, grundsärskola respektive gymnasiesärskola, och att grundsärskolan ska omfatta hela den nuvarande obligatoriska särskolan. Vidare föreslås att bestämmelserna i lag och förordning i största möjliga utsträckning görs gemensamma för grundskolan och grundsärskolan och att grundsärskolan liksom grundskolan ska omfatta nio årskurser och ha samma totala undervisningstid. Härutöver föreslås elever i grundsärskolan ges rätt att gå ytterligare två läsår om sammanlagt minst 800 timmar efter det att skolplikten har upphört. Kommittén föreslår också att begreppet ämnesområde ersätts med kunskapsområde och att det liksom i dag ska finnas möjlighet att läsa antingen ämnen eller kunskapsområden eller en kombination av båda. I betänkandet understryker kommittén att de förslag till förändringar den lägger fram i betänkandet självklart också gäller de elever i specialskolan som läser enligt grundsärskolans kunskapsmål och hänvisar till att underhandskontakter med pågående utredning om Översyn av teckenspråkets ställning (SOU 2004:98).

Kommittén lämnar även förslag om motsvarande strukturella förändringar av gymnasiesärskolan som för grundsärskolan. I samband därmed noteras i betänkandet att Örebro kommun anordnar gymnasiesärskola med inriktning på yrkesutbildning för döva och hörselskadade ungdomar utan att kommittén närmare har analyserat utformning och regelverk för denna verksamhet (ibid. s. 157ff, 177). Däremot behandlar inte kommittén döva och hörselskadade med utvecklingsstörning i de delar man lämnar förslag till åtgärder efter skoltiden och inom vuxenutbildningen.

Kommitténs förslag har beretts inom regeringskansliet. I den skrivelse *Kvalitet och samverkan – om utbildning för barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning* (rskr 2005/06:151), som regeringen i mars 2006 överlämnat till riksdagen, ansluter sig regeringen i stort till de förslag som lämnats av Carlbeck-kommittén.

Carlbeck-kommittén förslag till ändring av i 3 kap. 4 § specialskoleförordningen (1995:401).

Nuvarande lydelse

För utvecklingsstörda elever skall särskolans kursplaner tillämpas.

Föreslagen lydelse

För elever med utvecklingsstörning skall om vårdnadshavaren lämnar sitt samtycke grundsärskolan kursplaner tillämpas.

7 Barn med grav språkstörning i behov av teckenspråk för kommunikation

Uppdraget

Utredningen har i tilläggsdirektiv 2005:100 fått i uppdrag att i målgruppen för sitt arbete inkludera barn, ungdomar och vuxna som är hörande men inte kan tillgodogöra sig talat språk och som därför är beroende av teckenspråk för sin kommunikation. I uppdraget ingår att beskriva målgruppen och dess omfattning.

Min bedömning:

Personer med språkstörning som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation behöver insatser av samma slag som andra teckenspråkiga. Antalet personer med sådan språkstörning uppgår till omkring tjugo per årskull.

Förslag:

- Skollagen och specialskoleförordningen ändras så att barn med språkstörning som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation får möjlighet till undervisning i specialskolan för döva och hörselskadade.
- Bestämmelserna i 3b § i hälso- och sjukvårdslagen ändras så att landstingen ges skyldighet att erbjuda tolktjänst för vardagstolkning till personer med språkstörning som är beroende av teckenspråk.

7.1 Hörande som på grund av funktionsnedsättning är beroende av teckenspråk för sin kommunikation

Barn, ungdomar och vuxna som är hörande men som inte kan tillgodogöra sig talat språk och därför är beroende av teckenspråk, är en liten grupp som behöver insatser av samma slag som döva. Flerparten av dem som i dag är vuxna har också gått i skolan tillsammans med döva barn i specialskola eller haft sin skolgång förlagd till Charlottendals skolhem för talskadade i Gnesta. För att särskilja dessa barn från barn som till följd av dövhet eller hörselskada är beroende av teckenspråk, har i skolstadgor och skolformsförordningar dessa hörande barn beskrivits som talskadade. Sedan början av 1990-talet har beteckningen språkstörda i ökande omfattning alltmera kommit att användas även om hörande som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation.

7.1.1 Hörande barn som till följd av funktionshinder är beroende av teckenspråk har bedömts tillhöra specialskolans målgrupp.

I samband med övergången från folkskola till obligatorisk nioårig grundskola år 1962 gjordes också en översyn av den dåvarande specialskolan för blinda och döva. I det betänkande om grundskola för blinda och döva som 1964 överlämnades till regeringen (SOU 1964:61) föreslogs utöver en förändrad organisation för specialskolan att det ansvar för talskadade barns skolgång som tidigare varit delat mellan de dåvarande statliga skolorna för döva och hörselskadade skulle föras samman till en ny enhet inom specialskolan. Till denna skolenhet föreslogs även att ansvaret för skolgången för döva barn med beteendestörning skulle föras.¹

Riksdagen beslutade år 1964 i enlighet med utredningens förslag, och de elever med talskada som hittills haft sin skolgång vid specialskolorna för döva och hörselskadade överfördes år 1969 tillsammans med döva barn med beteendestörning till den då nybyggda Hällsboskolan i Sigtuna.

¹ Ansvaret för döva elever med beteendestörning har den 1 juli 2000 tillförts Specialskolemyndigheten.

Begreppet språkstörda

I början av 1990-talet började Hällsboskolan i ökad omfattning använda beteckningen gravt språkstörda om den elevgrupp på skolan som specialskoleförordningen betecknar som talskadade. Begreppet språkstörning används om barn som inte utvecklar språk utan att ha någon påvisbar funktionsnedsättning. Begreppet används om brister såväl i barns språkförståelse som i barns språkförmåga. Språkstörning kan avse tal- och språksvårigheter av varierande slag som bristande språkförståelse, begränsat ordförråd och grammatiska och pragmatiska svårigheter. Förutom de primära språkliga störningarna kan personer med språkstörning också ha parallella svårigheter i form av perceptuella brister, minnesstörningar, motoriska avvikelser, dålig planeringsförmåga och störd koncentration.

Beteckningen språkstörning har hämtats från logopedi och foniatri där begreppet språkstörning förekommer som symptomdiagnos. Symptomdiagnoser beskriver avvikelser som finns, men förklarar inte vad som orsakar avvikelsen. Barn, ungdomar och vuxna med språkstörning utgör därmed en ytterst heterogen grupp med olika slag av funktionsnedsättningar och med sinsemellan helt olika behov.

Utredningen om funktionshindrade elever i skolan, FUNKIS-utredningen, uppmärksammar i sitt slutbetänkande att Hällsboskolan använder begreppet gravt språkstörda för skolans personkrets, som i specialskoleförordningen betecknas som elever med talskada. Utredningen noterar med anledning av skolans åtgärd, att av förarbetena framgår att med talskadade avsågs elever som har samma behov av teckenspråk som döva (SOU 1998:66 s.187).

Hörande som inte kan tillgodogöra sig talat språk behöver samma stöd som andra teckenspråkiga

Personer som är hörande men som inte kan tillgodogöra sig talat språk och som därför är beroende av teckenspråk återfinns bland personer med diagnoser som dysartri, laryngektomi och afasi. *Dysartri* innebär att en person har svårt att göra sig förstådd på talat språk. Orsak till dysartri kan exempelvis vara en rad olika neurologiska sjukdomar. *Laryngektomi* är termen för en operation där struphuvudet tas bort vilket påverkar förmågan att tala. *Afasi* innebär att efter hjärnskada ha nedsatt förmåga att använda språket.

Funktionsnedsättningen kan i varierande grad avse såväl förmågan att förstå språket som förmågan att kunna uttrycka sig språkligt. Beroende på arten och omfattningen av dessa slag av funktionsnedsättningar finns personer som trots att de är hörande är beroende av teckenspråk. Dessa personer är i behov av insatser av samma slag som andra teckenspråkiga.

7.2 Målgruppens storlek

Då Charlottendals skolhem för talskadade i Gnesta avvecklades år 1964 uppgick antalet normalbegåvade elever till 15.² Dessa elever överfördes för fortsatt skolgång till den dåvarande specialskolan för hörselskadade i Örebro. Verksamheten i Örebro utformades som en särskild enhet under egen studierektor (SOU 1964:61). Enheten överfördes, tillsammans med talskadade elever från andra specialskolor fem år senare till den då nybildade Hällsboskolan i Sigtuna. Antalet elever vid Hällsboskolan uppgick vid starten till 35. Av dessa var 15 elever talskadade och övriga 20 elever var döva elever med beteendestörning.³

7.2.1 Antalet barn och ungdomar med grav språkstörning beräknas uppgå till ca 5 000

Storleken av antalet elever med språkstörning har i utrednings-sammanhang senast beräknats av FUNKIS-utredningen i dess slutbetänkande, SOU 1998:66. I betänkandet beräknade utredningen att ungefär en halv procent av alla barn och ungdomar har grav språkstörning (ca 5 000). Beräkningen baseras på uppgifter från dåvarande Hällsboskolan som menade att andelen barn med någon form av avvikande tal- och språkutveckling som kan behöva anpassningar i skolsituationen uppgick till 3–4 procent av varje årskull (s. 70). Det stora flertalet av de elever som beskrivs som gravt språkstörda är barn som fick undervisning i sin hemkommun. Samtidigt noterar utredningen att antalet elever vid Hällsboskolan ökat med nästan 50 procent sedan läsåret 1990/91 (s. 186).

² Uppgiften hämtad ur PM upprättat av Socialstyrelsen och bilagt konseljaktens till proposition nr 1966:104 (11/3 1966). Konseljaktens förvaras i Ecklesiastikdepartementets arkiv i Riksarkivet.

³ Uppgiften lämnad 2006-03-12 av dåvarande rektorn vid Hällsboskolan PG Kårström.

7.2.2 Antalet barn med grav språkstörning i behov av teckenspråk för sin kommunikation

Enligt FUNKIS-utredningen uppgick antalet elever vid Hällsboskolan läsåret 1997/98 till sammanlagt 127 (s. 166). Enligt skolan beror ökningen av antalet elever vid skolan på bättre differentialdiagnostik av barn med grav språkstörning och klara riktlinjer om att tillgodose den enskilda elevens behov av stöd i skolan. I det redovisade elevantalet ingick även 16 döva eller hörselskadade elever som på grund av beteendestörning inte kunnat beredas undervisning vid någon av de regionala specialskolorna för döva och hörselskadade.

Utredningen har fått uppgifter från nuvarande Resurscenter tal och språk/Hällsboskolan i Sigtuna över antalet elever med grav språkstörning vid dåvarande Hällsboskolan och vid nuvarande Resurscenter tal och språk som bedömts vara i behov av teckenspråk.⁴ Uppgifter har lämnats för läsåren 1983/84–1987/88 och läsåren 1993/94–1997/98.

Tabell 7.1: Uppskattat antal och andel elever med språkstörning som bedömts vara i behov av teckenspråk läsåren 1983/84–1987/88

Läsår	Totalt antal elever med språkstörning	Varav i behov av teckenspråk	Andel elever i behov av teckenspråk i procent
1983/84	36	17	47
1984/85	40	20	50
1985/86	46	21	46
1986/87	48	21	44
1987/88	49	18	37

⁴ Uppgifterna har lämnats av Marianne Pettersson, psykolog vid Hällsboskolan.

Tabell 7.2: Uppskattat antal och andel elever med språkstörning som bedömts vara i behov av teckenspråk 1993/84 – 1997/98

Läsår	Totalt antal elever med språkstörning	Varav i behov av teckenspråk	Andel elever i behov av teckenspråk i procent
1993/94	80	37	46
1994/95	88	35	40
1995/96	92	37	40
1996/97	104	40	38
1997/98	109	40	37

Av de uppgifter som redovisas i tabellerna 7.1 och 7.2 framgår att antalet elever med grav språkstörning vid Hällsboskolan kontinuerligt har ökat från läsåret 1987/88 och framåt. I takt med elevökningen ökar också antalet elever med grav språkstörning som bedöms vara i behov av teckenspråk ökat. Läsåret 1983/84 bedömdes 17 elever med grav språkstörning vid skolan vara i behov teckenspråk. Läsåret 1997/98 uppgick antalet till 40.

7.2.3 Barn med grav språkstörning i behov av teckenspråk har osynliggjorts

Enligt Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB), Afasiförbundet och av personer som arbetar med barn med språkstörning påtalas att barn med språkstörning som är i behov av teckenspråk kommit att osynliggöras till följd av att dåvarande Hällsboskolan ombildats från att vara specialskola till resurscenter för barn med olika slag av tal- och språkstörningar.

Genom förändringar till följd av förslag som följde på FUNKIS-utredningen upphörde Hällsboskolan fr.o.m. den 1 juli 2001 som specialskola och ombildades till ett resurscenter inom det samtidigt nybildade Specialpedagogiska institutet. Samtidigt som verksamheten förändrades till förmån för utökad resurscenterverksamhet beslutade regeringen att en mindre skoldel för visstidsplaceringar skulle finnas kvar i anslutning till resurscentret (prop. 1998/99:105). Av tabell 7.3 framgår att antalet elever med grav språkstörning successivt minskar vid resurscentret. Av tabellen framgår vidare att allt färre barn med språkstörning som bedömts vara beroende av teckenspråk kraftigt minskat.

Tabell 7.3: Uppskattat antal och andel elever med språkstörning som bedömts vara i behov av teckenspråk 2001/02–2004/05

Läsår	Totalt antal elever med språkstörning	Varav i behov av teckenspråk	Andel elever i behov av teckenspråk i procent
2001/02	95	14	15
2002/03	86	12	14
2003/04	68	8	12
2004/05	51	3	6

Av tabellen framgår att antalet elever som bedömts vara i behov av teckenspråk och därmed i behov av skolgång i form av visstidsutbildning vid Resurscenter tal och språk/Hällsboskolan konstant har minskat sedan läsåret 2001/02. I den redovisning som utredningen tagit del av uppger resurscentret att av de 12 elever i behov av teckenspråk som läsåret 2002/03 fick sin undervisning vid resurscentret har 5 elever slutat. Av dessa elever har 3 tagits emot som elever i specialskolan för döva och hörselskadade då de bedömts vara helt beroende av teckenspråk för sitt lärande. Av de 8 elever i behov av teckenspråk som fick undervisning läsåret 2003/04 har 4 elever slutat. Av dessa har 1 elev tagits emot som elev i specialskolan för döva och hörselskadade.

7.3 Barn med grav språkstörning får i ökande omfattning utbildning i sin hemkommun

Barn med grav språkstörning erbjuds i alltmer ökande omfattning utbildning i sin hemkommun och ges därmed i likhet med andra barn möjlighet att bo hemma tillsammans med föräldrar och syskon. Specialpedagogiska institutet har haft ett utökat ansvar för specialpedagogiskt råd och stöd åt skolhuvudmännen då det gäller barn med grav språkstörning.

I den proposition (1998/99:105) som följde på FUNKIS-utredningens förslag uppmärksammas att gruppen barn med grav språkstörning är förhållandevis stor och att det därför finns starka skäl att öka stödet till kommunerna för denna elevgrupp. I syfte att förstärka den lokala kompetensen för elever med grav språkstörning föreslogs i propositionen, att det föreslagna intagningsstoppet av elever med språkstörning till Resurscenter tal och språk den 1 juli 2002 skulle föregås av en riktad kompetensutveckling under tre år med början år 2000. I propositionen föreslogs att särskilda medel

borde avsättas till dåvarande Hällsboskolan för att i samarbete med lämpliga specialpedagogiska institutioner genomföra denna kompetensutvecklingssatsning. Insatsen skulle riktas till specialpedagoger i kommuner, främst i kommuner som avsåg att starta verksamhet för elever med grava språkstörningar. Riksdagen beslutade i enlighet med regeringens förslag. Sammanlagt 6 miljoner kronor anvisades för denna satsning.⁵

På uppdrag av regeringen etablerade dåvarande Hällsboskolan ett samarbete mellan lärarutbildningarna i Malmö, Umeå, Stockholm och Karlstad. Dessa gavs i uppdrag att utveckla och genomföra en nationell likvärdig kurs för kompetensutveckling av specialpedagoger gällande barn och ungdomar med grav språkstörning. Under åren 2001–2003 genomgick 112 specialpedagoger från sammanlagt 82 kommuner denna kompetensutveckling. Specialpedagogiska institutet har i en rapport 2005 redovisat deltagarnas utvärdering av kursen (Edén, M. 2005.) I rapporten saknas helt uppgifter om och på vilket sätt kursen beaktat elever med grav språkstörning i behov av teckenspråk och på vilket sätt lärare förberetts för att kunna tillgodose dessa elevers behov. Enligt uppgift från Specialpedagogiska institutet kommer ytterligare minst 120 speciallärare och logopedier under perioden 2004–2006 att genomgå en utbildning om 20 poäng med inriktning mot språkstörning. Utbildningen anordnas i samarbete med högskolorna i Karlstad, Umeå och Malmö.

Specialpedagogiska institutet har under 2005 gett ut ytterligare en rapport om elever med grav språkstörning, *En resa i lärande med målet en skola för alla* (Toll, I. 2005). Rapporten är en kartläggning av kommuners förutsättningar att anordna lärande och utbildning av hög kvalitet för barn och elever med grav språkstörning.

7.4 Visstidsutbildning vid resurscenter

Som ovan redovisats beslutade riksdagen i anslutning till beslutet att successivt utveckla skolverksamheten vid Ekeskolan och Hällsboskolan att en mindre skoldel även framöver skulle finnas kvar vid de båda resurscentren för vistidsplacering. Beslutet att utveckla skolverksamheten framför allt vid Ekeskolan kom att följas av en mängd frågor från oppositionspolitiker till ansvarigt statsråd med yrkande att beslutet borde omprövas. Man ville också veta vad som avsågs med placering under viss tid och om längden av en sådan

⁵ Utbildningsutskottets betänkande 1999/2000:UbU1, UbU4.

placering. Mot bakgrund av detta tillkallade regeringen i mars 2002 en särskild utredare med uppdrag att vidareutveckla formerna för visstidsplaceringar vid Resurscenter syn i Örebro respektive Resurscenter tal- och språk. I direktiven till utredaren angavs följande.

Utredaren skall utgå från att visstidsplacering även bör kunna innebära, om elevens förutsättningar och behov så kräver, att elevens hela skolgång förläggs till resurscentret (dir. 2002:36).

Utredaren redovisade sitt uppdrag i november samma år. Utredaren konstaterade att det saknades närmare reglering av hur undervisning vid Resurscenter skulle bedrivas och föreslog att en särskild förordning om visstidsutbildning skulle införas. Vidare föreslogs att avgränsningen av funktionshinder borde göras snävare genom att i 10 kap. 3a § skollagen ange vilka elever som skulle få möjlighet till visstidsutbildning: barn och ungdomar med synskada och ytterligare funktionshinder samt barn och ungdomar med grav språkstörning i skolpliktig ålder. Vad gällde omfattningen av tiden för visstidsutbildning ansåg utredaren att någon maximal tid inte borde införas. Istället skulle individuella förhållanden avgöra hur lång tid visstidsutbildningen skulle omfatta (SOU 2002:106). Regeringen beslutade i enlighet med utredarens förslag och uppdrog åt Specialpedagogiska institutet att fortsatt erbjuda barn och ungdomar med grav språkstörning utbildning enligt förordningen (2004: 203) om visstidsutbildning vid särskilda resurscenter.⁶

7.5 Min bedömning

Den lilla grupp barn med grav språkstörning som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation har kommit att osynliggöras och har därmed inte fått sina behov tillgodosedda. I takt med att antalet elever som får undervisning vid Resurscenter tal och språk i Sigtuna minskar, minskar också antalet elever som av resurscentret bedöms vara i behov av teckenspråk för sitt lärande och sin interaktion. Någon förklaring till denna minskning har inte heller lämnats av Resurscenter tal- och språk.

Av redovisningen i tabell 7.3 framgår att antalet elever som får utbildning vid Resurscenter tal- och språk kontinuerligt minskat sedan läsåret 2001/02. Av redovisningen framgår även att elever med grav språkstörning som är i behov av teckenspråk tagits emot

⁶ 1 § Förordning (2001:286) med instruktion för Specialpedagogiska institutet.

som elever i specialskolan för döva och hörselskadade efter beslut av Specialpedagogiska institutet. Enligt min bedömning är det rimligt att den lilla grupp elever med grav språkstörning som har behov av insatser av samma slag som övriga teckenspråkiga barn ska kunna tas emot i specialskolan för döva och hörselskadade för att därigenom få möjlighet till utveckling i en teckenspråkig miljö. Samtidigt finner jag det oroande att antalet barn med grav språkstörning som tidigare bedömts vara i behov av teckenspråk för sin kommunikation bedöms bli allt färre utan att orsakerna till denna minskning redovisas.

Efter att tagit del av de båda rapporter som Specialpedagogiska institutet publicerat under 2005 (Toll, I. 2005 och Edén, M. 2005) noterar jag att ordet ”teckenspråk” inte finns med i någon av rapporterna. Detta framstår som anmärkningsvärt mot bakgrund av att det fanns ett betydande antal elever vid dåvarande Hällsboskolan som bedömdes vara i behov av teckenspråk. Den fråga som inställer sig är: Var finns dessa elever nu? Hur ser deras skolsituation ut? Och vilka effekter kan noteras av Specialpedagogiska institutets insatser för barn och ungdomar med grav språkstörning?

Mot bakgrund av att Specialpedagogiska institutet inte redovisar några effekter, varken då det gäller den satsning på kompetensutveckling som på regeringens uppdrag genomförts eller i den kartläggning som institutet gjort av kommunernas insatser, bör myndigheten ges i uppdrag att särskilt redovisa effekterna av dessa insatser.

Statens skolverk bör dessutom inom ramen för sitt uppdrag följa upp och utvärdera situationen för elever med språkstörning inom samtliga skolformer. I utvärderingen ska särskilt beaktas barn och ungdomar med språkstörning och deras behov av teckenspråk.

8 Utbildning i svenskt teckenspråk för invandrade, tfi

I utredningens uppdrag har ingått att bedöma möjligheten att tillgodose döva invandrares behov av utbildning i det svenska teckenspråket.

Förslag:

- Rätten till utbildning i svenskt teckenspråk likställs med rätten till utbildning i svenska för invandrade (sfi).
- Skolverket får i uppdrag att ta fram kursplaner i svenskt teckenspråk för invandrade (tfi).
- Skolverket får i uppdrag att ta fram ett sfi-test som är anpassat för teckenspråkiga.
- Specialpedagogiska institutet (SIT) får i uppdrag att ta fram material anpassat dels för utbildning i svenskt teckenspråk för teckenspråkiga invandrade, dels material som kan användas i tfi/sfi-utbildningen.
- En eller flera folkhögskolor får i uppdrag att ta fram utbildningar i tfi som är särskilt anpassade för denna målgrupp.

8.1 Svenskt teckenspråk för invandrade

På motsvarande sätt som det finns olika talade språk finns det också olika tecknade språk. Teckenspråkiga som invandrar till Sverige behöver därför lära sig svenskt teckenspråk för att kunna tillgodogöra sig den utbildning i svenska för invandrare (sfi) som kommunerna är skyldiga att erbjuda enligt Skollagen (1985:1100) samt Förordning (1986:207) om grundläggande svenskundervisning för invandrare.

Behovet av utbildning i svenskt teckenspråk berör framför allt två kategorier: de som har invandrat till Sverige och fått uppehållstillstånd som flyktingar¹ eller av andra skäl, samt asylsökande². Det finns något skilda regler för flyktingar och för övriga invandrade. För dessa två kategorier gäller att det är kommunen som ska anordna sfi. För asylsökande vuxna gäller andra bestämmelser. Asylsökandes barn eller asylsökande barn har rätt till utbildning inom det offentliga skolväsendet, se vidare under x.2.2, de har dock ingen skolplikt. Kapitlet berör därför enbart vuxna invandrades behov av utbildning i svenskt teckenspråk.

8.1.1 Rätt till utbildning

Personer med funktionshinder ska ha samma möjligheter som andra till studier och utbildning enligt Sisus sammanfattning (SISUS 2002) av den nationella handlingsplanen för handikappolitik och Kunskapslyftskommittén. Vidare ska det finnas ekonomiska förutsättningar för den studerande och hos utbildningsanordnaren. Personer med funktionshinder ska kunna välja vuxenutbildning och utbildningsanordnare utifrån sina behov och inte utifrån vilken utbildning eller vilka lokaler som är anpassade för dem.

8.2 Grundläggande om sfi

Svenska för invandrare (sfi) är en grundläggande utbildning i svenska språket och om det svenska samhället för vuxna som inte har svenska som modersmål. Sfi är en del av det offentliga skolväsendet för vuxna. Svenska för invandrare är en egen skolform. I många kommuner bedrivs sfi i kommunens egen regi (komvux) eller är utlagt på entreprenad.

De som har rätt att delta i sfi är vuxna (från och med 1 juli det år man fyller 16) och som inte har grundkunskaper i svenska samt

¹ En invandrare är en utlänning som fått tillstånd att bosätta sig i Sverige oavsett anledning. Flyktingar är de personer som har varit asylsökande och sedan av flyktingskäl fått tillstånd att bosätta sig i Sverige. Flykting är också den person som före resan hit fått uppehållstillstånd inom den av regering och riksdag fastställda flyktingkvoten. Resan hit organiseras och betalas av Migrationsverket.

² Asylsökande är den person som själv tar sig till Sverige och begär skydd mot förföljelse, men som ännu inte fått sin ansökan slutligt prövad av Migrationsverket och migrationsdomstolen/Migrationsöverdomstolen. Mottagandet av asylsökande regleras i Lagen om mottagande av asylsökande (LMA, SFS 1994:137) (Källa Migrationsverket).

som är folkbokförda i en kommun. Skyldigheten att erbjuda sfi omfattar alltså alla som har uppehållstillstånd oavsett grund för uppehållstillståndet och som har rätt till att bli folkbokförda enligt Folkbokföringslag (1991:481) i kommunen.

Utbildningen ska starta inom tre månader efter att någon, som har rätt till utbildningen, har anmält sig till den. Kommunen ansvarar också för utbildningens kvalitet. Samtliga kommuner ska kunna tillhandahålla sfi, antingen inom den egna organisationen eller genom annan utbildningsanordnare som kommunen upphandlat. De deltagare som har ett funktionshinder ska få det stöd som är nödvändigt för att utbildningsmålet ska nås.

8.2.1 Mottagandet av flyktingar m.fl. enligt ersättningsförordningen

En mer omfattande skyldighet gentemot flyktingar m.fl. har de drygt 160 kommuner som Integrationsverket har tecknat avtal med om mottagandet av flyktingar enligt ersättningsförordningen (Förordningen (1990:927) om statlig ersättning för flyktingmottagande m.m.). Dessa kommuner får särskild ersättning för mottagandet och har därmed särskilda åtaganden, bl.a. ska kommunerna inrätta särskilda introduktionsprogram där sfi ingår som en del (se nedan).

8.2.2 Särskilda regler för asylsökande

Även asylsökande vuxna erbjuds sfi under asylsökningstiden. För den utbildningen svarar Migrationsverket enligt 4 § i LMA (Lag (1994:137) om mottagande av asylsökande). Asylsökande barn har rätt att få utbildning i grundskolan, den obligatoriska särskolan, specialsolan och sameskolan på samma villkor som barn som är bosatta i Sverige (Förordningen 2001:976 om utbildning, förskoleverksamhet och skolbarnomsorg för asylsökande barn m.fl.). Barn och ungdomar som ännu inte har fyllt 18 år när de påbörjar sin utbildning har även rätt till utbildning i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Yngre barn ska även kunna anvisas plats i förskoleklass och har även rätt till skolbarnomsorg. Det är hemkommunen som svarar för utbildningen. Kommunerna får ersättningen för dessa barns skolkostnader enligt LMA. Dessa barn och ungdomar har dock ingen skolplikt.

8.3 Målet med sfi

Utbildningen syftar till att individen ska lära sig svenska och få kunskap om samhällets organisation och dess grundläggande värderingar för att underlätta elevens integration, aktiva medverkan i och bidrag till utvecklingen av samhällsliv, arbetsliv och kultur i Sverige.

Efter avslutad introduktion ska vuxna invandrade ha sådana kunskaper i svenska att språket fungerar som ett kommunikationsmedel i vardagsliv, yrkesliv samt vid utbildning. För att uppnå målen i introduktionsprogrammet förutsätts att kommun och andra berörda myndigheter, bl.a. arbetsförmedlingen, samarbetar. Arbetsförmedlingen har bl.a. skyldighet att erbjuda individen de insatser som behövs för att introduktionsprogrammet ska bli arbetslivsorienterade. Arbetsförmedlingen ska även erbjuda och bekosta de program och det stöd som kan underlätta ett snabbt inträde på arbetsmarknaden. Bl.a. ska Myndigheten för skolutvecklingen verka för att svenskundervisningen blir mer flexibel och bättre svarar mot individens förutsättningar och behov.

Statens skolverk ansvarar för att följa upp och utvärdera samt granska kvaliteten och ha tillsyn över svenskundervisningen. Skolverket har motsvarande ansvar för förskoleverksamheten, skolbarnomsorgen och utbildningen som asylsökande och andra invandrade barn och ungdomar har rätt till i kommunerna.

Dessutom har Sveriges kommuner och landsting (SKL) åtagit sig³ att genom kommunerna verka för att – i samverkan med arbetsförmedlingen – svenskundervisningen efter individuella bedömningar förenas med praktik och att svenskundervisningen vid behov genomförs i samverkan mellan kommuner och mellan kommuner och andra aktörer.

Nationell samsyn kring hälsa och första tiden i Sverige

Migrationsverket har tillsammans med nio andra myndigheter, bl.a. Socialstyrelsen, SKL och Integrationsverket, också enats om en ”Nationell samsyn avseende Hälsa och den första tiden i Sverige”. Den nationella samsynen omfattar alla nyanlända invandrade, inklusive de asylsökande. Den är tänkt som ett stöd för utveckling på lokal och regional nivå av insatser för alla nyanlända, oavsett skälet

³ Överenskommelse om utveckling av introduktionsinsatser för nyanlända invandrare i Sverige, reviderad mars 2006.

till att man kommit till Sverige. I huvudsak har man kommit överens om att stödet till nyanlända ska syfta till att öka deras förutsättningar för levnadsförhållanden som är jämlika majoritetsbefolkningens.

För att man ska uppnå detta krävs att samhällets insatser präglas av ett hälsofrämjande perspektiv inkluderande främjande, förebyggande och behandlande insatser på olika nivåer.

Det ska vara individens resurser och behov som är utgångspunkten för samhällets insatser och introduktionen ska i sin helhet och i sina delar stärka självbestämmande, egenvärde, egen aktivitet, eget problemlösande, delaktighet och ansvar.

För funktionshindrade pekar man särskilt ut att ansvariga parter ska samverka kring och säkerställa att personer med funktionshinder erbjuds introduktion/introduktionsförberedande åtgärder som syftar till att optimera deras förutsättningar för ett jämlikt liv i Sverige. Detta medför att förutsättningar för introduktion/introduktionsförberedande insatser av personer med funktionshinder säkerställs.

8.4 Introduktionsprogram för nyanlända enligt ersättningsförordningen

I dagsläget har Integrationsverket tecknat avtal med drygt 200 kommuner om att de ska ta emot flyktingar m.fl. I samband med mottagandet ska kommunen i samarbete med den nyanlände upprätta en individuell skriftlig plan för introduktionen. I denna ingår även en kartläggning av individens behov och ev. funktionsnedsättningar. Introduktionsprogrammet ska innehålla svenskundervisning (sfi) enligt skollagen (1985:100), praktik och orientering om svenskt samhällsförhållande och liv m.m. samt yrkespraktik. Den ska även vara anpassad så att den aktivt stödjer individens inträde på arbetsmarknaden. För dem som är funktionshindrade ska introduktionsprogrammet vara individualiserat så att de kan bli delaktiga i samhällslivet efter sina förutsättningar. Introduktionsprogrammet ska ge individen en grund för att få bästa möjliga förutsättningar att leva och arbeta i Sverige på likvärdiga villkor som landets infödda invånare.

För barn och ungdomar ska introduktionen ske i förskole- och skolverksamhet och de ska ges likvärdiga möjligheter att nå skolans

mål. Det är också viktigt att beakta hela familjens behov vid utformning av individuella insatser för alla familjemedlemmar.

Introduktionsprogrammen ska påbörjas utan dröjsmål. Introduktionstiden är i normalfallet högst två år från det att individen har fått uppehållstillstånd och flyttat till kommunen. Denna tid kan dock förlängas om det behövs med hänsyn till individens behov.

8.4.1 Ersättning för introduktionen

Ersättningen som kommunerna får för introduktionen är ett riktat statsbidrag. Ersättningen regleras genom ersättningsförordningen. Syftet med det riktade statsbidraget är att stimulera kommunerna till effektiva introduktionsinsatser och insatserna ska vara individanpassade. Huvuddelen av ersättningen utgår till kommunerna i form av en schablonersättning för varje mottagen flykting och anhörig. Schablonersättningen ska täcka kommunens kostnader för flyktingens försörjning, boende, sfi m.m. Den ska även täcka eventuella extra kostnader för barnomsorg, tolkstöd, administration m.m. under de första 3,5 åren efter att personen flyttat till kommunen.

Förutom schablonersättningen får kommunen en årlig grunderättning oberoende av hur många flyktingar som flyttar till kommunen. Förutom dessa ersättningar kan en kommun ansöka om ersättning för särskilda kostnader för äldre, sjuka och funktionshindrade. Ersättningen gäller bl.a. dem som hade en arbetsförmåga på grund av sjukdom eller funktionshinder när de kom till Sverige, eller en sjukdom/funktionshinder som har ett direkt samband med situationen som flykting. Ersättningen ska ersätta 65 procent av kommunernas kostnad för färdtjänst, 75 procent av kommunens lönekostnad för stöd och hjälp i boendet samt försörjningsstöd och introduktionsersättning⁴ som betalats ut efter 20 månader från första mottagandet i en kommun.

Vissa av de nyanlända funktionshindrade flyktingarna är i behov av omfattande vård och stöd. Genom lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, finns möjlighet för personer med omfattande och varaktiga funktionshinder att få dessa behov tillgodosedda.

⁴ Introduktionsersättning lämnas i de flesta kommuner istället för försörjningsstöd till de flyktingar m.fl. som deltar i kommunens introduktionsprogram. Den motsvarar minst försörjningsstöd men kräver en motprestation från mottagaren i form av deltagande i introduktionsprogram.

8.5 Asylsökande

I avvaktan på beslut i asylärendet ska den asylsökande delta i s.k. organiserad sysselsättning som Migrationsverket ansvarar för att arrangera enligt LMA.

Den organiserade sysselsättningen ska bl.a. ge individen förutsättningar för en god introduktion på den svenska arbetsmarknaden och i svenskt samhällsliv vid ett eventuellt beslut om uppehållstillstånd.

Verksamheten ska också utformas så att den kan vara till nytta för den enskilde vid ett eventuellt återvändande. Inom ramen för den organiserade sysselsättningen kan individen delta i svenskundervisning vars innehåll i så fall huvudsakligen ska följa kursplanen för sfi. Barn till asylsökande eller asylsökande barn har rätt till utbildningen inom det offentliga skolväsendet, se 8.2.2. Om barnet behöver undervisning i specialskolan försöker verket ordna boende åt familjen i närheten av barnets skola.

Då en asylsökande fått uppehållstillstånd gör Migrationsverket i samarbete med arbetsförmedlingen en första bedömning av individens svensk- och yrkeskunskaper för att skynda på arbetsmarknadsinträdet. Denna bedömning ska ske innan individen får erbjuda om introduktionsplats i kommun.

8.6 Nuvarande utbildningar i teckenspråk för invandrade

En grundläggande förutsättning för att man ska kunna tillgodogöra sig sfi som teckenspråkig är att man får nödvändiga kunskaper i svenskt teckenspråk. Vad finns det då för utbildningar i dagsläget?

8.6.1 Kommuner – utbildning i svenskt teckenspråk för invandrade

Utbildningar i sfi för döva invandrade och i svenskt teckenspråk är få. Det är en liten målgrupp, och endast ett fåtal kommuner har utbildningar. Vid Stiftelsen teckenspråkscentrum i Örebro har anordnats utbildningar i sfi, dessa kan även andra näraliggande kommuner köpa in sig på. I Huddinge kommun finns utbildning och Uppsala kommun har upphandlat utbildning av Iris Hadar AB. Ut-

över dessa har jag haft kontakt med Iris Hadar i Malmö och Göteborg. Deras erfarenheter redogörs för nedan.

Karolina Johansson vid Centrum för tvåspråkighetsforskning vid Stockholms universitet har i sin magisteruppsats, *Tfi? – En studie om döva invandrare ur ett flerspråkigt utbildningsperspektiv* beskrivit situationen för döva invandrade och deras behov av utbildning i svenskt teckenspråk. I uppsatsen refererar hon till L. Danielssons *Att vara invandrare och döv: en dubbel utmaning*. Danielsson menar att det tar ungefär 7–8 månader för en vuxen döv som är språkligt aktiv att lära sig behärska det svenska teckenspråket, för andra kan det ta uppemot två år. Det tar kortare tid att lära sig teckenspråket för döva än vad det tar att lära sig svenska för hörande. Detta gäller om eleverna vistas i en teckenspråkig miljö.

Erfarenheter från Iris Hadar AB

Iris Hadar AB har utbildning i sfi för syn och hörselskadade i Göteborg och Malmö. Utbildningarna har bedrivits sedan 1991. Utbildningarna följer de nationella kursplanerna för sfi. Under de senaste fem åren har antalet deltagare varit 25, varav 10 i Göteborg och 15 i Malmö.

Målet för utbildningen har varit att ge vuxna döva invandrare grundläggande kunskaper i svenskt teckenspråk och svenska språket samt goda kunskaper om hur det svenska samhälls- och yrkeslivet fungerar.

Deltagarna har haft mycket olika utgångspunkter, det har varit alltifrån språklösa personer med flera funktionshinder till personer med högskolebakgrund och endast dövhet som funktionshinder.

Iris Hadars erfarenhet är att det är mycket viktigt att deltagarna kommer till en utbildningsplats där det finns mycket svenskt teckenspråk och andra döva, att miljön är teckenspråkig, så att eleverna hamnar i ett "språkbud". Att de får möta andra personer med samma funktionshinder fungerar som förebild, höjer självförtroendet och stärker tilltron till att det finns en möjlighet till att kunna stå på egna ben och bli fullt delaktig i det svenska samhället.

De största svårigheterna och bristerna enligt Iris Hadar

Det är en stor brist på läromedel som är anpassade till denna målgrupp, främst läromedel inom vardagskommunikation samt inom samhällskunskap. För att läromedlen ska kunna fungera måste de vara på teckenspråk och lätt skrivna svenska. De ska kunna användas som diskussionsunderlag samt vara utformade på ett sådant sätt att de kan användas som inter-aktiva läromedel med övningar som deltagarna kan arbeta med på ett självständigt sätt.

De läromedel som finns är anpassade för döva barn med teckenspråk som första språk och svenska som andraspråk. Det finns även vuxenmaterial som bygger på talad kommunikation och baseras på situationer som förutsätter att man talar och hör.

Det behövs material för döva som inte har någon kommunikation, material för döva som har tecknat förstaspråk från sitt hemland samt material för döva som har ett tecknat förstaspråk och är läs- och skrivkunniga på sitt hemlands språk.

Det finns inte heller i dagsläget något bedömningsmaterial eller sfi-test som är anpassat för döva.

8.6.2 Folkhögskolor – utbildning i svenskt teckenspråk

Invandrarlinjen på Västanviks folkhögskola i Leksand

Invandrarlinjen startade 1983. Allt sedan starten har skolan, med få undantag, haft en invandrarlinje på skolan med i snitt 5–10 elever, både manliga och kvinnliga deltagare, dock en viss övervikt på den manliga sidan.

Anledningen till att det startades en speciell invandrarlinje var att skolan under många år haft kursdeltagare med utländsk bakgrund och att dessa behövde en annan form av pedagogisk undervisning än svenska döva deltagare.

Målet med invandrarlinjen är att ge grundläggande kunskaper i teckenspråk, svenska och samhällskunskap utifrån varje deltagares behov och förutsättningar.

Den tänkta kurslängden är 1 år, men deltagarnas bakgrund och studievana avgör hur länge de behöver studera på invandrarlinjen. För dem som har studievana, arbetslivserfarenhet, haft kontakt med döva och fått använda teckenspråk i hemlandet är det i regel inga problem att tillägna sig nya kunskaper. Men för deltagare som inte har detta med sig i bagaget tar det givetvis mycket längre tid.

Västanviks folkhögskola som har stor erfarenhet av utbildning för döva invandrare poängterar att dessa måste lära sig två språk, svenskt teckenspråk och det skrivna svenska språket, alltså två vitt skilda språk. De elever som deltagit i invandrarlinjen⁵ har i regel mycket olika bakgrund och därför är det av största vikt att undervisningen anpassas därefter.

Diskussionen har på senaste åren endast kommit att handla om Sfi, svenska för invandrare, när det gäller döva och det är mycket olyckligt. Västanviks folkhögskola vet alla att döva, för att kunna tillägna sig svenska och andra kunskaper, måste ha goda teckenspråkskunskaper. Döva invandrare ska ha Tfi, teckenspråk för invandrare och inget annat och detta lär man sig bäst genom att vistas i en teckenspråksmiljö dvs. en naturlig språkmiljö precis som Västanvik kan erbjuda.

Det går inte jämföra döva och hörande invandrare i den här frågan. Hörande har tillgång till det talade och skrivna språket på ett helt annat sätt dygnet runt, de har i regel bättre grundkunskaper från hemlandet och de har många att identifiera sig med. Döva invandrare måste vistas i en teckenspråkig miljö för att kunna lära sig teckenspråk, träffa döva i olika åldrar, få en identitet som döv och bli bekräftad som människa. Den möjligheten finns bara på Västanviks folkhögskola. Därför är det extra viktigt att resurser satsas till folkhögskolan så att Tfi, teckenspråk för invandrare, kan utvecklas och därmed öka tillgängligheten i det svenska samhället för döva invandrare.⁶

Vidgade möjligheter för folkhögskolor

Riksdagen beslutade den 16 mars 2006 i enlighet med Utbildningsutskottets betänkande 2005/06: UbU8 Vuxenutbildning att ge regeringen i uppdrag att ta fram nya regler som gör det möjligt för folkhögskolor att erbjuda utbildning i svenska för invandrare. Som motiv anfördes

att folkhögskolornas form och pedagogik kan vara ett bra alternativ till dagens svenskundervisning för invandrare. Folkhögskolorna har dessutom lång erfarenhet av kurser med invandrare (2005/06: UbU8).

Även tidigare har kommunerna haft möjlighet att ge folkhögskolor i uppdrag att anordna utbildning i bl.a. sfi, men detta beslut möjliggör för folkhögskolorna att själva anordna utbildning i svenska för

⁵ Invandrarlinjen vid Västanviks folkhögskola är en utbildning för döva/hörselskadade invandrare som behöver grundläggande kunskaper i svenska språket, teckenspråket och det svenska samhället. Undervisningen anpassas efter deltagarens egen förmåga och behov. Utbildningen är förberedande för allmän linje – dvs. motsvarigheten till gymnasiekompetens.

⁶ Ur material som Västanvik folkhögskola tillställt utredningen.

invandrare. Detta bör också göra det möjligt för en eller flera folkhögskolor att enligt samma regler anordna utbildning i svenskt teckenspråk för invandrare.

8.7 Hur många är i behov av utbildning i teckenspråk för invandrade?

Enligt Danielsson 1999 är ca 10 procent av de barndomsdöva i Sverige invandrade – dvs. mellan 800–1 000 personer. Sveriges Dövas Riksförbund har samma uppfattning om antalet döva invandrade.

8.7.1 Migrationsverket

Antalet döva och hörselskadade asylsökande går inte att fastställa med någon större säkerhet då Migrationsverket inte får registrera uppgiften döv/hörselskadad i datasystemen. Under januari månad 2006 gjordes dock en sammanställning av hur många döva som var inskrivna vid Migrationsverkets samtliga mottagnings-, förvars-, transit- och barn- och ungdomsenheter. Totalt visade svaren på att omkring 40 döva var inskrivna, varav ett tiotal var barn (under 18 år). Ett antal av de döva asylsökande som kommer till Sverige har inget språk alls när de kommer hit.

Migrationsverket har inte upphandlat någon utbildning i teckenspråk centralt. Enligt uppgift från en del enheter har de dock lyckats anordna det lokalt. Främst har det inneburit att de asylsökande som inte haft något språk har fått lära sig grunderna i teckenspråk.

Vid asylutredningar och andra tillfällen då samtal är inplanerat med en person som är döv anlitar Migrationsverket teckenspråkstolk. Det kan dock innebära svårigheter att anlita teckenspråkstolk då tillgången inte är så stor. Särskilt på mindre orter kan det innebära ett mycket stort problem.

8.7.2 Enkätresultat från landsting och kommuner

Min enkät till tolkcentralerna visar att de 21 landstingen antingen inte kan redovisa svar på frågan om de har tolkanvändare som är *i behov av teckenspråk* för sin kommunikation men med annat teck-

enspråk än svenskt teckenspråk eller redovisar så redovisar de inga användare. Det finns alltså inga uppgifter. Se bilaga 4.

I den enkät som jag riktade till kommunerna om socialtjänstlagen m.m. löd fråga 9 så här: Finns det i kommunen uppgifter om invandrare och asylsökande barn beroende av teckenspråk för sin kommunikation och på vilket sätt deras behov av kunskaper i svenskt teckenspråk blir beaktade? Svartalternativen var: ”Ja”, ”Nej”, ”Känner inte till” samt ”Till viss del”.

Fråga 9	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja			1		5	6
Nej	5	8			24	37
Till viss del					2	2
Känner inte till	6	7	6	1	26	46
Ej besvarad	4	3	2		19	28

8.7.3 Övriga uppgifter

Enligt Riksrevisionsverket gör kommunerna en uppskattning att uppemot 25 procent av individerna inte kan tillgodogöra sig introduktionen på grund av ohälsa (RRV 2002.15 s.76). Någon redovisning av hur många det är som är döva eller hörselskadade beroende av eller i behov av teckenspråk görs inte.

Inte heller *En särskild utsatthet* (SOU 1998:139) gör någon uppdelning där man kan utläsa hur många totalt sett som behöver teckenspråk, utan konstaterar att: ”Bland människor som är födda i andra länder finns det fler som är sjuka och har funktionshinder än bland dem som är födda i Sverige. Störst är skillnaden om man jämför infödda svenskar med personer som kommer från länder utanför Europa.” (s. 15). Men vidare konstaterar man på samma sida att ”Nedsatt hörsel har däremot tre procent färre än hela befolkningen”. Denna uppgift gäller dock enbart utomeuropeiska invandrade.

Utredningen *Vidare vägar och vägen vidare – svenska som andraspråk för samhälls- och arbetsliv* (SOU 2003: 77) konstaterar att ”Individer som är döva går på specialskola för döva och lär sig teckenspråk, vilket innebär en speciell situation som utredningen tyvärr inte haft möjlighet att utreda.” (s. 303).

8.8 Min bedömning

En invandrad med uppehållstillstånd i Sverige har samma rättigheter och skyldigheter som inrikes födda. En grundförutsättning för att bli fullt delaktig i samhället är att man har nödvändiga kunskaper i svenska och det svenska samhället. Detta får man framför allt genom utbildningen i svenska för invandrade, sfi. För en invandrad döv eller gravt hörselskadad som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation gäller att han eller hon måste få nödvändiga kunskaper i svenskt teckenspråk för att kunna tillgodogöra sig utbildningen i sfi.

Ohälsa och sjukdom är en riskfaktor som kan innebära att en person som är nyanländ i Sverige blir socialt exkluderad. Brist på vård och rehabilitering innebär stora hinder för integrationen i samhällslivet. Integrationsverket har visat att många av de invandrade med funktionshinder inte påbörjar introduktionen (Integrationsverket 2004).

Döva invandrare får all information om Sverige på för dem två nya språk: svenskt teckenspråk och skriven svenska. Utan utbildning i svenskt teckenspråk är det svårt att tillgodogöra sig undervisningen i skriven svenska. En del döva kommer från länder där det inte finns någon tillgång till kommunikation på dövas villkor, de saknar alltså teckenspråk, vilket gör dem i praktiken språklösa. Många har även stora brister, eller inga kunskaper alls i sitt hemlands skrivna språk, vilket innebär att de även måste lära sig läsa och skriva. Detta gör dem till en dubbelt utsatt grupp, dels genom sitt funktionshinder dels genom sitt invandrarskap.

8.8.1 Sfi och kommunala introduktionsprogram

Varje invandrad person med uppehållstillstånd har rätt till kostnadsfri utbildning i sfi enligt skollagen. Det är hemkommunen som ska erbjuda utbildningen. Därutöver har varje flykting som tas emot i en kommun rätt till introduktionsprogram. Introduktionsprogrammen ska vara individualiserade och inriktade på att personen kan bli fullt delaktig i det svenska samhället i likhet med de inrikes födda. Kommunerna bör informera om förhållanden som underlättar integrationen i samhället för döva invandrade. En döv invandrad måste därmed erbjudas utbildningen i svenskt teckenspråk för att därefter kunna tillgodogöra sig utbildningen i sfi.

Detta har även framförts i Socialförsäkringsutskottets betänkande 2001/02:SfU15 om Integrationspolitik för 2000-talet. Utskottet påpekade även vikten av att föräldrarna ska få möjlighet till undervisning på teckenspråk för invandrade.

Någon lagstadgad rätt till utbildning i svenskt teckenspråk för invandrade finns inte. Enligt FN:s standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet (regel nr 6) ska "Staterna /.../ erkänna principen om lika möjligheter till utbildning på grundskole- gymnasie- och högskolenivå för barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättning". I enlighet med denna regel bör därmed döva invandrade antingen få utbildning i svenskt teckenspråk eller tillgång till tolk vid utbildningar. Det senare är förknippat med problem då kunskapsnivåerna i teckenspråk hos de invandrade varierar stort enligt Karolina Johansson (2005). En del har kanske inte något egentligt teckenspråk eller förstaspråk. De kan till och med vara språklösa. För dessa elever blir det omöjligt att använda sig av tolk.

Min bedömning är den att för att undvika exkludering och isoleering måste invandrade beroende av teckenspråk erbjudas utbildning i svenskt teckenspråk som basen i sfi-utbildningen. Rätten till sådan utbildning måste tillfalla alla invandrade och likställas med deras rätt till sfi.

Barnens behov är tillgodosedda genom deras rätt till skolgång i specialskolan. De vuxnas rätt bör jämföras och säkerställas genom att man skriver in deras rätt till teckenspråk för invandrade, tfi, i skollagen, kapitel 13.

Brister i och svårigheter med sfi för döva

I utredningen *En särskild utsatthet* poängterar man att "Undervisningen i svenska för invandrare, Sfi, ska vara det första viktiga steget på väg in i det svenska samhället och arbetslivet. För många fungerar undervisningen inte bra som detta första viktiga steg, och särskilt inte för personer med funktionshinder. /.../ Andra deltar kanske i undervisningen, men kan inte tillägna sig den därför att de har en hörselskada eller en synskada och det saknas läroböcker, hjälpmedel och pedagogiska resurser (SOU 2003:77, s. 30).

Iris Hadar AB påpekar bristen på kursplaner och betygskriterier som är skrivna för målgruppen döva invandrare. Man menar att det hade underlättat om det hade funnits nationella kursplaner och

betygskriterier som hade varit anpassade för denna målgrupp. Även Västanviks folkhögskola framhåller liknande synpunkter.

Skolverket bör därför få i uppdrag att ta fram en särskild kursplan för tffi i likhet med den kursplan som finns för sfi, samt ett sfi-test som är anpassat för teckenspråkiga.

En annan stor svårighet som påtalats är bristen på olika läromedel som utgår från teckenspråk och som är anpassade till döva invandrare. Det utvecklingsprojekt på Nationellt Centrum för flexibelt lärande som syftar till att ta fram läromedel i teckenspråk bör kunna fortsättningsvis bedrivas genom Specialpedagogiska institutet, SIT. Därför föreslår jag att SIT får i uppdrag att utarbeta läromedel i svenskt teckenspråk för invandrade och anpassa läromedel i sfi till målgruppen teckenspråkiga invandrade.

8.8.2 Samverkan mellan myndigheter behövs

Det är mycket svårt att nå denna målgrupp. För att nå målgruppen måste informationen vara på teckenspråk, men svenskt teckenspråk kan personerna ännu inte och ännu mindre skriven svenska. Målgruppen är mycket liten och kunskapen om döva invandrades behov bland många handläggare inom olika myndigheter brister ofta. Det finns en risk att många har varit i Sverige relativt länge innan de "upptäcks". Många börjar och går ibland mycket länge på sfi-undervisning bland hörande innan lärarna inser att det inte fungerar.

Döva invandrade är även en grupp som löper stor risk att hamn i ett ingenmansland mellan handikapp- och invandrarfrågor. Visserligen ska de som är flyktingar och tagits emot i en kommun få en individuellt anpassad introduktionsplan, men enligt Integrationsverkets rapporter får inte alla detta, framför allt gäller det funktionshindrade invandrade.

Det behövs en större samverkan mellan berörda myndigheter för att underlätta teckenspråkiga invandrades integration i det svenska samhället. Invandrade döva behöver få upplysning om vilket stöd och hjälp de kan få samt möjligheter till kontakt med de lokala dövföreningar inom Sveriges Dövas Riksförbund som finns på ett flertal orter i landet.

Även invandrande föräldrar till teckenspråkiga barn ska ges samma information om det stöd som erbjuds teckenspråkiga barn som är inrikes födda och deras familjer samt om utbildning i svenskt teckenspråk för föräldrar (TUFF).

8.8.3 Utbildning i tffi på folkhögskolor

På de flesta orter i Sverige bedrivs ingen tffi för döva. Det kan många gånger vara svårt för kommunerna att förstå hur komplext det är för en döv invandrare att bli integrerad i det svenska samhället och bli självförsörjande. På små och mellanstora orter kanske det endast handlar om en enskild individ. Kommunen saknar kanske nödvändig kompetens och resurser. Risken är då stor att han eller hon inte får den utbildning som behövs för att kunna bli fullt delaktig, utan istället riskerar att exkluderas. Eftersom målgruppen döva invandrare är liten bör utbildningen erbjudas på ett begränsat antal platser i landet. Då finns även en möjlighet att bygga upp gedigen kompetens och kunna erbjuda undervisning i mindre grupper.

I storstäderna finns redan ett antal utbildningar som är specialiserade på denna målgrupp. För de som inte bor i storstadsområdena är en tänkbar möjlighet att anordna utbildning vid folkhögskolor. Folkhögskolorna har en bred erfarenhet av att arbeta med invandrarelever. Denna erfarenhet bör tas tillvara. En sådan utbildning kan då de enskilda kommunerna köpa in sig på.

9 Teckenspråksutbildning för föräldrar

Av mina direktiv framgår att min uppgift är att ”analysera om utbildningen (både den som erbjuds av landstinget och den som erbjuds av staten) i teckenspråk för föräldrar och syskon till döva m.fl. tillgodoser de behov som finns”.

Förslag:

Landstingens introduktionsutbildning

- Landstingen bör även i fortsättningen ha ansvar för genomförandet av introduktionsutbildningen i teckenspråk för föräldrar.
- Landstingen ska också uppmärksamma dessa föräldrars behov av utbildning och stöd i föräldraskapet samt fortlöpande erbjuda stöd i den omfattning som behövs för att behoven ska kunna tillgodoses.

Statlig teckenspråksutbildning för föräldrar (TUFF)

- Staten ska ha fortsatt ansvar för den TUFF-utbildning om 240 timmar som erbjuds föräldrar till teckenspråkiga barn.
- Ny ansvarig myndighet ska vara Specialskolemyndigheten (SPM). SPM får ansvar och uppdrag att samla och samordna såväl ekonomiska resurser som den kompetens som finns inom området som kan utgöra en tillgång för genomförandet av de statliga TUFF utbildningarna.
- Alla föräldrar ska erbjudas den statliga teckenspråksutbildningen för föräldrar under den tid de går igenom landstingets introduktionsutbildning. Landstingen ansvarar för att föräldrarna efter samverkan med SPM får detta erbjudande. SPM ska anvisa medel och ge lämpliga förslag på utbildningsanordnare och planläggning av utbildningen så att utbildningen anpassas till föräldrarnas behov och förutsätt-

ningar i övrigt. Strävan ska vara att de 240 timmarna tas ut senast under barnets förskoletid.

- SPM bedömer och utvärderar utbildningsanordnarnas lämplighet och kvaliteten på utbildningarna. SPM har också ansvar för att utbildningsanordnarna strävar efter att TUFF-utbildningarna blir likvärdiga och får en gemensam och transparent struktur.
- Utbildningsanordnare kan vara landsting, folkhögskolor, studiecirkel eller andra som bedöms ha nödvändig kompetens, erfarenhet och i övrigt förutsättningar att genomföra utbildningarna.

Påbyggnadsutbildning

- Nuvarande påbyggnadsutbildning som ges inom det reguljära utbildningssystemet bör kompletteras med en IT-baserad distansundervisning i teckenspråk.
- Uppdraget att utveckla ett lämpligt IT-baserat utbildningsmaterial bör ges till SPM och Nationellt centrum för flexibelt lärande CFL (eller den myndighet som föreslås komma få ansvara för vuxenutbildningen) i samverkan.

9.1 Stöd till föräldrar till teckenspråkiga barn

Flertalet barn (ca 95 procent) som på grund av nedsatt hörsel är beroende av teckenspråk för sin kommunikation föds i familjer där föräldrarna är hörande. Dessa föräldrar saknar i regel helt språkkunskaper i det språk som kommer att bli barnets första språk och i de allra flesta fall även kunskaper om hur det är att leva som teckenspråkig. De har därför inte samma möjligheter som andra föräldrar att stödja barnet i dess utveckling. För att de ska kunna ta det ansvar som allt föräldraskap innebär måste det allmänna ge dem stöd i sitt föräldraskap. En väsentlig del i detta stöd är utbildning i teckenspråk.

Alla barn har rätt till föräldrar/vårdnadshavare som kan ge dem god vård, omsorg och vara ett stöd för deras utveckling. En förutsättning för denna grundläggande rätt är att barn och föräldrar kan kommunicera med varandra på ett språk som är funktionellt för såväl barnet som föräldrarna.

Föräldrar till döva, dövblinda, hörselskadade eller språkstörda barn har samma behov som andra föräldrar att bli sedda och bekräftade och att känna att de duger som föräldrar. Nästan alla som får ett barn som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation är själva hörande har oftast ingen egen erfarenhet av teckenspråk. Det rent praktiska vårdnadsansvaret kan i en sådan situation vara nog så betungande, och dessutom ligger ofta ett stort ansvar på föräldrarna att engagera sig i barnet och sin egen språkinläring. Föräldrarna måste ta in och hantera information om de olika möjligheter och hinder som finns utifrån såväl familjens som det egna barnets situation. Stöd till dessa föräldrar erbjuds av sjukvårdshuvudmännen dels genom medicinsk information om orsakerna till funktionshindret och vilka möjligheter som finns, dels i olika former av psykosocialt stöd.

9.2 Delat ansvar mellan stat och landsting för att erbjuda föräldrar utbildning i teckenspråk

Stöd till föräldrar till barn som är beroende av teckenspråk är i dag delat mellan landstingen (sjukvårdshuvudmännen) och staten. Landstingen erbjuder en grundläggande introduktionsutbildning i teckenspråk inom ramen för sitt habiliteringsansvar medan staten erbjuder en på introduktionsutbildningen följande utbildning i teckenspråk om sammanlagt 240 klocktimmar (TUFF-utbildning).

9.2.1 Landstingens introduktionsutbildning

Varje landsting beslutar om såväl omfattning som utformning av den introduktionsutbildning i teckenspråk som erbjuds föräldrar till döva, dövblinda och hörselskadade barn inom ramen för sjukvårdshuvudmannens ansvar för habilitering. Något riktat statsbidrag för verksamheten utgår inte till landstingen utan insatsen finansieras inom ramen för de medel som träffats i sjukvårdsöverkommelsen mellan staten och landstingen. Däremot erbjuder staten föräldrarna ekonomiskt stöd till föräldrar i form av vårdbidrag och i form tillfällig föräldraförsäkring enligt lagen om allmän försäkring.

För att få en bild av den utbildning i teckenspråk som erbjuds föräldrar av landstingen, skrev jag i mars 2004 till samtliga sjuk-

vårdshuvudmän och ställde ett antal frågor om landstingens introduktionsutbildning.

Svaren visar att omfattningen av den utbildning som erbjuds varierar kraftigt mellan landsting. Detsamma gäller innehåll och utformning liksom hur mycket man satsar på verksamheten.

Omfattningen varierar mellan 25 och 250 timmar

Omfattningen av introduktionsutbildningarna varierar mellan som mest ca 250 timmar och som minst 25 till 50 timmar. De flesta landsting erbjuder en introduktionsutbildning om 50–60 timmar. Flera landsting uppger dock i sina svar, att det är behoven som styr, att omfattningen varierar mellan olika föräldrar och att det egentligen inte finns någon övre gräns för landstingens ansvar då det gäller stöd till föräldrar i form av utbildning i teckenspråk. Svaren är emellertid svårbedömda eftersom de som lämnat uppgifter inte klart definierar vad man bedömer som kunskapsnivå för att kunna gå vidare till TUFF-utbildning.

Föräldrar i glesbygd tvingas vänta på utbildning

De allra flesta föräldrar erbjuds utbildning så snart möjligt efter att funktionshindret konstaterats. Ambitionen hos sjukvårdshuvudmännen tycks vara att insatsen sätts in så snart som möjligt. Vanligast tycks vara att föräldrarna går igenom utbildningen när barnet är omkring ett år och åren däröver. Det finns dock en oroande tendens att föräldrar i glesbygdsområden tvingas vänta då antalet föräldrar är för litet för att motivera att en utbildning startar varje år. Detta riskerar att ge föräldrar olika förutsättningar att möta barnets behov av språkutveckling speciellt under barnets tidiga år.

Fler mammor än pappor deltar i utbildning

Av enkätsvaren framgår att under åren 1998–2003 har totalt 1 895 föräldrar gått igenom introduktionsutbildning i teckenspråk i landstingets regi. Antalet mammor (eller motsvarande kvinnlig vårdnadshavare) som gått igenom utbildning är högre än antalet pappor (eller motsvarande manlig vårdnadshavare). Skillnaderna kan bero på flera olika faktorer. En sådan faktor kan vara att i sepa-

rerade familjer har fler mammor än pappor gått igenom utbildning. En annan faktor kan vara att man inom familjen prioriterat att mamman ska gå igenom utbildning. En tredje faktor kan vara att pappor i mindre utsträckning än mammor väljer att inte prioritera utbildning i teckenspråk vid den tidpunkt utbildning erbjuds. En fjärde faktor kan vara avsaknad av riktad ersättning för förlorad arbetsinkomst och att förlusten skulle vara större för pappor än för mammor.

Först hemundervisning och sedan korta kurser

Av svaren framgår att vidare att landstingen i hög grad försökt utforma introduktionsutbildningen så att den underlättar föräldrars deltagande. Utbildningen tycks i många landsting initialt erbjudas som hemundervisning för att därefter övergå i kortare kurser på kvälls- eller dagtid med inslag av veckoslutskurser. Variationerna kan här antas vara stora utifrån lokala förutsättningar som exempelvis restid och reseavstånd inom det geografiska område landstinget betjänar. Ambitionen tycks vara att utforma introduktionsutbildningen på sådant sätt att föräldrar ges möjlighet att delta och få utbildning nära hemorten.

Var femte förälder hade annat modersmål än svenska år 2003

Intressant att notera är att antalet föräldrar med annat modersmål än svenska som tagit del av landstingens introduktionsutbildning i det närmaste har fördubblats under tiden och var femte förälder hade 2003 annat modersmål än svenska.

Otillräcklig kompetens hos lärarna

Utbildningens kvalitet är svårbedömd. Den hänger till stor del samman med de kunskaper och den kompetens som finns hos den personal som undervisar liksom med det material som används i undervisningen. I ett försök att fånga kvaliteten i introduktionsutbildningen efterfrågades därför såväl vilken språklärarkompetens som funnits hos de lärare som undervisat i introduktionsutbildningen som vilket undervisningsmaterial som använts.

Då det gäller lärarnas kompetens är svaren föga förvånande. Flertalet landsting uppger att de lärare som undervisar på introduktionsutbildningen har gått igenom utbildning vid Västanviks folkhögskola (teckenspråkslärare). Härutöver finns ett antal lärare kompletterat denna utbildning med universitetsutbildning i teckenspråk och med kurser i pedagogik. Svaret belyser ett grundläggande problem i all teckenspråksutbildning, nämligen avsaknaden av adekvat språkläro-utbildning i teckenspråk motsvarande vad som gäller andra språklärare.

Brist på anpassat utbildningsmaterial

Lärarnas brist på utbildning torde påverka kvaliteten i utbildningen, inte minst genom att utbildningen i alltför stor utsträckning verkar styras av tillgängligt utbildningsmaterial istället för av vad föräldrarna efterfrågar.¹

Flertalet landsting svarar här att man i introduktionsutbildningen, förutom egenproducerat material, använt sig av steg 1 och 2 av det material som producerats för TUFF-utbildningen. Det material som tagits fram inom ramen för TUFF-utbildningen består av totalt 12 steg. Om introduktionsutbildningen ansvarat för steg 1 och 2 torde detta innebära en nedre gräns för landstingens introduktionsutbildning om 48 klocktimmar.

Nöjda föräldrar önskar mer utbildning

Flertalet landsting anger att föräldrarna är nöjda eller mycket nöjda med utbildningen. Vad man är nöjd eller mycket nöjd med framgår emellertid inte av svaren. Noterbart är dock att några landsting i svaren påtalar att föräldrar framfört önskemål om mera utbildning.

Landstingen vet inte vad introduktionsutbildningen kostar

Inget annat landsting har lyckats lämna några uppgifter om de faktiska kostnaderna för sjukvårdshuvudmännen vad gäller introduktionsutbildning i teckenspråk. De uppgifter som har lämnats är dels

¹ Detta fenomen har bland annat uppmärksammats i Skolverkets utvärderingar av TUFF-utbildningen.

bristfälliga, dels inte jämförbara sinsemellan. Detta medför att någon uppfattning om landstingens kostnader inte gått att uppbringa.

Utbildning i teckenspråk utöver introduktionsutbildning i landstingens regi

Uppgifter som i olika sammanhang kommit till min kännedom indikerar att landstingen förutom introduktionsutbildning även erbjuder föräldrar ytterligare utbildning i teckenspråk inom ramen för sitt habiliteringsansvar. Mot den bakgrunden frågade jag efter uppgifter om sådan efterföljande utbildning och dess omfattning. De inkomna svaren är av sådan omfattning och varierar sinsemellan i hög grad varför jag har valt att endast redovisa en sammanfattande bild. Av de lämnade svaren på enkätens fråga 11 framgår att flertalet landsting erbjuder sådan utbildning. Ambitionerna liksom omfattningen av denna utbildning varierar kraftigt mellan de olika landstingena.

Flera landsting erbjuder också teckenspråksutbildning samtidigt med att föräldrarna genomgår TUFF-utbildning och efter att denna genomförts. I något landsting erbjuds föräldrar utbildning i teckenspråk upp tills barnet är 18 år. Något landsting har även utsträckt erbjudandet om utbildning i teckenspråk till att även omfatta även syskon, mor- och farföräldrar och andra närstående. Sammanfattningsvis kan jag konstatera, att sjukvårdshuvudmännen erbjuder föräldrar utbildning i teckenspråk i en omfattning som hittills inte varit allmänt känt.

9.2.2 Statlig utbildning i teckenspråk för föräldrar (TUFF)

Frågor kring utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva, dövblinda och hörselskadade barn samt andra barn med motsvarande behov av teckenspråk för sin kommunikation har senast behandlats av utredningen "Om utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva barn m.m.". Utredningen beräknade att cirka 220 föräldrar per år behöver stöd i form av utbildning i teckenspråk för att kunna stödja sina teckenspråksberoende barns utveckling (SOU 1996:102).

TUFF, (Teckenspråks Utbildning För Föräldrar), var namnet på utredningens betänkande och är numera den vedertagna benäm-

ningen på en sammanhållen teckenspråksutbildning för föräldrar till döva, dövblinda och hörselskadade barn samt andra barn med motsvarande behov av teckenspråk för kommunikation. Syftet med TUFF-utbildningen ”skall vara att ge föräldrarna sådana färdigheter att de på ett funktionellt sätt kan använda teckenspråk i kontakt med sina barn och därmed främja barnets utveckling”(prop. 1996/97:162).

Utbildningens utformning

Utbildningen består av påbyggbara kurser, omfattande totalt 240 timmar à 60 minuter och förutsätts bygga på den introduktion i teckenspråk som landstingen inom ramen för sitt habiliteringsansvar erbjuder föräldrar till döva och hörselskadade barn. TUFF har successivt införts sedan januari 1998 efter beslut i riksdagen och ett särskilt statsbidrag utgår till denna verksamhet enligt förordningen (1997:1158) om statsbidrag för teckenspråksutbildning för vissa föräldrar. Enligt denna förordning ska utbildningen i första hand ges till föräldrarna innan barnet nått skolåldern. Den struktur som utbildningen har antagit omfattar vanligtvis 10 kursveckor fördelade på fyra år.

I förordningen (1997:1158), som följde av riksdagens beslut om införandet av teckenspråksutbildning till föräldrar, anges att utbildningen ska följa av Skolverket fastställd ramkursplan och att målen för utbildningen ska framgå av denna. Sådan ramkursplan fastställdes av Skolverket i samband med införandet av TUFF-utbildning 1998.² Mot bakgrund av erfarenheterna från bland annat Skolverkets utvärderingar av utbildningen har kursplanen reviderats och ny ramkursplan fastställts (SKOLFS 1998:7). Den nya ramkursplanen trädde i kraft den 4 juni 2003 (SKOLFS 2003:19).

Ansvar och genomförande

Statens Institut för Handikappfrågor i skolan (SIH) som fram till och med den 30 juni 2001 administrerade statsbidraget har årligen redovisat utvecklingen av utbildningen. Av redovisningen för år 2000 framgår att utbildningen då fortfarande var under uppbyggnad. Antalet deltagare beräknades år 2001 vara ca 800, vilket var

² 3 § andra stycket.

den omfattning som propositionens beräkningar byggde på. Ansvaret för att administrera anslaget överfördes den 1 juli 2001 till Specialpedagogiska institutet.

TUFF-utbildning genomförs på uppdrag av Specialpedagogiska institutet (SIT), ursprungligen av sex utbildningsanordnare - Härnösands folkhögskola (Härnösand), Väddö folkhögskola (Danderyd), Örebro folkhögskola/Stiftelsen TeckenspråksCentrum (Örebro), Nordiska folkhögskolan (Kungälv), Önnestads folkhögskola (Kristianstad) och Västanviks folkhögskola (Leksand). De fem förstnämnda utbildningsanordnarna erbjuder utbildning till föräldrar inom respektive region medan den sjätte utbildningsanordnaren har hela landet som upptagningsområde. Under 2005 har också företaget Rådahlstolkarna i Uppsala erkänts som mottagare av statsbidrag för genomförande av TUFF-utbildningar. Således är det numera två aktörer i Östra Svealandsregionen.

9.2.3 Målen för TUFF-utbildningen

Ramkursplanen innehåller, i likhet med tidigare ramkursplan, två typer av mål – ”mål att sträva mot” och ”mål att uppnå”. Dessa två mål har helt skilda adressater. ”Mål att sträva mot” är mål för utformningen av undervisningen medan ”mål att uppnå” anger vad den studerande förväntas uppnå.

Till skillnad från annan av Skolverket kursplanebunden utbildning ges inte betyg efter genomförd TUFF-utbildning, utan enbart intyg. Skälet är att TUFF-utbildning inte är en utbildning inom ramen för det offentliga skolväsendet utan ett stöd i form av riktad utbildning i teckenspråk till föräldrar till barn beroende av detta språk för sin kommunikation.³ Det är också viktigt att påpeka att föräldrar i den här formen av utbildning som syftar till att utveckla föräldrarnas förutsättningar att kommunicera med sina barn inte ska betygsättas.

³ Att TUFF-utbildningen inte är behörighetsgivande och eleverna därmed inte föremål för betygssättning innebär att måldokumentet för utbildningen skiljer sig från annan kursplanebunden utbildning genom att betygskriterier saknas. Här kan finnas en orsak till att man ofta möts av påståenden att föräldrar inte uppnår målen för utbildning. Vilka mål måste man fråga sig eftersom de individuella uppnåendemål inte självklart går att läsa ut av kursplanerna utan måste sättas i relation till de betygskriterier som gäller för utbildningen.

9.2.4 Problem

Som utredare har jag och sekretariatet besökt TUFF-utbildningar och i olika sammanhang träffat föräldrar, lärare och utbildningsansvariga. Vidare har intresseorganisationerna där ibland Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB) genom en särskild skrivelse gett synpunkter på hur de utifrån sitt brukarperspektiv skulle vilja förändra TUFF.

För få utbildningstimmar

De flesta anser att det totalt sett är för få utbildningstimmar, vilket också bekräftas av Skolverkets utvärdering. Jag kan samtidigt konstatera att det inte är någon enhetlig bild som framstår eftersom det totala antalet timmar en förälder erbjuds varierar kraftigt beroende på omfattningen av den introduktionsutbildning som erbjudits av hemlandstinget. De enkätsvar jag tagit del av visar på en variation mellan 25 och 250 timmar. Många föräldrar uppger att de på egen hand har sökt olika ytterligare alternativ till träning och utbildning i teckenspråk men har haft varierande erfarenhet av detta. Det har bl.a. berott på att det varit svårt att se vilken nivå olika kurser ligger på och vilket innehåll kurserna har. Föräldrarna har upplevt att när de väl är på plats har de fått ta del av kursinnehåll som de redan har gått igenom och som de redan kan.

Brister i kvalitet och anpassning till äldre barns språkutveckling

Brister i kvalitet har också tagits upp av vissa föräldrar liksom bristande anpassning till de egna barnens nivå i språkutvecklingshänseende. Föräldrar till äldre barn uppger att de saknar möjlighet till vidareutbildning så att de kan följa med i takt med att barnen med ökad ålder också har ett mera utvecklade ordförråd. Föräldrarnas behov av att t.ex. kunna ha en dialog med sin tonåring kräver successivt helt nya språkfärdigheter.

Att vara förälder till ett teckenspråkigt barn innebär oftast en helt annan språksituation än i andra flerspråkiga familjer i och med att barnet efter hand hela tiden tenderar att ligga före sina föräldrar i språkutveckling. ”Barnen driver föräldrarna framför sig” är ett citat som väl beskriver den känsla som kan uppstå i en familj. Föräldrar har samtidigt uppgett att för att ha möjlighet till återkom-

mande teckenspråksutbildning när barnet blivit äldre har man försökt att hushålla med de 240 timmar som erbjuds inom ramen för TUFF.

Påbyggnadsutbildning saknas efter TUFF-utbildning

Eftersom jag också var särskild utredare för utredningen som ligger till grund för dagens TUFF-utbildning så kan jag konstatera att så var det aldrig tänkt. Slutsatsen att 240 timmar inte är tillräckligt för fullödigt lära sig ett helt nytt språk drogs jag redan i den utredning som hade i uppdrag att utreda frågan om stöd i form av teckenspråksutbildning för föräldrar till döva barn m.m. Jag menar dock, att 240 timmar utöver vad föräldrarna erbjudits inom ramen för landstingens introduktionsutbildning ”borde kunna ge förutsättningar för goda kunskaper, metoder och verktyg för att genom egen träning och tillämpning vidareutveckla språket” (SOU 1996:102. s. 63).

I den proposition (1996/97:162) som följde på mitt förslag sågs den föreslagna utbildningen som en del i en systematiserad utbildning i teckenspråk för föräldrar. De övriga delarna i denna systematiserade utbildning utgörs av den introduktionsutbildning i teckenspråk som erbjuds av sjukvårdshuvudmännen samt av efterföljande utbildning för att kunna möta ytterligare behov. Denna efterföljande utbildning bör, enligt propositionen, kunna ske inom ramen för redan befintliga system med indirekt statligt stöd. Exempel på sådana utbildningar som nämns i propositionen är studier genom studieförbunden, vid folkhögskolorna eller annan utbildning som erbjuds inom ramen för det offentliga skolväsendet för vuxna m.m.

Jag kan konstatera att förutom några undantag har det inte funnits något egentligt utbud av påbyggnadsutbildning för de föräldrar som önskat. Därför har det i realiteten handlat om att de flesta föräldrar inte fått någon mer teckenspråksutbildning efter de 240 TUFF-timmarna.

Föräldrar bör få TUFF-utbildning när barnen är små

Min bedömning är att det är angeläget att de 240 timmarna TUFF-utbildning som finns att tillgå kommer föräldrarna tillgodo senast

under förskoleåldern och gärna tidigare. Då det är föräldrarna som står för en mycket stor del av barnets språkstimulans under dess tidiga år.

Möjligheter till påbyggnadsutbildning bör förbättras

Det är också viktigt att det finns ökade möjligheter till påbyggnadsutbildning. De utbud som redan finns kan tas tillvara i större utsträckning och fler studieförbund, folkhögskolor etc. kan stimuleras att erbjuda teckenspråksutbildning. Ett annat alternativ är att ta vara på de möjligheter som den nya tekniken har att erbjuda.

Anvisade medel har inte förbrukats

Samtidigt som kraven ställs på en utökning av antalet timmar inom ramen för TUFF kan vi konstatera att de medel som anvisats för verksamheten har sedan budgetåret 2001 inte förbrukats (se tabell 9.1). År 2001 anvisades 12,2 miljoner kronor varav 1,4 miljoner återbetalades till statskassan. År 2002 höjdes anslaget med 1,8 miljoner till totalt 14 miljoner kronor. Av de anslagna medlen återbetalades 1,1 miljoner kronor till statskassan. År 2003 sänktes anslaget med 3 miljoner kronor till 11 miljoner. Trots den sänkta anslagsnivån återbetalades 1,8 miljoner kronor till statskassan.

Tabell 9.1 Uppgifter redovisade av Specialpedagogiska institutet till utredningen⁴

Teckenspråksutbildning för vissa föräldrar 2002–2005 tkr	2005	2004	2003	2002	2001
Anvisade medel	10 916	11 000	11 000	14 000	12 213
Ansökta medel	12 451	11 332	10 284	9 881	10 610
Förbrukade medel	8 593	9 302	8 496	8 830	9 165
Återbetalt	3 860	2 079	1 788	1 051	1 445

Den bild som framstår vid en närmare analys av varför anvisade medel inte utnyttjats är att antalet föräldrar som efterfrågar respektive fullföljer TUFF-utbildningarna har minskat (se tabell 9.2).

⁴ Uppgifterna lämnade av Specialpedagogiska institutet 2006-03-20 (e-post Nina, Lundholm).

Tabell 9.2 Antal föräldrar som gått igenom TUFF-utbildning åren 2001–2005 och kostnad per deltagare⁵

Kostnader för teckenspråk för teckenspråksutbildning för föräldrar tkr	2005	2004	2003	2002	2001
Antal kursdeltagare (antal)	697	880	677	966	754
Kostnad per deltagare (kr)	12 329	10 570	12 549	9 141	12 155

Motsvarande minskning har inte skett när det gäller deltagandet i de introduktionsutbildningar som erbjuds av landstingen. Steget från de introduktioner som landstingens erbjuder till de fortsatta statliga påbyggnadsutbildningarna sker inte lika självklart som tidigare. Orsakerna är flera såsom praktiska problem med att kunna ta ledigt från arbete, svårigheter för båda föräldrarna att vara hemifrån samtidigt, svårigheter av ekonomisk karaktär, långa reseavstånd m.m.

9.3 Skolverkets utvärdering av TUFF-utbildningen

Skolverket har sedan oktober 1999 följt utvecklingen och årligen lämnat en delutvärdering av uppdraget till regeringen. Uppdraget har slutredovisats den 29 september 2004.⁶ Enligt Skolverket bedömning föreligger problem som är förknippade med bestämmelserna i förordningen (SFS 1997:1158) om statsbidrag för teckenspråksutbildning för vissa föräldrar framför allt inom fyra områden:

1. föräldrars ”valfrihet” att välja utbildningsanordnare,
2. antalet utbildningstimmar,
3. ersättningsbelopp vid deltagande i utbildningen och
4. ansvaret för utbildningen.

⁵ Uppgifterna lämnade av Specialpedagogiska institutet 2006-03-20 (e-post, Nina Lundholm).

⁶ Redovisning av regeringsuppdrag avseende utvärdering av teckenspråksutbildning för vissa föräldrar (TUFF) – Beslut 2004-09-29, Dnr 2003:1347.

9.3.1 Skolverkets slutsatser och förslag:

Föräldrar bör få större valfrihet

I utvärderingen redovisas att 46 procent av föräldrarna skulle vilja ha möjlighet att välja utbildningsanordnare. Skolverket pekar på att olika utformning av utbildningen vid de sex folkhögskolor som anordnar utbildningen har aktualiserat frågan om föräldrars valfrihet och Skolverket föreslår att valfriheten bör öka och föräldrarna ges större möjlighet att välja utbildningsanordnare.

Antalet undervisningstimmar bör öka

Skolverket redovisar i sin utvärdering att ”alla inblandade parter – TUFF-ansvariga, lärare och föräldrar – är helt överens om att 240 timmar är för lite. Lärares bedömning av föräldrarnas måluppfyllelse är inte uppmuntrande och intervjumaterialet visar klart att de flesta lärare anser att många föräldrar inte kan nå målen efter 240-timmar”. Skolverket bedömer i utvärderingen att det är nödvändigt att antalet undervisningstimmar ökas för att målet för utbildningen ska kunna nås.

Högre ersättning underlättar för föräldrar att delta

Skolverket redovisar i utvärderingen att ersättningen till föräldrar för förlust av arbetsinkomst eller motsvarande uppgår till 75 kronor/timme och att beloppet inte räknats upp sedan utbildningen infördes 1998. Enligt redovisningen är det enbart 63 procent av föräldrarna som gör anspråk på denna ersättning. Övriga tar antingen ut tillfällig föräldrapenning eller semester. Vidare redovisas att 67 procent av de tillfrågade föräldrarna uppger att deltagande i utbildningen inneburit vissa eller stora ekonomiska problem, medan övriga inte upplevt några sådana problem. Skolverket bedömer i sin utvärdering att en höjning av dagens inkomster ersättning vore rimlig eftersom högre ersättning underlättar föräldrars möjlighet att delta i utbildningen.

Specialpedagogiska institutet bör få ansvar för samordning

Under rubriken "Ansvaret för TUFF och dess utveckling" anger Skolverket att det brister i såväl samordning mellan utbildningsanordnarna och som i styrning av verksamheten. Utbildningarna uppfyller inte kravet på likvärdighet då det föreligger kvalitetsskillnader mellan de sex olika utbildningsanordnarna. Utbildningsanordnarna efterfrågar en tydligare samordning och styrning från uppdragsgivarens, Specialpedagogiska institutet (SIT), sida och pekar på behov av gemensamt utvecklingsarbete. Skolverket föreslår att SIT ska få i uppdrag att samordna och utveckla verksamheterna. Några slutsatser utöver att det brister i samordning mellan utbildningsanordnarna och i styrning av dessa redovisar inte Skolverket i sin utvärdering. Någon närmare precisering hur denna samordning och utveckling ska gå till lämnas inte.

9.4 Mina bedömningar

Viktigt att barn med nedsatt hörsel blir tvåspråkiga

Det är viktigt för alla parter att kunna medverka till att barn med hörselnedsättningar så långt möjligt blir tvåspråkiga, dvs. kan tillägna sig det talade språket via hörsel och tal samt kunna avläsa och teckna det svenska teckenspråket. Därmed ges barnet och senare som vuxen möjlighet att välja det för honom eller henne mest optimala språk utifrån varje given situation och den för tillfället aktuella miljön. Statens beredning för medicinsk utveckling har i sin rapport (2006) poängterat att barn med CI ges möjlighet att förvärva teckenspråk: "Med hjälp av implantatet kan barnet, utifrån individuella förutsättningar, få möjlighet att utveckla talkommunikation. Det är viktigt att kunskap i teckenspråk upprätthålls hos barnet och dess omgivning, eftersom resultaten efter implantation varierar mellan individer och då det ibland finns situationer där man inte kan använda implantatet (exempelvis när man badar eller vid ett tekniskt fel)".

Problem när teckenspråk väljs bort eller utbildning dröjer

De problem som behöver uppmärksammas har att göra med att föräldrar väljer bort att lära sig teckenspråk och sedan ångrar sig och när barn senare i livet bedöms ha nytta av att lära sig teckenspråk för att ha ökade förutsättningar att nå målen för utbildningar samt i övrigt delta i en social gemenskap.

Andra problem handlar om att det för vissa har uppstått en oacceptabel väntan innan utbildningen startar. Orsaken är många gånger att det inte har funnits tillräckligt många föräldrar i den aktuella regionen för att få ett tillräckligt underlag för att skapa fungerande undervisningsgrupper och att utbudet av aktörer som kan erbjuda utbildning med önskvärd kvalitet är begränsat.

Det är mycket oroande om föräldrar till teckenspråkiga/tvåspråkiga barn tvingas vänta med att lära sig teckenspråk på grund av att de inte är tillräckligt många för att bilda underlag för en undervisningsgrupp. Detta missgynnar deras barns utveckling inte bara rent språkligt utan i alla de aspekter som handlar om barns uppväxt och hälsa. Den försening i språkutveckling som blir uppenbar kan vara svår att kompensera och riskerar att ge ackumulativa effekter under många år framåt.

Se över fördelning av ansvar och uppgifter

Frågor med anknytning till teckenspråket tenderar att fragmentiseras, vilket inte bidrar till att stärka teckenspråkets och teckenspråkigas ställning. För att möta behoven av ökad kvalitet, större tillgänglighet och effektivare resursutnyttjande är det viktigt att se över den fördelning av ansvar och uppgifter som nu finns mellan de statliga myndigheterna Specialpedagogiska institutet och Specialskolemyndigheten. Även intresseorganisationerna har vid flera tillfällen påpekat att det behövs en översyn. Min bedömning är att Specialskolemyndigheten är den myndighet som har bäst förutsättningar att ta hela ansvaret för teckenspråksutbildningarna för föräldrar och syskon till döva barn samt barn till döva föräldrar. Specialskolemyndigheten har redan ansvaret för teckenspråksutbildning till barn inklusive hörande syskon till döva barn.

Skapa bra utbildning för lärare i teckenspråk

Här finns det anledning till att återkomma till frågan om att lösa behovet av en fungerande nationell utbildning av lärare i teckenspråk. Staten har här ett ansvar för att utbildning av språklärare i teckenspråk sker på samma sätt som för lärare i svenska, engelska och andra språk som undervisar i våra skolor. Frågan om en utbildning för lärare i teckenspråk är i högsta grad en fråga om kvalitet vilket bör gynna kvaliteten på TUFF. Det är enligt min mening olyckligt att denna fråga inte lösts ännu.

Ge föräldrar större valfrihet att välja skola men utan att det drabbar föräldrar i glesbygd

Skolverket föreslår att valfriheten bör öka och föräldrarna ges större möjlighet att välja utbildningsanordnare, något som jag i princip kan ställa mig bakom. Men det får inte ske på bekostnad av att kvaliteten sjunker eller att föräldrar får vänta för att få tillgång till utbildning. Behovet av valfrihet och möjligheten till val av utbildningsanordnare får på intet sätt innebära att staten frånhänder sig ansvaret för de föräldrar som finns företrädesvis i glesbygd.

Starta försöksverksamhet med integrerad Sfi och TUFF-utbildning

Det finns en förhållandevis stor grupp utlandsfödda invandrade föräldrar som har döva barn. Många av dem kommer från länder som saknar beredskap för att möta döva och hörselskadades behov. Det finns också många länder som saknar nationella teckenspråk vilket innebär att i den grad föräldrarna kommuniceras med barnet så sker det inte sällan med hemmagjorda tecken. Denna grupp föräldrar kan då ha behov av att dels lära sig svenska, i talad och skriven form, genom t.ex. Sfi, dels lära sig det svenska teckenspråket som kommer att bli barnets första språk. Dessutom behöver de få allmänna kunskaper om det svenska samhället, institutioner och regelverk samt specifika kunskaper om teckenspråkigas rättigheter och möjligheter.

Min bedömning är att det vore värdefullt om vi genom någon form av försöksverksamhet kunde vinna kunskaper och erfarenheter kring hur man organiserar en behovsanpassad verksamhet för gruppen utlandsfödda föräldrar med barn som kommer att ha det

svenska teckenspråket som första språk. Syftet med projektet bör vara att försöka erbjuda denna grupp föräldrar en utbildning som integrerar innehållen i Svenska för invandrare (Sfi) respektive TUFF och det utökade familjestödet.

Ge föräldrar information och råd om fortsatt utbildning

Jag har också erfarit att föräldrar har avstått från att påbörja TUFF-utbildningen efter det att de gått igenom landstingets introduktion. Det finns skäl att här se till att hjälpa dessa föräldrar att hitta alternativ och lösningar redan under tiden man går introduktionsutbildningen. Ett annat behov som verkar allt mer angeläget att möta är att föräldrar efterlyser mer information, stöd och råd inför den fortsatta planeringen för barnets såväl som familjens behov och önskemål.

Ge Specialskolemyndigheten resurser att erbjuda utbildning till kommunerna

Enskilda kommuner kan inte förväntas ha den kompetens som krävs för att möta dessa barns behov. Därför bör det vara ett statligt ansvar att bistå kommunerna med att erbjuda teckenspråksundervisning till barnen i motsvarande familjesituation. Specialskolemyndigheten har sedan drygt tio år erfarenheter och kompetens för att möta dessa barns behov. Därför bör SPM ges resurser och ansvar för att erbjuda kommunerna en bra form av undervisning med kompetenta lärare. Det formella ansvaret bör dock ligga på kommunerna som i samråd med SPM kan finna ett lämpligt erbjudande utifrån teckenspråkiga barns behov. I dag finns det 5,3 miljoner kr som en grundresurs för detta ändamål. Eventuella ytterligare kringkostnader borde genom avtal kunna fördelas mellan kommunen och SPM.

9.5 Mina förslag

Påbyggnadsutbildning i form av IT-baserad distansutbildning
Det har visat sig att intentionerna i utredningen om teckenspråksutbildning för föräldrar när det gäller möjlighet till påbyggnadsutbildning (det tredje steget) inte i någon större omfattning infriats.

Föräldrarna själva uttrycker behov av mer teckenspråksundervisning och efterlyser påbyggnadsutbildningar i takt med att barnet blir äldre och får ett mera utvecklat teckenspråk.

Det behövs alltså ett alternativ till den påbyggnadsutbildning som ges främst vid folkhögskolor och i studiecirkelverksamhet. Förslaget innebär att man utnyttjar den tekniska utveckling som sker inom området och erbjuder föräldrarna ett interaktivt system med moduler med IT- baserad distansundervisning i teckenspråk. Nationellt centrum för flexibelt lärande (CFL) har bl.a. utvecklat erfarenheter på detta område, som också skulle gå att tillämpa på familjer (barn, syskon och föräldrar), som behöver kommunicera på teckenspråk.

De fördelar jag ser med att förverkliga detta alternativ till teckenspråksutbildning är följande:

- Föräldrar behöver inte spara av de 240 timmarna som finns i TUFF för att ha timmar kvar till senare utbildning.
- Hela familjen inklusive det teckenspråkiga barnet kan träna och genomföra olika kursmoment oberoende av tid, ekonomi och rum.
- Möjligheterna ökar att välja innehåll i träningen/utbildningen utifrån intresse och aktuella behov.
- Påbyggnadsutbildningen kan inledas redan när barnet är i förskoleåldern. –
- Barnets språkutveckling gagnas ju tidigare föräldrarna skaffar sig kunskaper i teckenspråk och ju mer utvecklade deras kunskaper är.
- Möjligheten ökar att ta del av teckenspråkslexikon och litteratur m.m.
- Svar på frågor och även handledning kan byggas in i systemet, eftersom det är interaktivt.
- Förskollärare, barnskötare och andra som arbetar med teckenspråkiga barn eller har ett annat yrkesmässigt intresse kan ta del av distansundervisningen.
- Utbildningen är kostnadsbesparande eftersom det inte uppstår några kostnader för boende, resor och ersättning för förlorad arbetsförtjänst.
- Kvaliteten kan förväntas öka då undervisningen/träningen inte blir beroende av om det finns lärare med tillräcklig kompetens på orten.

10 Samhällsstöd

I mitt uppdrag har ingått att bedöma möjligheten att använda teckenspråket samt tillgången till tolk för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade i olika situationer, t.ex. i arbetslivet och vid samhällsstöd.

Uppdraget att pröva frågan om en ny fördelningsmodell för statsbidraget till tolktjänst redovisas i kapitel 11.

Bedömning: Teckenspråkigas behov av tolk för vardagstolkning i olika situationer är inte fullt ut tillgodosett. Gränserna är oklara mellan vad som ingår i den vardagstolkning som landstingen ska erbjuda samt finansiera och den tolkning som annan huvudman har ansvar för och ska finansiera. Detta är särskilt tydligt då det gäller tolk i arbetslivet utöver vad som ingår i landstingens vardagstolkning. Den tolkkostnaden ska bekostas av den som ska tillhandahålla stödet enligt den s.k. ansvars- och finansieringsprincipen.

Det är inte heller alltid självklart för myndigheter m.fl. att man ska använda sig av tolk när så behövs.

Förslag:

- Socialstyrelsen ges i uppdrag att tydliggöra vad som ingår i vardagstolkning.
- Arbetsmarknadsverket ges i uppdrag att redovisa de olika former av stöd, inklusive stöd i form av tolk, som myndigheten erbjuder personer som är döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade och hur dessa stöd tillgodoser dessa personers möjligheter till information på och stöd i form av teckenspråk i arbetslivet.

10.1 Inledning

Människor som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation utgör en språklig minoritet i ett samhälle där flertalet andra i sin dagliga interaktion använder ett språk som teckenspråkiga inte kan tillgodogöra sig. Till skillnad från andra språkliga minoriteter som kan lära sig det språk majoriteten talar kan teckenspråkiga inte tillägna sig och använda detta språk, eftersom deras funktionsnedsättning hindrar dem. Därför är teckenspråkiga i större omfattning än andra människor beroende av att kunna använda och få information på eget sitt språk.

Möjligheterna för teckenspråkiga att använda sitt språk i kontakter med det omgivande majoritetssamhället är starkt begränsade, eftersom endast ett fåtal människor behärskar teckenspråk. Därför blir teckenspråkiga ofta avskurna från information, dialog och delaktighet i olika sammanhang. Deras rättigheter och möjlighet till full delaktighet i samhället måste därför tillgodoses genom tolk, översättningar av information till teckenspråk m.m.

En förutsättning för en fullgod kommunikation är att tillgången till tolk är tillräckligt omfattande för att teckenspråkiga och de som är i behov av teckenspråk ska få samma åtkomst till samhället. Enligt *FN:s standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet* bör teckenspråkstolkar finnas tillgängliga för att möjliggöra kommunikation mellan döva människor och andra. Ytterst är tillgänglighet en fråga om demokrati i och med att delaktighet förutsätter lika tillgänglighet. Detta slås även fast i den nationella handlingsplanen för handikappolitik (prop. 1999/2000:79) samt i den nationella handlingsplanen för mänskliga rättigheter (regeringens skrivelse 2005/06:95).

Utredningen har i tilläggsdirektiv fått i uppdrag att i målgruppen även inkludera de personer som är språkstörda och som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation. Vad jag framöver skriver om teckenspråkstolkar gäller även för denna grupp.

10.2 Olika huvudmän svarar för samhällstödet

Det är ett flertal myndigheter som tillsammans ska ge personer med funktionshinder möjlighet att kunna leva ett så normalt liv som möjligt och ge alla samma möjligheter till full delaktighet i samhället.

Framför allt är det åtgärder inom hälso- och sjukvården, socialtjänsten, socialförsäkrings- och arbetsmarknadsområdet som sammantaget ger förutsättningarna. De samhälleliga insatserna i form av stöd till enskilda personer med funktionshinder ges i huvudsak genom

- kommunen
- landstinget/regionen
- staten genom försäkringskassan och länsarbetsnämnden.

Ansvar är uppdelat enligt följande:

Kommunen svarar för skola/utbildning, bostadsanpassning, äldre- och handikappomsorg samt hälso- och sjukvård upp till läkarnivå.

Landstinget svarar i huvudsak för hälso- och sjukvård på alla vårdnivåer samt habilitering och rehabilitering som bl.a. innefattar tolkning för teckenspråkiga genom tolkcentralerna. Landstingen svarar även för hjälpmedel för hörselskadade.

Staten svarar genom Försäkringskassan för socialförsäkringens ansvarsområde, som bland annat omfattar sjukpenning och pensionering men även vissa hjälpmedel. Genom Länsarbetsnämnden har staten ansvaret för insatser med anknytning till arbetet.

10.2.1 Grundläggande principer och lagar

Här redogör jag i korthet för de lagar som reglerar rätten till och skyldigheten att tillhandahålla tolk för döva etc. Jag redogör särskilt för vilka regler som gäller för vardagstolkning, arbetsplats-tolkning och utbildningstolkning. Inom vardagstolkning fokuserar jag även på barns och ungdomars syn på tolk och på behoven inom äldreomsorgen. En viktig fråga är problematiken när det gäller finansieringen av tolkkostnaden då flera olika huvudmän svarar för tolkningen inom olika områden som ibland överlappar varandra.

Frågan är om tillgången av tolkar möter behoven. Den frågan diskuterar jag i kapitel 11.

Frågan om tolk för förtroendevalda i politiska församlingar behandlas dock i särskilt kapitel (kapitel 12).

Likabehandlingsprincipen

Övergripande gäller principen om lika rättigheter, vilket innebär att varje individ har lika värde. Det betyder också att individens behov måste ligga till grund för samhällsplanering och att alla resurser måste användas på ett sådant sätt att det ger varje individ lika möjlighet att delta i samhället.

I den nationella handlingsplanen för handikappolitiken *Från patient till medborgare* slås det fast att personer med funktionshinder ska ha samma möjligheter som andra att delta i samhället (prop. 1999/2000:79). Målet för handikappolitiken är en samhällsgemenskap med mångfald som grund. Alla ska ha möjlighet att ta del av information och göra sig hörda. Enligt förordningen (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken ska myndigheterna utforma och bedriva sin verksamhet med beaktande av de handikappolitiska målen. Detta innebär bl.a. att verksamhet och information ska göras tillgängliga för personer med funktionshinder. För personer som är teckenspråkiga innebär detta att information måste finnas på teckenspråk.

Grundprinciper för den svenska handikappolitiken

Målen för den svenska handikappolitiken baseras på FN:s standardregler om jämlikhet, full delaktighet och självbestämmande för den enskilde.

Enligt regeringens skrivelse 2005/06:110 Uppföljning av den nationella handlingsplanen för handikappolitiken menar regeringen ”att det är angeläget att de kommande åren särskilt sätta fokus på förutsättningarna för att personer med funktionshinder ska få samma möjligheter till utbildning och arbete som andra. Regeringen avser bl.a. att tillsätta en utredning för att göra en kartläggning och en analys av de insatser samhället erbjuder”. (s. 15)

Personer med funktionshinder ska kunna leva ett så fullvärdigt liv som möjligt. Alla ska kunna åldras i trygghet och kunna bo kvar i sitt hem.

Hälso- och sjukvårdslagen, vardagstolkning

I samband med handikappreformen infördes en ändring i januari 1994 i hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) som tydliggjorde landstingens skyldighet att organisera, finansiera och tillhandahålla tolktjänst i form av vardagstolkning för teckenspråkiga som är folkbokförda inom respektive landsting.

Genom denna lagstadgade skyldighet att erbjuda tolk har riksdagen gett döva, dövblinda och hörselskadade en starkare rätt till tolk för teckenspråkiga än för andra personer med annat språk än svenska.

Förvaltningslagen

Förvaltningslagen (1986:223) är styrande för alla myndigheter och reglerar hur myndigheterna ska handlägga sina ärenden. Där finns bl.a. regler om hur beslut omprövas eller överklagas, hur beslut ska motiveras och vilken rätt man som part har att ta del av uppgifter. Lagen innehåller också en regel om anlitande tolk vid myndighetsutövning (8 §). Regeln är utformad som en ”bör”-regel vilket innebär att det är myndigheten som avgör om tolk ska användas, men individens önskemål anses styrande.

Förvaltningsprocesslagen samt rättegångsbalken

Användandet av tolk i domstolar regleras dels i förvaltningsprocesslagen (1971:291), dels i rättegångsbalken (1942:740). I förvaltningsprocesslagen är regeln utformad som en skyldighet för domstolarna att anlita tolk om part, vittne eller annan inte behärskar svenska språket (50 § första stycket). Det är alltså ett strängare uttryck än förvaltningslagens ”bör”. Men även här är det alltid myndigheten, i det här fallet domstolen, som avgör när behov av tolk föreligger. Skyldigheten regleras i 5 kap. 6 § i rättegångsbalken

Socialtjänstlagen

I socialtjänstlagen (2001:453) finns ingen bestämmelse om rätten eller skyldigheten att erbjuda tolk. Där sägs att socialtjänsten ska grunda sig på respekt för människors självbestämmanderätt och

integritet och främja människors jämlikhet i levnadsvillkor, ekonomisk och social trygghet samt aktiva deltagande i samhällslivet. Socialtjänstlagen omfattar bl.a. äldreomsorg, missbruksvård och individ- och familjeomsorg.

I socialtjänstlagen ingår dock en skyldighet för kommunerna att kartlägga kommuninvånarnas behov.

Ansvars- och finansieringsprincipen

Ansvar och kostnaden för tolkning som inte är vardagstolkning eller på annat sätt är reglerat i lag faller under den s.k. ansvars- och finansieringsprincipen. Den innebär att varje samhällssektor ska utforma och bedriva sin verksamhet så att den blir tillgänglig för alla medborgare, inklusive personer med funktionshinder. Kostnader för de nödvändiga anpassningsåtgärderna ska finansieras inom ramen för den ordinarie verksamheten (rskr 2005/06:110).

Principen formulerades i slutet av 1970-talet¹. Något förenklad skulle principen kunna uttryckas så att den som anordnar en verksamhet även har ansvar för att den är tillgänglig för personer med funktionshinder. Tillgänglighet för den som är beroende av tecken- och språk för kommunikation förutsätter att tolk tillhandahålls i olika situationer. Problemet är att ansvars- och finansieringsprincipen inte är tvingande, och att den ofta kringgås med hänvisning till kostnader för dess genomförande och att det inte gäller icke-offentligt finansierad verksamhet.

Diskrimineringslagstiftning

Fler olika lagar innehåller förbud mot diskriminering. Lagen (2003:307) om förbud mot diskriminering har till syfte att motverka diskriminering som har samband med funktionshinder. Ingen får till exempel behandla den som har ett funktionshinder sämre än någon annan när han eller hon söker ett jobb eller ska starta eget, handlar i en affär, tar ett banklån eller köper en bostad m.m. Förutom denna lag finns lagen (1999:132) om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av funktionshinder samt lagen (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande

¹ 1965 års handikapputredning.

behandling av barn och elever. Den sistnämnda lagen trädde i kraft 1 april 2006.

Utöver att ingen får utsättas för diskriminering på grund av funktionshinder är innebörden även att ingen får diskrimineras på grund av språk.

Personer som är teckenspråkiga kan således bli utsatta för diskriminering såväl på grund av funktionshinder som på grund av språk. Båda slagen av diskriminering innebär en kränkning av individen och en nedvärdering av grundläggande mänskliga värden.

Universitet och högskolor

Jag går inte i betänkandet närmare in på innebörden av ovanstående lagar som innehåller förbud mot diskriminering förutom lagen (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan. Denna lag omfattar förutom högskolan även sådan högskoleutbildning som anordnad av kommuner och landsting samt av enskilda utbildningsanordnare som har rätt att utfärda examina.

Lagen reglerar nämligen rätten till tolk vid högskolestudier och föreskriver att universitet och högskolor ska avsätta medel till tolkkostnaderna.

Folkhögskolor

Även för folkhögskolor och i samband med arbetsplatstolkning och arbetsmarknadstolkning finns vissa regler. För statligt finansierad utbildning vid folkhögskolor gäller att staten avsätter särskilda medel för stöd till undervisning, däribland tolkkostnader.

Lagar inom arbetsområdet

Övriga lagar av vikt är lag (1999:132) om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av funktionshinder, arbetsmiljölagen (AML), framför allt 3 § i kapitel 3, hälso- och sjukvårdslagen i de delar som handlar om vardagstolkning samt Försäkringskassans förordning (1991:1046) om ersättning från sjukförsäkringen enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring i form av bidrag till arbets hjälpmedel. Förordning (2000:630) om särskilda insatser för per-

soner med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga redogör jag för i avsnitt 10.5.1.

10.3 Vardagstolkning – landstingens ansvar enligt HSL

Inom samtliga samhällsområden finns ett mer eller mindre stort behov av tolkar och översättare. De områden jag här fokuserar på är vardagstolkningen och vad vardagstolkningen ska omfatta enligt hälso- och sjukvårdslagen.

10.3.1 Vardagstolkning

Begreppet vardagstolkning har successivt vuxit fram och kommit att omfatta tolktjänst i en rad olika situationer i vardagslivet. I Socialstyrelsens cirkulär från 1969 angående tolktjänst för döva nämns tolk vid läkar- och tandläkarbesök, vid kontakter med myndigheter, vid olika ärenden till affär, apotek, bibliotek osv., vid fackliga möten och information på arbetsplatsen m.m. Viss verksamhet inom kyrkan, t.ex. dop, konfirmation, vigsel och begravning, innefattas också i vardagstolkningen.

Utvidgning av begreppet

I prop. 1992/93:159 *Stöd och service till vissa funktionshindrade*, formulerades begreppet vardagstolkning till att den utöver den dåvarande omfattningen – ”också skall omfatta tolk i arbetslivet, vid nyanställning, introduktion och utbildning inom företag samt i samband med fritidsaktiviteter, rekreation och i föreningslivet”. Vidare sägs att det inte är ”möjligt att i detalj avgränsa begreppet vardagstolkning och i varje enskilt fall lägga fast vem som är ansvarig för att tolktjänst ges. /.../ förutsätter att landstingen i sin praktiska verksamhet ger begreppet vardagstolkning en sådan innebörd att döva m.fl. grupper verkligen kan få sina grundläggande behov av tolktjänst tillgodosedda” (s. 156).

I propositionen fastställs alltså varken en övre eller undre gräns för hur pass omfattande vardagstolkningen i framför allt arbetslivet ska bli.

10.4 Sjukvård, social service och äldreomsorg

10.4.1 Teckenspråkig direktkommunikation viktig

Teckenspråkigas möjlighet till kommunikation med den personal som de möter inom sjukvården begränsas av de kommunikationsbarriärer som beskrivits. Såväl vårdpersonal som den som är teckenspråkig är i de allra flesta fall beroende av tolk vid dessa kontakter. Det är via tolken som läkaren ställer sina frågor och det är tolken som förmedlar de svar på vilka läkaren ska grunda sin diagnos. I en rapport från Region Skåne (Göransson, L. & Malmström, S.-E. 2002) påpekar man att risken för att missförstå eller att inte uppfatta information kring diagnos, prognos, medicinering och biverkningar är mycket stor och att många döva menar att detta skapar ångest och osäkerhet.

Inom exempelvis somatisk vård och andra samhällsstöd är detta med tolk som förmedlare av information mellan hörande och döva och andra teckenspråksberoende i de flesta fall inget problem. Problemet uppstår däremot när språket blir en del av en behandling, exempelvis inom psykiatrin. Detta eftersom behandlingen förutsätter kommunikation mellan behandlingspersonal och patient/klient vilket i sin tur bygger på att personalen har sådana färdigheter i teckenspråk att man kan kommunicera med patienten. Psykiatrisk behandling av personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation kan för närvarande fås endast i Stockholm, Göteborg, Örebro och i Lund.

Min enkät till kommunerna om SoL och LSS

I min enkät till kommunerna om samhällsstöd relaterade till socialtjänstlagen (2002:453) (SoL) och lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) har jag ställt flera frågor om den sociala servicen för teckenspråkiga. Resultaten och enkäten redovisas i bilaga 3.

10.4.2 Äldre teckenspråkigas situation

Kommunen ansvarar för äldreomsorgen

Socialtjänstlagen säger att kommunernas äldreomsorg ska hålla god kvalitet. Varje kommun ska ha en inriktning och policy för kvaliteten i verksamheten. När socialtjänsten bedömer en persons behov av stöd och omsorg ska den alltså se till hela livssituationen och hela behovet av service, vård och omsorg. Kommunen ska bl.a. se till

- att man får möjlighet att leva och bo självständigt under trygga förhållanden och att man blir bemött med respekt
- att man får information om omsorgen så att man kan tillvarata sina rättigheter
- att kommunens hjälp utformas utifrån de behov man har och att kommunen lyssnar på önskemål från den som behöver hjälp eller från de närstående
- att beslut utformas så att de är tydliga och lätta att förstå.

Utgångspunkten för kommunens insatser för äldre ska enligt socialtjänstlagen vara att man ska kunna bo kvar hemma. Insatser som underlättar vardagen är viktiga. Här ingår till exempel hemtjänst, hjälpmedel, rehabilitering och anpassning av bostaden. Annat stöd som kan öka tryggheten och göra så att man inte behöver flytta är till exempel trygghetslarm och telefonservice, som gör att man kan nå personal snabbt om man behöver hjälp. Dagcentraler, som kan erbjuda matservering, sysselsättning och gemenskap, är exempel på verksamhet som kan minska den sociala isoleringen.

Teckenspråkig äldreomsorg

En teckenspråkig miljö för de äldre som är i behov av äldreomsorg är därför önskvärd för alla teckenspråkiga döva.

I min enkät till kommunerna ställdes frågan om man inom socialtjänsten utarbetat riktlinjer för äldreomsorgen vad gäller teckenspråkiga. Endast två kommuner besvarade frågan jakande. Nio kommuner svarade ja på frågan om de hade anpassat äldreboende för teckenspråkiga. (Se bilaga 3).

Äldreboende med teckenspråkig personal erbjuds i dag äldre teckenspråkiga enbart i Stockholm. Företaget Restriktta Omsorg

driver på entreprenad av Stockholms kommun äldreboendet Pilträdet. Vid detta äldreboende finns 11 platser för äldre teckenspråkiga från hela Stockholm. Dotterföretaget Restriktta Hemtjänst erbjuder även hemtjänst med teckenspråkig personal, dock enbart till teckenspråkiga på Kungsholmen.

Någon mera övergripande kartläggning som belyser äldre dövas, dövblindas och andra teckenspråkigas behov inom äldreomsorg och hur äldreomsorgen fungerar för dessa grupper har inte kunnat spåras. Två regionala kartläggningar är värda att nämna.

Inom ramen för regeringens äldreprojekt (prop. 1997/98:113, SOU 1997/98:24, rskr. 1997/98:307) har Sveriges Dövas Riksförbund (SDR) och Teckenspråkiga Dövas Pensionärsförbund år 2001 genomfört en kartläggning av äldre döva (över 60 år) i Norrland.

Kartläggningen omfattade alla 54 kommuner i de fem norrlands-länen. Man fann 47 döva över 60 år. Enligt kartläggningen är kunskapen om äldre teckenspråkiga döva och deras behov inom äldreomsorgen mycket bristfällig i de undersökta kommunerna. Kartläggningen visar att många äldre döva i realiteten inte har något inflytande över sitt eget liv den dag de blir beroende av samhällets insatser. Okunskap om dövas behov, bristen på information på teckenspråk från kommunen till döva och bristen på kunskaper i teckenspråk hos vårdpersonal i hemtjänst och äldreboenden är enligt kartläggningen grundläggande problem. I en kommun hade t.ex. personal vid ett servicehus där två döva bodde, ansökt om att få gå utbildning i teckenspråk, men blivit nekade då kommunen tyckte utbildningen var för dyr.

Sveriges Dövas Riksförbund har även i andra sammanhang uppmärksammat äldre dövas situation, deras brist på miljöer där de kan göra sig förstådda på teckenspråk och på bristen av information på teckenspråk.

I den tidigare nämnda rapporten från Region Skåne, (Göransson, L. & Malmström, S.-E. 2002) bekräftas den bild som SDR:s kartläggning i Norrland redovisar. Projektgruppen bakom rapporten har arbetat med s.k. fokusgruppsintervjuer. Sammanlagt 44 personer deltog i 5 grupper och möttes mellan fem och tio gånger. Grupperna har haft olika sammansättningar. I två av grupperna deltog sammanlagt 19 ädöva över 65 år.

Enligt rapporten bär många äldre teckenspråkiga på en stor oro för att bli sjuka eller beroende av samhällets service. Oron grundar sig på känslan att man inte ska bli förstådd av omgivningen, att man

inte ska kunna uttrycka sina behov och rädslan för att bli isolerad från kommunikation och gemenskap med andra. Bristen på kommunikation med hemtjänstpersonal och andra personalgrupper med uppgift att erbjuda service åt äldre skapar otrygghet och frustration. Äldre teckenspråkiga upplever att man inte har något inflytande över den service som ges utan att man får finna sig i och vara tacksam över det man får. De menar också att det inte är någon idé att vända sig till befintliga myndigheter för att söka råd eller hjälp, vilket innebär att det finns ett stort dolt behov bland äldre döva. De flesta teckenspråkiga som intervjuats i rapporten från Region Skåne ansåg att det behövs såväl ett särskilt boende för äldre teckenspråkiga som teckenspråkig hemtjänstpersonal (s. 47):

10.5 Teckenspråkiga i arbetslivet

Att kunna delta i arbetslivet, och få sin försörjning genom eget arbete har stor betydelse för människors delaktighet och självbestämmande. Målet är att människor med funktionshinder ska ha samma möjligheter som icke funktionshindrade att delta i arbetslivet. Detta förutsätter att eventuella hinder undanröjs eller minskas och att kompensatoriska insatser vidtas för att minska ojämlikheter mellan människor med respektive utan funktionshinder (prop. 1999/2000:79). Detta poängteras också i Den nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna (regeringens skrivelse 2005/06:95) samt i Bemötandeutredningen (SOU 1999:21).

10.5.1 Olika stöd till teckenspråkiga i arbetslivet

Stöd till teckenspråkiga i arbetslivet ges av flera olika myndigheter. Enligt hälso- och sjukvårdslagen svarar landstingen för "tolk i arbetslivet, vid nyanställning, introduktion och utbildning inom företag eller på annan plats". (prop. 1992/93:159, s. 156). Tolk vid personalsammankomster och fackliga möten på arbetsplatsen ingår också i vardagstolkningen liksom om en enskild individ beställer tolk för en anställningsintervju eller ett samtal med arbetsgivaren.

Övrigt stöd

Utöver bestämmelserna om vardagstolkning i hälso- och sjukvårdslagen kan stöd ges med högst 50 000 kronor per år för tolk åt barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade som tar del av utbildning inom ett företag eller för inläsning på ljudmedier av facklitteratur till en synskadad som tar del av utbildning inom ett företag. Det framgår av 16 § förordning (2000:630) om särskilda insatser för personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga.

Enligt samma förordning kan stöd till personligt biträde lämnas med högst 50 000 kronor per år till arbetsgivaren eller den som har kostnaden för biträdet. Till företagare som har funktionshinder som medför stora kommunikationssvårigheter får stöd lämnas med högst 100 000 kronor per år (19 §).

Det är möjligt att utse en särskild stödperson för introduktion och uppföljning (SIUS) åt en person med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga och som behöver extra stöd och träning i inledningsskedet av en anställning eller under arbetspraktik som föregår en anställning. Dessa stödpersoner kallas SIUS-konsulenter och är anställda hos Arbetsmarknadsverket. Insatsen kan lämnas i högst sex månader under introduktionen samt under uppföljning av anställningen. (20–21 §§).

Visst stöd i form av arbetshjälpmedel finns att få. Arbetsförmedlingen kan betala arbetshjälpmedel under anställningens första 12 månader. Därefter har arbetsgivaren/försäkringskassan ansvar för kostnaden. Om en person är anställd med lönebidrag kan arbetsförmedlingen lämna stöd under hela lönebidragstiden. Stödet kan också lämnas till egen företagare. Stöd får lämnas med högst 50 000 kronor till vardera den funktionshindrade och arbetsgivaren (11–14§).

Även vid start av näringsverksamhet finns det möjlighet att få visst ekonomiskt stöd för kostnader för att skaffa utrustning eller andra kostnader när personen startar näringsverksamhet. (22 §) Stödet får utgå med 60 000 kronor och kan kombineras med stöd till start av näringsverksamhet, s.k. starta-eget bidrag. (23 §).

Länsarbetsnämnden beslutar om och betalar ut stöden.

AMS:s särskilda resurser för teckenspråkiga döva

För gruppen teckenspråkiga döva har Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) särskilda resurser i form av dövkonsulenter och Dövlaget vid Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade i Uppsala.

De tolv dövkonsulenterna har regionala uppdrag över hela landet. De är placerade inom Länsarbetsnämnderna i Skåne, Västra Götaland, Örebro, Stockholm, Uppsala och Västernorrlands län. Insatsen finansieras med centrala medel som tilldelas den länsarbetsnämnd där konsulenterna är placerade. Dessa medel uppgick budgetåret 2005 till sammanlagt 7,5 miljoner kronor.²

Dövlaget vid Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade i Uppsala har ett rikstäckande uppdrag och arbetar konsultativt på uppdrag av handläggare vid lokala arbetsförmedlingar och dövkonsulenterna. Dövlaget arbetar även med döva personer som har anställning genom Arbetslivsresurs, AR AB. Dövlaget erbjuder följande av AMS kvalitetssäkrade tjänster: Klargöra arbetsförutsättningar, Vägledning till arbete och Anpassa arbets-situationen.

Kostnaden för Dövlaget uppgick budgetåret 2005 till ca 8,5 miljoner kronor³.

10.5.2 Situationen för teckenspråkiga i arbetslivet

Andelen teckenspråkiga personer med funktionshinder (döva) sysselsatta i reguljärt arbete är hög både när man jämför med personer med andra slag av funktionshinder och med befolkningen i övrigt. Enligt SCB:s undersökningar om funktionshindrades situation på arbetsmarknaden har sysselsättningsgraden kontinuerligt ökat under perioden 1998 till 2002, för att minska något under 2004⁴.

Förutom de generella arbetsmarknadsåtgärderna för alla ska teckenspråkiga ha tillgång till särskilda stöd och riktade åtgärder. De hinder teckenspråkiga möter i arbetslivet är i hög grad relaterade till språket. Bristen på information på teckenspråk på arbetsplatsen liksom begränsade möjligheter att använda svenskt teckenspråk i samtal om arbetsuppgifter medför behov av olika slag av stöd.

² Uppgift från Lisbeth Lidbom, AMS.

³ Lennart Edman, chef för Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade.

⁴ SCB: Funktionshindrades situation på arbetsmarknaden 4:e kvartalet 2004.

Tidigare fanns stöd från Arbetsmarknadsverket till arbetsgivare eller arbetskamrater för att helt eller delvis täcka kostnader för kortare teckenspråkskurser för anställda som har teckenspråksberoende arbetskamrater. Detta stöd är borttaget sedan några år. Eventuellt skulle medel för ”personligt biträde” kunna användas för att helt eller delvis täcka kostnaderna för teckenspråksutbildning.

I *Döva i Skåne* (Göransson, L. & Malmström, S.-E. 2002) har genom fokusgrupperna framkommit många synpunkter om situationen för de teckenspråkiga i arbetslivet.

Det går en skiljelinje mellan äldre och yngre teckenspråkiga i arbetslivet menar man också. Äldre yrkesverksamma hade inte samma valmöjligheter i yrkesvalet som de yngre. Många äldre hänvisades till hantverksyrken eller yrken som inte kräver någon mera omfattande kommunikation. För yngre yrkesverksamma ser det annorlunda ut. Valmöjligheterna har ökat för dessa i och med tillgång till tolkar, modern teknik och bättre skolbakgrund. Samtidigt förändras samhället i allt snabbare takt och yngre teckenspråkiga konkurrerar i dag på lika villkor med hörande när det gäller utbildning och arbete. I rapporten lyfter teckenspråkiga fram att de upplever sig ha svårt att avancera till högre befattningar, att de inte hänger med i löneutvecklingen och att de sällan får tillgång till fortbildning på samma villkor som andra. Denna bild bekräftas av personal inom arbetsförmedlingen för hörselskadade och döva.

I en enkätundersökning riktad till 200 teckenspråkiga som SDR genomfört (*Teckenspråkets ställning – SDR:s skuggutredning*) finns en fråga om hur man uppfattar tillgången till dövkonsulenter i arbetslivet. Ungefär hälften av de tillfrågade har kontakt med dövkonsulent, 15 procent tycker det fungerar bra, 19 mindre bra och 17 procent menar att det fungerar dåligt. 38 procent av de svarande har aldrig kontakt med dövkonsulenterna.

Svårt få fram uppgifter om tolkkostnader

Jag skickade i december 2005 en förfrågan till Arbetsmarknadsstyrelsen, samtliga 21 länsarbetsnämnder⁵ och de 12 dövkonsulenterna om antal personer, omfattning och kostnad för tolk i arbetslivet.

⁵ Antalet länsarbetsnämnder uppgår till 21.

Av de 13 länsarbetsnämnder⁶ som svarat uppger 8 att man inte kan besvara utredningens frågor på grund av att de efterfrågade uppgifterna inte gått att få fram ur deras redovisningssystem. Av de 6 länsarbetsnämnder som besvarat frågan har 5 lämnat ofullständiga uppgifter och endast en länsarbetsnämnd har kunnat lämna uppgifter om kostnader för tolk i arbetslivet under den efterfrågade perioden.

Även AMS uppger i sitt svar till utredningen att myndigheten inte kan redovisa de efterfrågade kostnaderna för tolk beroende på att dessa kostnader inte kan särskiljas från myndighetens kostnader för personligt biträde. AMS noterar själv i sitt svar att detta är otillfredsställande och att "beslutsrutiner måste skapas som gör det möjligt att se dessa kostnader".⁷

Inte heller dövkonsulenterna har kunnat lämna svar på de efterfrågade uppgifterna på ett sådant sätt att kostnaderna för tolk i arbetslivet har kunnat beräknas.

Teckenspråkiga inskrivna vid arbetsförmedlingen

Antalet teckenspråkiga personer inskrivna vid arbetsförmedlingarna uppgick i december 2005 till totalt 1 065 personer. Det är en ökning sedan 2001 med 52 procent under den femårsperiod som redovisas, tabell 10.1. Av dessa var 434 personer arbetslösa år 2005, varav 298 öppet arbetslösa och 136 i program. Ett stort antal av de inskrivna har arbete med någon form av anställningsstöd, 622 personer år 2005. Detta är en ökning med 189 personer från år 2001. Förklaringen till att antalet inskrivna vid förmedlingen överstiger antalet arbetslösa, är att som inskrivna vid Arbetsförmedlingen registreras även de som har arbete med någon form av arbetsmarknadspolitisk insats, främst lönebidrag.

⁶ Länsarbetsnämnderna i Stockholms-, Uppsala-, Södermanlands-, Jönköpings-, Kronobergs-, Kalmar-, Gotlands-, Blekinge-, Skåne-, Värmlands-, Gävleborgs-, Västernorrlands-, Västerbottens- och Norrbottens län.

⁷ Arbetsmarknadsstyrelsen, Avdelningen för arbetsförmedlingsfrågor 2006-01-23, dnr. 05-003636.

Tabell 10.1 Totalt antal teckenspråkiga inskrivna vid arbetsförmedlingen

År och månad	Totalt antal inskrivna	Arbetslös		Förändring i procent. Basår 2001	
		Totalt	Öppet		I program
2001 dec	699	266	146	120	-
2002 dec	860	319	190	129	+23
2003 dec	934	381	168	213	+34
2004 dec	997	418	264	154	+43
2005 dec	1 065	434	298	136	+52

Källa: Uppgifterna hämtade ur Arbetsmarknadsverkets svar till utredningen.

Arbetsmarknadspolitiska insatser för teckenspråkiga

Jag har även ställt frågan om i vilken omfattning och på vilket sätt teckenspråkiga erbjuds arbetsmarknadspolitiska insatser. Enligt AMS finns inga formella hinder för att samtliga arbetsmarknadspolitiska program och insatser ska kunna erbjudas, men det finns reella hinder i form av kostnader för att göra dem tillgängliga och i form av tillgång på tolkar.

Arbetsmarknadsutbildningar upphandlas av respektive länsarbetsnämnd utifrån de förutsättningar och behov som råder i respektive län. För att underlätta för personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga att delta i arbetsmarknadsutbildning har AMS den kompletterande resursen, Flexibla Anpassningsmoduler (FAM). Syftet med Flexibla anpassningsmoduler är att göra arbetsmarknadsutbildningar tillgängliga för sökande som på grund av funktionshinder har särskilda behov av stödjande och kompenserande insatser, som inte kan tillgodoses genom de generella tillgänglighetskrav som Arbetsmarknadsverket har på upphandlade arbetsmarknadsutbildningar.

AMS har även centrala medel för riksrekryterande arbetsmarknadsutbildningar för personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga. Under 2004 och 2005 har medel tillställts länsarbetsnämnderna i Uppsala, Skåne, Västra Götaland och Västernorrlands län för att upphandla utbildningar för döva teckenspråkiga deltagare. Inriktning och kostnader redovisas i tabell 10.2.

Tabell 10.2 Arbetsmarknadsutbildningar 2004–2006

År	Län	Utbildning	Kostnad tkr
2004	Uppsala	Vård- och omsorgsutbildning	3 360
		Elevassistentutbildning	3 700
	Skåne	Vård- och omsorgsutbildning	1 964
	Västra Götaland	Vård- och omsorgsutbildning	3 875
Totalt 2004			12 899
2005	Uppsala	Vård- och omsorgsutbildning	1 252
		Elevassistentutbildning	1 354
	Skåne	Individuell grundutbildning	3 570
	Västra Götaland	Elevassistentutbildning	3 500
	Västernorrland	Företagsförlagd utbildning	2 500
Totalt 2005			12 176
År 2006 genomförs följande utbildningar:			
	Stockholm	Förberedande yrkesorientering	1 000
	Uppsala	Vård- och omsorgsutbildning	2 134
		Elevassistentutbildning	2 495
		Individuell grundutbildning	3 570
	Skåne	Elevassistentutbildning	3 500
	Västra Götaland	Golfbaneskötartutbildning	3 400
	Västernorrland	Företagsförlagd utbildning	1 900
Totalt 2006			18.345

10.5.3 Andra former av stöd åt teckenspråkiga i arbetslivet

Personligt biträde

Jag har begärt uppgifter om antalet teckenspråkiga personer som haft arbetsbiträde under åren 2001–2005 och kostnaderna för detta. AMS anger sitt svar att kostnaderna inte går att särskilja från kostnader för tolk i arbetslivet utöver vad som erbjuds inom ramen för den vardagstolkning landstingen ska erbjuda. I sitt svar hänvisar AMS till att det är möjligt att länsarbetsnämnderna har tillgång till de efterfrågade uppgifterna. Länsarbetsnämnderna å sin sida hänvisar i sina svar till konsulenterna för döva. Några av dessa redovisar de efterfrågade uppgifterna medan andra konsulenter hänvisar tillbaka till länsarbetsnämnderna.

10.6 Tolkning vid utbildning

Alltfler arbeten i dag kräver vuxenutbildning eller högskoleutbildning. Inom den vuxenutbildning som anordnas av kommunerna, ska kommunen stå för kostnaderna för tolk enligt ansvars- och finansieringsprincipen.

Regeringens målsättning är att minst 50 procent av de som fullföljt gymnasiet ska fortsätta studera på högskolenivå. För teckenspråkiga studerande på högskolorna är rätten till tolk reglerade i lag (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan.

Det är även vanligt med eftergymnasiala studier inom folkbildningen, och studier vid studieförbund m.m. För kostnader för studerande med funktionshinder finns statsbidrag som förvaltas av Folkbildningsrådet och SISUS.

10.6.1 Vuxenutbildning – grundläggande samt gymnasial vuxenutbildning

I riksdagens beslut den 18 maj 2001 (prop. 2000/01:72 *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen*) om den framtida vuxenutbildningen poängterar man vikten av att alla ska ha samma rätt, oavsett förutsättningar, att delta i vuxenutbildning. De funktionshindrades rätt till utbildning markeras särskilt.

Den framtida vuxenutbildningen skall möta människor och tillgodose deras behov av lärande utifrån den enskilda personens önskemål, behov och förutsättningar och stödja vuxnas delaktighet i det livslånga lärandet (prop. 2000/01:72, s. 1).

Regeringen pekar på att behovet av ett lärande är stort för personer med funktionshinder. Det krävs ”individuella lösningar och en väl utbyggd infrastruktur för att tillgodose behoven”. Följande frågor tas upp:

- Samverkan mellan olika huvudmän
- Fortbildning och bättre information om de funktionshindrades situation inom vuxenutbildningen
- Anpassad litteratur som ger funktionshindrade likvärdiga villkor med övriga studerande
- Hjälpmedelsförsörjningen ses över av särskild utredare
- Fysisk tillgänglighet i utbildningslokalerna
- *Utbildningstolkar för döva/hörselskadade.*

En förutsättning för att barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och vissa hörselskadade ska kunna delta i vuxenutbildningen är att de får tillgång till tolk. Ansvaret för finansieringen av tolken inom vuxenutbildningsområdet ligger på respektive skolhuvudman.

På övergripande nivå betyder detta att de medel som avsätts för vuxenutbildningen i princip ska täcka kostnader även för studerande med funktionshinder. Varje utbildningsanordnare bör tillhandhålla det tolkstöd som behövs. Regeringen bedömer dock att frågan om utbildningstolk är av den karaktären att speciella insatser kan behöva göras. (prop. 2000/01:72, (s. 79 f.)

Kunskapslyftskommittén föreslog i sitt betänkande *Kunskapsbygget 2000 – det livslånga lärandet* (SOU 2000: 28) att staten bör finansiera de kostnader som uppstår för att genomföra utbildningstolkning inom den offentligt finansierade vuxenutbildningen. Bakgrunden till kommitténs förslag var, att det är de ekonomiska förutsättningarna hos respektive utbildningsanordnare eller dennes huvudman som avgör om studerande i behov av teckenspråkstolk, alternativt dövblind- eller vuxendövtolk ges möjlighet att delta i utbildningen.

I propositionen 2000/01:72 uppmärksammas att de studerande som behöver tolk för att kunna delta i vuxenutbildning har betydande svårigheter att få denna finansierad.

Bristen på tolkar samt de höga kostnaderna kan ibland omöjliggöra utbildning inom exempelvis komvux för personer som är döva, dövblinda eller hörselskadade. När det gäller den gymnasiala vuxenutbildningen finns inte samma självklara rätt till utbildning för kommuninnevånarna som det finns inom den grundläggande vuxenutbildningen (motsvarigheten till grundskolan) (Skollag (1985:1100 § 17 ff). För den grundläggande vuxenutbildningen gäller att "Varje kommun ansvarar för att de kommuninnevånare som enligt 10 § har rätt till utbildningen och önskar delta i den, får det." (11 kap 8 § Skollagen)

När det gäller den gymnasiala vuxenutbildningen ska kommunerna erbjuda den och även verka för att vuxna i kommunen deltar i utbildningen (§ 18), men det finns inte samma rätt för kommuninnevånaren att få delta i den. Alla kommuninnevånare är behöriga att delta i den gymnasiala utbildningen om de är bosatta i landet och fyllt 20 år eller när de slutfört utbildning på ett nationellt program i gymnasieskolan. (19 §). Dessutom är en kommun skyldig att ta emot en behörig sökande från en annan kommun, om hem-

kommunen åtagit sig att svara för kostnaderna för elevens utbildning.

10.6.2 Folkbildning

Folkhögskolor

För statligt finansierad utbildning som folkhögskolor kan skolvudmännen få särskilda medel för tolkkostnader ur medel som Socialstyrelsens institut för särskilt utbildningsstöd (Sisus) fördelar efter ansökan.

Studieförbund

Kunskapslyftskommittén säger i sitt slutbetänkande *Kunskapsbygget 2000 – det livslånga lärandet* (SOU 2000:28), att oklarheter föreligger vad som ryms inom ramen för vardagstolkning när det gäller studieförbundens studiecirkelverksamhet. Kontakter som tagits med Folkbildningsrådet om detta visar följande.

I de fall en enskild deltagare är i behov av teckenspråks- eller annan språktolk för att kunna delta i studieförbundens verksamhet får medel ur målgruppsbidraget användas innevarande år för att bekosta sådana insatser. Folkbildningsrådet har 2005 fastställt ett nytt fördelningssystem för statsbidraget som ska gälla från 2007 och framåt. I det nya systemet får medel ur förstärkningsbidraget användas för att bekosta studieförbundens kostnader för tolk.⁸

10.6.3 Universitet och högskolor

Samtliga universitet och högskolor är skyldiga att avsätta viss en procentsats av sitt grundutbildningsanslag för stöd åt studerande med olika slag av funktionshinder. Denna procentsats höjdes år 2004 från 0,15 till 0,3 procent av anslaget som en följd av att tidigare avsatta resurser inte räckte till. För kostnader utöver vad universitet och högskolor är skyldiga att avsätta kan de ansöka om bidrag för kostnader som överstiger dessa 0,3 procent. Ansökan görs hos Stockholms universitet, som förfogar över nationella

⁸ Folkbildningsrådet 2006-03-24, Anna-Carin Bylund bilaga i e-post.

medel för detta. Kostnaderna för teckenspråkstolkning utgör en mycket stor andel av dessa medel.

Högskoleverket noterar i rapporten *Teckenspråkstolkning för studerande – ett regeringsuppdrag* (2004) att det finns brister med dagens modell. T.ex. har inte samtliga lärosätens kostnader för stöd åt studerande med funktionshinder fått full kostnadstäckning. En annan svaghet som verket noterar är att stöd till fler och fler forskarstuderande med funktionshinder finansieras ur grundutbildningsbidraget. Högskoleverket påtalar vidare att det saknas en tydlig ekonomisk redovisning och uppföljning av kostnaderna för teckenspråkstolkning och andra former av pedagogiskt stöd till studerande med funktionshinder vid universitet och högskolor. Härutöver uppger verket att det råder brist på teckenspråkstolkare.

För att komma tillrätta problemen redovisas fyra olika modeller för organisation och finansiering av teckenspråkstolkning vid universitet och högskolor. Efter en genomgång av modellerna föreslår Högskoleverket att nuvarande organisation och finansieringsmodell behålls samt att ett tydligt ekonomiskt redovisningssystem avseende kostnader tas fram.

Enligt Högskoleverkets bedömning får med dagens finansieringsmodell de universitet och högskolor som har teckenspråkiga studenter sällan täckning för sina kostnader och bristen på kostnadstäckning är särskilt kännbar för de lärosäten som är attraktiva för teckenspråkiga studenter. Enligt verket kan det för en mindre högskola räcka med en teckenspråkig student för att de inte ska få täckning för sina kostnader. I rapporten noterar Högskoleverket att många lärosäten gärna ser att teckenspråkstolkningen organiseras och finansieras av någon annan.

År 2005 uppgick antalet studenter i behov av teckenspråkstolk till 133 studerande. Kostnaderna för teckenspråkstolk uppgick till drygt 42 miljoner kronor. Tolkkostnaderna utgör ca 70 procent av de totala samlade kostnaderna för särskilt pedagogiskt stöd som Stockholms universitet förfogar över.⁹

10.6.4 Privata utbildningsanordnare

För att teckenspråkiga ska ha samma möjligheter som andra att studera vid utbildningar som anordnas privat, exempelvis utbildning till naprapat, massör, studier vid RMI Berghs – måste de ha

⁹ Uppgifter lämnade per telefon av Monica Svalfors, Stockholms universitet 2005-12-19.

tillgång till tolk. Detta faller dock inte under vardagstolkningen. Tolkfrågan vad gäller privata utbildningar är inte löst.

10.7 Rikstolktjänsten för förtroendevalda

På grund av att landstingets tolktjänst inte täckte tolkkostnaderna för hörselskadade, vuxendöva, döva och dövblinda med förtroendeuppdrag inom intresseorganisationerna på riksnivå tilldelades Handikappinstitutet 1986 (prop. 1986/87:100, bilaga 7) medel för att inrätta en Rikstolktjänst. Från och med 1993 är Rikstolktjänsten en fristående stiftelse.

Rikstolktjänsten får anlitas av förtroendevalda i Sveriges Dövas Riksförbund (SDR), Hörselskadades Riksförbund (HRF), Föreningen Sveriges Dövblinda (FSDB) och deras ungdomsorganisationer samt Riksförbundet Döva, Hörselskadade och språkstörda barn (DHB). Även Vuxendöva i Sverige (VIS) får, sedan 2004, använda anslaget men endast under en provotid.

Tolkuppdragen ska avse tolkning som utförs när förtroendevalda i dövas, dövblindas och hörselskadades riksorganisationer utför uppdrag av riksövergripande karaktär.

Anslaget på knappt 6,4 miljoner kronor 2006, ska täcka kostnader för tolkuppdrag som utförs åt dessa förtroendevalda. Behov av tolk i det dagliga arbetet likställs inte med förtroendeuppdrag. Rikstolkning gäller såväl nationellt som internationellt.

Det är sammanlagt ett fyrtiotal personer som anlitar tolktjänsten.

Den centrala administrationen av Rikstolktjänsten sköts av Resurscenter Mo Gård. Stiftelsen finansieras i sin helhet av statligt anslag. Stiftelsen har för fått anslag sedan 1993/94. Första året var anslaget 4, 8 miljoner kronor och steg sedan till år 1997 till 5, 515 miljoner kronor. Från år 2000 har anslaget legat på 6,935 miljoner kronor fram till år 2004. Därefter har anslaget minskar. År 2005 var anslaget 6,893 miljoner kronor och år 2006 6,39 miljoner kronor.

Minskningen har skett trots att kostnaderna för tolkningen stigit och antalet uppdrag ökat. Fler riksorganisationer har dessutom visat intresse för att utnyttja Rikstolktjänsten, bl.a. har Sveriges Dövas Idrottsförbund lämnat in en förfrågan om att kunna använda tjänsten. Enligt Stiftelsen Rikstolktjänsten kommer inte den nuvarande anslagsnivån att räcka till för dessa.

10.8 Barns behov av tolk

Ett annat område som bör belysas särskilt är frågan om tecken-språkiga barns behov av tolk. Problemet med tolkning för tecken-språkiga barn och ungdomar har tagits upp vid olika tillfällen bland annat av Riksförbundet DHB som anser att barn bör ha rätt till tolk på samma villkor som vuxna.

Barn och ungdomar utgör närmare 15 procent av alla registrerade tolkanvändare enligt svaren på min enkät till landstingens tolk-centralerna. Sammanlagt finns det 797 tolkanvändare som är beroende eller i behov av teckenspråk i åldersgruppen 0–19 år.

I princip är sjukvårdshuvudmännen skyldiga att erbjuda barn vardagstolkning på samma villkor som vuxna, och det verkar inte heller vara några större problem för barn att praktiskt kunna beställa tolk. Men, som barnen själva säger i nedanstående refererade rapport, upplever de att det finns en stor tolkbrist.

10.8.1 Att tolka döva barn och ungdomar

Barns och ungdomars behov av tolk har belysts i en rapport från handikappförvaltningen i Västra Götalandsregionen – *Att tolka döva barn och ungdomar*. Rapporten redovisar resultaten dels från en enkätundersökning riktad till teckenspråkstolkare, dels en studie över samtal med tretton barn och ungdomar från tre dövskolor.

Barns och ungdomars egna kommentar om tolkning

De situationer som barnen och ungdomarna använt tolk vid var läkarbesök, tandläkarbesök, psykologsamtal, barnvårdscentral, begravning, konfirmation, släkträffar, födelsedagsfester, polis-ärenden, fritidsaktiviteter som simning, danskurser, föreläsningar, resor inom och utom Sverige m.m. Kort sagt har man anlitat tolk i alla tänkbara vardagliga situationer.

På frågan om vad ungdomarna vill använda tolk till har de svarat ganska lika – i första hand efterfrågar de tolk till viktiga möten, akuta läkarbesök, polisärenden och om något allvarligt skulle hända. Men de efterlyser också tolk vid vardagssituationer som att gå till frisören – som en uttrycker det – ”för då kan man säga vilken frisyre man vill ha...”

Tolk en självklarhet

För ungdomarna var det självklart att använda tolk. De använde tolk någon gång i veckan eller enbart några gånger om året. De flesta hade även börjat använda tolk tidigt – redan när de var mellan 6 och 10 år.

Ungdomarna hade också mycket specifika krav på tolkarnas kompetens och mångsidighet – ungdomarna beskrev tolkarna som *översättare* men också som *uttolkare*. Tolken skulle även fungera som en *stödresurs*, som exempelvis vid läkarbesök där tolken kan förklara vad som händer vid t.ex. en läkarundersökning.

Tolkens kompetens var också viktig. Förutom det rent språkliga var en bra relation ett mått på tolkkvaliteten. Om ungdomarna och tolken lärt känna varandra kan man göra överenskommelser om valet av vissa tecken – det underlättade vid själva tolksituationen. Tolken behövde också ha en stor ämneskunskap, om tolken saknade detta kunde det t.o.m. vara bättre med en förälder än med en utomstående tolk. Ungdomarna betonade också behovet av att tolken förhöll sig neutral och att man kunde lita på tolkens tystnadsplikt.

Tolkbristen stor

Ett stort problem var tolkbristen – den eviga tolkbristen som det uttrycktes. Ungdomarna var trötta på att det inte fanns tolk att tillgå när behovet fanns. Det ledde till att man antingen struntade i att beställa tolk eller att man bad en förälder eller ett syskon att tolka istället. Ungdomarna önskade även att alla uppdrag skulle ses som likvärdiga och att det inte skulle behöva ske några prioriteringar.

Vem tolkar bäst? Föräldrar eller tolk?

På frågan om att använda icke professionella som tolkar exemplifierade ungdomarna situationen när t.ex. en lärare åtog sig tolkuppsdrag att "läraren har ansvaret att lära ut. Det är inte lärarens ansvar att tolka". Man hade alltså en klar uppfattning om ansvarsfördelningen och rollerna. Att kommunicera via en anhörig sågs som både positivt och negativt. Det kunde uppfattas som positivt att ha med sin en förälder eftersom han eller hon kände ungdomen

väl och det kändes tryggt. Men det uppfattades också som negativt eftersom föräldern kunde avbryta mitt i tolkningen och börja prata själv med den hörande parten. Föräldrarna kan inte heller alltid förhålla sig neutrala. Ett citat belyser detta:

Jo, mamma vill säga saker själv. Då har hon svårt om jag frågar vad hon sa och samtidigt teckna till mig. Medan en tolk är neutral, den är min röst och lägger sig inte i. Men mamma vill göra båda sakerna, hon blir som två personer. Det blir svårt för henne. (s.18).

För många ungdomar är tolken en självklarhet för att de ska kunna leva ett självständigt liv. Genom tillgången till tolk får de ett eget ansvar för sin kommunikation. Men trots detta kan tolken upplevas som ett nödvändigt ont. I vissa situationer präglade av hög integritet hade det varit skönt att inte ha en tolk. Exempel på detta var t.ex. vid läkarbesök, ungdomsmottagningar, gynekologbesök. Denna uppfattning delades dock inte av alla.

Vad säger teckenspråkstolkarna?

I den andra studien som byggde på en enkätundersökning riktad till teckenspråkstolkarna efterfrågades bl.a. vilka tolkuppsdrag de haft.

De flesta uppdragen var skolrelaterade, studiebesök, utvecklingsamtal, skollektioner m.m. Det fanns även ett stort antal uppdrag som är relaterat till fritidsaktiviteter och sociala situationer. Läkar- och tandläkarbesök var också mycket ofta förekommande.

Även tolkarna fick frågan om hur de såg på situationen då anhöriga tolkade åt barn. Majoriteten ansåg att det inte var bra, någon uttryckte det som "Kanske det ofta blir så att föräldrarna tar över och svarar på frågor riktade till barnet? Hur blir det barnet som vuxen? Van att föräldrarna fixar allt?" Däremot ansåg fler tolkar än barn att lärare mycket väl kunde fungera som tolk.

10.9 Möjligheter att överklaga utebliven tolk eller kvalitet på tolkning

Teckenspråkiga som inte får sina behov av tolk eller annat samhällsstöd tillgodosedda har många gånger svårt att hitta vägar att få beslut som gått dem emot prövade. När de upplever att det finns brister i kvaliteten och bemötandet från de myndigheter och

offentliga organ som ska ge stöd och hjälp, saknar de många gånger möjligheter att framföra kritik och synpunkter.

10.9.1 Tolk för vardagstolkning

Vardagstolkningen faller under hälso- och sjukvårdslagen och tolktjänsten tillhandahålls av landstingen. Om man är missnöjd med något inom hälso- och sjukvården kan man vända sig till Patientnämnden, som i vissa landsting kallas Förtroendenämnden, och vars verksamhet regleras i lag. Det är alltså till Patientnämnden som man ska vända sig om man är missnöjd med tolktjänsten. Nämndens uppgift är att stödja och hjälpa enskilda på olika sätt. Patientnämnden har inga disciplinära befogenheter, men har till uppgift att informera patienter om möjligheten att vända sig till olika prövningsinstanser. I Patientnämnden sitter politiker.

Till exempel ska nämnden

- hjälpa patienter att få den information de behöver för att kunna ta tillvara sina intressen i hälso- och sjukvården
- främja kontakterna mellan patienter och vårdpersonal
- hänvisa till rätt myndighet
- rapportera iakttagelser och avvikelser till vårdgivare och vårdenheter
- förmedla kontakt med socialtjänsten eller patientorganisationer och andra ideellt arbetande organisationer som kan ge patienten stöd.

Till Patientnämndens verksamhetsområde hör hälso- och sjukvård och tandvård som bedrivs av landstinget eller enligt avtal med landstinget. Dessutom den hälso- och sjukvård som bedrivs av kommuner, eller enligt avtal med kommuner, och den allmänna omvårdnad enligt socialtjänstlagen som ges i samband med sådan hälso- och sjukvård.

Jag har skrivit till samtliga patientnämnder för att få reda på om de fått in några anmälningar om att tolk inte tillhandahållits för vardagstolkning. Endast Patientnämnden i Stockholm redovisar att de fått in klagomål. Det har lett till att Patientnämnden i en skrivelse till ansvariga inom landstinget påtalat bristerna vilket resulterat i att tolktjänsten inom landstinget år 2002 anvisades ytter-

ligare tre miljoner kronor för sin verksamhet¹⁰. Inga andra patientnämnder redovisar några uppgifter om anmälningar.

Jag har erfarit att Handikappombudsmannen haft ärenden relaterad till tolkbrist.

Andra möjligheter att överklaga eller påtala brister i tolktjänsten finns inte.

10.9.2 Insatser enligt socialtjänstlagen

Kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Socialnämnden ska vara väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen för människor med fysiska och psykiska funktionshinder och i sin uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänstens verksamhet på dessa områden. Detta ansvar har kommunen även för att personer som är teckenspråkiga får den hjälp och det stöd de behöver.

Om man inte är nöjd med det stöd som ges enligt socialtjänstlagen eller som en närstående får, kan man vända sig till socialnämnden.

Man kan också klaga hos länsstyrelsen om man har synpunkter på den service man får. Länsstyrelsen prövar däremot inte om man har rätt till bistånd överhuvudtaget.

Beslut som rör rätten till hemtjänst eller särskilt boende med service och omsorg för äldre kan överklagas till förvaltningsdomstol enligt 4 kap 1 § i socialtjänstlagen.

10.10 Behov av teckenspråkigt samhällsstöd

Myndigheters skyldighet att ge information på teckenspråk

Statsförvaltningen är till för alla medborgare. För att detta även ska gälla funktionshindrade måste myndigheterna vara tillgängliga. Mycket av dagens samhälls- och myndighetsinformation är skriftlig och finns på webbsidor. I förordning (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken har regeringen slagit fast att människor med olika slags funktionshinder ska kunna ta del av information och verksamhet.

¹⁰ Patientnämnden inom Stockholms läns landsting – PaN 0012-03960-30 Rätt till tolk – svar från Stockholms läns landsting, södra Stockholms produktionsområde 2001-07-18.

För att myndigheterna och samhället ska vara tillgängliga måste hinder bort och tillgängligheten öka. Medborgare har kontakt med myndigheter på olika sätt, via telefon, per brev eller epost under handläggningen av ett ärende, eller när en blankett ska fyllas i. Det är myndighetens ansvar att människor med funktionshinder kan kommunicera med myndigheten på lika villkor som andra.

För tryckt samhällsinformationsmaterial finns riktlinjer hur det ska tillhandahållas. Enligt riktlinjer från det tidigare tillgänglighetscentret hos Handikappombudsmannen (HO) (sedan 1 januari 2006 en del av Myndigheten för handikappolitisk samordning, Handisam) ska den som vill kunna beställa och få det tryckta materialet i ett annat format, t.ex. på teckenspråk. Myndigheten ska alltså kunna se till att material blir översatt.

Om det är myndigheter som har mycket kontakter med allmänheten bör grundinformationen om myndigheten finnas översatt till teckenspråk, lättläst svenska och inläst på kassett eller i Daisy-format. Dessutom bör grundläggande information om myndigheten finnas i lättläst och teckentolkad version på webbplatsen. Även Verva (Verket för förvaltningsutveckling) har tagit fram bestämmelser om informationstillgängligheten på Internet, se nedan.

Teckenspråkigas kunskap om samhällsstöd och deras önskemål

I SDR:s enkätundersökning handlade ett par frågor om behovet av samhällsstöd. På frågan om svarande kände till de olika formerna av samhällsstöd var kunskapen hög om de olika tekniska hjälpmedlen, över 60 procent kände till dem. Det fanns även hög kunskap om kuratorer, psykologer och översättningstjänster, men också en önskan att veta mer.

Men knappt 40 procent av de svarande kände till äldreomsorg eller hemtjänst. Tjänster som kvinnojour, missbrukarvård m.m. kände ännu färre till. Sammantaget var det endast 2 procent som tyckte det var tillräckligt med information och tjänster. Så många som 61 procent efterfrågade mer information och fler tjänster på teckenspråk. Samma behov av information beskriv av de intervjuade i *Döva i Skåne* ((Göransson, L. & Malmström, S.-E. 2002) – där understryker man dessutom behovet av att kunna direktkommunicera på teckenspråk. (s. 52)

I samma rapport redovisas att många av de intervjuade önskade sig en samhällservice där man kan direktkommunicera på teckenspråk. Det som prioriterades av de flesta var teckenspråkiga kuratorer. De intervjuade uttryckte ett behov av ”vardagsstöd” i praktiska administrativa frågor av typen hjälp med skrivelser, formulär, blanketter och överklaganden men också av öppen och lättillgänglig verksamhet dit man kunde komma med olika livsfrågor. Myndighetskontakter är ett annat område som, enligt rapporten, vållar teckenspråkiga problem. Av de i rapporten sammanställda intervjuerna framgår också ett tydligt behov av djupare rådgivning och stöd i olika livssituationer. Det handlar om professionell hjälp med att bearbeta krisupplevelser och få stöd vid livskriser och relationsproblem (ibid. s. 52).

Samhällsinformation på teckenspråk på nätet

I december 1999¹¹ fattade regeringen beslut om att ge Statskontoret i uppdrag att ta fram ett förslag till kriterier som skulle ligga till grund för begreppet 24-timmarsmyndighet.

”24-timmarsmyndigheten” var det vägledande begreppet i arbetet med att öka myndigheters tillgänglighet. Syftet är att enskilda individer och företag bör, så långt det är möjligt, enkelt kunna hämta och lämna den information som är relevant i varje enskild situation, oavsett hur informationsansvaret är fördelat mellan myndigheter eller mellan stat, kommun och landsting” (prop. 2001/02:80).

Sedan 1 januari 2006 har Verva ansvar för att bl.a. ta fram riktlinjer för informationshantering på statliga myndigheter. Deras riktlinje är att den information på teckenspråk som finns på myndighetens webbplats som minimum ska innehålla:

- kort beskrivning av vad myndigheten gör
- information av centralt samhällsintresse
- hur man kontaktar myndigheten.

Ett mindre antal statliga myndigheter har (april 2006) material på teckenspråk på sin webbplats.

Bland dem finns Riksdagen, Försäkringskassan, Konsumentverket och Vägverket. Däremot saknas information på teckenspråk

¹¹ Regeringsbeslut 1999-12-09.

på Arbetsmarknadsstyrelsens, Socialstyrelsens och regeringens webbplatser.

Inte heller på sverige.se, en webbplats som ska underlätta för medborgaren att hitta i det offentliga Sverige, finns ännu någon information på teckenspråk. Ansvar för sverige.se har Verva.

Däremot finns viss samhällsinformation på såväl svenskt teckenspråk som International Sign Language på riksdagens informationsplats, www.samhallsguiden.riksdagen.se.

10.11 Överväganden

Problem med gränsdragning mellan vardagstolkning och annan tolkning

En återkommande fråga och problem är den mellan vardagstolkning och tolkning som ska bekostas av andra myndigheter. Regelverket är otydligt och det finns olika principer hos olika landsting om vad som faller inom begreppet vardagstolkning. Exempel på detta är tolk vid fritids- och föreningsaktiviteter, tolk vid vissa utbildningar m.m.

De styrande reglerna är hälso- och sjukvårdslagens bestämmelser om vardagstolkning, förvaltningslagen samt de regler och lagar som gäller inom arbetslivet och högskolan som jag redogjort för tidigare.

Hälso- och sjukvårdslagen är en skyldighetslag – dvs. landstinget är skyldigt att tillhandahålla tolk, men den som behöver tolk har ingen entydig rätt till det. Tolkcentralerna har möjlighet att prioritera tolkbehoven.

Problemet mellan exempelvis landstingens skyldigheter enligt hälso- och sjukvårdslagen och andra myndigheters skyldigheter kan förenklat beskrivas så här:

Om det är den teckenspråkige som behöver tolk vid ett läkarbesök, begär han eller hon tolk hos tolkcentralen. Detta faller inom begreppet vardagstolkning och det är landstinget som står för kostnaderna. Om det däremot är så att personal vid en myndighet behöver tolk för att fullgöra sina åtaganden gentemot den teckenspråkige, är det myndigheten som beställer och bekostar tolk. Detta kan vara fallet inom exempelvis äldreomsorgen där personalen som utför vården (enligt socialtjänstlagen) behöver tolk för att kommunicera med vårdtagaren. Detta styrs av förvaltningslagen

som föreskriver att en myndighet vid sitt myndighetsutövande bör tillkalla tolk för att kunna kommunicera.

Ett annat exempel på problemet med tillhandahållandet och finansieringen av tolk gäller exempelvis teckenspråkigas deltagande i det politiska livet (detta beskrivs utförligare i kapitel 12, Teckenspråkiga förtroendevalda). En teckenspråkig ska beställa tolk hos landstinget enligt reglerna för vardagstolkning för att kunna delta i sitt partis möten, vilket är en del av föreningslivet. Men om personen blir vald till någon post inom kommunen är det kommunen som är skyldig att tillhandahålla och bekosta tolk för alla de situationer där de teckenspråkiga på ett eller annat sätt fullgör sina politiska uppdrag.

Andra exempel är om en rektor eller en lärare behöver samtala med en teckenspråkig förälder. Det är kommunen som ska tillhandahålla tolken. Men om en teckenspråkig ska delta i ett föräldramöte är det den teckenspråkige som ska begära tolk hos tolkcentralen och landstinget som ska tillhandahålla och bekosta tolken enligt reglerna om vardagstolkning.

För kommunal verksamhet som är utlagd på entreprenad eller exempelvis friskolor som anordnar utbildning inom ungdomsskolan ska kommunen finansiera kostnaderna för tolk, eftersom detta är verksamhet som kommunen är skyldig att anordna.

Flera problem i samband med ovanstående exempel har påtalats för mig. Reglerna är oklara om vad som omfattas av vardagstolkningen och vad som faller utanför denna. Såväl tolkanvändare som de som tillhandahåller tolkverksamheten behöver tydligare anvisningar.

Andra problem har rört bristande finansiering. Exempelvis ska kommunal vuxenutbildning erbjudas samtliga innevånare i en kommun. Vad jag erfarit är att teckenspråkiga inte kunnat få tillgång till tolk i den omfattning som krävts för att de ska kunna tillgodogöra sig utbildningen då kommunen inte ansett sig ha medel att finansiera tolken.

10.12 Mina bedömningar och förslag

Teckenspråkigas rätt – en språkpolitisk fråga

Teckenspråkigas rätt och möjlighet att använda svenskt teckenspråk är bland annat beroende av att de har tillgång till tolkar i olika

situationer och att tolkning och översättning är av hög kvalitet. Detta är en förutsättning för att en god kommunikation ska kunna skapas. Teckenspråkiga ska därmed kunna ha samma rättigheter till delaktighet som alla andra i samhället. Utöver behov av tolk har jag under utredningstiden också uppmärksammat på ett ökat behov av översättare för att teckenspråkiga ska kunna ta del av all samhällsinformation, se vidare under kapitlet Tolkutbildning. En fullgod kommunikation ger ökade förutsättningar för att utvecklas som individ och få makt över sitt eget liv, att bidra till samhällets utveckling och att vara aktiv i de demokratiska processerna. Frågan om teckenspråkets ställning och de teckenspråkigas rätt och möjlighet att använda sitt språk bör i första hand betraktas som en demokratisk och en språkpolitisk fråga.

Oklara gränser mellan vardagstolkning och annan tolkning

Teckenspråkigas behov av tolk för vardagstolkning är inte fullt ut tillgodosett. Det visar mina kartläggningar i kapitel 11 av möjligheterna att använda teckenspråk och tillgång till tolk i olika situationer. Det finns även problem mellan vad som ingår i vardagstolkning och som landstingen svarar för och vad som är tolkning som annan huvudman har ansvar för.

Begreppet vardagstolkning har olika innebörd

Uppgifter pekar på att det råder viss oklarhet hos ansvariga för tolktjänsten om vad som är vardagstolkning. Detta gäller framför allt arbetsplatstolkning. En förklaring som Riksrevisionsverket pekar på är att det kan vara svårt att skilja vardagstolkning enligt det gamla begreppet för vardagstolkning från vardagstolkning enligt det utvidgade begreppet (RRV 2002:16).

En annan förklaring kan vara att tolktjänsten prioriterar tolkuppgifterna utifrån att medel i vissa landsting inte täcker kostnaderna för all den tolkning som efterfrågas. Landstingets skyldighet att tillhandahålla tolk motsvaras inte av en rättighet för teckenspråkiga att få tolkningen utförd. Landstingen prioriterar därför uppdragen. Brådskande akuta beställningar vid t.ex. sjukdom utförs alltid i första hand. Tolkning vid t.ex. föreningsaktiviteter på kvällstid kommer längre ned bland prioriteringarna.

Ansvarigt statsråd ansåg i de skrivningar som framgår av proposition 1992/93:159:

Jag vill avslutningsvis framhålla, att det inte är möjligt att i detalj avgränsa begreppet vardagstolkning och i varje enskilt fall lägga fast vem som är ansvarig för att tolktjänst ges. Jag förutsätter att landstingen i sin praktiska verksamhet ger begreppet vardagstolkning en sådan innebörd att döva m.fl. grupper verkligen kan få sina behov tillgodosedda (s. 157).

Det är enligt min mening tveksamt om landstingen hittills inom den tid som gått skapat någon form av enhetlig i innebörd. Landstingen gör ibland olika bedömningar.

Socialstyrelsen bör få i uppdrag att tydliggöra begreppet vardagstolkning

Enligt min bedömning finns det behov av att Socialstyrelsen ges i uppdrag att tydliggöra vad som ingår i vardagstolkning för att underlätta för brukare och verksamhet. I uppdraget bör olika gruppers behov av tolk beaktas, t.ex. barns. En tänkbar möjlighet är att Socialstyrelsen tar fram en handbok med regler för vardagstolkning som kan användas av tolkanvändare och tolkcentralernas personal.

10.12.1 Samhällsstöd, socialtjänst m. m.

För döva som är beroende av hjälp och stöd för sitt dagliga liv och för de som har psykiska eller sociala problem är det inte tillfredsställande att tvingas använda teckenspråkstolk i kontakter med samhällets utbud av vård och social service. Teckenspråket är dövas modersmål – första språk. Döva bör därför ha rätt till direktkontakt på sitt språk – teckenspråket.

Särskilt inom vissa områden som psykiatriska öppenvårdsmottagningar, barn- och ungdomspsykiatrisk verksamhet, socialkonsulenter/kuratorer, hemtjänst, ledsagarservice samt resurscentra för döva utvecklingsstörda är tillgången till teckenspråkig personal otillfredsställande.

När det gäller tillgång till tolk vid olika slag av samhällsstöd visar kartläggningen att det inte alltid är självklart för det allmänna att man ska använda sig av tolk när så behövs. Kostnaden ska vid kontakter som ingår i vardagstolkningen bekostas av landstingen och i

andra fall enligt den s.k. ansvars- och finansieringsprincipen bekostas av den som ska tillhandahålla stödet. Här finns gränsdragningsproblem mellan myndigheter. Samtidigt kan jag konstatera att ansvars- och finansieringsprincipen inte är tvingande.

En intressant fråga i detta sammanhang är om en teckenspråkig kan få tolk i form av bistånd enligt socialtjänstlagen, om behovet inte kan tillgodoses på annat sätt. Denna fråga har inte någonsin varit prövad, enligt de uppgifter jag har. Frågan gäller alltså om den teckenspråkige har rätt att få tolk bekostad av kommunen genom tillämpning av SoL, om han eller hon för sina behov av hälsa och välbefinnande inte getts tillgång till tolk av annan huvudman. Min bedömning är att det är skäligt att frågan prövas även om det kan bero på att det är brist på teckenspråkstolkare på orten.

Teckenspråkigas möjligheter till adekvat samhällsstöd inom socialtjänst, individ- och familjeomsorg, vård och behandling, missbruksvård, kriminalvård etc. måste utformas på ett sådant sätt att verksamheterna blir tillgängliga för dessa människor. Dessa samhällsresurser är i dag svårtillgängliga för människor som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation, eftersom de är beroende av tolk eller annan teckenspråkskunnig person för sina kontakter och för sin behandling.

Min bedömning är den att tolk bör anlitas om en person som inte behärskar svenska språket vänder sig till någon inom socialtjänstlagens tillämpningsområde för stöd, rådgivning och behandling, dvs. även för sådant som inte är direkt myndighetsutövning enligt förvaltningslagen.

Även i vissa andra situationer som rör stöd i form av socialtjänst och missbruksvård kan man förmoda att människor som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation drar sig för att söka hjälp. Man upplever att man inte har lika möjlighet till integritet som andra i samhället. Man vill inte använda sig av tolk därför att man känner sig otrygg och osäker att lämna ut alltför personliga uppgifter.

För de flesta kommuner, institutioner och myndigheter är det sällan man har tillfälle att möta en teckenspråkig. Frågor kring denna grups speciella behov blir därmed vad man kallar "sällanfrågor". Därför är det svårt att bygga upp kunskap om eller beredskap för att möta teckenspråkiga. Detta framgår av de enkätsvar jag fått. Ett exempel på detta är den myndighet som svarade att man trodde sig kunna lösa kommunikationen med en döv klient med hjälp av skrivna lappar.

Kommuner åsidosätter därför sin skyldighet att genom uppsökande verksamhet bli väl förtrogna med personer med funktionshinder och deras levnadsförhållanden. Teckenspråkiga och deras behov av det samhällsstöd som kommunen ska erbjuda sina medborgare osynliggörs. När myndigheter inte har system ur vilka man kan härleda insatser för teckenspråkiga osynliggörs dessa personer i myndighetens verksamhet och marginaliseras.

10.12.2 Arbetslivet

Det är mycket glädjande att sysselsättningsgraden för teckenspråkiga är så pass hög som omkring 80 procent. Det är ett bevis på att teckenspråkets ställning i vårt land är stark. I ett internationellt perspektiv är Sverige ett av de länder i världen som har den högsta sysselsättningsgraden för teckenspråkiga.

Den jämförelsevis höga graden av teckenspråkiga personer i arbete beror på flera olika faktorer. En sådan är troligen att det arbetshandikapp teckenspråkiga har¹² är av kommunikativ art och att det kan minimeras genom att information om hur arbetsuppgifterna ska utföras sker på teckenspråk eller med hjälp av arbetsbiträde alternativt med stöd av tolk. Grunden för denna relativt positiva situation för teckenspråkiga är att personer som är döva eller hörselskadade tidigt får tillgång till säker kommunikation, dvs. svenskt teckenspråk.

En annan trolig förklaring är Sveriges tvåspråkiga skolor (teckenspråk och svenska). Möjligheten till en sammanhållen nationell gymnasieskola för teckenspråkiga med ett utbud av samtliga gymnasieprogram är ytterligare en viktig faktor. En annan betydelse för teckenspråkigas möjligheter till sysselsättning är de riktade insatser från skola och arbetsmarknadsmyndigheter i samband med övergången mellan utbildning och yrkesliv (alternativt fortsatta högre studier).

Exempel på detta är det riktade stöd som erbjuds teckenspråkiga genom Arbetsmarknadsstyrelsens (AMS). Behovet av riktade insatser för teckenspråkiga för tillträde till arbetsmarknaden uppmärksammades tidigt (SOU:1937:34). I dag ges sådant stöd dels av dövkonstulenterna, dels av Dövlaget vid Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade i Uppsala. Konstulenterna har i uppdrag att ge service även till övriga län inom respektive regionen.

¹² AMS arbetshandikappkod 21.

Dövkonsulenterna som finns vid vissa länsarbetsnämnder har samma uppdrag, att ge stöd till teckenspråkiga arbetssökande och till de förmedlingar dessa är inskrivna vid, samtidigt som respektive länsarbetsnämnd beslutar om den organisatoriska form inom vilket stödet ges.

Teckenspråkiga behandlas olika i olika delar av landet – tydliga anvisningar och uppföljning behövs

Uppgifter som lämnats till utredningen visar på att olikheter i organisation medför att det stöd som erbjuds teckenspråkiga arbetssökande varierar från nämnd till nämnd. Härigenom kan teckenspråkiga komma att behandlas olika utifrån var i landet de bor. Det kan därför finnas skäl för AMS att utforma tydligare anvisningar för insatser och att kontinuerligt följa upp effekterna av insatserna för att utveckla myndighetens stöd till teckenspråkiga arbetssökande. De uppgifter jag efterfrågat under utredningen har inte kunnat redovisas vilket jag finner anmärkningsvärt. Jag föreslår därför att Arbetsmarknadsverket ges i uppdrag att årligen redovisa de olika former av stöd, inklusive stöd i form av tolk, som myndigheten erbjuder personer som är teckenspråkiga och hur dessa stöd tillgodoser dessa personers möjligheter att få information och stöd i form av teckenspråk i arbetslivet. Det är också viktigt att uppmärksamma situationen för dem som funktionellt är att anse som teckenspråkiga.

Ett särskilt problem föreligger då det gäller teckenspråkiga egna företagare som är i behov av tolk för att kunna genomföra sin näringsverksamhet. Genom att de behöver tolk för att kunna erbjuda sina tjänster ökar därmed kostnaden för de tjänster de erbjuder avsevärt. För att till viss del få ersättning för dessa merkostnader kan de beviljas 100 000 kronor per år av medel som AMS förfogar över för personligt biträde. Dessvärre täcker detta belopp inte de kostnader för tolk som egenföretagare i vissa branscher har.

10.12.3 Utbildning

Allt fler teckenspråkiga har under de senaste tre decennierna gått igenom olika slag av högre utbildning, vilket är oerhört positivt.

Metoder för distanstolkning på Internet bör utvecklas

Ny teknik gör det möjligt både att kommunicera på teckenspråk på distans i realtid och att hämta och lagra information på teckenspråk som finns tillgänglig på exempelvis myndigheters och andras hemsidor på Internet. I takt med att allt mer information läggs ut ökar informationen på teckenspråk. Den nya tekniken skapar också möjligheter till distanstolkning. Metoder för sådan tolkning bör utvecklas ytterligare. Distanstolkning har i ökande utsträckning kommit att ersätta viss tolkning på plats, företrädesvis då det gäller kortare tolkning mellan två personer.

När anställning inleds med utbildning – vem ska betala tolk?

Uppdelningen av ansvaret mellan flera huvudmän när det gäller tolk i arbetslivet har lett till finansierings- och ansvarsproblem när det behövs tolk i situationer som inte är renodlade arbetsituationer. Många företag inleder i dag en anställning med en utbildningsperiod. Frågan uppstår då om utbildningsperioden är att betrakta som en anställning eller enbart som utbildning. Och även om man lyckas lösa vems ansvaret för tolk är, så medger inte regelverket hundra procentig täckning av behovet, vilket också är ett problem.

Kommunal vuxenutbildning – brist på resurser hindrar teckenspråkiga

Jag har erfarit att teckenspråkiga nekats tillträde till utbildning just på grund av kommunens bristande resurser. Några kommuner bekostar dock teckenspråkstolkare för elever i vuxenutbildning men kommunernas skilda ekonomiska förutsättningar gör att möjligheten till vuxenutbildning beror på var i landet den hörselskadade bor. I lagen (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever som trädde i kraft i april 2006 finns paragrafer om direkt respektive indirekt diskriminering som eventuell skulle kunna åberopas om någon teckenspråkig blir nekad utbildning på grund av bristande ekonomiska resurser.

Universitet och högskolor

Vid universitet och högskolor är såväl bristen på tolkar som ekonomiska resurser ett hinder. Studerande har fått ställa in sina planerade studier på högskolan, på grund av att tolk inte fanns att få enligt Högskoleverkets rapport om *Högskolestudier och funktionsbinder*. (HSV 2000:4). Jag instämmer i Högskoleverkets bedömning att detta, även om det är av liten omfattning, är allvarligt när det förekommer.

10.12.4 Barns behov av tolk*Framtida vuxna tolkanvändare*

Barn och ungdomar är våra framtida vuxna tolkanvändare. Deras förhållningssätt till tolkning och tolksituationer pekar på en framtida utveckling inom teckenspråkstolkningen. Deras förhållningssätt till tolkarna och deras självklara krav på tolkning och kvalitet, är troligen inte densamma som äldre teckenspråkiga som varit med sedan tolktjänstens uppbyggnad för drygt 40 år sedan och utvidgningen av vardagstolkningen 1991.

Det finns anledning att se närmare på hur väl barns behov av tolk blir tillgodosett. Jag vet att föräldrar har fört fram kritik mot att tolkcentralerna inte alltid kan möta barns behov av tolk, speciellt vad gäller fritidsaktiviteter.

Tydliga regler och rutiner saknas

Det finns inga tydliga regler och rutiner för hur man tillgodoser barns behov av tolk. Barn tycks inte ha samma rätt till egen tolk, det förekommer att man förväntar sig att barnets förälder ska tolka åt barnet. I vissa situationer kan det vara direkt olämpligt, exempelvis då föräldern medverkar vid samtal med kurator eller i kontakt med polismyndigheter och ärenden som rör om barnet far illa i sin familj. De senare exemplen faller inom vad som kallas myndighetsutövning och socialtjänstlagen.

När det gäller frågan om tolk för barn vid exempelvis myndighetsutövning finns en viss begränsning i förvaltningslagen, eftersom det är myndigheten som ska bedöma behovet av tolk. Huruvida barnet får sin rätt till tolk kan ses som en attitydfråga, efter-

som det är de yrkesverksamma som ska bedöma behovet. Här finns en risk för att man anser att föräldrarna kan utföra tolkuppdraget. Detta kan innebära en begränsad möjlighet för barnet att fritt kunna uttala sig.

Inom kontakttolkningen anses det olämpligt att barn tolkar för sina föräldrar vid t.ex. läkarbesök. På samma vis är det inte heller lämpligt att föräldrar tolkar åt sina egna teckenspråkiga barn, särskilt inte i ett känsligt ärende. Barns behov av och rättighet att bli hörda på sina egna villkor är många gånger svårt att tillgodose. Det har bland annat har att göra med att det är liten tillgång, och på de flesta orter ingen alls, på teckenspråkiga yrkesverksamma inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården m.fl.

När det gäller barns behov av tolkning på fritiden är det svårare att göra en generell bedömning, eftersom det finns en så stor variation av tänkbara aktiviteter. Det vanligaste och mest naturliga är att barn på sina egna villkor vill vara tillsammans med jämnåriga utan vuxnas medverkan. Samtidigt så har barn intresse att delta i olika organiserade verksamheter där vuxna eller äldre barn har en mer eller mindre uttalad ledarroll. I de fallen är det naturligt att kunna lösa kommunikationen på ett fungerande sätt. Behovet och förutsättningarna varierar mellan att t.ex. delta i simträning eller att vara med i en diskussionsklubb. Behovet av tolkning och tillgång till tolk kan skilja ganska väsentligt mellan olika fritidsaktiviteter.

I vilken mån ett barn självständigt utan vårdnadshavares sällskap går till sina fritidsaktiviteter, affären, genomför läkarbesök eller har kontakt med myndigheter etc. beror naturligtvis på barnets ålder och mognad. Yngre barn känner oftast större trygghet om föräldern följer med både som stöd men dessutom för att hjälpa till med kommunikationen. För äldre barn är det inte sällan tvärt om, de vill klara av sina egna angelägenheter och strävar efter en personlig integritet. Det ingår också som en naturlig del i mognadsprocessen att bli mera självständig.

Enlig barnkonventionen har barn rätt att bli hörda och uttrycka sin mening och som funktionshindrade har de rätt till ett fullvärdigt och aktivt liv.

Min bedömning är att det är angeläget att Socialstyrelsen även ser till barns behov av teckenspråkstolkning i det förslag till uppdrag jag redovisat ovan om att tydliggöra vad som ingår i vardags-tolkningsbegreppet

11 Statsbidraget till landstingens tolktjänst

I mitt uppdrag har ingått att pröva frågan om en ny fördelningsmodell för statsbidraget till tolktjänst för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade samt klargöra syftet med bidraget.

Bedömning:

Landstingens egenfinansiering av tolkverksamheten varierar kraftigt från landsting till landsting. Det visar min kartläggning av det riktade statsbidraget för tolktjänst som betalas ut till landstingen. Vissa landsting har en mycket låg andel egenfinansiering, vilket inte var motivet för att införa statsbidraget. Bidraget skulle ses som ett tillskott i landstingens totala budget och stimulera landstingen att utveckla sin tolkverksamhet. Avsikten var inte att bidraget skulle finansiera hela tolkverksamheten.

Landstingen redovisar att en förhållandevis hög andel tolkuppsdrag inte genomförs, vilket tyder på att bidraget fortfarande behövs. Det är viktigt att understryka det ursprungliga syftet med bidraget och att teckenspråkiga erbjuds tolk för vardagstolkning i den omfattning som efterfrågas.

Förslag:

- Det riktade statsbidraget för tolktjänst behålls och summan 75 miljoner kronor per år står fast.
- En ny fördelningsmodell av statsbidraget, som tar större hänsyn till de nuvarande faktiska kostnaderna för tolktjänsten, införs successivt.
- Statsbidraget och modellen för detta utvärderas efter fem år. Därefter prövas på nytt om bidraget ska finnas kvar och hur fördelningen i så fall ska se ut.

11.1 Tolktjänst i offentlig regi

I samband med utvidgningen av begreppet vardagstolkning (se kapitel 10) infördes ett statsbidrag som skulle kompensera landstingen för den merkostnad som följde.

11.1.1 Bakgrund

Tolktjänst i offentlig regi tillkom år 1968, då riksdagen beslutade att ställa medel till förfogande för en försöksverksamhet med tolktjänst för döva. Innan dess hade främst anhöriga till döva fungerat som tolkar. Även kyrkan genom sina teckenspråkskunniga präster och arbetsmarknadsmyndigheterna genom dess konsulenter för döva verkade som tolkar. Riksdagsbeslutet 1968 innebar att tolktjänsten knöts till landstingens hjälpmedelsverksamhet och ledde till att en organiserad tolkverksamhet successivt växte fram i landstingens regi. Denna finansierades genom en överenskommelse mellan staten och Landstingsförbundet om vissa ersättningar till sjukvårdshuvudmännen m.m. (prop. 1980/81:187, bilaga 2). Överenskommelsen innebar att sjukvårdshuvudmännen åtog sig att inom ramen för ersättningen för tillhandahållande av hjälpmedel till funktionshindrade (hjälpmedelsersättningen) bygga upp den samordnade tolktjänsten för döva och dövblinda m.fl. samt att svara för kostnaderna för denna. Från och med år 1991 ingår denna ersättning i den allmänna sjukvårdsersättningen till landstingen (prop. 1992/93:159). Att anlita tolk enligt hälso- och sjukvårdslagen är alltså kostnadsfritt för tolkanvändaren.

11.1.2 Införandet av ett riktat statsbidrag

För att påskynda och stimulera utvecklingen inom tolktjänsten föreslog regeringen i prop. 1992/93:159 ett riktat statsbidrag för merkostnaderna för den utökade vardagstolkningen eftersom kommuner och landsting inte bör åläggas nya uppgifter utan att de samtidigt får möjlighet att finansiera dessa på annat sätt än genom höjda skatter.

Samtidigt med beslutet om det riktade statsbidraget slog man fast att landstinget hade ansvar för att organisera, finansiera och tillhandahålla tolktjänst. Syftet med bidraget var enligt prop. 1992/93:159 ”att ge sjukvårdshuvudmännen möjligheter att fort-

sätta att utveckla tolktjänsten, så att den bättre svarar mot brukarnas behov.” Regeringen underströk också vikten av att Socialstyrelsen noga ska följa upp och utvärdera effekterna och bedöma ”i vad mån döva m.fl. får den avsedda tillgången till tolk”.

Beräkningar som legat till grund för storleken på statsbidraget

Beräkningarna för storleken av det riktade statsbidraget byggde på ett antal antaganden. 1989 års Handikapputrednings kartläggning av antalet tolkar som utförde vardagstolkning år 1991 (SOU 1991:97 s. 76) visade att det fanns cirka 175 teckenspråks- och dövblindtolkar. Dessa var antingen anställda på heltid eller deltid av landstingen eller timanställda.

Vid samma tidpunkt uppskattade man att antalet tolkanvändare uppgick till cirka 5 000 och att detta antal skulle öka till cirka 10 000 till följd av att begreppet vardagstolkning utvidgades och möjligheterna att få tolk ökade. Tolkuppdragen låg vid denna tidpunkt på cirka 47 000 uppdrag per år.

Den dåvarande relationen mellan tolk och tolkanvändare beräknades till cirka 1 tolk per 30 tolkanvändare vilket Handikapputredningen ansåg vara alltför lågt. Utredningen satte därför även upp målet att tillgången till tolk skulle vara 1 tolk per 12 tolkanvändare, dvs. 3 tim/vecka och person respektive 8 tim/vecka för personer med dövblindhet (s. 80–81). Måttet omfattade såväl vardagstolkning som tolk i arbetslivet och inom utbildningen. För att uppnå detta mål behövdes ett ökat antal tolkar och därmed en ökad utbildning av tolkar. Målet skulle uppnås i etapper. Man räknade med att tolktätheten skulle öka till 1 tolk per 25 tolkanvändare efter 5 år, och efter 10 år 1 tolk per 17 tolkanvändare. När målet 1 tolk per 12 tolkanvändare skulle uppnås satte man ingen tidsangivelse på. På sikt räknade man med att det skulle behövas cirka 1 000 tolkar totalt sett för vardagstolkning, tolkning i arbetslivet och i samhällslivet i övrigt.

För att möta den förväntade ökningen av behoven som den utvidgade vardagstolkningen skulle leda till lade därför Handikapputredningen ett förslag om utökad antal utbildningsplatser vid tolkutbildningarna, vilket skulle innebära ett tillskott på 220 tolkar under en femårsperiod. Utredningens bedömning var att landstingen behövde denna kapacitetsökning för att kunna erbjuda en god tolktjänst. Merkostnaderna för denna service- och kapacitets-

ökning mätt i antal tolkar beräknades till 75 miljoner kronor. Beloppet baserades på den förväntade kapacitetsökningen och antalet tolkar som behövdes för att möta ökningen. Under de första fem åren utbetalades statsbidraget successivt, första året 1994 erhöll landstingen 15 miljoner kronor, därefter ökade beloppet med 15 miljoner kronor per år till 75 miljoner kronor år 1998. Därefter har 75 miljoner kronor årligen utbetalats. (SOU 1991:97, s. 87).

Ersättningen för merkostnaden som uppstod vid utvidgningen av vardagstolkning förutsatte att landstingen i sin praktiska verksamhet skulle ge vardagstolkning en sådan innebörd att döva m.fl. grupper verkligen kunde få sina grundläggande behov av tolktjänst tillgodosedda (prop. 1992/93 s. 157).

Förväntad ökning av tolkanvändare och tolkuppdrag

Handikapputredningens två antaganden som låg bakom införandet av statsbidraget var att antalet tolkanvändare och antalet tolkuppdrag skulle öka framöver till följd av det utvidgade vardagstolkningsbegreppet.

År 1973 uppgick antalet utförda tolkuppdrag till drygt 6 500. År 1989 hade antalet genomförda uppdrag ökat till 47 000 (SOU 1991:97 s. 73). Handikapputredningen konstaterar att utvecklingen av tolkverksamheten under perioden 1973 till 1989 inneburit en ökad efterfrågan, samtidigt som utredningen noterar att denna efterfrågan inte kunnat tillgodoses.

Andelen tolkuppdrag av de 47 000 uppdrag som utfördes år 1989 som föll inom vardagstolkningen beräknades till ca 75 procent (ibid. s. 48). Utvidgningen av vardagstolkningen skulle leda till en ökning av antalet uppdrag, men man räknade även med att tolkuppdragen inom samtliga områden skulle öka.

Det faktiska antalet beställda uppdrag samma år uppgick till 52 000 (ibid.). De 5 000 uppdrag som inte genomfördes ansåg man berodde på tolkbrist. Detta var enligt Handikapputredningen ett mått som inte avspeglade det faktiska behovet och inte heller kunde ses som ett faktiskt mått på tolkbrist. Handikapputredningen lämnar två skäl till detta. Det första skälet är att det har visat sig att tolkbehövande avstår från att beställa tolk när de är medvetna om svårigheterna att få tolk. Det andra skälet som anges är ett dolt behov hos dem som inte är medvetna om tolktjänstens

betydelse att bryta den personliga isolering som många lever i (ibid.).

Handikapputredningen beräknade också att antalet tolkuppdrag skulle öka genom utvidgningen av vardagstolkningen. Någon exakt summa angav man inte utan antagandet grundade sig på målsättningen om antalet tolkar per tolkanvändare och tolktimmar per vecka (jfr ovan).

Socialstyrelsens uppföljning av landstingens tolktjänstverksamhet

Socialstyrelsen har genomfört ett antal uppföljningar av landstingens tolktjänstverksamhet sedan handikappreformen. Den senaste rapporten gällde verksamheten år 2000. Därefter har det inte genomförts någon uppföljning.

Enligt uppföljningarna från åren 1998 till 2000 ökade antalet utförda tolktjänstuppdrag från 57 178 uppdrag 1998 till 63 191 uppdrag år 2000. Antalet beställda uppdrag ökade under samma period från 73 439 till 77 270. Sedan år 1989 då Socialstyrelsen genomförde sin första mätning har antalet uppdrag ökat med 24 200, eller en genomsnittlig ökning med 2 200 uppdrag per år.

11.1.3 Dagsläget

Tolkuppdragens ökning från 2001 till 2005

För att få en uppfattning om utvecklingen av tolkuppdragen sedan Socialstyrelsens sista uppföljning har jag sammanställt information om antalet beställda uppdrag och antalet utförda uppdrag under åren 2001–2005 (tabell 11.1). Uppgifterna har inhämtats från samtliga tolkcentraler och gäller endast uppdrag inom vardagstolkningen och omfattar döva, vuxendöva och dövblinda.

Tabell 11.1: Antalet beställda uppdrag samt antalet utförda uppdrag 2001–2005

Samtliga tolkcentraler År	Summa beställda	summa utförda	summa ej utförda	skillnad be- ställda/ utförda upp- drag	Andel ej utförda%
2001	76 131	56 038	9 847	20 093	26,4
2002	78 100	57 319	10 505	20 781	26,6
2003	78 097	58 164	10 301	19 933	25,5
2004	83 956	66 768	9 559	17 188	20,05
2005	84 876	68 344	9 431	16 532	19,5

Källa: Tolkcentralernas redovisning

Under de fem åren har antalet beställda uppdrag ökat med drygt 8 700. Samtidigt har antalet utförda uppdrag ökat med drygt 12 000. Skillnaden mellan utförda och beställda uppdrag minskade från år 2001 med knappt 6 procentenheter från 26,4 till 19,5 år 2005. Fler beställda uppdrag blir genomförda. Vi har här inte tagit hänsyn till s.k. avbokade/annullerade beställningar.

För en utförligare redovisning av antalet tolkbeställningar, antal genomförda tolkningar, antal tolkanvändare samt kostnader fördelade på län för år 2005, se tabell bilaga 4.

Trots minskningen av utförda uppdrag kunde inte ett av fem beställda uppdrag effektueras år 2005. Orsakerna kan bl.a. vara tolkbrist vid hög efterfrågan, eller uppdrag på sena tider m.m. Vad sammanställningen tyvärr inte ger information om är vilka uppdrag som inte utförs – om det är en viss typ av uppdrag eller uppdrag vid vissa tidpunkter.

Troligen är det också så att tolkuppdragen har blivit mer omfattande och antalet tolkade timmar per person så att ett uppdrag tar mer tid i anspråk än 1989. Exempelvis redogörs i en rapport från Stockholms läns landsting från 2002 att andelen ”långa” tolkuppdrag ökat kontinuerligt sedan 2001 från 26,8 procent till 33,8 procent år 2003 (Stockholms läns landsting 2002). Uppdrag som räknas som långa omfattar tolkning under mer än en timme. Vid sådana uppdrag krävs två tolkar.

Samma rapport pekar på bristsituationen när det gäller tolkning på kvällstid, exempelvis vid föräldramöten. Under år 2002 uppgick bristandelen för denna kategori till strax över 11 procent av ca 1 330 ej utförda beställningar. För kategorin utbildning som faller

under vardagstolkningen och oftast utförs på kvällstid var bristandelen närmare 13 procent.

Jag har även sett år att tolkning inom bl.a. högskola och arbetsliv ökat mycket. Siffror för tolkning inom högskolan redovisas under avsnittet Tolkar i utbildning.

Utvecklingen av antalet tolkanvändare

År 1989 uppskattade handikapputredningen antalet tolkanvändare till cirka 5 000 och att det skulle öka till 10 000. Det har alltså skett en viss ökning. Enligt Socialstyrelsens uppföljningar fanns år 1998 omkring 6 700 tolkanvändare och i uppföljningen år 2000 7 300 tolkanvändare. År 2005 fanns enligt min enkät 5 312 registrerade tolkanvändare vid landets olika tolkcentraler. Även om samtliga siffror visar en viss ökning är det alltså en stor skillnad mellan utredningens insamlade uppgifter för år 2005 och Socialstyrelsens uppgifter för år 1998 och 2000 som även samtliga samlats in från tolkcentralerna.

Det är känt att antalet tolkanvändare som registrerats vid tolkcentralerna knappast täcker in alla de som egentligen har behov eller är beroende av tolk. I den tidigare nämnda rapporten från Stockholms läns landsting (2002) pekar man på att det statistiskt sett borde finnas 2000 barndomsdöva i Stockholms läns landsting, men endast 993 personer utnyttjade tolktjänsten under 2002. Av de förväntade 200 dövblinda utnyttjade endast 51 personer tolk under samma år.

Flera myndigheter efterfrågar samma tolkar

Landstingen är skyldiga att erbjuda personer som är döva, dövblinda, vuxendöva eller hörselskadade tolktjänst för vardagstolkning. Vardagstolkning som tillhandahålls för personer folkbokförda i annat landsting debiteras respektive hemlandsting. Vissa tolkcentraler förmedlar härutöver även tjänster till andra som t.ex. åt rättsväsendet, skolor, universitet och andra landsting. Örebro läns landstings tolkcentral har till exempel kontrakt med riksgymnasierna och Örebro Universitet och kan svara upp på tolkbeställningar gjorda av olika myndigheter och personer som reser till länet

i olika ärenden. Detta sker efter överenskommelse med respektive myndighet.

Det är landstingets tolkar som utför uppdragen. Ett problem med detta kan vara att man tidigt ”bokar” upp tolkar för uppdrag inom exempelvis högskolan, vilket kan leda till att det uppstår en brist av tolkar för uppdrag som faller inom vardagstolkningen. Detta kan vara en möjlig orsak till att uppdrag inte blivit genomförda. Att landstingen även säljer tolktjänster till andra myndigheter kan det medföra att de kan ha fler tolkar anställda samt även på ett mer rationellt sätt utnyttja dem.

Antal tolkar i landstingen enligt vår kartläggning

Ett ökat antal uppdrag kräver ett ökat antal tolkar. Tillgång till tolk beror i huvudsak på två faktorer, att ett tillräckligt antal tolkar finns att tillgå och att medel för tolkverksamhet anvisas i en omfattning som svarar mot de behov tolktjänsten ska tillgodose.

Då det gäller att bedöma och beräkna behovet av tolk är detta inte helt okomplicerat. Detta är en tendens om gäller många områden. Orsakerna är flera, men det visar sig att då tillgången till tolk utökas ökar också efterfrågan.

År 2005 fanns det totalt 187 personer anställda på 181 tjänster som teckenspråks/dövblindtolkar, 12 personer var anställda som enbart teckenspråkstolkar och 2 personer var anställda som enbart dövblindtolkar. Utöver dessa fanns 48,5 vuxendövtolkar fördelade på 45 tjänster. En tabell med redovisning per län finns i bilaga X.

Flest tolkar hade Stockholms läns landsting, Örebro län, Region Skåne samt Västra Götalandsregionen.

Tillgången till tolk 2005

Den brist på tillgången till tolk som 1989 års handikapputredning redovisade 1991 står sig även i dag. Skälen härtill är flera. Ett skäl är att begreppet vardagstolkning utvidgats till att även omfatta tolktjänst vid fritidsaktiviteter, rekreation och i föreningslivet samt tolktjänst i arbetslivet. Ett annat skäl är att tolk används mer och mer i samband med studier och utbildning. Ett tredje skäl är att föräldrar till barn beroende av teckenspråk för sin kommunikation

efterfrågar tolk dels för egen del, dels för sina barn i samband med att barnen deltar i olika slag av fritidsaktiviteter.

I samtal som jag och sekretariatet fört med blivande tolkar, tolkar och ansvariga för tolktjänsten har ibland framförts att det inte längre finns någon brist på tolkar med hänvisning till att det finns allt färre tolktjänster att söka. Hänvisningen som anförs ger anledning att fundera kring om den brist som de facto föreligger, är en brist på tolktjänster eller en brist på ekonomiska medel. Nyutbildade tolkar går dessutom arbetslösa enligt uppgifter från Sveriges teckenspråkstolkars förenings tidning.

Frilansande tolkar

Utöver de anställda tolkarna anlitar landstingen frilansande tolkar eller privata tolkförmedlingar för att kunna täcka behoven. Samtliga landsting har avtal med en eller flera tolkar/tolkförmedlingar. I Stockholm har man avtal med ett stort antal frilansande tolkar och även med tolkförmedlingar. Flera landsting har avtal med samma tolkförmedling, så har till exempel Kronobergs län, Landstinget i Kalmar och Landstinget Dalarna avtal med Stockholmstolkarna – som också anlitas flitigt av Stockholms läns landsting.

Den av Handikapputredningen förväntade ökningen av anställda tolkar vid landstingen har inte infriats. Men detta innebär inte att antalet tolkar minskat eller stagnerat utan det har skett en förändring till att anlita frilansande tolkar eller privata tolkförmedlingar.

11.2 Nuvarande modell för statsbidraget

Anslaget disponeras av Socialstyrelsen som fördelar statsbidraget till landsting och landstingsfri kommun på grundval av antalet invånare i respektive landsting/landstingsfri kommun den 31 december året före bidragsåret. Bidraget betalas ut per kvartal i efterskott.

Statsbidraget är öronmärkt för sitt ändamål, med syfte att stimulera till att utveckla tolktjänsten så att teckenspråkiga ”kan få sina grundläggande behov av tolktjänst tillgodosedda” (prop. 1992/93: 159) och ska ses som ett tillskott i landstingets totala budget, men inte utgöra en totalfinansiering av verksamheten.

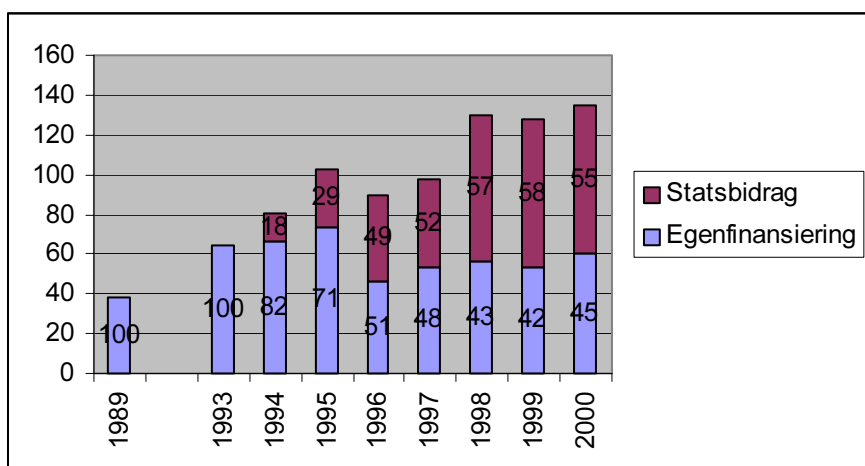
11.2.1 Behoven ska styra fördelningen

Enligt Riksrevisionsverkets rapport *Stimulera eller finansiera – En granskning av statsbidraget till tolktjänst för döva, dövblinda och hörselskadade*, RRV 2002:16, var grundprincipen för fördelningen av statsbidraget att behoven skulle vara styrande. Då det saknades uppgifter om fördelningen av antalet personer som var döva, hörselskadade och dövblinda per landsting fick befolkningsstorleken och antagandet att behoven var jämnt fördelade i befolkningen ligga till grund. En ändring gjordes i reglerna efter ett år (1995) för Örebro läns landsting då antalet teckenspråkiga uppskattades vara betydligt större där än i övriga landsting. Örebro får därmed ett bidrag som är 80 procent högre per invånare. Detta innebär att de övriga landstingen fick en minskning på drygt 2 procent vardera.

11.2.2 Statsbidraget och landstingens kostnader

Statsbidragets andel av totalkostnaderna har ökat över åren. I figur 1 visas hur stor andel av samtliga landstings totalkostnad för tolktjänsten som har finansierats genom statsbidraget från 1989 till 2005. Redovisningen bygger dels på siffror från Socialstyrelsens uppföljningar samt från sekretariatets egen enkät till landstingen för åren 2001–2005.

Figur 11.1: Finansieringens utveckling för vardagstolkning åren 1989–2000

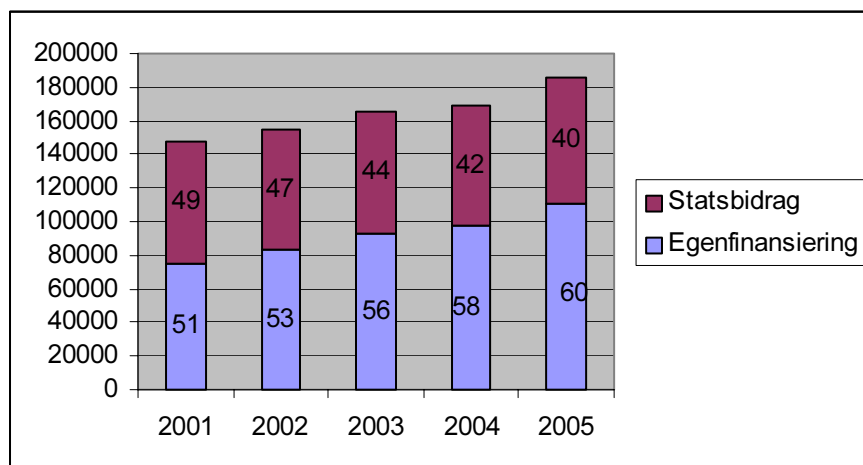
Källa: År 1989–2000 RRV 2002:16, bygger på Socialstyrelsens uppföljningar. Siffrorna inom staplarna anger procent

Från att ha haft en totalkostnad på ca 60 miljoner kr år 1993 ökade landstingets egenfinansiering något fram till år 1995 men från och med år 1996 sjönk egenfinansieringen till under 60 miljoner kr. Det första året låg statsbidragets andel på 18 procent. Mellan åren 1995 och 1996 steg statsbidragets andel av totalkostnaden markant från 29 procent till 49 procent för att sista året i femårsperioden ligga på 57 procent. Enligt RRV 2002 anger landstingen att den markanta minskningen av egenfinansieringen mellan 1995 och 1996 berodde på den då rådande tolkbristen, vilket ledde till att statsbidraget inte kunde förbrukas som förväntat (RRV s. 26).

Efter 1999 då 75 miljoner kronor utgick per år i statsbidrag ligger statsbidragets andel stadigt över 40 procent av totalkostnaden men en minskning sker från år 1999 till år 2000.

Utvecklingen efter år 2000

Figur 11.2: Finansieringens utveckling för vardagstolkning åren 2001–2005

Källa: År 2001–2005 utredningens enkät Siffrorna inom staplarna anger procent

Siffrorna i figur 2 är hämtade från min enkät till tolkcentralerna. Landstinget i Halland har inte redovisat några uppgifter för åren 2001–2004, vilket gör att jämförelsen mellan åren är något missvisande.

Det har skett en positiv utveckling av egenfinansieringens andel av totalkostnaderna. Denna har ökat med 9 procentenheter från 51 procent år 2001 till 2005 och ligger år 2005 på 60 procent. Totalkostnaderna har stigit från 148 miljoner kronor till närmare 186 miljoner kronor under samma period. Tolkcentralernas uppgifter om egenfinansieringen och statsbidraget för varje år redovisas i bilaga 4.

Stora variationer mellan landsting

Mellan de olika landstingen varierar dessutom statsbidragets andel stort. Se tabell 11.2 nedan. Det finns stora skillnader mellan landstingen, och även skillnader i utvecklingen över tid för respektive landsting.

För majoriteten av landstingen har statsbidragets andel av totalkostnaderna minskat från år 2001 till år 2005, Undantagen är Landstinget i Kronoberg, Värmland samt Norrbottens läns lands-

ting där andelen ökat. Störst minskning har Region Skåne från 65 procent till 50 procent.

Tabell 11.2: Statsbidragets andel av landstingens totala kostnader för vardagstolkningen 2001–2005 för respektive landsting.

Sjukvårdshuvudman	Andel (%) år 2001	Andel (%) år 2002	Andel (%) år 2003	Andel (%) år 2004	Andel (%) år 2005
Stockholms läns landsting	45	37,20	36,20	35,90	32,5
Landstinget i Uppsala län	47	41	41	35	36
Landstinget Sörmland	48	47	47	45	35
Landstinget i Östergötland	53,62	55,86	52,53	51,39	49,5
Landstinget i Jönköpings län	58	54	51	49	48
Landstinget Kronoberg	62	75	74	73	
Landstinget i Kalmar län	80	68	70	71	73
Gotlands kommun					34,5
Landstinget Blekinge	57	55	50	47	44
Region Skåne	65	61	58	57	49,6
Landstinget Halland (N)	-	-	-	-	48,7
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	48	49,10	42,50	41	38,4
Landstinget i Värmland (S)	68,30	72,80	75,30	70,50	71,16
Örebro läns landsting (T)	30,60	28,60	27,80	27,10	26,3
Landstinget i Västmanland (U)	-	-	53	52	51,4
Landstinget Dalarna (W)	31	35	30	30	26
Landstinget Gävleborg (X)	60	56	55	54	52
Landstinget Västernorrland (Y)	38	38	35	29	33
Jämtlands läns landsting (Z)	-	-	-	-	41
Västerbottens läns landsting (AC)	38,38	37,25	26,45	28,47	27,4
Norrbottnens läns landsting (BD)	48	48	54	47	53,6

Källa. Tolkcentralernas redovisning till utredningen.

I vissa landsting har statsbidraget under perioden 2001–2005 finansierat kring 70 procent av totalkostnaden, medan den endast legat kring 30 procent i Dalarna, Västerbottens och Örebro läns landsting. När det gäller Örebro ska man dessutom komma ihåg att Örebro har haft ett högre statsbidragsbelopp än övriga landsting. I några landsting har statsbidraget endast täckt en tredjedel eller mindre av egenfinansieringen. I förhållande till fördelningen av

tolkanvändare i de olika landstingen visar det sig dessutom att i ett par av de landsting med en mycket hög andel tolkanvändare har bidraget inte legat i paritet med den genomsnittliga täckningsandelen på 40 procent, exempelvis i Västra Götaland, Örebro läns landsting och Västerbotten.

I de landsting där statsbidraget täckt mer än 40 procent av totalkostnaden har bidraget knappast fungerat som det ursprungligen var tänkt, en kompensation för de ökade merkostnaderna och som en stimulans för att utveckla verksamheten.

Riksrevisionsverkets utredning

Även Riksrevisionsverket (RRV) har på regeringens uppdrag utrett statsbidraget. I rapporten *Stimulera eller finansiera. En granskning av statsbidraget till tolktjänst för döva, dövblinda och hörselskadade* (RRV 2002:16) uppmärksammar RRV följande:

- att graden av egenfinansiering varierar mellan landstingen. Vid en jämförelse mellan landstingen 2001 framgick att egenfinansieringen varierade mellan 17 och 65 procent av de totala anvisade medlen och att enskilda landsting fortfarande har en egenfinansiering långt under den nivå de hade innan bidraget infördes.
- att det råder osäkerhet om vilka kostnader statsbidraget är avsett att kompensera för och
- att statsbidragets träffsäkerhet är begränsad.

RRV påpekar även att vardagstolkningen ökar i volym, att behovet av tolktjänst inte är känt och därför svåräskat och att det fortfarande råder tolkbrist i vissa landsting (ibid. s. 7ff). Den grundfråga som rapporten tar upp men inte besvarar är om syftet med statsbidraget ska vara att stimulera utvecklingen av tolktjänsten eller om syftet ska vara att bidra till landstingens finansiering av denna.

11.3 Min bedömning

Trots fler tolkar kvarstår bristen

Totalt sett har antalet tolkar ökat. Men det råder likväl brist på tolkar. De medel som landstinget anvisar för vardagstolkning räcker dessutom inte till för att tillgodose behoven. Det statsbidrag som finns har kommit att uppfattas som ett stimulansbidrag och inte som ett riktat statsbidrag avsett att täcka de merkostnader som uppstod till följd av att begreppet vardagstolkning utvidgades. Landstingen skulle genom statsbidraget stimuleras till att bl.a. nyanställa teckenspråkstolkare för att möta behovet. Men utvecklingen har inte gått i riktning mot ett högre antal anställda tolkar vid landstingen. Snarare är det så att antalet anställda tolkar minskar och att landstingen i allt högre grad anlitar frilansande tolkar eller lägger ut uppdragen på entreprenad. Om de tolkar som utför teckenspråkstolkuppdrag är anställda av landstingen eller om de köps in från en enskild firma alternativt frilansande tolk vill jag i detta sammanhang inte ha någon uppfattning om så länge som tolkcentralerna tar sitt ansvar och möter de faktiska behov som teckenspråkiga har. Mina uppgifter pekar på att så inte sker.

Antalet tolkuppdrag har inte ökat som förväntat

Tabell 11.1 visar också att den av Handikapputredningen förväntade ökningen av tolkuppdrag inte tycks ha infriats. Det sammanlagda antalet uppdrag inom vardagstolkningen för teckenspråk och dövblindtolkning uppgick år 2005 till cirka 85 000 per år – en ökning från 49 000 med 36 000 uppdrag.

Om målsättningen med tolktjänsten som den formulerades av Handikapputredningen (SOU 1991:97, s. 80) genomförts borde antalet uppdrag ligga kring minst 150 000 per år.

Ett möjligt skäl till att ökningen inte varit större kan vara att kännedomen hos döva om tolkcentralernas prioritering av uppdrag har resulterat i att man inte anser det lönt att söka tolk för exempelvis fritidsaktiviteter. Känner man till problemen med att skaffa tolk på kvällstid kanske man väljer att inte delta i aktiviteterna. Som tolkanvändare är man med stor sannolikhet också medveten om att varken de ekonomiska eller personella resurserna vid tolkcentralerna räcker till för alla förfrågningar.

Troligen är det också så att tolkuppdragen har blivit mer omfattande – antalet tolkade timmar har säkerligen ökat betydligt mer – ett uppdrag tar mer tid i anspråk än 1989. Exempelvis redogörs i rapporten från Stockholms läns landsting (2002) att andelen

”långa” tolkkuppdrag ökat kontinuerligt sedan 2001 från 26,8 procent till 33,8 procent år 2003. Uppdrag som räknas som långa omfattar tolkning under mer än en timme. Vid sådana uppdrag krävs två tolkar.

Antalet tolkanvändare mindre än förväntat

Den enkätundersökning som jag låtit genomföra visade att antalet tolkanvändare år 2005 uppgick till 5 312. I de tidigare uppföljningarna från Socialstyrelsen redovisades drygt 7 000 tolkanvändare år 2000.

Vari skillnaden ligger mellan vår enkät om tolkanvändare m.m. och socialstyrelsen uppföljningar är svårt att utröna. Det kan finnas brister i tolkcentralernas redovisningar, och det kan ha uppstått missförstånd i samband med att man lämnade uppgifterna. Trots detta har inte ökningen av tolkanvändare varit så stor som Handikapputredningen 1989 beräknade att den skulle vara.

Försäljning av tolktjänster har både för- och nackdelar

Tolkcentralerna tillhandahåller även tolkar för andra uppdrag än vardagstolkningen. Trots att antalet tolkar är konstant underdimensionerat – vilket leder till att alla uppdrag inte kan utföras – så finns det tolkcentraler som säljer tjänster till universitet m.m. Det är oklart hur pass omfattande denna verksamhet är och vilka konsekvenser den får, men om man tvingas ”neka” en landstingsboende vardagstolkning enligt lagen på grund av att alla tolkar är upptagna med annan tolkning, exempelvis tolkning på universitet och högskolor, så är det förödande. Om däremot försäljningen av tolktjänster gör att man kan ha flera tolkar anställda och på ett mera rationellt sätt nyttja dessa så att det ger ökade möjligheter att få tillgång till vardagstolkning så, kan det vara ett förnuftigt tillvägagångssätt sätt organisera tolkcentralen så. Jag vill poängtera att hur tolkcentralerna prioriterar vardagstolkningen i förhållande till uppdragstolkningen behöver belysas framöver.

Som visats i figur 11.1 och 11.2 tycks det grundläggande syftet med statsbidraget som ett riktat statsbidrag för att täcka merkostnaderna för den utvidgade vardagstolkningen ha förfelats. I stället

har det använts mer och mer för att finansiera landstingens grundläggande kostnad.

Det nya innehållet i begreppet vardagstolkning förväntades ge ett ökat åtagande och därmed ökade kostnader för landstingen, som därför fick ett extra statsbidrag om totalt 75 miljoner kr. De målsättningar som följde av Handikapputredningens bedömningar har inte infriats, eftersom en förväntade ökningen av såväl tolkar som tolkanvändare ännu inte har visat sig.

Det mest påfallande är att den genomsnittlige tolkanvändaren i landet får vardagstolkning endast cirka en gång per månad enligt mina överslagsberäkningar baserade på de uppgifter som jag fått från tolkcentralerna (bilaga 4). Enligt den ursprungliga målsättningen skulle varje tolkanvändare ha tillgång till tolk tre timmar per vecka. Visserligen inkluderas här även tolkning i utbildnings-sammanhang och i arbetslivet men skillnaden är påtaglig. Jag bedömer det som helt otillfredsställande att det fortfarande är cirka en femtedel av alla beställda tolkuppdragen som inte blir utförda.

Min bedömning är att statsbidraget inte gett avsedd effekt. Insikten om hur det nya begreppet vardagstolkning ska tillämpas har inte slagit igenom. Den samlade bilden är att det saknas kunskaper om teckenspråkiga behov och livssituationer. Denna kunskap finns hos vissa personer på olika positioner i samhället men tendensen är att frågor som rör teckenspråkiga allt mer marginaliseras och fragmentiseras, mycket som en effekt av ökade antal pensionsavgångar bland de aktuella personalkategorierna.

Därför bör statsbidraget behållas

Möjligheten att helt ta bort det riktade statsbidraget och istället lägga in de 75 miljoner kronorna i det allmänna bidraget anser jag är för tidigt att göra. Diskrepansen mellan utförda tolkuppdrag och beställda tolkuppdrag visar på att det behövs ett fortsatt bidrag med syfte att stimulera landstingen att bygga ut tolktjänsten i riktning mot Handikapputredningens uppsatta mål om 1 tolk per 12 tolkanvändare och 3 timmar tolkning/vecka samt 8 timmar dövblindtolkning per vecka.

Landstingens sammanlagda genomsnittliga egenfinansiering av tolkkostnaderna har ökat från och med år 1996 och ligger nu på 40 procent. Detta är en positiv utveckling, men samtidigt varierar egenfinansieringen kraftigt från landsting till landsting. Det visar

vår kartläggning av det riktade statsbidrag för tolktjänst som betalas ut till landstingen. Ett antal landsting har en mycket låg andel egenfinansiering, vilket inte var motivet för införandet av statsbidraget. Min redovisning av det faktum att en förhållandevis hög andel tolkuppdrag inte genomförs tyder på att bidraget behövs. Samtidigt måste man understryka att det ursprungliga syftet med bidraget var att det skulle vara ett stimulansbidrag för att utveckla tolktjänsten.

Då det gäller det riktade statsbidraget föreslår jag att det bidraget om 75 miljoner kronor tillsvidare behålls och har samma syfte som det ursprungligen hade, dvs. att stärka landstingens förutsättningar att bygga ut tolkverksamheten.

Ny och rättvisare fördelningsmodell som införs successivt

Min bedömning är att statsbidraget i fortsättningen ska ta bättre hänsyn till det faktiska behovet av teckenspråkstolkning som finns i respektive landsting. Därför föreslår jag att det successivt införs en ny och mera rättvis fördelningsmodell av statsbidraget, som tar större hänsyn till de nuvarande faktiska kostnaderna för tolktjänsten. Statsbidraget och modellen för detta bör efter några år utvärderas som en slags "kontrollstation" för att säkerställa att det sker önskvärd utveckling och att effekterna kan redovisas utifrån de ursprungliga intentionerna som angavs i samband med att det nya vardagstolkningsbegreppet och statsbidraget infördes. I samband därmed prövas frågan på nytt om detta riktade statsbidrag ska finnas kvar och i så fall hur fördelningen ska se ut.

På sikt bedömer jag att det är rimligt att detta riktade statsbidrag kommer att överföras till att ingå i det generella statsbidraget som lämnas till sjukvårdshuvudmännen.

11.4 Mitt förslag

En ny fördelning

En fördelning bör enligt min mening i första hand ta hänsyn till hur hög den faktiska andelen av tolkanvändare är i respektive landsting och landstingens kostnader för tolktjänsten.

Jag har därför tagit fasta på hur stor andel av totalkostnaden som statsbidraget har täckt under de senaste fem år. Uppgifterna kom-

mer från tolkcentralerna. Den andel av tolkcentralernas kostnader för vardagstolkning som statsbidraget har täckt har varierat mellan 25 och 26 procent upp till över 70 procent. I genomsnitt för samtliga landsting har statsbidragets andel varit 40 procent av de samlade redovisade totalkostnaderna för vardagstolkningen.

Varje landsting får 40 procent av sina totalkostnader 2005

I mina överläggningar med Socialstyrelsen och Sveriges kommuner och landsting har jag tagit som utgångspunkt 2005 års redovisade totalkostnader, de samlade totalkostnaderna för hela landet och statsbidragets genomsnittliga andel av dessa kostnader, dvs. 40 procent. Jag föreslår därför en fördelning som bygger på att respektive landsting får den andel av statsbidraget som motsvarade 40 procent av deras till oss redovisade totalkostnader för år 2005.

Summan 75 miljoner kronor ligger fast och under de kommande fem åren får varje landsting den procentuella andelen av statsbidraget enligt tabellen nedan.

Ny prövning efter fem år

Efter fem år bör en ny prövning av statsbidraget ske där man på nytt tar ställning till behovet av ett fortsatt riktat stöd och ser över fördelningen av statsbidraget. Detta förutsätter att Socialstyrelsen följer upp tolktjänsten och analyserar behoven. Hur ofta en sådan uppföljning och avstämning bör ske tar jag inte ställning till.

Förändringen införs stegvis under tre år

Med tanke på att det är förhållandevis stora förändringar för en del landsting (framför allt för dem som får ett minskat statsbidrag) bör den föreslagna förändringen av statsbidragsfördelningen införas stegvis under en treårsperiod. Ett abrupt införande av en ny fördelning kan få icke önskvärda konsekvenser i landstingen.

Första året genomförs därför förändringen med 33 procent, året därefter med ytterligare 33 procent för att under år tre genomförs fullt ut. För år ett fördelas alltså 67 procent av bidraget enligt den gamla fördelningen som bygger på antalet invånare i landstinget och 33 procent enligt den nya modellen. År två fördelas 33 procent

av bidraget enligt den gamla modellen och 67 procent enligt den nya. Tredje året fördelas allt enligt nya modellen.

Tabell 11.3 Redovisad totalkostnaden för tolkcentralerna år 2005, andelen statsbidrag av totalkostnaderna, de föreslagna andelarna av statsbidraget fem år framöver samt skillnaden mellan 2005 års belopp av statsbidraget och det nya beloppet baserad enligt modellen. Antal tolkanvändare registrerade på tolkcentralerna anges också.

Sjukvårdshuvudman	Egen- finans- iering (Kkr) 2005	Särskilt stats- bidrag (Kkr) 2005	Total kostnad 2005	Stats- bidragets del av den totala kostnaden år 2005 (%)	Nytt belopp- baserat på riksgenom- snittet 40 procent	Beloppet omräknat till andel av stats- bidraget	Skillnad i Kkr för- hållande till nuvarande bidrag	Tolk- användare folk- bokförda i landstinget år 2005
Stockholms läns landsting	31 400	15 042	46 442	32,5	18 577	24,99	3 535	1 201
Landstinget i Uppsala län	4 285	2 430	6 715	36	2 686	3,61	256	165
Landstinget Sörmland	3 965	2 097	6 062	35	2 425	3,26	328	65
Landstinget i Östergötland	3 404	3 341	6 745	49,5	2 698	3,63	-643	108
Landstinget i Jönköpings län	2 800	2 700	5 500	48	2 200	2,96	-500	145
Landstinget Kronoberg	635	1 900*	2 535	*	1 014	1,36	-886	33
Landstinget i Kalmar län	703	1 883	2 586	73	1 034	1,39	-849	37
Gotlands kommun	1 363	463	1 826	34,5	730	0,98	267	17
Landstinget Blekinge	1 557	1 207	2 764	44	1 106	1,49	-101	31
Region Skåne	5 291	9 323	14 614	49,6	5 846	7,86	-3 477	690
Landstinget Halland	1 698	2 279	3 977	48,7	1 591	2,14	-688	75
Västra Götalandsregionen	19 596	12 223	31 819	38,4	12 728	17,12	505	981
Landstinget i Värmland	890	2 196	3 086	71,16	1 234	1,66	-962	56
Örebro läns landsting	11 070	3 960	15 030	26,3	6 012	8,09	2 052	868
Landstinget i Västmanland	1 870	2 100	3 970	51,4	1 588	2,14	-512	95
Landstinget Dalarna	5 979	2 217	8 196	26	3 278	4,41	1 061	143
Landstinget Gävleborg	2 054	2 222	4 276	52	1 710	2,30	-512	88
Landstinget Västernorrland	3 900	1 961	5 861	33	2 344	3,15	383	252
Jämtlands läns landsting	1 500	1 040	2 540	41	1 016	1,37	-24	32
Västerbottens läns lands- ting	5 466	2 063	7 529	27,4	3 012	4,05	949	173
Norrbottnens läns landsting	1 751	2 028	3 779	53,6	1 512	2,03	-516	57
Summa	111 177	74 675*	185 852	40,2**	74341	100,00	-334	5 312

* Den redovisade summan är lägre än statsbidraget.

** 40,2 procent är statsbidragets genomsnittliga andel av tolkcentralernas redovisade totalkostnader.

Den nya fördelningen ger en större kompensation till de landsting som har en stor andel tolkanvändare, med ett undantag – Region Skåne. Region Skåne får en minskning, men med tanke på att Skåne haft en jämförelsevis låg egenfinansiering av totalkostnaden jämfört med de andra landstingen med hög andel tolkanvändare, blir den nya fördelningen ”rättvisare”.

12 Teckenspråkiga förtroendevalda

I mitt uppdrag har ingått att följa upp hur dövas, dövblindas, vuxendövas och hörselskadades möjligheter att kunna delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som andra förtroendevalda har förbättrats. I direktiven till utredningen hänvisar regeringen till undersökningar som gjorts av Kommundemokratikommittén (SOU 2001:48 *Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och landsting*) om demokratins grunder.

12.1 Det politiska livet ska spegla befolkningens helhet

I en demokrati har alla medborgare lika rätt att delta i politiken. Ingen enskild medborgares röst är mer värd än någon annans. Samtidigt kan inte alla medborgare vara med och fatta beslut. Besluten har överlåtits till dem som blivit politiskt valda till olika förtroendeuppdrag i stat, kommun eller landsting.

Politiskt förtroendevalda bör därför spegla sammansättningen av befolkningen som helhet. Underrepresentation av vissa grupper i det politiska livet är en demokratisk brist. I den statsvetenskapliga litteraturen anförs ofta tre argument för vikten av god social representativitet. För det första har olika grupper olika kunskaper och erfarenheter. Dessa är viktiga att ta tillvara. Genom att olika grupper deltar i beslutsprocessen kan beslutets kvalitet förbättras. För det andra kan olika grupper ha olika politiska intressen som inte blir tillgodosedda om de inte själv deltar i beslutsfattandet. Det tredje argumentet som brukar framföras är att rättvisan kräver att alla grupper är representerade. Demokratins likhetsideal är i sig oförenligt med systematisk underrepresentation av vissa samhällsgrupper (SOU 2001:48, s. 95).

12.1.1 Förtroendevalda

Den representativa demokratin är intimt förknippad med det parti-väsende som är grund för de politiska samtal där olika uppfattningar bryts mot varandra. I den representativa demokratin fattas de gemensamma besluten av förtroendevalda, vilka fungerar som ombud för medborgarna i den offentliga förvaltningen. Medborgarna har genom allmänna val givit de förtroendevalda sitt förtroende och därmed ett mandat att representera dem (ibid. s. 93).

Förtroendevalda har i praktiken två uppdrag: att vara medborgarnas ombud i förvaltningen och att vara beslutsfattare.¹ Förtroendet för den representativa demokratin förutsätter politiska församlingar med god representativitet, dvs. att alla grupper i samhället är representerade.

12.2 Förtroendevalda med funktionshinder

I regeringens proposition 1999/2000:79 *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken* anges:

Ytterst är handikappolitiken en demokratifråga – samhället måste byggas med insikten om att alla människor är lika mycket värda, har samma grundläggande behov och skall behandlas med samma respekt, att mångfald berikar, att varje människa med sin kunskap och erfarenhet är en tillgång för samhället. Det innebär konkret att alla skall ha lika rätt och lika möjligheter att bestämma över sina liv och få sina önskemål respekterade. Personer med funktionshinder skall ha lika möjligheter att röra sig i samhället och i samma sammanhang som andra. Alla skall ha lika möjligheter att ta del av information och att göra sig hörda. Alla skall också ha lika möjligheter och lika skyldigheter att bidra till samhällets utveckling (prop. 1999/2000:79, s. 24).

Lika möjligheter och skyldigheter att bidra till samhällets utveckling förutsätter möjligheter att kunna engagera sig politiskt och att bidra med den kunskap och erfarenhet man har.

På grundval av 1998 och 1999 års undersökningar om levnadsförhållanden (ULF) uppdrog Kommundemokratikommittén åt Statistiska centralbyrån (SCB) att ta fram uppgifter om politisk aktivitet hos personer med nedsatt rörelseförmåga, nedsatt syn, nedsatt hörsel, nedsatt arbetsförmåga, hjälpberoende personer samt hela befolkningen.

¹ Kommittédirektiv 2001:48 Åtgärder för att stärka den medborgerliga insynen och deltagandet i den kommunala demokratin, s. 7.

Undersökningen visade att hos den del av befolkningen som var under 65 år var partimedlemskap något vanligare bland personer med funktionshinder än totalt i befolkningen. Störst andel medlemmar i de politiska partierna fanns hos personer med hörselskada, synskada och rörelsehinder. Skillnaden mellan å ena sidan personer med funktionshinder och å andra sidan hela befolkningen försvinner när det gäller aktivitet i partierna. Endast bland personer med synskada var andelen som varit på ett partimöte nämnvärt större än i hela befolkningen. Denna grupp är emellertid så liten i undersökningsurvalet att skillnaden kan betraktas som statistiskt osäker.

Den kommitté som undersökte levnadsförhållandena noterar att trots att medlemskap i politiska partier är vanligare hos personer med funktionshinder än i befolkningen som helhet är personer med funktionshinder inte mer aktiva i den partipolitiska verksamheten, utan tycks i större utsträckning än övriga medlemmar vara passiva medlemmar.

12.2.1 Antalet förtroendevalda med funktionshinder

Kommundemokratikommittén anger i sitt betänkande att under det senaste decenniet har debatten om politisk underrepresentation framför allt handlat om fyra grupper: kvinnor, ungdomar, invandrare och privatanställda (SOU 2001:48, s. 88). Men kommittén uppger samtidigt i sitt betänkande att enligt kommunernas egna uppskattningar fanns hösten år 2000 totalt 345 förtroendevalda med "svårare rörelsehinder, svårare synskada eller svårare hörselskada". Uppgifterna är baserade på en enkätundersökning som redovisats av Handikappombudsmannen 2001. Kommittén noterar i sitt betänkande:

Eftersom flera kommuner valde att inte besvara denna fråga i undersökningen är det inte lämpligt att räkna ut andelen förtroendevalda med något av dessa funktionshinder. Resultatet tyder dock på att andelen rörelsehindrade, synskadade eller hörselskadade förtroendevalda understiger en procent av det totala antalet förtroendevalda (cirka 44 500 stycken), vilket i så fall tyder på en kraftig underrepresentation (ibid. s 219 ff).

12.3 Hur blir man valbar?

En av de viktigaste förutsättningarna för att kunna bli vald till ett förtroendeuppdrag är att delta i den mötesverksamhet som bedrivs av de olika politiska respektive intressepolitiska organisationerna. För att kunna bli aktuell för nominering till ett förtroendeuppdrag krävs att man i princip ska kunna delta på samma villkor som alla andra i det inre arbetet som bedrivs i respektive organisation. Därigenom blir man känd och kan bygga upp ett förtroende kring sin person. Att vara positiv till kommunala och andra förtroendeuppdrag är inte detsamma som att vara aktuell för ett sådant uppdrag. Vägen till ett politiskt förtroendeuppdrag är en process om utgörs av flera steg. Under denna process minskar antalet personer som är aktuella för förtroendeuppdrag successivt. I ett partibaserat system som det svenska kan vägen till ett kommunalt förtroendeuppdrag bestå av följande fem steg – att man är medlem i ett politiskt parti, att man är valbar, att man är villig att åta sig uppdrag, att man blir nominerad av partiet och att man blir vald (SOU 2001:48 s. 114):.

Rekryteringsprocessens fjärde och näst sista steg handlar om att bli nominerad eller tillfrågad av partiet om intresse för att åta sig ett politiskt förtroendeuppdrag (ibid.). För gruppen teckenspråkiga innebär detta ett särskilt hinder om inte de har tillgång till tolk. Förtroendeuppdrag sker ofta under kvällstid, vilket innebär att tolken måste arbeta på s.k. obekväm arbetstid. Bristen på tolkar är större under kvällstid och denna svårighet att få tolk begränsar därmed de teckenspråkigas möjlighet att nomineras i politiska sammanhang.

12.4 Min kartläggning

Jag skrev i september 2004 till samliga riksdagspartiers partikanslier och bad om hjälp med att komma i kontakt med teckenspråkiga med förtroendeuppdrag på kommunal eller riksnivå. Min vädjan till partierna var att genom ett pressmeddelande som redogjorde för utredningens uppdrag få kontakter med teckenspråkiga som har erfarenhet av förtroendeuppdrag.

Jag har vidare inom ramen för den enkätundersökning som genomförts frågat kommunerna om de har förtroendevalda inom sin förtroendemannastab som är teckenspråkiga och behöver teck-

enspråkstolk samt om de i övrigt känner till om det i andra organisationer finns personer med förtroendeuppdrag som är teckenspråkiga 10. Frågan formulerades enligt följande. ”Finns i kommunens politiska församlingar eller annan organisation (exempelvis kyrkoråd) döva, dövblinda, vuxendöva eller hörselskadade personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation? Av de angivna svaren framgick att de flesta (74 procent) inte visste om det fanns någon förtroendevald beroende av teckenspråk samt att man totalt kunde redovisa fem personer som var teckenspråkiga förtroendevalda.

Denna bild bekräftas av den undersökning av förtroendevalda med funktionshinder i Skåne som HAREC, Centrum för handikapp- och rehabiliteringsforskning, genomförde på uppdrag åt Kommundemokratiutredningen år 2000.²

I betänkandet påpekas att när det gäller personer som rapporterats som hörselskadade rör det sig sannolikt om de som har behov av olika hörseltekniska hjälpmedel, som hörapparat eller hörselslinga. Det finns alltså ingen i detta material som är rapporterad döv eller någon som använder sig av teckenspråkstolk vid sammanträden med kommunala nämnder och styrelser.

Genom intresseorganisationerna har jag dock inom ramen för denna utredning fått kontakt med ett fåtal som använder teckenspråkstolk för att kunna upprätthålla sina förtroendeuppdrag. De intervjuer jag kunnat göra gäller personer med kommunala uppdrag, uppdrag inom handikapprörelsen samt uppdrag knutna till handikappidrottsrörelsen.

12.5 Mina bedömningar

Regeringen föreslog i propositionen 2001/02:80 *Demokrati för det nya seklet* och riksdagen beslöt därefter om en ändring i kommunallagen som innebar att kommuner och landsting ska verka för att förtroendevalda med funktionshinder ska kunna delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som andra förtroendevalda.

² Bilagor till betänkande av Kommundemokratikommittén SOU 2001:48, s. 328.

Debatt saknas om funktionshindrades möjligheter att vara förtroendevalda

Min slutsats är att gruppen teckenspråkiga fortsatt är kraftigt underrepresenterade i alla former av beslutande församlingar och att ambitionen att kommuner och landsting skulle förbättra delaktigheten för teckenspråkiga i demokratiskt valda forum på intet sätt infriats. Min bedömning är att det inte heller synliggjorts att funktionshindrade är underrepresenterade i partipolitiken och på partiernas valsedlar. Debatten har hittills mest handlat om att invandrade, kvinnor, unga, personer med olika sexuell läggning samt lågutbildade inte har tillräckligt representation. En del av riksdagspartierna har sökt lösningar för att få in fler kvinnor genom att arbeta för att t.ex. principen om ”varannan damernas” tillämpas allt oftare. På motsvarande sätt försöker man se till att andelen invandrade på valbar plats står i proportion till antalet invandrade i valmanskåren för det område valsekeln representerar.

I regeringens skrivelse *Demokratipolitik* (2003/04:110) anges diskriminering som *en* tänkbar förklaring till att vissa grupper är underrepresenterade. Regeringen anger också att det finns praktiska hinder som kan utestänga vissa grupper från den politiska processen och att som är viktiga att synliggöra. Det talas i dessa sammanhang om strukturell diskriminering inbyggd i de politiska systemen som kan bidra till utelåsningseffekter. Fokus är dock på etnisk bakgrund och jämställdhet, vilket gör att gruppen funktionshindrades förutsättningar inom politiken inte uppmärksammas. Det förekommer ingen debatt om varför funktionshindrade saknas i politiken.

Döva är dubbelt diskriminerade

Min bedömning är att personer med ett annat förstaspråk än svenska rent generellt har större svårigheter i politiken, och det gäller i även högre grad för teckenspråkiga. Invandrade och teckenspråkiga kan därför i någon mån ha samma erfarenheter av en slags strukturell diskriminering på grund av språk. En döv person riskerar dessutom på grund av sitt funktionshinder att bli dubbelt diskriminerad då beredskapen att möta en person som inte hör är mycket låg. En döv kan förutom de språkliga svårigheterna inte höra och ta hjälp av andra ljud som inte direkt behöver ha en

språklig valör, t.ex. nyanser i tonlägen, voterings signaler och andra signaler som styr debatten och beslutsprocessen. Vidare kan man, även om detta inte direkt ingår i uppdraget, fundera över hur förutsättningarna för politiskt deltagande ser ut för en ung, utlandsfödd, lågutbildad, hörselskadad kvinna som är teckenspråkig.

Otillräcklig tillgång till tolkar och brister i kvalitet – två stora hinder

Av mina intervjuer framkommer inte helt överraskande att bristande tillgång till teckenspråkstolk är det i alla hänseenden viktigaste hindret som behöver undanröjas. Kritiken handlar om att den förtroendevalde själv inte har befogenheter eller ens kan vara delaktig i beslut som avgör tilldelningen av tolkresurser för upprätthållande av uppdraget. Det handlar dels om att kunna förfoga över ett tillräckligt antal timmar för tolkning, inte bara på dagtid utan även på kvällar och helgar, dels om att få tillgång till en teckenspråkstolk med tillräcklig kunskap om facktermer och liknande.

Ett uppdrag som förtroendevald handlar ofta om ett arbete med oreglerad arbetstid. För att kunna fullgöra sitt uppdrag på samma villkor som andra krävs då också att teckenspråkiga har tillgång till tolkar på de arbetstider som gäller inom politiken. Därför krävs det ofta flera tolkar som kan stå till förfogande över tid. Det är också viktigt att den förtroendevalde själv kan besluta över när han eller hon bedömer sig behöva tolk. Inte minst med tanke på att beredningar och planeringar inför sammanträden många gånger har karaktären av korridorssamtal. Dessa samtal innebär inte sällan att olika majoritetsförhållanden klargörs. De är i praktiken en viktig del i själva beslutsprocessen.

Problem med tolkningen har Sveriges Dövas Idrottsförbund (SDI) erfarenheter av, eftersom de ingår som ett enskilt förbund i Riksidrottsförbundet, där övriga förbunds representanter är hörande. Deras erfarenheter berör visserligen idrottsrörelsen, men är giltiga för all föreningsverksamhet då det ställs stora krav på tolkningen.

Enligt SDI har tolkningen en stor betydelse för att skapa ömsesidigt förståelse och respekt. Tolkningen, menar man, ska kunna återspegla den döves uttrycksätt i relationer och sinnesstämningar som förekommer vid en aktiv diskussion. Dels mellan döv och hörande, och dels inom de diskussioner och utbyten som ofta sker mellan hörande medlemmar vid mötet. Det innebär att bristfälliga

sammanfattningar i efterhand ofta orsakar stora problem inte bara för den döve utan också för den hörande parten. Motparten riskerar att tappa intresse för budskapet om alltför mycket tid och energi tvingas gå åt till upprepningar och förtydliganden

De erfarenheter som SDI beskriver är troligtvis inte unika. De vittnar om de krav som ställs på tolkning. Tolken ska kunna hantera de fackuttryck och den terminologi som många upplever som hinder när de ska delta i det politiska arbetet. Tolken ska samtidigt förmedla den förtroendevaldes argument och åsikter tillbaka till den folkvalda församlingen eller åhörare i övrigt.

Brist på pengar hindrar förtroendevalda att delta i sammanträden

Den allvarligaste kritiken som jag vill föra vidare gäller den förtroendevaldes situation i slutet av året. Han eller hon kan då få veta att det inte längre är möjligt att få tolk till de sedan ett år tillbaka inbokade sammanträdena på grund av bristande resurser. Den teckenspråkliga måste då finna sig i att helt avstå från att utöva sitt förtroendeuppdrag för resterande del av verksamhetsåret. Detta är i högsta grad kränkande och tyder på en total okänslighet för de demokratiska värdena.

Frågan om finansiering måste tydliggöras

Det finns behov av åtgärder för att stärka teckenspråkigas möjligheter att upprätthålla förtroendeuppdrag.

Min bedömning är att det i dag finns oklarheter när det gäller finansiering av teckenspråkstolkning vid förtroendeuppdrag. Därför vill jag att statsmakterna tydliggör att kostnaderna för *tolkning i samband med uppdragets genomförande* helt ska finansieras av den huvudman som uppdraget avser. Det innebär att ansvars- och finansieringsprincipen ska tillämpas. Inom den offentliga sektorn är det respektive kommun och landsting, riksdagen, regeringen samt aktuell myndighet som ska stå för kostnaderna för tolk vad gäller beredning, förmöten, utbildning, sammanträden m.m. kopplat till uppdraget.

Mötesdeltagande är ofta en förutsättning för att förankra idéer och förslag och ingår i politikens villkor. Teckenspråkstolkning vid partipolitiska och ideella organisationers möten, sker ofta på kvällar

och helger. Huvudprincipen är att deltagande på politiska möten på fritid är att betrakta som vilken annan fritidsaktivitet som helst. Den teckenspråkige beslutar själv om han eller hon vill delta på politiska möten, i ideell verksamhet, konstförening, simklubb eller annat. Tolkning vid sådana tillfällen är en del i vardagstolkningen och finansieras av sjukvårdhuvudmännen.

Det kan inte accepteras att t.ex. tillgången på tolk för att vara politiskt aktiv är beroende av kommunens budget eller – när det gäller vardagstolkningen – landstingets tolkcentral. En förtroendevalds behov ska inte konkurrera med andra teckenspråkigas inom ramen för samma budget. Det innebär en kränkning av de demokratiska värdena.

13 Tolkutbildning och auktorisation av översättare

I mitt uppdrag har ingått att analysera orsakerna till bristen på behöriga sökanden till tolkutbildningen och att pröva möjligheterna till auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar

Förslag:

Dagens sammanhållna 4-åriga tolkutbildning bör enligt min uppfattning revideras.

- Förslag till nya utbildningar bör beredas av Utbildnings- och kulturdepartementet i samråd med Tolk- och översättarinstitutet (TÖI). Dessa nya utbildningar bör vara en separat 2-årig teckenspråksutbildning som har anslutning till tolkutbildningen och en separat 2-årig enhetlig tolkutbildning. Utbildningarna ska ha enhetliga antagningskrav, kursplaner och betygskriterier.
- Teckenspråksutbildning som har anslutning till tolk- och översättarutbildningen ska kategoriseras som eftergymnasial utbildning så att de studerande därmed blir berättigade till studiemedel för eftergymnasiala studier.
- Förordningen för Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) bör ändras så att TÖI ges möjlighet att förmedla statsbidrag till teckenspråksutbildningen enligt ovan.
- TÖI:s tillsynsansvar för utbildningarna bör förtydligas.
- En översyn bör göras av dimensioneringen av utbildningarna.
- En ny inriktning mot översättarutbildning inom tolkutbildningen bör arbetas fram.
- I samband med revideringen av utbildningarna bör riktlinjer tas fram för hur utbildningarna inom folkbildningen ska kunna valideras mot högskolepoäng.

- Kammarkollegiet får i uppdrag att beskriva vilka kriterier som måste vara uppfyllda för att utbildningsbevis från teckenspråks- och dövblindtolkutbildningen ska kunna ersätta Kammarkollegiets kunskapskontroll för auktorisation som tolk.
- Utbildningarna bör på sikt utformas som högskoleutbildning på folkhögskolor.

I likhet med kraven på professionella tolkar bör det finnas motsvarande krav på översättare. Jag föreslår därför följande.

- Kammarkollegiet ges i uppdrag att utreda förutsättningarna för auktorisation även avseende översättning mellan svenskt teckenspråk och det svenska språket.
- Kammarkollegiet ges i uppdrag att utreda förutsättningarna för auktorisation i dövblindtolkning.

Övriga förslag:

- Ett nationellt tolkregister bör inrättas med TÖI som registerhållare. Registret ska innehålla uppgifter om kontakttolkar, tolkar för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade samt konferenstolkar.
- TÖI ges i uppdrag att utreda förutsättningarna att upprätta ett sådant register, fastställa kriterier för att bli upptagen i registret samt analysera former och drift av registerhållning.
- TÖI tillförs särskilda medel för att genomföra det föreslagna utredningsarbetet.

13.1 Tolkutbildning i allmänhet

Tillgång till tolk är i hög grad en utbildningsfråga. Därmed omfattar mitt uppdrag även en bedömning av om dimensionering och utformning av nuvarande utbildningar svarar mot de behov som finns.

Grundläggande för all tolkutbildning är att de som avser att bli tolkar behärskar de språk som de ska tolka mellan. Tolkarna har även det gemensamt att de arbetar med kommunikation, de tolkar till och för olika grupper. Det ställs stora krav på deras etik och att de arbetar för att se till allas lika rättigheter och inflytande. Tolkyrket är en profession och alla tolkar ska – oavsett vilka språk de tolkar mellan – bedriva sitt yrke professionellt. Trots dessa krav

och förväntningar på tolken finns ingen gemensam yrkesexamen. I dagsläget kan vem som helst kalla sig tolk.

De enda formella kompetensbevisen är auktorisation – och om man gått en tolkutbildning, utbildningsbevis. Auktorisationen är frivillig och det finns inga krav på någon formell utbildning för att få genomgå prov för att få auktorisation. Genom den statliga auktorisationen tillförsäkras tolkanvändare att tolken håller minsta godtagbara standarden.

13.1.1 Kort om olika utbildningar till tolk

I dag finns utbildning till kontakttolkar, konferenstolkar och tolkar för döva, dövblinda (fortsättningsvis kallat teckenspråkstolkar) samt för vuxendövtolkar. Vad gäller vuxendövtolkar har jag enbart i uppdrag att pröva möjligheten till auktorisation. Utbildningarna ges inom högskolan, på folkhögskolor och hos studieförbund. Tolk- och Översättarinstitutet (TÖI) har ett övergripande ansvar för och uppdrag att anordna tolk- och översättarutbildning för samhällets behov.

Innehållet i utbildningarna vad gäller tolkdelen, dvs. tolkteknik och tolkmetoder samt tolketik är förhållandevis likartade. Däremot skiljer sig de olika utbildningarna åt när det gäller antagningsförfarande, förkunskaper, examination och utbildningsformer. Här beskriver jag kort de olika utbildningar som i dag finns till kontakttolk och konferenstolk.¹

Kontakttolk

Utbildning till kontakttolk kan man få antingen genom utbildning på folkhögskola, studieförbund eller högskoleutbildning. Utbildningarna kan omfatta ca 150 olika tolkspråk.

För *utbildningen till kontakttolk inom folkbildningen* finns inga preciserade antagningskrav på exempelvis gymnasiekompetens i svenska, istället testas elevernas kunskaper i svenska m.m. vid antagningen till den allmänna grundutbildningen. Utbildningen har fram till 2006 mestadels erbjudits i form av korta kurser inom olika ämnesområden.

¹ En utförligare redovisning av de olika kategorierna av tolkar, deras arbetssätt, utbildning m.m. finns i *Tolkutbildning i samverkan, Ett inspirationsmaterial för brobyggare* som getts ut av Härnösands folkhögskola i samarbete med TÖI.

Kontakttolkutbildningen har utretts av Utredningen om kontakttolkar (SOU 2005:37) och utredningen har lagt ett förslag om en sammanhållen utbildning. Förslaget är ännu inte slutbehandlat av regeringen, men TÖI har, efter försöksverksamhet under 2005, anpassat sin utbildning till utredningens förslag. Den nuvarande (år 2006) utbildningen är ettårig och omfattar halvtidsstudier (545 timmar) och eleverna kan vara berättigade till studiemedel. En tvåårig distansutbildning ges också. Flera språk kan förekomma vid samma utbildning. Eleverna får bidrag från TÖI för kostnader i samband med utbildningen. Efter utbildningen erhåller man ett utbildningsbevis. Målet för utbildningen enligt TÖI är att den studerande ska klara Kammarkollegiets auktorisationsprov.

Utbildningen till kontakttolk på högskola omfattar det fåtal av de språk som finns som ämne inom högskolan och bedrivs i ett språk i taget. Det är en ettårig heltidsutbildning. För att bli antagen måste man ha allmän behörighet till högskola samt motsvarande 40 poäng i det språk utbildningen sker i. Genomgången högskoleutbildning med godkänt resultat innebär att man inte behöver gå upp i Kammarkollegiets auktorisationsprov, men sedvanlig redbarhetsprövning görs innan auktorisation kan utfärdas

Konferenstolk

Utbildningen till konferenstolk är en ettårig högskoleutbildning som anordnas vartannat år. För att bli antagen krävs grundläggande behörighet för högskolestudier samt 120 högskolepoäng, varav 60 i ett ämne. Dessutom krävs mycket goda kunskaper i två främmande språk förutom svenska som är målspråket för konferenstolkar. Utbildningen finns enbart vid Stockholms universitet. Det finns ingen auktorisation i konferenstolkning, men ett antal konferenstolkar har genomgått auktorisationsprovet för kontakttolkar på eget initiativ.

13.2 Utbildning i teckenspråk – grund för tolkutbildning

När utbildningen till teckenspråkstolk etablerades var flertalet av dem som började utbildningen personer med döva föräldrar och de hade därmed teckenspråk som modersmål.

I takt med att tolktjänsten byggdes ut ökade behovet av tolkar. Detta ledde till att behovet av teckenspråkskunniga ökade och den ursprungliga rekryteringsbasen räckte inte till. Läsåret 1977/78 infördes därför en ettårig förberedande utbildning i teckenspråk för hörande som avsåg att bli tolkar.

Utbildning på folkhögskolorna

Enligt Folkhögskolornas informationstjänst erbjuder sammanlagt tretton folkhögskolor olika utbildningar i teckenspråk läsåret 2006. I dessa tretton skolor ingår de sju folkhögskolor som anordnar utbildning till teckenspråks-/dövblindtolk: Fellingsbro, Härnösands, Nordiska, Strömbäcks, Södertörns, Västanviks och Önnestads folkhögskolor. Flertalet av dessa skolor genomför också s.k. TUFF-utbildning.

Övriga sex folkhögskolor erbjuder teckenspråksutbildning i varierande omfattning och med olika inriktningar. Vid Mo Gårds folkhögskola i Finspång anordnas en teckenspråkslinje för blivande tolkar som omfattar två år. Ålsta och Hellidens folkhögskolor anordnar en ettårig utbildning.

Vid Västanvik, Fellingsbro, Sundsgården och Nordiska folkhögskolan anordnas även korta kurser på varierande nivåer för hörande som vill lära sig teckenspråk. Sundsgårdens folkhögskola anordnar även en förberedande teckenspråklinje om ett till två år.

Härutöver ingår teckenspråk som ämne i den assistensutbildning som Sundsgården anordnar. Även Mullsjö folkhögskola har en assistentlinje som är inriktad på teckenspråk. Vid Viebäcks folkhögskola ingår teckenspråk i såväl assistentutbildningen som i skolans allmänna kurs.

Studieförbund

Även studieförbunden erbjuder utbildning i teckenspråk i form av studiecirklar. Kursernas inriktning och omfattning varierar stort. Det har skett en nedgång både i antal cirklar och antal deltagare under de senaste åren, se tabell 13.1. Denna minskning gäller inte enbart cirklar i teckenspråk, generellt sett har det varit en nedgång i alla studiecirklar och antal deltagare sedan år 2000.

Tabell 13.1 Antal cirklar i teckenspråk och deltagare vid samtliga studieförbund 2001–2004

År	Antal cirklar	Antal deltagare
2001	666	5 484
2002	565	4 707
2003	548	4 386
2004	543	Ingen uppgift

Källa: Kulturrådet, Kulturen i siffror, Studieförbunden 2001, 2002, 2003 och 2004

Grund- och gymnasieskola

Teckenspråk utgör sedan 1995 valbart språkämne i grund- och gymnasieskola och kan även läsas inom Komvux. Inom gymnasiet kan man t.ex. i Vänersborg läsa på riksrekryterande program med inriktningar på teckenspråk, exempelvis samhällsvetarprogrammet och omvårdnadsprogrammet.²

Universitet och högskolor

Högskolan i Malmö och universiteten i Stockholm och Örebro anordnar kurser i teckenspråk för hörande. I Malmö är utbildningen kopplad till lärarhögskolan och omfattar totalt 20 poäng under två terminer. Både Stockholm och Örebro universitet har utbildningar i teckenspråk för såväl hörande som döva studerande.

Privata utbildningsanordnare

Utbildningar i teckenspråk erbjuds även av privata utbildningsanordnare. Ett exempel på en sådan privat utbildningsanordnare är Lernia Hadar AB i Malmö. Företaget erbjuder, på uppdrag av Arbetsmarknadsstyrelsen, olika slag av uppdragsutbildningar i teckenspråk. Förutom dessa finns uppdragsutbildningar motsvarande gymnasieutbildningen i teckenspråk och inom komvux, liksom längre utbildningar som syftar till att deltagarna ska kunna arbeta i en teckenspråkig miljö.

² Källa: Utbildningsansvarig, Maria Thulin, vid Birger Sjöberggymnasiet i Vänersborg 2005-04-06.

13.3 Utbildning till teckenspråkstolk

13.3.1 Folkbildning och yrkesutbildning inom folkbildningen

Utbildningen till teckenspråks-/dövblindtolk är en eftergymnasial yrkesutbildning vid folkhögskolan. De flesta utbildningar inom folkbildningen i folkhögskolan är utbildningar på grundskole- och gymnasienivå. I likhet med utbildningen till teckenspråkstolk ligger utbildningar till fritidsledare och vissa yrkesutbildningar på eftergymnasial nivå. En del utbildningar bedrivs i samarbete med högskolor och är att betrakta som högskoleutbildningar. Exempel på eftergymnasiala yrkesutbildningar är estetiska utbildningar, journalistutbildningar, olika slag av friskvårds- och behandlingspedagogutbildning m.m. Dessa eftergymnasiala yrkesutbildningar finansieras inom ramen för de medel som Folkbildningsrådet anvisar för utbildning vid folkhögskolor. Här utgör dock finansieringen av teckenspråkstolkutbildningen ett undantag då den dels även finansieras med medel från TÖI. Utbildningstiden för utbildningarna varierar mellan någon/några terminers utbildning och upp till som högst två år.

Regeringen har i mars 2006 beslutat om en översyn och analys av eftergymnasiala utbildningar utanför högskolan (dir 2006:33). Jag återkommer till dessa direktiv under avsnitt 13.5.1

13.3.2 Bakgrunden till dagens utbildningar av tolkar

Bestämmelser om tolk för döva och stumma ges första gången i Kungl. Maj:ts kungörelse, den 10 juli 1947, om tolk för döva och stumma i domstol m.m. (Kung. 1947:645). Riksdagen beslutade den 17 maj 1968, efter förslag från 1965 års Handikapputredning, att döva skulle ha rätt till fri tolkservice (prop. 1968:41 *Angående vissa frågor om hjälpmedel för handikappade*). Som en följd av beslutet inleddes en försöksverksamhet med tolkverksamhet för döva i organiserad form. En förutsättning för att bygga upp tolkservicen var att det fanns en utbildning av tolkar för ändamålet.

År 1969 startade den första utbildningen av tolkar till döva vid Västanviks folkhögskola. Utbildningen var till en början ett par veckor lång och en försöksverksamhet. År 1978, i samband med regeringens proposition 1976/77:87 – *Om insatser för handikappades kulturella verksamhet* – infördes en ettårig utbildning för teckenspråkstolkar. Utbildningen skulle genomföras enligt de regler

som gällde för kurser vid folkhögskola och dåvarande Skolöverstyrelsen (SÖ) utfärdade riktlinjer för utbildningen. Parallellt infördes läsåret 1977/78 en förberedande utbildning i teckenspråk för att bredda rekryteringsbasen för utbildning till teckenspråkstolk.

År 1975 genomfördes den första separata utbildningen av dövblindtolkar och år 1981 den första för vuxendövtolkar. Fram till 1989 fanns utbildningen endast vid en folkhögskola, Västanvik. Utbildningen av dövblindtolkar ingår fr.o.m. 1991 som en del i vad som därefter kallas utbildningen av teckenspråks- och dövblindtolkar (fortsättningsvis kallat teckenspråkstolkutbildning).

När SÖ avvecklades 1991 kom det dittills sammanhållna ansvaret för såväl finansiering som styrning av utbildning av tolkar för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade att delas mellan TÖI och Folkbildningsrådet. TÖI har det övergripande ansvaret men respektive folkhögskola svarar själva för den lokala utformningen av tolkutbildningen.

13.3.3 TÖI:s ansvar för teckenspråkstolkutbildningen

Tolk – och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) har enligt Förordning (1993:920) om Tolk och översättarinstitutet som främsta uppgift att anordna tolk- och översättarutbildning. TÖI har dessutom i uppdrag att fördela statsbidrag till kontakttolkutbildning mellan studieförbund och folkhögskolor och till teckenspråkstolkutbildning och teckenspråkslärarutbildning mellan folkhögskolor. TÖI ska även utöva tillsyn över utbildningarna och att kontinuerligt följa upp och utvärdera dem. Planering av utbildningarna sker, enligt regleringsbrev för TÖI, i samråd med berörda handikapporganisationer och ungdomsorganisationer.

Förutsättningarna för att folkhögskolorna ska få statsbidrag från TÖI för teckenspråks-/dövblindtolkutbildning är att de följer en modell med en integrerad språk- och tolkutbildning på upp till fyra år. Grundprincipen är att innehållet i utbildningen koncentreras till tre block, Teckenspråk, Svenska och Tolkning samt att övriga ämnen som också studeras under utbildningen har koppling till dessa block. Det sker en utbildning i tolkning och teckenspråk parallellt.

Frågan om finansiering och ansvar för innehåll och tillsyn av utbildningen i *teckenspråk* vid folkhögskolor är oklar. TÖI lämnar statsbidrag till de folkhögskolor som anordnar teckenspråksutbildning i anslutning till tolkutbildning där utbildningen enligt tidigare

modell rubricerats som förberedande teckenspråksutbildning för tolkutbildning. Övriga folkhögskolors utbildningar i teckenspråk finansieras helt med medel som anvisas av Folkbildningsrådet.

TÖI:s förordning säger inget om statsbidrag till utbildningen i teckenspråk. I förordningen sägs inte heller något om tillsyn över utbildningarna i teckenspråk.

13.3.4 Successivt förändrad utbildning

Utbildningarna av tolkar för döva och dövblinda respektive för vuxendöva och hörselskadade vid folkhögskolor har successivt förändrats från 1991 och framåt. Utbildningar har i dag två inriktningar. Den ena är tolkutbildning med teckenspråk som bas för blivande tolkar för döva och dövblinda. Den andra är en tolkutbildning med svenska som bas för blivande tolkar för vuxendöva och hörselskadade. För att bredda rekryteringen till utbildningen av tolkar för döva och dövblinda har denna fram tills nyligen föregåtts av en tvåårig utbildning i teckenspråk. Beroende på de olika folkhögskolornas skilda möjligheter och förutsättningar varierar utformningen av tolkutbildningarna mellan de olika folkhögskolorna, trots att utbildningarna ska ha en gemensam grundstruktur som är lika för alla.

13.3.5 Kraven för antagning, uppläggning och innehåll varierar

Såväl TÖI:s roll i förhållande till tolkutbildningarna som folkhögskolornas utformning av dessa har uppmärksammats och analyserats under de senaste åren. I Statskontorets rapport *Ny organisation för tolk- och översättarutbildning* (2002:11), påpekades att olika tillträdeskrav tillämpas för antagning till tvåårig teckenspråksutbildning av de folkhögskolor som erbjuder sådan. Vidare att de ämnen som utöver teckenspråk ingår i utbildningen varierar mellan olika skolor. Då det gäller tolkutbildningarna inom folkbildningen anser Statskontoret att det är betänkligt att dessa inte har examinationsprov med tanke på det framtida yrkets karaktär.

I TÖI:s kartläggning av ungdomars benägenhet att söka tolkutbildning (Aksén, B. 2004) ställdes frågan till eleverna på tolklinjen om deras åsikt om intyg istället för betyg. 14 procent ansåg att intyg var bra, 41 procent ganska bra, 18 procent menade att det inte

hade någon betydelse, 17 procent att det var mindre bra samt 8 procent inte bra.

13.3.6 Tidigare utbildningar till teckenspråkstolk

Utbildningen till teckenspråkstolk var tidigare delade i två utbildningar, en renodlad tvåårig utbildning i teckenspråk – förberedande för tolkutbildningen - och en därpå följande tvåårig tolkutbildning.

Den förberedande teckenspråkslinjen fick så småningom som förkunskapskrav på 3-årigt gymnasium med betyget väl godkänd i svenska kurserna A och B. Kunskaper i teckenspråk sågs som meriterande, i vissa fall som ett förkunskapskrav. Det stora antalet sökande till teckenspråkslinjen medförde att de med kunskaper i teckenspråk prioriterades. För att komma in på utbildningen valde många att komplettera med utbildning i teckenspråk på gymnasienivå genom Komvux. Teckenspråkslinjen var klassificerad som gymnasial utbildning och detta medförde att de fick studiemedel för gymnasiala studier. Själva tolkutbildningen var klassificerad som en eftergymnasial yrkesutbildning och därmed blev eleverna berättigade till studiemedel för eftergymnasiala studier.

När studiestödet år 2001 begränsades till två år för studier på gymnasienivå fick många svårt att fullfölja eller ens påbörja sin utbildning i teckenspråk på den tvååriga teckenspråkslinjen, eftersom de redan förbrukat sin kvot av studiemedel för gymnasiala studier.

13.3.7 Nuvarande utbildningar

TÖI redovisar i *Att se möjligheterna* (Aksén 2004) tre olika modeller för hur utbildningarna skulle kunna utformas. Den ena modellen beskrivs som en traditionell modell som består av två års språkutbildning och en därpå följande tvåårig utbildning till tolk för döva och dövblinda. Den andra modellen utgörs i likhet med den förstnämnda av en tvåårig språkutbildning och en därpå följande tvåårig moduluppbyggd tolkutbildning som i högre grad än den förra möjliggör individuell anpassning. Den tredje modellen utgörs av en sammanhållen fyraårig tolkutbildning som omfattar såväl språk- som yrkesutbildning till tolk för döva och dövblinda.

En fyraårig utbildningsmodell startades 1995 på förslag från Sveriges Dövas Riksförbund (SDR) och Föreningen Sveriges Döv-

blinda (FSDB) vid Väddö folkhögskola (sedermera överförd till Södertörns folkhögskola). Syftet var att öka rekryteringen samt kvaliteten i såväl teckenspråk som dövblindtolkning. Försöket sågs även som ett sätt att stärka teckenspråket eftersom språkinläringen kunde fortgå under en längre tid.

För att lösa problemet med studiestödet, som beskrivits ovan, fick den tvååriga teckenspråkslinjen i juli 2004 klassificeringen eftergymnasial yrkesutbildning under förutsättning att den, liksom i den redan pågående fyraåriga utbildningen, ingick som en del i en sammanhållen yrkesutbildning till tolk. Övriga folkhögskolor har successivt anslutit sig till eller planerar att ansluta sig till denna modell med en sammanhållen fyraårig tolkutbildning (se avsnitt 13.3.9).

Genom att sammanföra den tvååriga teckenspråkslinjen med den tvååriga tolkutbildningen till en sammanhållen fyraårig utbildning kan hela utbildningen klassificeras som eftergymnasial yrkesutbildning och eleverna få studiemedel för eftergymnasiala studier.

13.3.8 Mål och innehåll i nuvarande tolkutbildning

TÖI ansvarar för tillsynen av tolkutbildningen och har utifrån detta ansvar utformat måldokument och övergripande kursplaner. Enligt TÖI:s måldokument är det övergripande syftet med utbildningen att deltagarna ska få goda förutsättningar att i skilda sammanhang arbeta som tolk mellan hörande och barndomsdöva, dövblinda och hörselskadade som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation. Deltagarna ska genom utbildningen få de kunskaper och färdigheter som krävs för att tolka mellan svenska och teckenspråk samt kunskaper i olika tolkmetoder.

Målet för utbildningen är att kursdeltagaren efter fullgjord utbildning ska ha tillägnat sig

- god förmåga att förstå och uttrycka sig på teckenspråk och svenska,
- färdighet att tolka mellan teckenspråk och svenska,
- färdighet att tolka i de för dövblinda förekommande tolkmetoderna,
- god kunskap om tolkanvändarnas kulturella och sociala situation,
- god kunskap om det svenska samhället och hur dess olika samhällsfunktioner är uppbyggda samt

- beredskap att hålla sig a jour med samhällsutvecklingen och med frågor som rör tolkanvändarnas situation.³

Kursplan för den sammanhållna utbildningen

TÖI har i samverkan med de folkhögskolor som anordnar utbildning även tagit fram en vägledande kursplan för utbildningen i teckenspråks- och dövblindtolkning 80/160 studieveckor. Kursplanen kan således följas även för studerande som på andra sätt redan kan ha tillägnat sig teckenspråket. Måldokumentet (se ovan) samt kursplanen är också tänkta att fungera som vägledning för en validering av utbildningen. Enligt kursplanen valideras utbildningen, såväl 2-årig som 4-årig, till 80 högskolepoäng vid antagning till högskoleutbildningar som anordnas av TÖI vid Stockholms universitet.

För att antas till utbildningen ska man enligt TÖI:s rekommendationer ha grundläggande behörighet för högskolestudier eller motsvarande. Ytterligare språkkunskaper och goda kunskaper i samhällskunskap är meriterande. De sökande ska även ha fullgod syn och hörsel.

Det finns ingen central antagning till utbildningen utan den som söker sig till tolkutbildning måste söka till någon av de folkhögskolor som anordnar sådan utbildning. Antagningen till utbildningen sker av respektive folkhögskola och består av praktiska och teoretiska inslag och kan även innehålla personliga intervjuer och hälsokontroll. TÖI:s kursplan är inte detaljerad och lämnar endast rekommendationer om innehållet i utbildningen uppdelat i fyra ämnesområden – språk, tolkning, realia och praktik.

Språkområdet (svenska och teckenspråk) omfattar bl.a. allmän språkkunskap, språkvariationer, grammatik, textanalys, ordkunskap, muntlig och skriftlig framställning, avläsning m.m.

Tolkområdet integreras i språkområdet och omfattar tolkningsprocesser, olika tolktekniker, tolketik, -teori, översättning.

Realiaområdet i sin tur integreras i såväl språkområdet som tolkområdet och innehåller teckenspråkssociologi, samhällsvetenskap, sjuk- och hälsovård, vardagsjuridik, rättskunskap, psykologi/socialpsykologi, socialväsendet, arbetsmarknad, svensk förvaltning, handikappkunskap, hörsel-, döv- och dövblindkunskap.

³ Måldokument antaget av TÖI:s styrelse 2003-05-20

Praktiken ska omfatta 12 respektive 18 veckor och syftar till att deltagarna ska ha möjlighet att sätta sig in i yrket och arbets sättet samt utveckla sina färdigheter i tolkning under handledning.

Lokala kursplaner

Varje folkhögskola som anordnar tolkutbildning har därefter i enlighet med folkbildningsförordningen upprättat en lokal kursplan. I denna kan förutom ämnen som anges i TÖI:s måldokument även ingå ämnen som ansluter till skolans profil.

Undervisningen på folkhögskolan är på heltid med organiserade studier om minst 20 klocktimmar per vecka enligt folkbildningsrådets riktlinjer.

Utbildningsbevis

Varje deltagare som genomgått utbildningen får ett utbildningsbevis där det framgår att han eller hon uppnått målen för utbildningen. Om en deltagare inte uppnått målen efter avslutad utbildning får han eller hon ett intyg samt möjlighet att komplettera utbildningen för att nå målen.

13.3.9 Sju folkhögskolor – sju olika utbildningar

För att se likheter och skillnader mellan de sju folkhögskolor som i dag anordnar tolkutbildning skickade utredningen ut en enkät i december 2005 (se bilaga 11). Samtliga folkhögskolor besvarade enkäten.

Av de sju folkhögskolorna har följande skolor infört den integrerade fyraåriga tolkutbildningen: Nordiska folkhögskolan (2004), Önnestad (2005), Södertörn (tidigare Vaddö, 1996), Fellingsbro (2005) samt Härnösand.

Västanvik planerar att införa utbildningen 2007. Strömbäck anger i sitt enkätsvar en viss tveksamhet till den fyraåriga utbildningen till tolk då man förespråkar en utbildning enligt den gamla modellen.

Antagningskraven varierar

Alla utom en folkhögskola anger fullföljd gymnasieutbildning/allmän behörighet samt godkänd i svenska kurserna A och B som krav. En folkhögskola anger enbart kravet godkänd i Svenska A och B, vilket kan tolkas som om en sökande inte behöver ha allmän behörighet. Västanviks folkhögskola ger för närvarande ingen tolkutbildning men har för den tvååriga utbildningen haft krav på förkunskaper i teckenspråk. Vid de andra folkhögskolorna är kunskaper i teckenspråk en merit. Även andra språkkunskaper är meriterande. Samtliga folkhögskolor kräver fullgod syn och hörsel.

Folkhögskolorna genomför dessutom antagningstest. Samtliga testar kunskaper i svenska, ordförståelse, ordförråd m.m., Annat man ser på är mimik, dramatik uttrycksförmåga. Genom att testa de sökande gör man en bedömning av deras möjligheter att tillgodöra sig utbildningen i teckenspråk.

För de folkhögskolor som ännu inte genomfört den integrerade fyraåriga utbildningen fullt ut görs även ett test vid antagningen till den tvååriga tolkutbildningen. Här testas även kunskaper i teckenspråk, men även lämplighet som tolk.

Vid den integrerade fyraåriga tolkutbildningen anger en av folkhögskolorna att man bedömer elevens empati och sociala kompetens när man ska bedöma elevens lämplighet som tolk. Fellingsbro folkhögskola testar även kunskaper i teckenspråk, trots att skolan inte ställer sådana förkunskapskrav för att eleven ska komma in på utbildningen. De sökande får även prova på syntolkning.

För en sökande som inte blir antagen till utbildningen finns ingen möjlighet att överklaga folkhögskolans beslut.

13.4 Orsaker till svårigheter att rekrytera sökande till tolkutbildningarna

I direktiven till utredningen anges att antalet sökande till tolkutbildningarna minskat trots rekryteringsinsatser. TÖI genomförde en kartläggning år 2003 (Aksén, B. 2004). I en bilaga till kartläggningen redovisas tolv olika omvärldsfaktorer som kan tänkas påverka rekryteringen till tolkutbildningen. De påverkansfaktorer som anges är *utbildningsform, antagningsvillkor, studiestödssystemet, utbildningsorter, utbildningens längd, utbildningens bredd, kvalitet på*

utbildningen, möjlighet till anställning efter slutförd utbildning, arbetsvillkor, höga yrkeskrav, möjlighet till yrkeskarriär och trender.

Tre faktorer pekas dock ut som dem som tycktes påverka rekryteringen till tolkutbildningen mest: *studiestödssystemet, antagningssystemet och bristen på informationsspridning.*

Det bör påpekas att sedan rapporten skrevs har studiestödssystemet förbättrats för de studerande. Dessutom får, under TÖI:s anslag till tolkutbildningarna, avsättas upp till 500 000 kronor per år för rekryteringsåtgärder.

13.4.1 Utvecklingen av antalet sökanden

I tabell 13.2, 13.3 och 13.4 redovisas antalet sökande till teckenspråks- och tolkutbildningarna från 1998 och framåt. Uppgifterna kommer från TÖI och gäller för samtliga folkhögskolor.

Tabell 13.2 2-årig teckenspråkslinje förberedande för tolkutbildning

År	Antal sökande	Antal som påbörjat	Antal som gått ut	Utbildningen avslutades år
1998	709	72	74	2000
1999	610	132	107	2001
2000	478	79	62	2002
2001	517	125	107	2003
2002	171	74	63	2004
2003	326	108		
2004	300	96		

Tabell 13.3 2-årig tolkutbildning exklusive 4-årig tolkutbildning

Start år * **	Antal sökande	Antal som påbörjat	Antal som gått ut	Utbildningen avslutades år
1998	99	34	23	2000
1999	152	25	43	2001
2000	94	46	24	2002
2001	219	32	45	2003
2002	72	37	20	2004
2003	113	42		
2004	89	48		

* Antalet som påbörjat utbildning och antalet som går ut per utbildningslinje alla skolor sammantaget. Vissa utbildningar börjar på vårterminen, vissa på höstterminen. TÖI:s redovisning bygger på redovisning per budgetår.

** Siffrorna visar på högt sökandetryck, men få som startar. En förklaring till detta är att en folkhögskola (Västanvik) ställde in sin utbildning tre år i rad på grund av tolkläraryrkebrist.

Tabell 13.4 4-årig sammanhållen tolkutbildning

År	Antal sökande	Antal som påbörjat	Antal som gått ut	Utbildningen avslutades år
1996***	150	30	19	1999
2000***	107	15	18	2004
2003	160	20		
2004****	186	26		

*** Utbildningen bedrevs endast vid Södertörns folkhögskola 1996 och 2000. Antal sökanden gäller endast utbildningen vid Södertörn.

**** Två folkhögskolor startade utbildning. Övriga folkhögskolor har redovisat separat antagning år 1 och 3. År 2005 genomförs systemet fullt ut. Tolkutbildning avser teckenspråks-/dövblindtolkning. Vuxendövtolkning ingår inte.

Hur många sökande finns det?

En svårighet med att beräkna antalet sökande till tolkutbildningarna är att en och samma individ kan söka till mer än en folkhögskola. Det innebär att man inte känner till det faktiska antalet som söker tolkutbildning ett visst år (med undantag för de 4-åriga utbildningarna fram till år 2004). De undersökningar TÖI gjort kring detta visar att ca 20 procent av de sökande söker till mer än en

skola. Ett annat problem är att alla de som söker till tolkutbildningen kanske inte söker till den i första hand för att bli tolk utan enbart vill lära sig teckenspråk.

Det är endast för den sammanhållna tolkutbildningen som eleverna kan få studiemedel för eftergymnasiala studier. För att studera vid de fristående teckenspråkslinjerna får de studerande studiemedel för gymnasiala studier. Detta kanske kan få till följd att en person som vill läsa enbart teckenspråk, och som redan "förbrukat" sin kvot av studiemedel för gymnasiala studier, möjligen söker till den sammanhållna tolkutbildningen för att kunna finansiera sin utbildning.

En svårighet med systemet med den nuvarande integrerade utbildningen är att det blir svårt att veta vem av de sökande som verkligen tänkt sig genomföra alla fyra åren för att bli tolk eftersom en del enbart kanske tänkt lära sig teckenspråk. Detta gäller givetvis inte enbart tolkutbildningar utan gäller alla utbildningar, det finns alltid ett antal elever som av olika skäl väljer att hoppa av utbildningen.

Då siffrorna ovan gäller sökande till samtliga folkhögskolor ställde jag i en enkät till folkhögskolorna i december 2005 frågan om antal sökande till utbildningen vid respektive folkhögskola. De uppgifter jag fick fram var inte kompletta, alla folkhögskolorna har av olika skäl inte redovisat antalet sökande för varje kalenderår. Jag har därför avstått från att redovisa dem.

Enligt TÖI:s redovisning och även enligt folkhögskolornas redovisning till sekretariatet har det funnits fler sökande än platser till såväl teckenspråksutbildning som tolkutbildning. Antalet sökande till teckenspråkslinjen har tidigare varit högt – men sjunkit under de senare åren.

Även till tolkutbildningen vid de folkhögskolor jag har fått uppgifter från har det varit fler sökande än platser. Till den nya 4-åriga tolkutbildningen har det varit mer än fyra gånger fler sökande än antalet utbildningsplatser.

I enkäten ställdes även frågan om folkhögskolan kunde fylla alla platser. Några folkhögskolor svarade att man inte kan fylla alla platser, Önnestads och Södertörns folkhögskolor svarar både "ja" och "nej". Skälet är att det ibland finns brist på sökande beroende på bristande förkunskaper i teckenspråk eller att de som söker bedöms som olämpliga. Strömbäcks folkhögskola pekar i sitt svar på att det beror på bristande förkunskaper i teckenspråk.

Det framgår också av enkätsvaren att eleverna som påbörjat tolkutbildningen i del 2 dels kommer från folkhögskolans egen teckenspråksutbildning, dels kommer från andra folkhögskolor. Vid Strömbäcks folkhögskola har t.ex. mindre än hälften av alla elever som gått ut steg 1 fortsatt till steg 2. För att fylla platserna tar därför Strömbäck emot elever från andra folkhögskolor. Motsvarande situation finns på Nordiska folkhögskolan där enbart en tredjedel av eleverna som fullföljt steg 1 fortsatt till steg 2 vid samma skola.

Det kan finnas många förklaringar till varför man går teckenspråksutbildning på en folkhögskola men tolkutbildningen på en annan. En förklaring är att tolkutbildningen inte startar varje år vilket däremot teckenspråksutbildningen gjort. Det finns alltså ett ”glapp” i utbildningen, vilket medför att man får söka sig till en annan skola. Detta gällde t.ex. Nordiska folkhögskolan. När det gäller Västanviks tolkutbildning har den t.ex. inte bedrivits under ett antal år på grund av brist på tolklärare. De har däremot haft utbildningen i teckenspråk och deras elever har därför fortsatt sin utbildning till tolk vid en annan folkhögskola.

Men det är också troligt att inte alla elever varit intresserade av att fortsätta på tolkutbildning. Vissa har nöjt sig med den tvååriga teckenspråkslinjen och ville använda sig av sina kunskaper i teckenspråk i samband med sitt yrke eller av annat intresse. Detta kan man även se i *Att se möjligheterna* – TÖI:s kartläggning av vilka faktorer som påverkar ungdomars val av utbildning och yrke. I kartläggningen ställdes frågor om hur många av de tillfrågade som ville bli tolk innan de påbörjade utbildningen. Av de 148 tillfrågade som gick på teckenspråklinjen svarade 68 procent att de ville bli tolk innan de påbörjade teckenspråklinjen, 30 procent svarade nej. Av de 71 som gick på tolklinjen svarade 73 procent att de ville bli tolk innan de påbörjade teckenspråklinjen, 11 procent svarade nej. 15 procent av dem besvarade inte frågan (Aksén, B. 2004, s. 57).

13.4.2 Brist på sökande eller brist på kompetenta sökande?

Det förefaller alltså inte varit en brist på sökande till tolkutbildningarna utan snarast en brist på sökande med *tillräckliga kunskaper i teckenspråk*. I den nya integrerade utbildningen är förkunskaper i teckenspråk inget krav utan enbart meriterande. Det finns ett

stort antal sökande till de olika teckenspråkslinjerna, men alla fortsätter inte.

En starkt bidragande orsak till att antalet sökande till tolkutbildning sjönk kraftigt under några år har med de förändrade studiemedelsreglerna att göra. Den kraftiga minskningen mellan 2001 och 2002 som man kan se i tabellerna 2 och 3 sammanfaller i tiden med detta. Därefter har antalet sökande stigit igen och ligger nu runt 300 per år för den integrerade fyraåriga utbildningen.

Trots en minskning av antalet sökanden har det skett en ökning av antalet utbildade teckenspråkstolkare. Tabell 13.5 visar antalet personer som gått igenom tolkutbildning och teckenspråksutbildning från år 1999 till och med 2004. Det har skett en ökning framför allt på teckenspråks/dövblindtolkutbildningen från år 2002 och framåt.

Tabell 13.5 Antalet elever som genomgått tolkutbildning/teckenspråksutbildning

Tolkutbildning, folkbildning Tecken- språks/dövblindtolk m.m. (antal årsstudieplatser)	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Teckenspråkslinje	188	208	200	184	188	192
Teckenspråks/dövblindtolk	83	86	87	88	108	136
Vuxendövtolk	27	27	24	17	21	18
Teckenspråkslärare	12	16	16	-	-	-
Korta kurser (antal deltagare)	137	191	100	132	58	121

Med korta kurser avses olika fortbildningskurser för teckenspråks/dövblindtolkar.

Källa TÖI:s verksamhetsberättelse 2004.

Av tabellerna 13.2 och 13.3 kan man se att den minskning i antalet sökanden som uppstod 2001 numera har vänt och att antalet sökanden ökat något igen och tycks ligga på en jämn nivå. Det är för tidigt att säga något om nivån framöver. Även det ökande antalet utbildade tolkar visar på en förbättring av situationen.

Minskat antal anställningar

En annan anledning till en nedgång i antalet sökande kan vara att det inte är lika säkert att man får en fast anställning direkt efter sin utbildning i dag. Landstingen anlitar i allt högre grad tolkförmedlingar på entreprenad än de anställer nya tolkar. En nyutexaminerad

tolk kanske får timanställning vid någon tolkförmedling under de första åren innan han eller hon får en fast heltidsanställning. Tidigare var tolkyrket ett säkert yrke, det fanns arbete direkt efter utbildningen, i dag är det något osäkrare.

Validering av utbildningen

Många vill studera vidare på högskola. Tolkutbildningen, såväl 2-årig som 4-årig, valideras till 80 högskolepoäng sedan år 2003 (dvs. motsvarande 2 års heltidsutbildning vid högskolan) vid antagning till högskoleutbildningar som anordnas av TÖI vid Stockholms universitet, men någon enhetlig validering av utbildningen som gäller vid alla universitet och högskolor finns inte. Det är upp till respektive universitet att validera utbildningen.

Som en följd av att tolkutbildningen enligt 2003 års kursplan valideras till 80 poäng vid antagning till utbildning vid TÖI och det förändrade studiestödssystemet startade diskussioner mellan TÖI och berörda folkhögskolor om ett samarbete mellan högskolan och folkbildningen och inom TÖI pågår ett arbete med målsättningen att genomföra en generell validering av teckenspråks- och dövblindtolkutbildningen 2007.

13.4.3 Dimensionering av utbildningarna

Ett annat problem som rör tolkutbildningarna och antalet sökande till tolkutbildningarna är dimensioneringen av dem. Handikapputredningens (SOU 1991:97) antagande om ett behov av 1 000 tolkar är det som än i dag ligger till grund för TÖI:s dimensionering av tolkutbildningen. Vad jag sett i kapitlet om samhällsstöd finns det fortfarande ett förhållandevis stort antal tolkuppdrag som inte blir genomförda. Skälen till detta är oftast en brist på tolk. Jag ser samtidigt att den yngre generationen av tolkanvändare tycks ställa större krav på tolk och att tolkuppdragen inom bl.a. utbildningssektorn ökar.

Antalet tolkanvändare är inte helt känt, det redovisade antalet i kapitel 11 är troligen lägre än det reella antalet. Socialstyrelsens uppföljningar av tolktjänsten fram till år 2000 visade ett högre antal tolkanvändare. Ett skäl till att antalet redovisade tolkanvändare är lägre än förväntat kan vara att den presumtive tolkanvändaren inte

utnyttjar tolktjänsten utan löser sina behov på andra sätt, troligtvis på grund av den kända bristen på tolkar. För att få en mer korrekt dimensionering av utbildningarna framöver behövs mer omfattande kartläggningar av såväl nuvarande som framtida tolkbehov.

13.4.4 Fristående teckenspråkslinjer – en lösning på bristen på kompetenta sökande?

En av frågorna i enkäten till folkhögskolorna rörde frågan om de ansåg att det fanns behov av en fristående teckenspråkslinje. Samtliga folkhögskolor svarade ja och pekade bland annat på att det stora intresset för utbildning i teckenspråk som bevisligen finns. Man menade bland annat att det finns ett behov av en fristående linje, eftersom den kunde fungera som en inkörsport men också ge en sökande en möjlighet att fatta beslut om han eller hon ska gå vidare till själva tolkutbildningen. Goda kunskaper i ett språk innebär inte att man även har de förutsättningar som krävs för att kunna tolka, samtidigt som det är en nödvändig förutsättning för tolkutbildningen. Det finns även behov av goda kunskaper i teckenspråk vid andra yrkesutövningar, som assistenter, lärare, kuratorer m.m. För de studerande som under utbildningens gång blir avrådda från att bli tolkar är det av vikt att den genomgångna utbildningen i teckenspråk kan ses som en merit i yrkessammanhang.

13.4.5 Utbildning av tolkar för vuxendöva, skrivtolkar

Med vuxendöva avses personer som blivit döva efter det att de tillägnat sig ett talat språk. Vuxendöva i Sverige har således primärt svenska språket som sitt första språk och efterfrågar i stor utsträckning tolkar som kan tolka från talad till skriven svenska.

Utbildning av tolkar för vuxendöva anordnas vid Strömbäcks och Önnestads folkhögskolor. Under hösten 2006 startar dessutom en skrivtolkutbildning. TÖI har samma ansvar för utbildningen av vuxendövtolkar som för utbildning av teckenspråkstolkar och statsbidrag lämnas enligt samma normer. Även den nya utbildningen för skrivtolkar faller under deras ansvar. Jag har bedömt att utformningen av utbildning av vuxendövtolkar ligger utanför mitt uppdrag då jag enbart har i uppdrag att pröva möjligheterna till

auktorisering av tolkar för vuxendöva och återkommer till detta i avsnitt 13.6.

13.5 Tolkutbildningen har utvärderats flera gånger

Tolkutbildningarna har utvärderats av dåvarande Skolöverstyrelsen (SÖ) och senare av TÖI i olika omgångar. Resultaten av utvärderingarna har sedan legat till grund för åtgärder som syftat till att höja kvaliteten på utbildningarna. SÖ:s utvärdering underströk att tolkutbildningarna är yrkesutbildningar och att de därför bör följa en gemensam studieplan även om de är förlagda till folkhögskolor. 1989 års Handikapputredning anslöt sig i sitt delbetänkande om tolktjänsten till förslagen i SÖ:s utvärdering (SOU 1991:97) och såg det bl.a. som angeläget att TÖI som ansvarig myndighet snarast genomförde förslagen, vilket också har skett i stor utsträckning.

Det har också kommit förslag om att pröva i vilken utsträckning teckenspråksutbildningarna inom folkhögskolan och högskolan bör samordnas (1996/97:KrU9).

Styrningen av tolk- och översättarutbildningen har uppmärksammat av såväl Statskontoret (2002:11) som Riksrevisionsverket (RRV 2002:16) i två skilda rapporter. Diskussionerna har handlat om i hur stor omfattning TÖI har möjlighet att styra över utbildningarna i förhållande till folkbildningens frihet från extern styrning. Orsakerna till diskussionen är att utbildningen finansieras både av statsbidrag som TÖI fördelar och av medel från Folkbildningsrådet och huvudmännen för respektive folkskola.

13.5.1 Nya utredningar

Vuxnas lärande

Utredningen *Vuxnas lärande – En ny myndighet* (SOU 2006:38) har i sitt första betänkande på några ställen berört folkbildningen och olika utbildningsformer. Utredningens fokus ligger enligt direktiven på möjligheten att lägga samman ”myndigheten för Nationellt centrum för flexibelt lärande och Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning till en ny myndighet, samt att till denna nya myndighet föra över de uppgifter som rör vuxenutbildningen som Statens skolverk och Myndigheten för skolutveckling svarar för idag.” (Dir. 2005:70). Den nya myndigheten behövs bl.a. för att resurser

ska tas tillvara på ett effektivt sätt. Bl.a. pekar man på behovet av att vidareutveckla gemensamma frågor om kunskaper om arbetsmarknadens behov och på samverkan med arbetsmarknadens parter för att utveckla utbildningarna. En gemensam organisation underlättar detta arbete menar man. De utbildningsformer som den nya myndigheten ska omfatta i sitt ansvarsområde är grundläggande vuxenutbildning, gymnasial vuxenutbildning, påbyggnadsutbildning, vuxenutbildning för utvecklingsstörda, svenskundervisning för invandrare, kompletterande utbildningar, kvalificerad yrkesutbildning samt lärlingsutbildning för vuxna.

Folkbildningens yrkesutbildningar står utanför de utbildningsformer den nya myndigheten ska ansvara för, men utredaren pekar på folkbildningens viktiga roll som aktörer i arbetet med det livslånga lärandet. Utredningens uppfattning är att staten bör ha ett visst inflytande över folkbildningen och att det kommer att finnas stora behov av samråd och samverkan mellan folkbildningen och den nya myndigheten inom flera områden. Vidare menar utredaren att argumenten för samverkan i planering, genomförande och uppföljning är mer omfattande om hänsyn också tas till arbetsmarknadsutbildningarna, men väljer att lämna frågeställningen tills vidare. ”Om man utvidgar området att omfatta fler utbildningsformer än jag föreslagit kan statens insats effektiviseras”.

Ett av de förslag som utredningen lämnar är att den nya myndigheten ska ansvara för utbildningsinspektion som avser tillsyn och kvalitetsgranskning av verksamhetsområdet Vuxnas lärande. Med tillsynen avses också hanteringen av enskilda studerandes anmälningsärenden.

Det är för tidigt att veta hur pass mycket utredningen i ett senare skede även kommer att närmare studera folkbildningens yrkesutbildningar i relation till den nya myndigheten och i samband med detta lämna ytterligare förslag om denna.

Översyn av den eftergymnasiala yrkesutbildningen

Ytterligare en utredning har tillsatts som kommer att få betydligt större roll för de eftergymnasiala yrkesutbildningarna framöver, nämligen Översyn av den eftergymnasiala yrkesutbildningen (dir. 2006:33).

Enligt direktiven ska ”särskild utredare göra en översyn och en djupare analys av den eftergymnasiala yrkesutbildningen utanför

högskolan”. Översynen och analysen ska syfta till att identifiera eventuella luckor och överlappningar mellan alla olika utbildningsformer som erbjuds för att finna möjligheter till tydligare gränsdragning, effektivisering och andra förbättringar av systemet. ”Utredaren ska bl.a.

- föreslå åtgärder som syftar till att förtydliga strukturen och ansvarsfördelningen inom utbildningssystemet och förhållandet till arbetsmarknadsutbildningen,
- överväga och lämna förslag på en ändamålsenlig fördelning av uppgifter och ansvar inom staten samt mellan staten, kommunerna, arbetslivet, privata utbildningsanordnare och den enskilde,
- belysa frågan hur utbildning inom olika utbildningsformer kan byggas på och hur studier samt reell kompetens kan tillgodoräknas den enskilde i olika utbildningar i skilda utbildningsformer, samt
- analysera formerna för finansiering och vid behov föreslå förändringar i regelverken.”

Direktiven pekar bland annat på att ”förekomsten av alternativa vägar och utbildningsformer inom den eftergymnasiala yrkesutbildningen ställer stora krav på tydlighet för att det skall vara möjligt för den enskilde att förstå vad som skiljer dem från varandra. Det är ofta svårt att bedöma vilket värde en utbildning har i förhållande till andra utbildningar och till arbetslivets behov. Det gäller särskilt när det förekommer yrkesutbildningar med likartad inriktning i olika utbildningsformer. Utbildningarna kan vara inriktade mot samma arbetsmarknadssegment men ändå leda till olika kvalifikationsnivåer utan att skillnaderna klart framgår. För den enskilde framstår det inte alltid klart på vilket sätt målen för yrkesutbildningarna i de olika utbildningsformerna skiljer sig åt, eller vad denna skillnad har för betydelse. Sådana oklarheter kan bidra till att den enskilde i efterhand uppfattar en utbildning som en återvändsgränd.” Den främste åtgärden för utredaren är här att föreslå åtgärder som syftar till att förtydliga strukturen och ansvarsfördelningen inom utbildningssystemen och i förhållande till arbetsmarknadsutbildningen. Utredaren ska även lämna förslag om hur utbildning inom olika utbildningsformer kan byggas på, värderas och tillgodoräknas om den studerande senare vill läsa vidare samt

hur reell kompetens kan tillgodoräknas i olika utbildningar i skilda utbildningsformer.

Effekterna av att utbildningsformerna styrs av olika regelverk och att utbildningarna finansieras på olika sätt beroende på regelverk ska också utredas. Man påpekar att systemet kan uppfattas som oklart och oöverskådligt för såväl den enskilde som utbildningsanordnare. Bl.a. pekar man på problematiken av att vissa utbildningar berättigar till studiestöd och att för andra utgår det statsbidrag.

I likhet med den tidigare nämnda organisationsutredningen om Vuxnas lärande pekar man i direktiven på problematiken med dimensionering av utbildningarna och inriktningen av den. En risk med den nuvarande strukturen är att den kan leda till längre utbildningstider för den enskilde än nödvändigt.

När det gäller tillsynen av utbildningarna anger man särskilt ”Ett särfall är yrkesutbildningen inom folkhögskolan som i formellt avseende inte i något skede granskas av någon utanför folkbildningen. Någon oberoende utvärdering av verksamheterna görs inte kontinuerligt. Ansvar för att detta sker är idag otydligt.”

Utredningen kommer alltså att behandla ett flertal av de problem när det gäller teckenspråkstolkutbildningen som såväl Statskontoret som RRV och min utredning pekat på.

Utredaren ska lämna sitt betänkande den 1 juli 2007.

TÖI:s utvärdering av utbildningarna

TÖI har genomfört ett tiotal utvärderingar av utbildningen sedan 1993. Den senaste och hittills mest omfattande utvärderingen slutförs våren 2006. Det övergripande syftet är att utvärdera hur de gemensamma måldokumenterna fungerar i utbildningen. Utvärderingen innebär att utvärdera för att främja verksamheten, få ta del av varandras erfarenheter, sprida goda exempel och belysa utbildningens starka och svaga sidor. Utvärderingen bygger på en form av självvärderingsmodell som Högskoleverket använder för att utvärdera kurser och program inom högskolan. Modellen består av självvärdering genomförd av folkhögskolan, extern bedömning samt uppföljning.

13.6 Auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar samt översättare

Den statliga auktorisationen ska tillgodose att samhällets tolkar och översättare har vissa kvalifikationer. Auktorisation som tolk eller översättare utfärdas av Kammarkollegiet enligt lagen (1975:588) om bemyndigande att meddela föreskrifter om auktorisation och godkännande av översättare och tolkar. Prov för auktorisation finns utarbetade för ett drygt trettiotal olika språk. För att bli auktoriserad tolk ska den som ansöker om auktorisation förutom godkända prov uppfylla vissa formella krav, vara redbar och lämplig som tolk, §4 Förordning (1985:613) om auktorisation av tolkar och översättare. En auktorisation gäller i fem år och kan där efter förnyas.

Regeringen uppdrog i november 2000 åt Kammarkollegiet att utreda formerna för auktorisation av tolkar i teckenspråk. Kollegiet fick även i uppdrag att utreda förutsättningarna för auktorisation i dövblindtolkning och vuxendövtolkning.⁴ Kammarkollegiet redovisade uppdraget i juni 2001 i rapporten *Utredning om auktorisation av teckenspråkstolkar och förutsättningar för auktorisation när det gäller dövblindtolkning och vuxendövtolkning*.⁵

I utredningen redovisas formerna för auktorisation av teckenspråkstolkar medan frågan om auktorisation av dövblindtolkar enligt kollegiet borde utredas vidare. Vad gällde vuxendövtolkar ansåg man att det bör övervägas om Kammarkollegiets prov är den form som bör väljas för auktorisation av vuxendövtolkar. Som en följd av kollegiets ställningstagande erbjuds sedan 2004 teckenspråkstolkar möjlighet att få auktorisation som tolk av Kammarkollegiet.

13.6.1 Auktorisation av teckenspråkstolkar

Sedan 2004 är det möjligt att få auktorisation i teckenspråk. Provet består av två delar, ett skriftligt och ett muntligt prov.

Prov för auktorisation av teckenspråkstolkar har hittills genomförts vid två tillfällen. Det första tillfället var 2004/05. Till denna första möjlighet att få auktorisation anmälde sig 84 sökande. Av dessa genomförde 52 teckenspråkstolkar de skriftliga prov som utgör första delen av de prov som ligger till grund för en auktorisa-

⁴ Regeringsbeslut 20 2000-11-20 U2000/2755/V.

⁵ Kammarkollegiet 2001-06-19, dnr. 12-13697-2000.

tion. Av de 52 som genomförde proven underkändes 13. Endast 39 prövande gick vidare till den andra delen av auktorisationsprovet. Vid detta senare prov underkändes ytterligare 10 sökande och 1 hade ansökt om uppskov för fullgöra provet vid senare provtillfälle. Av de 84 som ursprungligen anmälde sig som sökande, auktoriserades 28 tolkar.

Resultaten från det andra provtillfället hösten 2005 gav ytterligare 7 auktoriserade teckenspråkstolkar. 2005 var det 28 personer som ansökte om auktorisation, 12 lämnade återbud och 15 skrev det skriftliga provet. Av dem underkändes 5 personer, de resterande 10 gick vidare till det muntliga provet. Här underkändes 2 personer, 7 godkändes och 1 person ska göra ett omprov.

Sammanlagt finns i skrivande stund, efter två möjliga auktorisationstillfällen, 35 auktoriserade teckenspråkstolkar.

Samtal förda med berörda handläggare vid Kammarkollegiet visar att teckenspråkstolkar klarat proven i betydligt högre grad än språktolkar i gemen. Samtidigt hade ett drygt trettio-tal av de 84 teckenspråkstolkar som ansökte om auktorisation vid detta första auktorisationstillfälle valt att avstå, då de upplevde realiproven som svåra och därför ville avvakta och se resultaten för de kollegor som gick igenom dem.

Utredningen beslöt att i december skicka en enkät till samtliga som anmält sig till auktorisationsprovet under 2004 och 2005 för att bl.a. fånga upp deras uppfattningar av auktorisationsprovet. Resultaten från enkäten visar att ett stort antal av dem som gick upp i provet misslyckades i realiprovet. Många framförde kritik av realiprovet som man menade inte var anpassat till utbildningarna och till dövrealia. Bland de som kommenterat realiprovet menar majoriteten att frågorna inte är anpassade för dövas förhållanden. Det är för lite dövrealia och för mycket realia om sjukdomstermer, rättsstermer etc. En del säger att realiprovet är anpassat efter invand-rartolkarna och att dessa har ett annat behov av kunskaper.

Positiva till auktorisation

Majoriteten av dem som besvarade enkäten var positiva till auktorisationen. De menade att de genom den fått kompetensbevis och intyg på sina kunskaper. De såg auktorisationen som en trygghet för brukarna. Några har ansökt om auktorisation uttryckligen för att de saknar examensbevis, någon talar om respekt av brukarna

och ett långt krav från yrkeskåren på auktorisationsmöjlighet. En lämnar som svar att eftersom auktorisationen är samhällets minimikrav på en kompetent tolk vill hon skaffa sig den. Det är ett konkurrensmedel gentemot de utbildade tolkarna och ett bevis på en tolks skicklighet, menar andra.

För en utförligare redovisning av enkätsvaren hänvisar jag till bilaga 6.

13.6.2 Auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar

I rapporten *Utredning om auktorisation av teckenspråktolkar och förutsättningar för auktorisation när det gäller dövblindtolkning och vuxendövtolkning*⁶ anförde Kammarkollegiet flera skäl till varför en auktorisation av dövblindtolkar inte borde inrättas.

Auktorisation av dövblindtolkar

Kammarkollegiet pekade i sin utredning på att olika tolkmetoder används för att tolka åt dövblinda. Valet av metod beror på om synen eller hörseln förlorats först. Teckenspråk kan användas både visuellt och taktilt, men man kan även använda handalfabet, skrivtolkning, handskriftstolkning och skrift i hand. Enligt Kammarkollegiet är det inte någon större svårighet att testa dövblindtolkar i tolkning mellan svenska och taktilt teckenspråk, eftersom det rör sig om tolkning mellan två språk. Kammarkollegiets auktorisationsprov är dock inte lika enkla att anpassa till övriga tolkmetoder som används vid dövblindtolkning. När det gäller tolkarnas färdigheter i ledsagning och kunskaper om syntolkning är detta inte språktolkning och kan därför inte bli föremål för auktorisation enligt nuvarande regler för auktorisation av språktolkning.

Auktorisation av vuxendövtolkar

I sin utredning om auktorisation noterar Kammarkollegiet att den dominerande tolkmetoden vid tolkning åt vuxendöva är skrivtolkning, där talad svenska överförs till skrift. Vuxendövtolkning är således inte tolkning från ett språk till ett annat. Vid vuxendöv-

⁶ Kammarkollegiet 2001-06-19, dnr. 12-13697-2000.

tolkning används olika tekniska metoder från handskrift till speciella tangentbord för snabbskrift.

Vissa vuxendöva använder sig av *Tecken Som Stöd för taluppfattning och/eller läppavläsning* (TSS). När det gäller denna tolkmetod är den enligt vad Kammarkollegiet funnit ett ännu inte färdigutvecklat system. Det innebär potentiella tolkningssvårigheter vid bedömningen av ett prov för auktorisation. En ytterligare svårighet ligger i att metoden inte till fullo lärts ut till användarna.

Ett prov för auktorisation av vuxendövtolkare skulle enligt Kammarkollegiet behöva behandla alla de metoder som används vid tolkning åt vuxendöva. Mot bakgrund av detta ställer Kammarkollegiet frågan om det verkligen är kollegiets nuvarande auktorisationsverksamhet som är bäst lämpad att bedöma kunskaperna i vuxendövtolkningens metoder.

I motsats till Kammarkollegiet menar TÖI i sitt remissvar⁷ att vuxendövtolkning ”förvisso inte är någon mellanspråklig tolkning men väl en inomspråklig tolkning och som mycket väl, efter utarbetande av lämpliga metoder, skulle kunna bedömas”.

13.6.3 Även översättare behöver auktoriseras

I takt med en teknikutveckling som gjort det möjligt att lagra och hämta information på teckenspråk har information av olika slag gjorts tillgänglig för teckenspråkiga. Göteborgs kommun tillhandahåller exempelvis via sin officiella webbplats bl.a. ett medborgarkontor med en ansenlig mängd information om kommunala tjänster och annat som man som kommuninnevånare behöver kunna ha tillgång till på teckenspråk. Sveriges riksdag tillhandahåller via sin webbplats information om riksdagens beslut och arbete på teckenspråk. Även Samhällsguiden som administreras av riksdagen har delar av sitt innehåll översatt till svenskt teckenspråk. Allt fler myndigheter låter också översätta vissa delar av sin information till teckenspråk och det nyinrättade Verket för förvaltningsutveckling (Verva) har under 2006 gett ut riktlinjer för vilken minimiinformation på teckenspråk som bör finnas på myndigheters webbplatser.

Denna samhällsutveckling i kombination med den teknikutveckling som gör det möjligt att ta emot information på teckenspråk

⁷ TÖI Auktorisation av tolkar i teckenspråk och förutsättningarna för auktorisation när det gäller dövblindtolkning och vuxendövtolkning, 2002-07-31, Dnr 39/2002

aktualiserar behovet av såväl utbildning av översättare som auktorisation av översättare i teckenspråk.

13.7 Övriga förslag

13.7.1 Nationellt tolkregister

I kontakttolkutredningen lades ett förslag om inträttandet av ett nationellt register över tolkar. Huvudskälet till kontakttolkutredningens förslag är att ett stort antal kontakttolkar saknar formell kompetens som tolk. Kontakttolkutredningen visade att många som i dag arbetar som kontakttolkar endast gått en eller ett par korta utbildningar vid studieförbund och folkhögskolor samtidigt som det finns högskoleutbildade auktoriserade tolkar. Det finns alltså bland kontakttolkarna en mycket stor spännvidd då det gäller utbildning. För dem som anlitar kontakttolkar är detta högst otillfredsställande. Att inrätta ett nationellt register för alla yrkesverksamma tolkar är en lösning för tolkanvändarna enligt kontakttolkutredningen. I registret ska det finnas information om vilka tolkar som är auktoriserade. För övriga tolkar finns vissa föreslagna kriterier som de ska uppfylla för att kunna bli uppförda i registret. Registret kommer utgöra en källa till trygghet för tolkförmedlare och tolkanlitare.

13.8 Mina bedömningar

13.8.1 Tolkutbildningarna och bristen på sökande

I mitt uppdrag ingår att analysera orsakerna till bristen av sökande till tolkutbildningen. Min bedömning att det egentligen inte är bristen på sökande som är problemet utan snarare bristen på kompetenta sökande. Ett problem är också att det saknas en enhetlig teckenspråkstolkutbildning på folkhögskolorna.

Teckenspråkstolk är ett mycket ungt yrke. Det har en kort utbildningshistoria där ideella krafter såsom intresseorganisationerna och folkbildningen tagit initiativ och ansvar. Att det nu finns kritik mot bristande styrning och enhetlighet kan knappast i grunden klandras utbildningsanordnarna inom folkbildningen, som bärare av olika ideologiska inriktningar bör och ska de vara obundna och fria från styrning.

Den bild som framträder vid våra kontakter med ansvariga för tolkutbildningarna vid några folkhögskolor är det finns ett stort intresse, mycket engagemang och konstruktiva idéer att ta vara på främst bland dem som är engagerade i själva utbildningarna.

Bättre styrning behövs

Samhället har gett teckenspråkiga rätt till fri tolkservice, men inte ovillkorlig rätt till tolk, och det har pekats ut att landstingen ska ha ansvaret för att teckenspråkstolk erbjuds. Men samhället, staten, har inte tagit ansvar för att det i dag ska finnas ett fullt ut fungerande utbildningssystem som försörjer teckenspråkstolkverksamheten så att den tillgodoser teckenspråkigas behov. Samtidigt är det samhället som med tillsyn och styrning måste försäkra att brukaren kan vara trygg i mötet med en professionell yrkesutövare. Det gäller oavsett om man som medborgare vänder sig till en elektriker, läkare eller språktolk. Tillgången till kvalificerad teckenspråkstolk är därför i mycket stor grad en utbildningsfråga. Genom styrning, uppföljning och utvärdering av utbildningen kan staten bidra till en kvalitetssäkring av tolktjänsterna. Att tolkningen har hög kvalitet är ju inte bara till gagn för den teckenspråkige utan minst lika viktig för den andra parten i en kommunikation.

Olika synpunkter om styrning och utformning av dagens utbildningar har även framförts till utredningen av ansvariga inom landstingen för tolktjänsten, tolkarnas yrkesförening (STTF), enskilda tolkar, elever i utbildningarna (Aksén, B. 2004) och av intresseorganisationerna.

Teckenspråkstolkning – en språkpolitisk fråga

Det intryck jag fått och som jag vill understryka är att rollen som teckenspråkstolk har förändrats. Tidigare skulle teckenspråkstolken även fungera som ombud och kunna svara för viss omvårdnad. I dag är språktolkarna mer renodlat professionella. Därför är det viktigt att se teckenspråkstolkning som en språkpolitisk fråga och inte i detta sammanhang som en handikappolitisk.

Utbildningarna ser olika ut vid olika skolor

Min bedömning är att folkhögskolornas nuvarande utbildningar av tolk för döva, dövblinda och vuxendöva skiljer sig åt när det gäller utformning och innehåll. Min bild stämmer alltså överens med den som framträder vid en analys av såväl Statskontorets som TÖI:s egen granskning. Trots den styrning som TÖI enligt Statskontoret utövar över dessa utbildningar har skolorna stor frihet i att utforma utbildningen mot det gemensamma målet. Det innebär att samma yrkesutbildning inte ser exakt likadan ut vid varje skola. Den genomgripande utvärdering (se avsnitt 13.5.1) som nu slutförs av utbildningarna kommer förhoppningsvis att kunna ge besked om huruvida utbildningen är likvärdig mellan skolorna eller inte.

Examinationsprov saknas

Eftersom tolkutbildningarna leder till yrken där tolkanvändarna står i stark beroendeställning till tolkarna (Statskontoret 2002) är det betänkligt att tolkutbildningarna inom folkbildningen inte har examinationsprov. Det kan även ur de studerandes och ur presumtiva arbetsgivares synpunkt vara ett problem som försvårar en rättvis bedömning vid anställning att det är bristande likvärdighet i utbildningarna och att det saknas tydlig meritvärdering.

Utbildningen bör delas upp i två steg – språkutbildning och tolkutbildning

Min bedömning är att dagens sammanhållna utbildning bör delas upp i två delar enligt tidigare modell, en tvåårig språkutbildning och en därpå följande tvåårig tolkutbildning. Båda utbildningarna bör även i fortsättningen erbjudas av folkhögskolan och på sikt bör de utformas som högskoleutbildning på folkhögskola. Båda utbildningarna kan delfinansieras via det extra statsbidraget under förutsättning att man preciserar vilka teckenspråkslinjer som är berättigade till det extra statsbidraget.

Längden på nuvarande utbildningar kan göra att ungdomar tvekar att söka sig till dem. Tolkutbildningarna är i dag i praktiken fyraåriga. De motsvarar därmed i längd en högskoleutbildning om 160 poäng. Liksom övriga studerande inom eftergymnasial utbildning finansierar de som studerar till tolk sina studier med studie-

medel och studielån. Mot denna bakgrund funderar troligen den som är intresserad av att utbilda sig till teckenspråkstolk mer än en gång över den tänkta utbildningen och dess framtida meritvärde i ett kommande yrkesliv. Det är också ett mycket smalt yrke inom en specifik kultursfär och karriärmöjligheterna är få. Jag finner det troligt att avsaknaden av gemensamma antagningsförfarande, gemensamt innehåll i utbildningarna liksom avsaknaden av examination, och osäkerhet om utbildningens formella meritvärde efter slutförd utbildning, påverkar ungdomars inställning till att söka en så omfattande utbildning som tolkutbildning i dag är.

De tvååriga teckenspråkslinjerna bör vara öppna för alla som är intresserad av att lära sig teckenspråk för att exempelvis kunna utnyttja språket i sitt vanliga arbete – exempelvis förskollärare, lärare, syokonsulenter m.fl.

Gemensamma antagningskrav och centralt antagningssystem bör införas

I dag har varje folkhögskola sina egna antagningskrav för antagning av elever till tolkutbildningen. Det kan då ligga en viss risk i att man främst prioriterar sökande från den egna teckenspråksutbildningen. På grund av avsaknaden av examinationskrav och likvärdig dokumentation kan det vara svårt att ha en bestämd uppfattning om kvaliteten då det gäller utbildning i teckenspråk hos andra utbildningsanordnare och inte minst utbildning i teckenspråk som inhämtats på skolor som inte tillhör den grupp av folkhögskolor som får statsbidrag för sin utbildning från TÖI. Det finns en risk att detta i så fall kan drabba de sökande till tolkutbildningarna samt att det uppstår inlåsningseffekter som bygger barriärer och som utgör hinder för en breddad rekrytering.

Min bedömning är att det är angeläget att finna gemensamma antagningskriterier och att det finns ett transparent antagningsförfarande som ökar rättsäkerheten för den sökande. Det bör klart framgå hur antagningen går till och vilka förkunskaper som ställs samt på vilka villkor de sökande konkurrerar om platserna. Det behövs även ett centralt antagningssystem så att man får en korrekt uppfattning av antalet sökande till utbildningarna. En bättre kartläggning av antalet sökande, samt av tolkanvändare och tolkbehov kan underlätta dimensioneringen av de framtida teckenspråks- och tolkutbildningarna.

Utbildningarna bör ges högskolestatus

I diskussionerna har bl.a. framkommit förslag om att höja utbildningens status genom att förlägga den till högskola istället för folkhögskola. Detta skulle kunna leda till ett ökat antal sökande och höja meritvärdet på utbildningen.

Det finns enligt TÖI (Yetkin, K. 1997) inga formella hinder för folkhögskolorna att anordna yrkesutbildning på högskolenivå. Under 1990-talet har de långa kurserna vid folkhögskolorna ökat kraftigt. Det gäller också de särskilda kurserna som genomförs på högskolenivå och i ibland i direkt samarbete med högskolorna. Exempelvis anordnar folkhögskolorna fritidsledarutbildning motsvarande 80 poäng, kantorsutbildning, mediekurser, friskvård och hälso pedagogik.

Enligt min bedömning bör det gå utmärkt att kombinera en tolkutbildning som bedrivs enligt krav och riktlinjer för högskoleutbildning vid en folkhögskola. Det finns en stark fördel att behålla tolkutbildningen vid folkhögskolorna då det finns goda förutsättningar att skapa teckenspråkiga miljöer och att tillämpa teckenspråk naturligt. Det finns klara fördelar med att förlägga utbildning i teckenspråk och tolkutbildning vid samma folkhögskola och genom att koncentrera utbildningarna till ett fåtal folkhögskolor uppstår flera möjligheter att tala teckenspråk – s.k. språkbad. Att dessa utbildningar ges högskolestatus ligger också i linje med hur våra nordiska grannländer valt att placera tolkutbildningarna. Danmark och Finland har förlagt utbildningarna förlagda till yrkeshögskolor och i Norge och på Island anordnas de av universitetet (se bilaga 2).

Vidare är det angeläget att de kunskaper och erfarenheter jag får genom den forskning inom olika discipliner som behandlar olika aspekter av teckenspråk och tolkning ges en närmare koppling till tolk- som teckenspråksutbildningarna.

Finansieringsproblematik

Tolk och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) ska enligt sin förordning fördela medel till folkhögskolor och studieförbund för kontakttolk-, teckenspråkstolk- och teckenspråkslärarutbildning. Jag har uppmärksammat att Statskontoret år 2002 i sin rapport *Ny organisation för tolk- och översättarutbildning*

(2002:11) noterat ”att det finns inget förordningsmässigt stöd i TÖI:s instruktion att fördela medel till teckenspråksutbildningar” (s. 41) men man ”ser nyttan med folkbildningens teckenspråksutbildningar och anser att medel till dessa utbildningar fortsättningsvis bör kunna utgå.

Det måste dock ges stöd i förordning och regleringsbrev” (ibid.).

Tidigare har de tvååriga teckenspråkslinjerna, förberedande för tolkutbildning, fått bidrag från TÖI – men endast de linjer som har funnits på samma folkhögskolor som tolkutbildningen. Andra teckenspråksutbildningar har sökt men inte fått extra statsbidrag. Jag föreslår att man ändrar förordningen så att TÖI i fortsättningen kan lämna statsbidrag även för teckenspråkslinjer – men att man i instruktionerna tydliggör vilka utbildningar som kan komma ifråga för det extra statsbidraget.

I direktiven för Översyn av den eftergymnasiala yrkesutbildningen anges också att man bl.a. ska se över de olika finansieringsformer som finns och vilka ändringar i regelverken som kan bli aktuella. Denna utredning som även ska se till de utbildningar som anordnas inom folkbildningen ska vara klar till den 1 juli 2007.

Valideringsmöjlighet

Det pågår ett arbete inom TÖI vad gäller validering av teckenspråkstolkutbildningen. Jag bedömer att det är angeläget att snarast effektuera en enhetlig validering av utbildningen till högskolepoäng.

Yrkesexamina

Min bedömning är också att på sikt bör tolkutbildningarna avslutas med yrkesexamina enligt det förslag för Yrkesexamen som finns i prop. 2004/05:162. Regeringens föreslår att en utbildning bör avslutas med en yrkesexamen, om yrket är reglerat enligt svensk lagstiftning eller EG-rätten eller i en majoritet av medlemsländerna inom EES. Även i vissa andra fall bör en yrkesexamen finnas enligt förslaget. Dessa vissa andra fall är inte specificerade. Kraven på tolkarnas professionalitet och deras utbildning har höjts, inte bara här i Sverige utan i flertalet andra europeiska länder. En möjlig lösning är att TÖI får möjlighet att utfärda yrkeshögskoleexamen om 80

poäng inom högskolan. Även frågor om yrkesexamen m.m. faller in under direktiven för Översyn av eftergymnasiala yrkesutbildningar. Min bedömning är att någon form av yrkesexamen kan vara en väg för att öka tolkyrkets status.

13.8.2 Auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar

Dövblindtolkar

I likhet med behovet av auktorisation av teckenspråkstolkar finns ett behov av auktorisation av dövblindtolkar. Det finns dock vissa komplikationer i detta då en del i yrket som dövblindtolk inte direkt är relaterat till språktolkning utan snarare har karaktären av assistans, dvs. ledsagningsmomentet och syntolkning.

Kammarkollegiet menar att de kan ta ställning till en eventuell auktorisation av dövblindtolkar om man med detta avsåg att det skulle vara en speciell kompetens för redan auktoriserade teckenspråkstolkar. Därigenom kan dövblindtolken genom auktorisationsprovet i teckenspråk bevisa att han eller hon besitter de grundläggande kunskaperna för teckenspråkstolkning. De andra tolkmetoderna skulle då kunna prövas separat.

Ett sätt att lösa detta är att prov i ledsagning och syntolkning genomförs vid folkhögskolor på ett enhetligt sätt så att proven inte skiljer sig åt mellan skolorna och att det är samma kompetens som bedöms. En person som önskar speciell kompetens som dövblindtolk måste då, förutom att avlägga auktorisationsprovet i teckenspråk med godkänt resultat, visa upp godkänt resultat på proven i ledsagning och syntolkning. En motsvarande metod kan användas för de olika övriga tolkmetoderna, där man kan anlita Kammarkollegiet som konsult för att ta fram ett gemensamt prov i de andra tolkmetoderna. En sådan auktorisationsordning bör utredas vidare av Kammarkollegiet.

På detta sätt kvarstår Kammarkollegiets roll vid bedömningar av språk.

Vuxendövtolkar

Vuxendövtolkning skiljer sig från annan tolkning då det handlar om tolkning mellan två former av samma språk. Jag ställer mig ytterst tveksam till att tolkning mellan två former av samma språk

ska kunna auktoriseras på motsvarande sätt som tolkning mellan två språk. Skälet till min tveksamhet är att detta inte är språktolkning på samma sätt som annan tolkning och Kammarkollegiet skulle vid auktorisationen då bedöma detta enligt andra kriterier än vid språktolkning. Frågan om kvalitetssäkring av vuxendövtolkar bör ske genom för utbildningen gemensamma kursplaner och betygskriterier som mäter vuxendövtolkarnas färdighet i de tolkmetoder vuxendöva använder.

Behov av översättare och auktorisation av översättare

Kravet på och behovet av information på teckenspråk ökar och därmed behovet av översättare. Idag utförs många översättningar av tolkar eller av teckenspråkiga. I takt med att alltmer myndighetsinformation kommer att bli tillgänglig och läggas ut på hemsidor kommer kraven på tillförlitlighet i dessa översättningar att öka. Härmed uppstår även behov av översättare i teckenspråk som utbildats och examinerats på samma grunder som övriga översättare. Sådan utbildning kan med fördel även vända sig till teckenspråkiga.

De översättningar som i dag görs tillgängliga på teckenspråk utförs av tolkar. Genom att erbjuda en inriktning på tolkutbildningen mot översättning skapas fler arbetstillfällen för personer som är intresserade av eller kunniga i teckenspråk, men som av olika anledningar inte planerar för ett yrke som tolk. Utbildningen till översättare behöver dessutom inte vara begränsad till svenskspråkiga eftersom en översättning från text till teckenspråk inte kräver talat språk utan även teckenspråkiga kan gå utbildningen.

En kurs i översättning, svenska/teckenspråk, 10 p ges idag vid Stockholm universitet, institutionen för nordiska språk. För tillträde till kursen krävs svenskaB/svenska som andraspråk B samt att den studerande behärskar teckenspråk. Vid Tolk- och översättarinstitutet ges bl.a. kurs i översättning till svenska, 40 p och kurs i översättning från svenska, 40 p. För tillträde till dessa kurser krävs 40 p i något språkämne, mycket goda kunskaper i svenska, mycket god förmåga att uttrycka sig i skrift samt grundläggande datorkunskap och god datorvana. TÖI:s kurser vänder sig till blivande översättare i olika språk. Ingen sökande till TÖI:s kurser har hittills haft teckenspråk som översättningsspråk.

Ett uppdrag bör ges åt TÖI att utreda förutsättningar för och innehåll i en sådan utbildning. I uppdraget bör även ingå att lämna förslag på lämplig utbildningsanordnare.

I det föreslagna uppdraget till Kammarkollegiet att utreda formerna för införande av auktorisation för dövblindtolkar och vuxendövtolkar bör även ingå att utreda förutsättningarna för auktorisation av översättare från svenska till svenskt teckenspråk.

Nationellt register över tolkar

Jag har anslutit mig till kontakttolkutredningens förslag om att inrätta ett register över yrkesverksamma tolkar. Visserligen finns inte samma variation när det gäller kompetens och kvalitet bland teckenspråkstolkarna som bland kontakttolkarna. Det finns ändå skäl att även teckenspråks-/dövblindtolkar och vuxendövtolkar införs i registret. Det främsta skälet är att det handlar om en gemensam yrkeskategori – tolkar.

För att införas i registret krävs att de uppfyller vissa kriterier. För teckenspråkstolkar som ännu inte är auktoriserade bör ett första sådant kriterium vara genomgången utbildning till tolk enligt riktlinjer som fastställts av den tidigare Skolöverstyrelsen och efter den 1 juli 1991 av TÖI. Ett andra kriterium för tolkar som gått igenom utbildning till tolk före den 1 juli 1993 bör vara att de kan styrka att de arbetat som eller anlåtats som tolk under de senaste fem åren. Givetvis ska även auktoriserade tolkar föras in i registret för att det ska bli heltäckande. Övriga delar i kontakttolkutredningens förslag om upprättandet av registret stödjer jag fullt ut.

14 Kultur, medier och möjligheter till eget skapande

I utredningens uppdrag har ingått att kartlägga och analysera tillgängligheten vad avser kultur och medier samt möjligheterna till eget skapande för döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade och språkstörda som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation.

Förslag:

- En ändring skall införas i upphovsrättslagen (1960:729) så att litteratur på eller översatt till teckenspråk fullt ut omfattas av samma regler som övriga skönlitterära och beskrivande framställningar i tal eller skrift.
- I likhet med det depåbibliotek som finns för samiska språk skall ett depåbibliotek för teckenspråk inrättas. Detta biblioteket skall få motsvarande uppdrag som biblioteket för samiska språk. Depåbiblioteket för teckenspråk förs som en del till Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB) som härigenom utökas till ett teckenspråks-, talboks- och punktskriftsbibliotek. Medel skall även anvisas biblioteket för översättning av skönlitteratur till svenskt teckenspråk.

14.1 Svårt för teckenspråkiga att få tillgång till samhällets kulturutbud

Kulturpolitiken omfattar frågor om konst, musik, film, teater, dans, litteratur, museiverksamhet, utställningar m.m. Till kulturpolitikens mål hör bl.a. att verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till eget skapande. Kulturpolitiken skall även bevara och bruka levandegöra och tillgängliggöra det gemensamma kulturarvet, främja bildningssträvandena samt främja mötet mellan olika kulturer inom landet (prop. 1996/97:3). För personer

som är teckenspråkiga är tillgängligheten till samhällets kulturutbud starkt begränsad då en ytterst liten del av detta kulturutbud är tillgängligt på svenskt teckenspråk.

Tillgänglighet till kultur i olika former för teckenspråkiga förutsätter att de som anordnar verksamheter gör sin verksamhet tillgänglig på ett sådant sätt att teckenspråkiga kan ta del av den. Många teckenspråkiga kan ta del av samhällets kulturutbud genom att det görs tillgängligt i form av skriven svenska, andra är beroende av att det görs tillgängligt på teckenspråk. Ansvar för att verksamheter görs tillgängliga på teckenspråk vilar på den som anordnar verksamheten liksom kostnaden för att göra den tillgänglig. Enligt den s.k. ansvars- och finansieringsprincipen skall den som anordnar en verksamhet se till att den är tillgänglig för personer med funktionshinder.

Kulturpolitikens mål om tillgänglighet avser all ordinarie verksamhet inom kulturområdet. Det har dock framkommit att eftersom antalet teckenspråkiga personer är förhållandevis få och kostnader för att göra verksamheterna tillgängliga förhållandevis höga har satsningarna inom kulturområdet för teckenspråkiga i väldigt hög grad genomförts i projektform. Många av dessa projekt har finansierats med medel från Statens kulturråd eller med medel från Allmänna arvsfonden. Genom att satsningar på kultur för teckenspråkiga hänvisas till projektmedel begränsas de i tid. Det blir därför svårt att upprätthålla kontinuitet i de satsningar som görs och att utveckla dem.

14.2 Litteratur och bibliotek

Svenskt teckenspråk är ett av de språk som används i Sverige. Detta har senast bekräftats genom riksdagens beslut den 7 december 2005 med anledning av regeringens förslag till en samlad svensk språkpolitik (prop. 2005/06:2). Därför måste litteratur på och översättningar till svenskt teckenspråk enligt min bedömning fullt ut jämföras i bibliotekslagstiftning med vad som gäller för alla andra språk.

14.2.1 Gällande lagstiftning och konsekvenser av ändring i lagen om upphovsrätt

Teckenspråket är ett visuellt språk och som saknar skriftspråk. Litteratur på eller översättningar av litteratur på tecknade språk produceras vanligtvis i form av videogram. Litteratur till svenskt teckenspråk betraktas enligt gällande lagstiftning därmed inte som litteratur i vanlig bemärkelse. Detta har fått till konsekvens att litteratur på eller översatt till teckenspråk inte omfattas av samma regelverk som övrig litteratur i förhållande till ett flertal lagar.

Bibliotekslagen (1996:1596) innehåller föreskrifter om det allmänna biblioteksväsendet. Lagen föreskriver att alla medborgare skall ha tillgång till ett folkbibliotek vars uppgift är att främja intresset för läsning och litteratur, information, upplysning, utbildning och kulturell verksamhet i övrigt. Folkbiblioteken skall vidare verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare. I lagen föreskrivs vidare att folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionshinder, invandrade och andra språkliga minoriteter bl. a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov. I förarbetena ges emellertid ingen definition av begreppet *litteratur* (prop. 1996/97:3). Därför har det uppstått oklarheter därför uppstått om bibliotekens skyldigheter att tillhandahålla och avgiftsfritt låna ut litteratur på teckenspråk.

Enligt 1 § 1 st. 1 p. lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk definieras ett *litterärt verk* som ”en skönlitterär eller beskrivande framställning i skrift eller tal”. Vidare föreligger en *översättning* när ett litterärt verk överförs från ett språk till ett annat, 4 § 1 st (Olsson, H. 1996).

Ett litterärt verk kan, utöver skrift och tal, föreligga även i andra former, exempelvis siffror, morse och digitala tecken (ibid. s. 83). Ett litterärt verk torde således kunna föreligga på teckenspråk. Genom formuleringarna uppstår emellertid oklarheter om ett litterärt verk på eller översatt till teckenspråk egentligen är.

Eftersom litteratur på teckenspråk framställs som videogram omfattas denna litteratur av lagen (1990:886) om granskning och kontroll av filmer och videogram. Det innebär bl.a. att litteratur på teckenspråk kan komma att underkastas en förhandsgranskning, vilken inte vore tillåten beträffande annan litteratur.

Formen för framställning av litteratur på teckenspråk får även konsekvenser i förhållande till lagen (1993:1392) om pliktexemplar av dokument. Enligt denna lag skall producenter av skrifter, videogram, filmer, fonogram och dokument för elektronisk återgivning, ljudradio och televisionsprogram som framställts respektive gjorts tillgängligt för allmänheten i landet enligt föreskrifter i lagen lämna pliktexemplar. Syftet med lagen är att skrifter och annat som produceras skall bevaras och tillhandahållas för forskning och studier. Mottagare av pliktexemplar av skrifter och s.k. kombinerat material är Kungl. biblioteket och Stockholms, Uppsala, Linköpings, Lunds, Göteborg och Umeå universitetsbibliotek. Pliktexemplar av skrifter på teckenspråk som har form av videogram omfattas däremot inte av samma regler som skrifter på andra språk och lämnas istället till Statens ljud- och bildarkiv.

Ändring i upphovsrättslagen

För att litteratur på eller översatt till svenskt teckenspråk skall behandlas lika som litteratur på andra språk föreslår jag följande ändring i 1 § lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.

Nuvarande lydelse

1 § Den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket, oavsett om det är 1. en skönlitterär eller beskrivande framställning i tal eller skrift, /.../

Föreslagen lydelse

1 § Den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket, oavsett om det är 1. en skönlitterär eller beskrivande framställning i tal, skrift *eller på (svenskt) teckenspråk*, /.../

14.2.2 Producenter av litteratur och information på teckenspråk

Då det gäller produktion av faktaprogram, läromedel och språkmaterial som avser teckenspråk finns ett betydande antal aktörer på marknaden, samtidigt är den produktion som finns av ringa omfattning vid jämförelse med vad som finns på andra språk. Till de större aktörerna hör Utbildningsradion, Specialpedagogiska

institutet, Sveriges Television AB (förutvarande Dövas TV), Sveriges Dövas Riksförbund (SDR), Nationellt centrum för flexibelt lärande (CFL) och Folkbildningen. Det finns också ett antal mindre producenter som producerar material på teckenspråk.

Litteratur

Tillgång till skönlitteratur på teckenspråk är starkt begränsad trots möjligheter att göra den tillgänglig i form av videogram eller cd-rom. En bidragande orsak är att gruppen teckenspråkiga är liten och att produktion av skönlitteratur på teckenspråk därför inte är intressant för något kommersiellt bokförlag. Det begränsade utbudet av skönlitteratur på teckenspråk som producerats riktar sig till helt övervägande del till barn och ungdomar och är till stor del producerad för att användas som läromedel i skolan.

I den kartläggning som genomfördes år 2000 av Örebro länsbibliotek, med finansiellt stöd av Statens kulturråd (Eriksson, P. & Söderlund, H 2000), anges att man i folkbibliotekens databas¹ funnit drygt 800 katalogiserade poster av videogram och cd-rom på teckenspråk. I antalet är både tv-program och videoböcker av alla de slag medräknade. I flera fall är även delar av samma "bok" katalogiserad som ett självständigt verk varför antalet program och boktitlar som är upptagna i databasen är färre än 800. Av antalet funna titlar i databasen klassas enbart ca 170 som skönlitteratur. Av dem är drygt 100 barnböcker på teckenspråk, ca 20 ungdomslitteratur och resten ca 40 är skönlitteratur som riktar sig till vuxna teckenspråkiga.² Detta kan jämföras med de ca 90 000 talböcker som i dag finns att tillgå för personer som är synskadade eller läshandikappade via Talboks- och punktskriftsbiblioteket.

¹ Bibliotekstjänst Universella Register för Katalogdata (BURK).

² I kartläggningen görs en jämförelse med Talboks- och punktskriftsbibliotekets (TPB) bokbestånd av talböcker för syn- och läshandikappade som uppgick till ca 60 000 titlar och att TPB bara läser in ca 25% av alla i Sverige utgivna böcker. Eriksson och Söderlund, A. a. (2000), s. 11.

Insatser för barn- och ungdomslitteratur bör inkludera litteratur på svenskt teckenspråk

Regeringen bedömde i den språkproposition (2005/06:2) som antogs av riksdagen i december 2005 att tillgången till barn och ungdomsböcker på andra språk än svenska borde öka. Som skäl för bedömningen anförde regeringen att tillgången till barnböcker på andra språk än svenska är viktig för att barn med annat modersmål än svenska att befästa kunskaper i det egna språket som en väg att lära sig det svenska tal- och skriftspråket.

Mot denna bakgrund föreslogs att läsfrämjande insatser för barn och unga med annat modersmål än svenska borde stärkas och särskilda insatser därför borde göras för att förbättra tillgången till litteratur på andra språk än svenska. Kulturrådet föreslogs få i uppdrag att återkommande samla in uppgifter om barn- och ungdomslitteratur på andra språk än svenska på motsvarande sätt som för barn- och ungdomslitteratur på svenska. I propositionen påtalas vidare att Kulturrådet inom ramen för medel som anslås till läsfrämjande verksamhet även har möjlighet att finansiera utgivning av barn och ungdomsböcker på annat språk än svenska. Det som anförs om barn med annat modersmål än svenska i propositionen gäller i lika hög grad svenska barn som är teckenspråkiga.

I propositionen föreslogs vidare att nuvarande litteraturstöd fr.o.m. 2006 bör utvidgas till att inrymma en ny utgivning av serien Alla Tidens Klassiker för bruk i grund- och gymnasieskolan. Jag utgår från att denna satsning även kommer att omfatta utgivning av någon av klassikerna på svenskt teckenspråk.

14.2.3 Bibliotek

Enligt bibliotekslagen (1996:1596) skall folk- och skolbiblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade, invandrade och andra minoriteter. Detta skall ske bl.a. genom att erbjuda litteratur på annat språk än svenska och i former som är särskilt anpassade till deras behov. Trots tydliga föreskrifter i bibliotekslagen tillhandahålls inte litteratur på eller översatt till teckenspråk i samma omfattning som för människor med annat språk än svenska eller som för människor med andra slag av funktionshinder. Då det gäller personer med annat modersmål än svenska erbjuds de litteratur på sitt modersmål av folkbiblioteken, om än i begränsad omfattning.

Då det gäller litteratur för personer som till följd av funktionshinder är hänvisade till litteratur på punktskrift eller talböcker har Tal- och punktskriftbiblioteket fått i uppgift att i samverkan med andra bibliotek arbeta för att dessa ges tillgång till litteratur.

Det är viktigt att personer som är teckenspråkiga till följd av funktionshinder får samma möjligheter som andra att ta del av upphovsrättsligt skyddade verk. För att detta syfte skall uppnås måste de kunna få del av verk på medium som är anpassade för dem (prop. 2004/05:110). Genom den ändring av 17 § i upphovsrättslagen som trädde i kraft den 1 juli 2005 får de bibliotek och enskilda som regeringen beslutar överföra och sprida exemplar av offentliggjorda litterära och musikaliska verk till personer med funktionshinder till sådant medium att de kan ta del av verken. Genom denna lagändring har det gjorts möjligt att överföra litterära och andra upphovsrättsligt skyddade verk till personer med funktionshinder.

Svårt få överblick över vad som publiceras på teckenspråk

Statens kulturråd har sedan 2001 beviljat projektmedel till länsbiblioteket i Örebro dels för att kartlägga i vilken mån bibliotek i Sverige erbjuder teckenspråkiga låntagare ett relevant utbud av medier och service, dels för att undersöka hur teckenspråkiga utnyttjar bibliotekens service samt vilka behov de har. Projektmedel för detta ändamål har beviljats till och med budgetåret 2006. Den redovisning av arbetet som Länsbiblioteket lämnade år 2000 visar att biblioteksservice till teckenspråkiga inte är en förankrad del av folkbibliotekens verksamhet. Enligt redovisningen finns en vilja att göra något, samtidigt som förutsättningarna på flera sätt har saknats (Eriksson, P. & Söderlund, H. 2000). Kartläggningens slutsats är att teckenspråkiga är en starkt eftersatt grupp i bibliotekssammanhang. Samtliga bibliotekarier som blivit tillfrågade i kartläggningen ansåg att det borde finnas ett centrum, ett "ansvarsbibliotek", dit bibliotekarier skulle kunna vända sig för att få tillgång till information om litteratur som finns att tillgå på teckenspråk. Den redovisning som lämnades 2001 gäller i stort alltså enligt uppgifter som lämnats till utredningen 2006 av länsbiblioteket i Örebro.

Begreppet "ansvarsbibliotek" avser ett bibliotek som har ansvar för material inom ett visst område, dock inte för språk och språk-

liga minoriteter. Ansvarsbibliotek finns i dag vid nio olika universitetsbibliotek som var för sig har ansvar för ett eller flera vetenskapsområden. För andra språk än svenska språket finns depåbibliotek. Dessa har bl.a. till uppgift att tillhandahålla information om litteratur och annat material som publicerats inom det språkområde som ingår i bibliotekets ansvar. Depåbibliotek fungerar även som ett fjärrlånebibliotek för andra bibliotek.

Depåbibliotek för teckenspråk vid Tal- och punktskriftsbiblioteket

För teckenspråk och för litteratur på och översatt till teckenspråk föreslår utredningen att ett depåbibliotek upprättas analogt med det depåbibliotek som finns för samiska³ och med det internationella biblioteket⁴.

Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB) fungerar som depåbibliotek för talböcker, punktskriftsböcker och e-text. Låntagare som efterfrågar sådan litteratur vänder sig till sitt lokala bibliotek som därefter lånar det som önskas från länsbiblioteket eller från TPB. Utöver uppgiften som depåbibliotek har TPB även i uppgift att producera litteratur och annat material på punktskrift respektive i form av inläsning och att utveckla ny teknik för produktion av sådant material.

TPB förfogar i dag över ett väl utbyggt kontaktnät med såväl läns- som kommunbibliotek samt högskole- och universitetsbibliotek. TPB bedriver också utbildningar och anordnar konferenser inom biblioteksområdet för att öka kompetensen när det gäller att göra litteratur tillgänglig för personer som läser punktskrift eller som är i behov av talböcker. De uppgifter TPB har när det gäller biblioteksverksamhet för talböcker respektive för böcker på punktskrift är desamma som det föreslagna depåbiblioteket för teckenspråk bör ha. Det finns därför betydande samordningsvinster att vinna genom att utöka TPB:s nuvarande uppdrag till att även omfatta litteratur på svenskt teckenspråk.

Förslaget finansieras genom att sju miljoner kronor av de medel som idag anvisas Nationellt centrum för flexibelt lärande för produktion av läromedel på teckenspråk för vuxna inom vuxenutbildning och folkbildning omdisponeras för ändamålet. I det föreslagna beloppet avser två miljoner kronor den föreslagna biblioteks-

³ <http://www.sb.sametinget.se/svenska/samdepab.htm>

⁴ <http://www.interbib.se/default.asp?id=3762>

verksamheten och fem miljoner kronor medel för översättning av skönlitteratur till svenskt teckenspråk.

14.3 Film och teater

14.3.1 Film

För barn, ungdomar och vuxna som är teckenspråkiga får spelfilm ofta ersätta andra kulturella upplevelser. Genom de bilder filmen förmedlar kan de följa sammanhang. Film är ett medium som är tillgängligt för teckenspråkiga genom att bilder talar för sig själv. Samtidigt som bilderna talar förloras väsentliga delar av innehållet om inte replikerna i filmen åtföljs av text.

För att göra svensk film på biograf och videotillgänglig för synskadade och hörselskadade finns i 2000 års filmavtal ett stöd för syntolkning och textning. Stödet administreras av Stiftelsen svenska filminstitutet. I den filmpolitiska propositionen (2005/06:3) *Fokus på film – en ny svensk filmpolitik* som lämnades till riksdagen hösten 2005 poängterades att nyproducerade svenska filmer även fortsättningsvis bör göras tillgängliga för såväl synskadade som hörselskadade. Stödet administreras av Stiftelsen Svenska Filminstitutet och ligger utanför det nya filmavtalet som trädde i kraft den 1 januari 2006; istället ryms stödet inom ramen för den helstatligt finansierade, s.k. filmkulturella, filmpolitiken. I 2006 års regleringsbrev för Svenska Filminstitutet framgår att institutet skall redovisa vilka åtgärder som vidtagits för att uppnå målet om att göra film mer tillgänglig för personer med funktionsnedsättning samt antalet och den geografiska spridningen av svenska filmer som syntolkats respektive gjorts i textad version. I regleringsbrevet framgår också att institutet skall prioritera filmer för barn och ungdomar med funktionsnedsättning och att institutet skall föra en fortsatt dialog med filmdistributörer och berörda organisationer för att så många som möjligt skall kunna få del av svensk film. I institutets uppdrag att stödja den digitala biografutvecklingen i Sverige ingår vidare att följa den tekniska utvecklingen på området för film och video för syntolkning och textning på svenskt språk.

Svenska Filminstitutet disponerar 1,4 miljoner kronor per år för att öka tillgängligheten för personer med funktionshinder. Medlen fördelas i huvudsak till textning av svensk spelfilm och till syntolkning av film. Fördelningen skiftar från år till år beroende på antal

premiärer och ansökningar. År 2004 var det ca 35 svenska filmer som hade premiär och 2 av dessa beviljades stöd för textning av institutet. År 2005 var det 41 svenska filmer som hade premiär och av dessa beviljades 18 stöd för textning. Detta innebär att mindre än hälften av de svenska filmer som hade premiär 2005 gjordes tillgängliga för personer i behov av textremsa för att kunna tillgodogöra sig filmen.

Tabell 14.1: Antal beviljade stöd för textning av svenska spelfilmer, video och dvd-filmer 2000-2005⁵

År	Antal stöd för textning av svenska spelfilmer på bio	Antal stöd för textning av filmer på video	Antal stöd för textning av dvd-filmer
2000	8	10	42
2001	12	2	26
2002	11	2	27
2003	22	0	54
2004	24	0	84
2005	18	0	48

Uppgifterna i tabell 14.1 anger antal stöd för textning som beviljats. I några fall har mottagaren, enligt Svenska Filminstitutet, valt att inte utnyttja de medel som beviljats. Institutets bedömning är därför att det textas mellan 15 och 20 svenska spelfilmer årligen. Härutöver har mellan 150 och 200 dvd-filmer textats sedan stödet infördes år 2000.⁶

14.3.2 Teater

Tyst Teater är en teatergrupp som spelar teater på teckenspråk för hörande och döva, något som ensemblen är ensam om i Sverige. Sedan 1977 ingår gruppen som en självständig ensemble inom Riksteatern. Tyst Teaters uppdrag är att ge ett brett och rikt utbud av teater i en lyhörd dialog med omvärlden. På repertoaren finns både klassiska stycken, modern dramatik och barnpjäser. Tyst Teater vill vidareutveckla teckenspråket som sceniskt språk utan att ge avkall varken på teckenspråkets egen karaktär eller på teaterns språk.

⁵ Uppgifterna lämnade av Svenska filminstitutet, Tomas Johansson, 2006-03-20.

⁶ Tomas Johansson 2006-03-15.

Under den senaste femårsperioden, 2001–2005, har Tyst Teater producerat och turnerat inom Sverige med 19 olika teaterpjäser på teckenspråk och spelat för barn, ungdomar och vuxna. Antalet föreställningar, spelplatser och antalet personer som bevistat dessa föreställningar redovisas i tabell 14.2.⁷

Tabell 14.2: Antal föreställningar, spelplatser och publik

År	Antal föreställning	Spelplatser	Summa publik
2001	53	45	6 684
2002	84	58	6 191
2003	93	37	6 049
2004	103	86	5 539
2005	60	46	3 949

Av tabell 14.2 framgår att antalet föreställningar ökat år från år under perioden 2001–2004, för att minska under 2005. Minskningen beror på att Tyst Teater under 2005 tvingades ställa in en hel produktion på grund av sjukdom.

Utöver turnéer inom Sverige har gruppen under perioden även uppträtt på flera orter i våra nordiska grannländer samt i Belgrad, Hamburg, Madrid, Rom, Washington DC och i Uganda. Tyst Teater har också medverkat i seminarier, föreläsningar och workshops kring teater och teckenspråk, både i Sverige och i utlandet.

Med början år 2002 har Tyst Teater tillsammans med Sveriges Dövas riksförbund fått medel från Allmänna arvsfonden för att under tre år genomföra barnteaterprojekt på teckenspråk för teckenspråkiga barn i skolåldrarna. Projektet har resulterat i tre uppsättningar, en för vart och ett av de tre projektåren, med vilka Tyst Teater turnerat runt i landet. Projektet är avslutat i och med utgången av 2005 och har redovisats till Allmänna arvsfonden.⁸

Ensemblen består för närvarande av två fast anställda skådespelare, tre skådespelare som är anställda på kontrakt och samt ett antal frilansare.

Tyst Teater finansieras i likhet med andra avdelningar inom Riksteatern med medel som regeringen anvisar till Riksteatern. Efter samråd med de olika avdelningarna fördelar Riksteaterns ledning medlen inom teatern.

⁷ Uppgifterna hämtade ur Riksteaterns årsredovisningar för åren 2001–2005.

⁸ Tyst Teater, Barbro Gramén

Utöver Tyst Teater har försök med skuggtolkad teater gjorts bl.a. i Örebro. Skuggtolkad teater innebär att skådespelarna haft en skugga under föreställningen i form av en tolk som överför replikerna från talat språk till teckenspråk under pågående handling. Denna form av teater fordrar att varje skådespelare i föreställningen har sin skuggtolk och att dessa lär in och repeterar inför föreställningen på samma sätt som skådespelarna. Skuggtolkad teater blir härigenom personalintensiv och därmed kostsam.

För att göra andra teatrar föreställningar tillgängliga för personer som inte hör textas vissa teaterföreställningar. Detta sker genom att replikerna parallellt med att de framförs överförs till text som kan avläsas via en trådlös textapparat som teaterbesökaren kan avläsa under föreställningen. Sådan utrustning finns bl.a. vid Stockholms stadsteater och vid Dramatiska teatern i Stockholm. Enligt uppgifter inhämtade från Stockholms stadsteater textades under 2005 mellan 30 och 40 föreställningar.⁹ Antalet textade föreställningar vid Dramatiska teatern uppgick samma år till ca 20.¹⁰

14.4 Museiverksamhet och utställningar

Inom kulturområdet utgör museer en väsentlig del. Genom en bred museiverksamhet och varierat utbud av utställningar får människor möjlighet att ta del av museernas samlingar.

De centrala museerna förvaltar samlingar inom olika områden som är av stort intresse för många människor. Centrala museer är, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde, Naturhistoriska riksmuseet, Statens museer för världskultur, Livrustkammaren, Skoklosters slott och Hallwylska museet, Statens maritima museer, Arkitekturmuseet, Statens musiksamlingar, Statens försvarshistoriska museer och Moderna museet.

Inget av de centrala museerna har någon information på teckenspråk på sina webbplatser. Vid telefonkontakt med museerna framgick att endast Nationalmuseum erbjuder guidade visningar på teckenspråk (ca 10 gånger per år). Övriga centrala museer angav att man inte erbjuder denna möjlighet.

När det gäller läns museerna är situationen knappast bättre. Endast ett fåtal museer har gjort sin verksamhet tillgänglig för teckenspråkiga och då i form av tolkade visningar och riktade pro-

⁹ Stockholms stadsteater – Jakob Tigerschiöld 2006-03-10.

¹⁰ Dramatiska teatern – Johan Lundberg 2005-03-27.

gram. Endast ett museum redovisar att man har information på teckenspråk om museet på sin hemsida. Detta framgår av svaren på en enkät som Kulturrådet på min begäran skickat ut till länsmuseumerna.

I enkäten tillfrågades museerna om de vidtagit någon åtgärd för att göra sin verksamhet tillgänglig för döva, dövblinda, vuxendöva eller hörselskadade som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation. Av de tillfrågade länsmuseumerna besvarande 18 enkäten. Av dessa angav 5 museer att man vidtagit åtgärder för att göra sin verksamhet tillgänglig på teckenspråk. Kulturen i Lund, Malmö museer, Smålands museum och Örebro länsmuseum uppgav att de erbjuder tolkade visningar för teckenspråkiga samt att man dessutom har olika pedagogiska program riktade till teckenspråkiga. Norrbottens museum redovisade att delar av informationen på museets hemsida finns tillgänglig på teckenspråk.¹¹

14.5 Möjligheter till eget skapande

Miljöer för eget skapande som samhället erbjuder är inte tillgängliga för teckenspråkiga i samma utsträckning som för andra. Teckenspråkiga som söker sig till sådana miljöer är beroende av tolk för att kunna delta. Det visar den kartläggning som jag gjort av möjligheterna till eget skapande för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade.

14.5.1 Folkbildningen

Kulturverksamhet inom folkbildningen har en lång tradition och har stor betydelse bl.a. för människors möjligheter till eget skapande. Utredningen för statens utvärdering av folkbildning uppmärksammade i sitt slutbetänkande 2004 att utbudet av kulturcirklar och kulturprogram minskat inom folkbildningen och att det inte finns någon annan aktör som har möjlighet att fylla det tomrum som uppstått. Utredningen understryker den praktisk-estetiska verksamhetens värde och anser det angeläget att folkbildningen fortsätter att erbjuda möjligheter till eget skapande i en praktisk-estetisk verksamhet (SOU 2004:30). I den folkbildningsproposition (prop. 2005706:192) som i mars 2006 lämnats till

¹¹ Statens kulturråds förfrågan 2006-03-03 (KUR 2006/2937:233) jämte inkomna svar.

riksdagen anser regeringen att folkbildningens uppgift att främja det svenska kulturlivet skall vara oförändrad.

Studieförbunden erbjuder genom cirkelverksamhet människor möjlighet till att delta i såväl kulturell som i skapande verksamhet av olika slag. Antalet personer som deltog i studiecirkel och annan gruppverksamhet som anordnades av studieförbunden uppgick år 2004 till totalt 3 282 000 personer och år 2005 till totalt 3 118 700 personer. Antalet studiecirkel uppgick år 2004 till 309 000 och år 2005 till 292 500. Annan gruppverksamhet uppgick år 2004 till 75 500 och år 2005 till 73 300.

Uppgifter från Folkbildningsrådet visar att antalet tecken-språkiga som deltar i studiecirkel eller annan gruppverksamhet som anordnas av studieförbunden är jämförelsevis få om man utgår från att i grupperna dövblinda och hörselskadade är flertalet personer med svenska som första språk – se tabell 14.3

Tabell 14.3: Döva, dövblinda och hörselskadade som deltagit i verksamhet anordnad av studieförbund år 2004 och 2005

Målgrupp	Studiecirkel		Annan grupp- verksamhet	
	År 2004	År 2005	År 2004	År 2005
Döva	557	512	153	44
Dövblinda	155	136	9	-
Hörselskadade	3 302	3 120	214	231

Källa: Folkbildningsrådet – Sammanställning av målgruppsstatistik 2004-2005

En genomgång av vilka studiecirkel som döva, dövblinda och hörselskadade deltagit i under 2005 visar att antalet personer som är döva respektive dövblinda och deltar i studieförbundens verksamhet är betydligt lägre än antalet personer som är hörselskadade. Genomgången visar också att döva respektive dövblinda i högre omfattning än hörselskadade söker sig till cirkel i måleri, teater och drama för scenisk framställning, film och tv-produktion, träslöjd, vävning, konstsovning och andra cirkel med skapande verksamhet i högre utsträckning än hörselskadade som visar en större bredd i sina studieval.

För att den kulturverksamhet som folkbildningen erbjuder skall vara tillgänglig för tecken-språkiga krävs att verksamheten sker på tecken-språk eller med stöd av tolk. Studieförbunden kostnader för tolk i cirkelverksamhet täcks av det målgruppsbidrag som fördelas

av Folkbildningsrådet. Folkhögskolor har möjlighet att få ersättning för de merkostnader som uppkommer till följd av att tolk krävs för att teckenspråkiga. Ersättningen söks hos Socialstyrelsens institut för särskilt utbildningsstöd (Sisus).

14.5.2 Teckenspråkigas föreningsliv

För personer som är teckenspråkiga fyller föreningslivet, döv-föreningarna och dövdröten, inte bara en social funktion utan även i hög grad en kulturell funktion. Beroende på lokala förutsättningar och antal medlemmar anordnar döv-föreningarna kulturella arrangemang av olika slag antingen i egen regi eller i samarbete med andra. De större föreningarna har här större möjligheter än de mindre. Större föreningar som föreningarna i Malmö, Göteborg och Stockholm har exempelvis under flera år tagit initiativ till och anordnat filmfestivaler som vänt sig till teckenspråkiga även utanför den egna föreningen. Intresset för detta slag av kulturarrangemang har varit stort.

Inom de teckenspråkigas föreningsliv finns en lång tradition med nordiskt samarbete inom kulturområdet. Den 20:e Nordiska kulturfestivalen kommer att äga rum i Akueyri den 10–16 juli 2006. Islands Dövförbund bjuder då in döva, hörselskadade och andra intresserade från de övriga nordiska länderna till en festival i döv-kulturens tecken. Festivalens tema är en kombination av en inblick i Islands natur och kultur i samverkan med havet och omgivningarna samt de isländska folksagorna om älvor och spöken.

På kulturområdet har vidare ett europeiskt samarbete vuxit fram. Dövas förening i Stockholm har vid tre tillfällen (1998, 2001 och 2004) stått som arrangör för större europeiska kulturevenemang med deltagande av teckenspråkiga professionella konstnärer inom film, teater, foto, konst och teckenspråkpoesi.

Ett annat viktigt område för social gemenskap och eget skapande är idrott. Det finns ett drygt fyrtiotal idrottsföreningar för personer som är teckenspråkiga runt om i landet. Strukturen på föreningarna är olika – en del föreningar har bara en idrott på programmet medan andra föreningar har två, tre eller flera idrotts-grenar som man erbjuder sina medlemmar. Föreningarna är anslutna till Sveriges Dövas Idrottsförbund som sedan 1995 ingår som ett specialförbund inom Riksidrottsförbundet.

14.6 Medier

Medielandskapet i Sverige förändras i en allt snabbare takt. Framväxten av ny teknik för produktion, distribution och mottagning av medieinnehåll har varit pådrivande för utvecklingen. Framväxten av en kommersiell marknad för radio och tv har inneburit nya typer av ägare på marknaden. De traditionella radio- och tv-företagen har fått konkurrens genom att bl.a. dagstidningar och leverantörer av telefoni, bredband och Internettjänster också erbjuder audiovisuella tjänster i en alltmer ökande omfattning. Förändringar i medielandskapets struktur under de senaste decennierna har också resulterat i att antalet tv-kanaler har ökat. I dag finns förutom SVT:s kanaler ett 20-tal kommersiella tv-kanaler som vänder sig till den svenska publiken.

14.6.1 Public service-företagen

Public service-företagen – *Sverige Radio AB* (SR), *Sveriges Television AB* (SVT) och *Sveriges Utbildningsradio AB* (UR) – har en särställning i förhållande till kommersiella tv-bolag genom uppdraget att bedriva radio- och tv-sändningar till hela landet och genom att företagen finansieras genom en offentligrättslig avgift (licensmedel). Public service-företagen har därmed ett särskilt ansvar för att göra sina program tillgängliga för personer med funktionshinder.

SVT producerar och sänder varje dag fem minuter nyheter på teckenspråk och varje lördag ett entimmesprogram på teckenspråk om händelser som inträffat under veckan. Härutöver produceras fakta, barn och ungdomsprogram på teckenspråk. Sänd tid i timmar av program på teckenspråk åren 2001–2005 redovisas i tabell 14.4.

Tabell 14.4: Teckenspråk i SVT1 och SVT2 första sändningar 2001-2005 (antal timmar inklusive reprisar inom parentes)

Sänd tid i timmar	2001	2002	2003	2004	2005
Fakta	10 (11)	15 (28)	19 (25)	23 (55)	18 (36)
Nyheter	36 (36)	29 (30)	26 (26)	20 (20)	27 (27)
Nöje	3 (3)	2 (3)			
Sport	1 (1)				
Barn	7 (17)	8 (21)	14 (26)	11 (30)	13 (28)
Ungdom	6 (9)	4 (4)	1 (1)		
Summa	63 (77)	58 (86)	59 (78)	55(105)	58 (91)

Källa: SVT :s public service-redovisning 2003, 2005

Av tabell 14.4 framgår att sändningstimmarna då det gäller första sändningar minskat under 2000-talet medan ”represtiden” ökat. Av tabellen framgår vidare att nyhets- och faktaprogram utgör merparten av den tid som sänds på teckenspråk. Nyhetssändningarna har dock minskat med 25 procent från 36 timmar år 2001 till 27 timmar år 2005. Medan program för barn på teckenspråk ökat något under perioden har antalet program på teckenspråk för vuxna successivt minskat.

Utöver SVT1 och SVT2 sänder även UR enstaka program och programserier på teckenspråk. Några uppgifter om antalet sända timmar har UR inte kunnat redovisa vid utredningens förfrågan. Under 2006 kommer UR dock enligt uppgift att sända ett par programserier för barn på teckenspråk.

I den proposition (2005/06:112) med förslag till riktlinjer för SR, SVT och UR för åren 2007–2012 som regeringen överlämnade till riksdagen den 16 mars 2006 föreslås att SVT:s programverksamhet för döva skall ha minst samma omfattning och ambitionsnivå för sändningarna på teckenspråk som under innevarande tillståndsperiod. Inriktningen av denna programverksamhet skall främst vara att sända nyheter, information och kulturprogram på teckenspråk. Även program på teckenspråk för barn och ungdomar skall särskilt prioriteras.

I den utredning som utgjort underlag för propositionen ansåg utredningen att det var av stor betydelse att Publicservice-företagen fortsätter att vara en förebild när det gäller program riktade

till barn och unga och även fortsätter att låta barn och unga medverka i programmen. Utredningen underströk att

detta är inte minst viktigt för barn med teckenspråk som första språk eftersom dessa har sämre möjligheter än andra att ta del av andra barnprogram. De metoder som används för tillgängliggöra programmen för andra barn, exempelvis dubbning eller textning, fungerar inte för dem som inte kan höra eller läsa (SOU 2005:1, s. 193).

14.6.2 Övriga programföretag

Som nämnts ovan har medielandskapets struktur förändras genom att tillkomsten av kommersiella tv-kanaler som vänder sig till en svensk publik. Enligt Radio- och tv-lagen (1996:884) får villkor för sändningstillstånd som meddelas av regeringen avse skyldighet att utforma sändningarna på ett sådant sätt att de blir tillgängliga för personer med funktionshinder. För tv-sändningar som inte kräver tillstånd av regeringen, dvs. sändningar via satellit eller kabel, finns ingen motsvarande bestämmelse.

Villkor med innebörden att tv-program skall göras tillgängliga för personer med funktionshinder finns alltså i dag i sändningstillstånden för public service företagen (SR och UR) och för TV4 AB (TV4). För övriga programföretag med tillstånd att sända marksänd TV med digital teknik finns inga sådana villkor.

Regeringen gav i mars 2003 genom tilläggsdirektiv (2003:30) Radio- och tv-lagsutredningen (Ku 2000:01) i uppdrag att överväga behovet av lagändringar för att förbättra tillgängligheten till tv-program för personer med funktionshinder. I samrådsförfarande med denna utredning har jag förvissat mig om att Radio- och tv-lagsutredningen kommer att uppmärksamma frågan om tv-program på teckenspråk respektive program som tolkas till teckenspråk i sitt kommande betänkande, varför frågan inte ytterligare behandlas här. Radio- och tv-lagsutredningens lämnar sitt betänkande under maj 2006.

14.7 Min bedömning

Till de nationella kulturpolitiska målen hör att verka för att alla skall få möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till olika slag av kulturupplevelser samt till eget skapande (prop. 1996/97:3).

Regeringen har formulerat mål om förbättrad tillgänglighet för personer med funktionshinder i flertalet av de årliga regleringsbrev och andra styrdokument som reglerar olika verksamheter inom kulturområdet. Med tillgänglighet bör tydliggöras att inte enbart fysisk tillgänglighet avses utan även att verksamheterna görs tillgängliga för teckenspråkiga.

Television och film

Statens kulturråd påpekar i den kartläggning som rådet publicerade 1998 att döva och hörselskadade har ett begränsat kulturutbud. För många begränsas utbudet till tecknade filmer och utländska textade filmer på tv eller video. I kartläggningen efterfrågar intresseorganisationerna för döva (SDR) och hörselskadade (HRF) liksom föräldraorganisationen för föräldrar till döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB) att ansvariga inom medieområdet tar sitt ansvar och gör svenska filmer tillgängliga för personer med olika slag av hörselskada genom att texta såväl svenska filmer som samtliga program i TV.

Som redovisats av Kommittén om radio och TV i allmänhetens tjänst 2005 har antalet program som textas i SVT ökat under 2000-talet. Jag bedömer även att antalet svenska filmer på biograf och på video kommer att öka genom det stöd till textning som administreras av Svenska Filminstitutet.

När det gäller sändning av tv-program på teckenspråk verkar utvecklingen gå i motsatt riktning. Antalet sändningstimmar av första sändningar på teckenspråk har under samma period dock minskat, samtidigt som antalet sändningstimmar av repriserna ökat. Antalet nyhetssändningar har minskat med 25 procent från 36 timmar år 2001 till 27 timmar 2005. Jag finner det anmärkningsvärt att teckenspråkiga inte tycks ha tillgång till några sportsändningar på eller tolkade till teckenspråk i någon omfattning alls.

Litteratur

Litteratur på teckenspråk likabehandlas inte med litteratur på svenska språket och andra talade språk på grund av den definition av litterära verk som i dag finns i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. I enlighet med vad som anges i

den språkpolitiska proposition som antogs av riksdagen i december 2005 är svenskt teckenspråk ett språk som förutom svenska tal och skriftspråket används i Sverige. Nuvarande särbehandling av litteratur på eller översatt till detta språk kan upplevas som en nedvärdering av språket, vilket strider mot de diskrimineringsgrunder som finns 1 kap. 2 § regeringsformen (1974: 152). Mot denna bakgrund föreslår jag en ändring av nuvarande definition av litterära verk i 1 § i upphovsrättslagen med därpå följande konsekvensändringar i andra lagar.

I den språkpolitiska propositionen som nämns ovan föreslås att läsfrämjande insatser för barn och unga med annat modersmål än svenska och att nuvarande litteraturstöd bör utvidgas till att inrymma en ny utgivning av serien Alla Tiders Klassiker för bruk i skolan. Jag bedömer det som angeläget att de satsningar som nu genomförs även innefattar insatser för barn och unga som är teckenspråkiga.

Bibliotek

Liksom andra personer med annat språk än svenska behöver teckenspråkiga få tillgång till litteratur på svenskt teckenspråk. Eftersom teckenspråket inte har något skriftspråk måste teckenspråkiga, liksom synskadade och läshandikappade, ha litteratur i en annan medieform än tryckta böcker. I dag finns ingen som har ansvar för teckenspråkigas behov av litteraturförsörjning. Därför har jag föreslagit att TPB:s uppdrag skall utvidgas till att även utgöra depåbibliotek för teckenspråk och ansvara för att skönlitteratur genom översättning görs tillgänglig på svenskt teckenspråk.

Museiverksamhet och utställningar

Endast ett fåtal museer har i begränsad omfattning gjort sin verksamhet tillgänglig för personer som är teckenspråkiga. I takt med att ny teknik nu utvecklas och gör det möjligt att översätta de inlästa guidningar som många museer erbjuder sina besökare till teckenspråk, bör museerna i ökad grad använda sig av den nya tekniken.

Tydligare mål och återrapporteringskrav i regleringsbrev

Trots regeringens styrning om tillgängligheten inom kulturpolitiken är dock teckenspråkigas tillgång till kultur i olika former fortfarande alltför begränsad. För att tydliggöra teckenspråkets ställning bedömer jag att regeringens mål om tillgänglighet i regleringsbrev m.m. bör kompletteras med återrapporteringskrav om i vilken grad respektive myndighet har kunskap om teckenspråkigas behov samt gör sin verksamhet tillgänglig för teckenspråkiga.

15 Forskning

I mitt uppdrag har ingått att kartlägga nuvarande forskning samt att analysera behovet av eventuella forskningsinsatser. Kartläggningen har redovisats i ett separat betänkande *Teckenspråk och teckenspråkiga. Kunskaps- och forskningsöversikt* – SOU 2006:29.

Bedömning:

Forskningsbaserad kunskap saknas inom flera olika områden. Av dessa är fem områden särskilt angelägna:

- Teckenspråkiga barns språkutveckling och tvåspråkighet
- Språkvetenskaplig forskning om svenskt teckenspråk och om svenska som andra språk för teckenspråkiga
- Samhällsvetenskaplig forskning om vuxna teckenspråkiga
- Forskning om tolkning mellan tecknade och talade språk
- Teknikutveckling inom IT och mobiltelefoni som ger möjlighet till distanskommunikation på teckenspråk och till hämtning, lagring och uppspelning av information och nyheter på teckenspråk.

Förslag:

Jag föreslår att Stockholms universitet ska i likhet med det åtagande som universitetet har för forskning och utbildning i svenskt teckenspråk ges ett motsvarande nationellt ansvar i form av ett särskilt åtagande för forskning och utbildning i svenska som andra språk för döva.

15.1 Uppdraget

I de direktiv som ligger till grund för mitt uppdrag uppges att en yttlig genomgång av forskning om personer som är döva, dövblinda, vuxendöva eller hörselskadade tyder på att det finns en betydande

inhemsk och internationell medicinsk forskning som tar upp orsaker till dövhet och nedsatt hörsel samt behandling och medicinsk teknik. Vidare att det inom ramen för denna medicinska forskning även finns forskning med fokus på habilitering och rehabilitering.

I direktiven uppmärksammas vidare att det finns svensk lingvistisk forskning om teckenspråk, forskning om svenska för döva samt forskning om teckenspråkiga barns och ungdomars språkutveckling och språkliga interaktion. Däremot saknas till mycket stor del forskning som belyser teckenspråkets roll för ökad tillgänglighet. Detsamma gäller livssituationen för personer som är teckenspråkiga i förhållande till utvecklingen i samhället. Inte heller finns det forskning om samhällsutvecklingen utifrån utbildningspolitiska, arbetsmarknadspolitiska, socialpolitiska, äldrepolitiska och handikappolitiska perspektiv. Det saknas också forskning som analyserar denna utveckling utifrån brytningen mellan å ena sidan handikappolitikens inriktning på tillgänglighet, delaktighet och integration och å andra sidan dövas hävdande av kulturell särart, intern gemenskap och segregering. Kunskapen om hur vuxenlivet gestaltar sig för personer som är teckenspråkiga är otillräcklig då det gäller arbetsliv, olika slag av samhällsstöd, vård och behandling samt äldreomsorg.

15.2 Hur nuvarande forskning kartlagts

Detta avsnitt innehåller en kortfattad redogörelse för den kartläggning och forskning som redovisas i betänkandet *Teckenspråk och teckenspråkiga – kunskaper och forskningsöversikt* (SOU 2006:29).

Kartläggningen har koncentrerats till forskning från 1970-talet och framåt. Fokus har varit på svensk och nordisk forskning med internationella jämförelser för att klargöra hur svensk forskning står sig i förhållande till övrig forskning inom de områden som kartlagts.

Kartläggningen har gjorts av fyra forskare från tre olika universitet. Dessa har haft i uppdrag att sammanställa den kunskap och den forskning som de kände till inom sina respektive forskningsområden. Betänkandet innehåller tre delar:

- Det svenska teckenspråket av Inger Ahlgren och Brita Bergman
- Dövas liv med teckenspråk av Päivi Fredäng
- Teckenspråk och pedagogik av Carin Roos

Brita Bergman, professor i teckenspråk, och *Inger Ahlgren*, docent i teckenspråk, Institutionen för lingvistik vid Stockholms universitet, redovisar i sitt bidrag forskning om det svenska teckenspråket. De berör frågan om teckenspråkets uppkomst och om den officiella synen på teckenspråk samt redogör för kunskapsläget. Forskningen om det svenska teckenspråket inleddes på 1970-talet, vilket var tidigt i internationell jämförelse, och växte fram i en tid då teckenspråken var ifrågasatta.

Teckenspråksforskning bidrar till vårt vetande, inte bara om tecknade språk, utan även om det mänskliga språket över huvud taget. Forskningen har också starkt bidragit till samhällets förändrade syn på språket och till att teckenspråket i dag blivit alltmer accepterat. I bidraget beskriver Ahlgren och Bergman också det svenska teckenspråkets uppbyggnad, det vill säga dess lexikon och grammatik. Teckenspråksforskningen är förhållandevis ung och kunskaperna om såväl teckenspråkets uppbyggnad som hur det används är fortfarande begränsade.

Päivi Fredäng, filosofie doktor, pedagogiska institutionen vid Örebro universitet, redovisar i sitt bidrag kunskap och forskning om dövas liv med teckenspråk och om deras kontakter med det svenska, hörande samhället, både som individer och grupp. Bidraget omfattar samhällsvetenskaplig och i viss mån även beteendevetenskaplig forskning. Ett antal utvärderingar, rapporter och utredningar finns med för att belysa frågor där det knappast finns någon forskning. Fredäng beskriver och analyserar forskningens syn på dövhet och dess kategorisering av döva. Samhällets intresse för döva, och därmed forskningens, har genom tiderna främst handlat om själva hörselnedsättningen. Numera accepterar både samhället och forskningen alltmer teckenspråkiga dövas egen beskrivning av dövhet och dövkultur. De betonar personens eget val av teckenspråk som sitt primära språk och ser hörselnedsättningen som underordnad. Bidraget ansluter sig till denna syn på dövhet. Bland de forskningsområden som Fredäng tar upp finns mental hälsa, arbetsliv, medieanvändning, tolkanvändning, dövidentitet och dövsamhälle.

Carin Roos, filosofie doktor, pedagogiska institutionen vid Karlstads universitet, redovisar i sitt bidrag kunskap och forskning om teckenspråk ur ett pedagogiskt perspektiv. Hennes kartläggning behandlar inte bara pedagogik och lärande utan också barnens vardag och miljö, deras språkutveckling och sociala och psykiska välbefinnande. Den redovisar forskning om hur små barn, skolbarn

och ungdomar använder teckenspråk och om språkets betydelse. Roos gör i sitt bidrag även en tillbakablick över hur teckenspråket har använts, och inte använts, i dövundervisningen. Hon redovisar forskning om teckenspråkets roll i bland annat barns språkutveckling, lärande och kognitiva utveckling. Hon refererar också till forskning om barn med cochleaimplantat. Roos konstaterar avslutningsvis att barnets perspektiv nästan alltid saknas i diskussioner om teckenspråkets roll. Vuxna väljer språk för barnet, utifrån den kultur och det synsätt som råder för tillfället.

15.3 Kartläggningens resultat

Kunskapen om det svenska teckenspråkets uppbyggnad har successivt ökat sedan början av 1970. Det visar de fyra forskarnas kartläggning av kunskap om forskning om teckenspråk och teckenspråkiga. Av den framgår även att svensk forskning om teckenspråk håller hög klass vid en internationell jämförelse.

Kartläggningen visar också att svensk forskning främst varit inriktad på teckenspråkiga barns språkutveckling, interaktion och lärande. Däremot har intresset för teckenspråkiga inom samhällsvetenskaplig forskning varit mindre. En förklaring som ges är "avsaknaden av en nationell flervetenskaplig miljö där man kan bygga upp en mångfasetterad kunskap även om andra aspekter än de som relateras till dövhet som funktionsnedsättning" (ibid. s. 123).

Det saknas även forskning om vuxna som är teckenspråkiga, om hur de ser på sig själva, om deras levnadsförhållanden och om deras livsvillkor.

Kartläggningen visar alltså att forskningsbaserad kunskap om teckenspråk och teckenspråkiga saknas inom flera områden. Samtidigt utforskas alltfler områden. Forskningsfronten flyttas ständigt fram och att alltmer kunskap görs därigenom tillgänglig. Forskarvärldens intresse för såväl språkvetenskaplig forskning om tecknade språk som för forskning om teckenspråkigas språkutveckling, lärande och liv har ökat under det senaste kvartseket och ökar alltjämt. Detta gäller såväl internationellt som i Sverige.

Medan talade språks språkhistoria kan följas sekler tillbaka i diskussioner om språk och i kartläggningar av olika språks grammatik och ordförråd, är tecknade språks språkhistoria oerhört kort. Den första lingvistiska studien om teckenspråk publicerades i USA 1960.

Sett ur ett internationellt perspektiv kom språkvetenskaplig forskning om teckenspråk igång tidigt i Sverige (1972). Denna forskning har sin hemvist vid Stockholms universitet. Tillsammans med den pedagogisk/psykologiska forskning om döva och hörsel-skadade barn som samtidigt pågått vid Lärarhögskolan i Malmö (Nordén K., Preisler, G. & Heiling, K. 1979), har den haft stor betydelse för förståelsen av döva barns behov av teckenspråk för sin utveckling och sitt lärande. Resultat från denna forskning kom till stor del att ligga till grund för riksdagsbeslutet 1981 att teckenspråk skulle vara undervisningsspråk i specialsolan.

Svensk forskning om teckenspråk och om döva barns utveckling visar att teckenspråk är det språk som barnen har bäst möjlighet att uppfatta med sina intakta sinnen och som de har lättast att producera (ibid.). De barn som tidigt fått möjlighet att förvärva teckenspråk i samspel med en tecknande miljö uppvisar en språkutveckling som är väl i paritet med hörande barns (Preisler, G. 1983). Problemet för de döva barnen är att omgivningen inte behärskar teckenspråk i den utsträckning som vore önskvärdt för barnens kognitiva och emotionella utveckling (Preisler, G. 2005).

15.4 Forskning behövs inom många områden

Kartläggningen visar att det behövs fortsatt forskning inom en mängd olika områden. Jag bedömer att främst fem områden är särskilt angelägna.

15.4.1 Teckenspråkiga barns språkutveckling och tvåspråkighet

Barn med hörselnedsättning har olika behov av teckenspråk beroende på grad av hörselnedsättning, slag av funktionshinder och av individuella förutsättningar. När det gäller forskning om dessa barns språkutveckling och tvåspråkighet finns ett fortsatt behov av forskning inom flera olika områden.

Barn med Cochleaimplantat och deras språkutveckling

Ett område som är särskilt angeläget att utforska vidare gäller döva och hörselskadade barn med Cochleaimplantat (CI) och deras språkutveckling. Med hjälp av implantatet kan barnet, utifrån individuella förutsättningar få möjlighet att utveckla talkommunikation. Statens beredning för medicinsk utvärdering påpekar i sin utvärdering av bilaterala CI hos barn som publicerades i januari 2006 att det är viktigt att kunskap i teckenspråk upprätthålls hos barnet och dess omgivning, eftersom resultaten efter implantation varierar mellan individer och då det ibland finns situationer där man inte kan använda implantatet (SBU 2006).

I Sverige erbjuds barn med CI möjlighet till tvåspråkig utveckling med tillgång till såväl talspråk och som teckenspråk. Forskare har under ett flertal år studerat språkutvecklingen hos den första generationen döva barn i Sverige som fick CI inopererat i början av 1990. Studien inleddes då barnen var i förskoleåldrarna och det äldsta av barnen var 10 år när studien avslutades. Hos de barn som studerats framkom att några av dem hade en förhållandevis väl fungerande talspråkskommunikation. Studien visar att det var de barn som också hade en väl fungerande teckenspråkskommunikation (Preisler, Tvingstedt och Ahlström 1997, 1999 a och b, 2002, 2003, 2004, 2005).

Hörselskadade barns behov av teckenspråk för interaktion och lärande

Ett annat område där forskningsbaserad kunskap är angelägen är hörselskadade barns språkutveckling och behov av teckenspråk för sin interaktion och för sitt lärande. Jag har erfarit att antalet studerande med hörselskada och som lärt sig svenskt teckenspråk i en alltmer ökande omfattning använder sig av teckenspråkstolk vid studier inom högskolan. Orsakerna till att barndomshörselskadade som med stöd av tekniska hjälpmedel kan tillgodogöra sig talat språk väljer teckenspråk för sin kunskapsinhämtning är ett område där ytterligare kunskap behövs.

Språkstördas behov av teckenspråk

Ett tredje område, som inte omfattats av kartläggningen, är språkstördas behov av teckenspråket. Som redovisas i kapitel 7 är antalet språkstörda i behov av samma insatser som döva får och kunskap saknas till stor del om denna grupps språkutveckling och behov av språk för kommunikation och lärande.

Pedagogiska konsekvenser

Ett fjärde område där ytterligare forskning behövs är de pedagogiska och metodiska konsekvenser som följer av barns och ungdomars behov av teckenspråk och tvåspråkig undervisning.

15.4.2 Språkvetenskaplig forskning om svenskt teckenspråk och om svenska som andraspråk för teckenspråkiga (döva)

Den lingvistiskt inriktade forskningen om teckenspråk och teckenspråkigas andraspråk är långt ifrån utbyggd i en utsträckning som säkrar stabilitet och fortsatta insatser av hög kvalitet, även om den i ett internationellt perspektiv framstår som mycket avancerad. Det anses allmänt vara en klok nationell forskningspolitik att bygga vidare på områden där Sverige redan är förhållandevis starkt och har goda möjligheter att hävda sig internationellt. Lingvistisk forskning om teckenspråk är just ett sådant område. Därtill kommer självfallet att teckenspråkets allmänna ställning och anseende i det svenska samhället förbättras om Sverige gör sig känt för avancerad forskning inom området. Ytterligare satsningar på lingvistisk forskning om teckenspråk och teckenspråkiga framstår alltså som synnerligen angelägna.

Forskning om svenskt teckenspråk har sedan 1972 bedrivits vid Stockholms universitet. Vid universitet finns sedan 1991 den professur i teckenspråk som var unik i Europa när den inrättades. Vid Stockholms universitet finns även landets enda professur i svenska som andraspråk för döva.

Stockholms universitet bör ha fortsatt ansvar för forskning och utbildning

Stockholms universitet har i dag ett nationellt ansvar och ett särskilt åtagande att erbjuda utbildning i svenskt teckenspråk. Frågor om nationellt ansvar för småspråk vid universitet och högskolor bereds för närvarande inom regeringskansliet. Jag ser det som synnerligen angeläget att Stockholms universitet även framöver får ett särskilt ansvar för såväl forskning om som utbildning i svenskt teckenspråk. Eftersom tecknade språk saknar skriftspråk är svenska språket i läst och skriven form det språk som teckenspråkiga använder för information och lärande och som de använder när de behöver formulera sig i skrift. Jag föreslår därför att Stockholms universitet ska ges ett nationellt ansvar för denna utbildning och ett särskilt åtagande att även i fortsättningen erbjuda utbildning i svenska som andra språk för döva.

15.4.3 Samhällsvetenskaplig forskning om vuxna teckenspråkiga

Inom vissa samhälls- och beteendevetenskapliga områden finns en ganska omfattande forskning om teckenspråkigas livssituation i Sverige medan det inom andra områden knappast finns någon forskning alls. Det visar den kartläggning jag låtit genomföra. I Sverige är dokumentationer, vetenskapliga studier och utvecklingsarbeten om teckenspråkigas livsvillkor i samhället näst intill obefintliga, till skillnad från andra europeiska länder där sådana studier förekommer i betydligt större omfattning. Likaså saknas studier av livsvillkoren för teckenspråkiga med utländsk bakgrund och av teckenspråkiga med flera funktionshinder. Sammantaget visar kartläggningen att forskningssamhällets intresse för teckenspråkiga vuxna har varit och är betydligt mindre än för teckenspråkiga barn och ungdomar och deras situation. En förklaring kan vara att det saknas forskningsmiljöer med inriktning mot teckenspråkiga vuxna och att intresset för sådan forskning därmed blir mindre intressant för forskarsamhället.

15.4.4 Forskning om tolkning mellan tecknade och talade språk

Trots en lång tradition med tolkverksamhet och utbildning av teckenspråkstolkar finns i Sverige ingen forskning om tolkning mellan talat och tecknat språk. Även sett ur ett internationellt perspektiv är bristen på språkligt inriktad forskning om teckenspråkstolkning påtaglig. Den forskning om tolkning som förekommit i Sverige har varit inriktad på andra aspekter än rent språkliga, som exempelvis tolkningsprocessen och tolkens roll i tolksituationen. Vi saknar kunskap om bl.a. informationsöverföring (bortfall, tillägg), viktning av information, textbindning, begriplighet osv. Vi vet helt enkelt inte vad som händer med språken i en tolksituation (SOU 2006:29, s. 57).

Tolkning mellan tecknade och talade språk är av stort intresse för tolkningsforskningen genom att den uppvisar både skillnader och likheter med andra former av tolkning. Gemensamt med konferenstolkning är till exempel användningen av simultan tolkningsteknik. Tolkning mellan tecknade och talade språk har också likheter med kontakttolkning (tolkning för invandrare och flyktingar). Samtidigt kan det antas att tolkanvändarna i de olika slagen av tolkning har delvis mycket olika förväntningar på tolken och kommunikationssituationen. Detta behöver analyseras närmare genom forskningsinsatser.

15.4.5 Teknikutvecklingen skapar nya möjligheter för teckenspråkiga

Genom datorteknik och genom att allt fler tjänster baseras på IP (Internet Protocol) ökar möjligheterna till IP-baserad kommunikation. En stor fördel med denna är att den kan ske från vanliga datorer och mobiltelefoner. Följden har blivit att behovet av särskilda terminaler som t.ex. bild- och texttelefoner har minskat.

Den tekniska utvecklingen och utbyggnaden av fasta och mobila bredbandsnät har skapat nya möjligheter till kommunikation på teckenspråk. Förmedlingstjänst för bildtelefoni har gjort det möjligt att förmedla samtal mellan teckenspråkiga och talande personer, men också att ge tillgång till tolk på distans. Teknikutvecklingen under de senaste åren har medfört att tekniken som förut krävde särskilda bildtelefoner nu i ett allt snabbare tempo ersätts av

datorer och Internet-baserade lösningar, standardiserade datorprogram och 3G telefoni.

Under 2004–2005 bedrev Post- och telestyrelsen (PTS) bredbandsförsöket *Mobil videokommunikation för döva* där förmedling av samtal och distanstolkning av mobila videosamtal över 3G testades. Försöket var framgångsrikt och det visade sig finnas ett stort behov och stor efterfrågan på denna tjänst. Därför startade PTS i april 2005 utvecklingsprojektet *Tolken i fickan* för att utveckla metodik och teknik för att kunna hantera mobila bildsamtal i förmedlingstjänsten för bildtelefoni. PTS avser att under 2006 avsluta utvecklingsprojekten och upphandla en förmedlingstjänst för bildtelefoni som kan hantera bildsamtal från såväl ISDN-, IP- och 3G-telefoner. Enligt uppgifter från PTS använder i dag en mycket stor andel personer som är teckenspråkiga 3G för mobil teckenspråkig distanskommunikation.¹

Utöver de möjligheter till kommunikation på teckenspråk på distans och i realtid som den nya tekniken medger ger också IP-baserad teknik möjligheter att från internet hämta information på teckenspråk. Exempel härpå är Sveriges Television som gjort sina nyhetsprogram på teckenspråk möjliga att hämta via s.k. podd-tv till såväl mobiltelefoner som till mp3-spelare.

Den teknikutveckling som beskrivs ovan har alltså inneburit att teckenspråkigas möjligheter till kommunikation har radikalt förändrats och förbättrats. Mot bakgrund av att denna teknikutveckling skapar helt nya möjligheter till aktivitet och delaktighet för teckenspråkiga är forskning om hur och på vilket sätt ny teknik kan användas för teckenspråkiga angelägen.

15.5 Min bedömning

Svensk forskning om teckenspråk och om teckenspråkiga barns språkutveckling från början av 1970-talet och fram tills i dag hävdar sig väl vid jämförelse med motsvarande forskning i andra länder. Antalet personer med avlagd doktorsexamen i ämnen om teckenspråk och teckenspråkiga är förhållandevis få men har ökat under de senaste decennierna. Härigenom har utbildning och forskning om teckenspråkiga i växande omfattning etablerats inom flera olika ämnesområden och spritts till flera universitet och lärosäten. Samtidigt är de forskningsmiljöer där forskning om teckenspråk och

¹ PM 2006-03-13 från Post & Telestyrelsen om försöksverksamhet med bildtelefoni m. m.

om teckenspråkiga bedrivs fortsatt små. Jag bedömer det därför som angeläget att utöver det särskilda stöd jag föreslår ska ges åt lingvistisk forskning om teckenspråk och om svenska som andraspråk för döva vid Stockholms universitet, bör stöd även ges åt den forskning om teckenspråk och teckenspråkiga som bedrivs vid universiteten i Göteborg och Örebro samt Högskolan i Malmö. I takt med att denna forskning utvecklas bör respektive lärosäte se till att professorer tillsätts för att garantera den vetenskapliga kvaliteten i utbildningar och i forskning.

16 Ekonomiska och andra konsekvenser

Enligt kommittéförordningen (1998:1474) ska utredningar genomföra kostnadsberäkningar och konsekvensbeskrivningar av de förslag som utredningen lämnar. I detta kapitel redovisar jag beskrivningar av ekonomiska och andra konsekvenser av mina förslag.

16.1 Finansieringsanalys

Min bedömning: Förslagen i utredningen medför inga förändringar av kostnaderna totalt och endast små kostnader för kommunerna då möjligheter till externa klasser inom specialskolan för döva och hörselskadade återinförs samt för att erbjuda teckenspråkiga invandrare undervisning i svenskt teckenspråk (tfi).

Övriga förslag med ekonomiska konsekvenser finansieras genom att medel överförs från andra verksamheter som redan finansieras genom medel som anvisas i statens budget.

En grundläggande princip i den svenska handikappolitiken är den s.k. ansvars- och finansieringsprincipen. Principen innebär att varje sektor i samhället ska utforma och bedriva sin verksamhet så att den blir tillgänglig för alla medborgare, inklusive medborgare med olika slag av funktionshinder. Kostnaderna för nödvändiga anpassningsåtgärder ska finansieras inom ramen för den ordinarie verksamheten.

För att en verksamhet ska bli tillgänglig för personer som är teckenspråkiga erfordras att verksamheten erbjuds på teckenspråk eller med stöd av tolk. Kostnaderna för dessa slag av insatser är oftast betydande. Därför har staten påtagit sig ett särskilt ansvar främst för utbildning på teckenspråk och för stöd till landstingen

att erbjuda döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade tolk för vardagstolkning.

16.2 Integration och jämställdhet

När det gäller eventuella integrationspolitiska konsekvenser såväl som effekter för jämställdhet, är min bedömning att inga sådana konsekvenser uppkommer med anledning av mina förslag.

16.3 Det svenska teckenspråket

Min bedömning: I december 2005 antog riksdagen regeringens förslag till en samlad svensk språkpolitik. Beslutet innebär att svenskt teckenspråks status som språk i Sverige ytterligare bekräftas och att det svenska teckenspråket i språkvårdshänseende jämställs med de nationella minoritetsspråken. De förslag som jag har lämnat i kapitel 5 syftar till att ytterligare stärka teckenspråkens ställning och teckenspråkigas rätt till det språk de lättast kan tillgodogöra sig.

Skäl för min bedömning:

Jag ska enligt mina direktiv behandla de förslag om teckenspråket som lämnades av Kommittén för svenska språket i *Mål i mun - Förslag till handlingsprogram för svenska språket* (SOU 2002:27) och i mitt arbete beakta de överenskommelser som träffats om teckenspråk inom EU och Europarådet. I mitt uppdrag har också ingått att samråda med Nordiska ministerrådets utredning om den nordiska språkkonventionen.

De förslag jag nu lämnar innebär att det svenska teckenspråkets ställning ytterligare förstärks. I FN:s standardregler för att tillförsäkra personer med funktionsnedsättning full delaktighet och jämlikhet anges, att användandet av teckenspråk i undervisningen av döva barn, inom deras familjer och i samhället i övrigt bör övervägas. Likaså att tolkar bör finnas tillgängliga för att underlätta kommunikation mellan döva människor och andra. Sverige bör i det pågående arbetet inom FN med en konvention för funktionshindrade personers åtnjutande av de mänskliga rättigheterna upp-

märksamma på den enskildes ”rätt” till språk och kraftfullt verka för att döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadades möjligheter att använda teckenspråk tydliggörs i konventionen. Sverige bör vidare inom Europarådet aktivt verka för att det liggande förslaget att ge de europeiska teckenspråken en ställning som motsvarar minoritetsspråken genomförs. I mitt samråd med Nordiska ministerrådets utredning om den nordiska språkkonventionen har jag noterat att arbetet pågår och att inga konkreta förslag ännu har lämnats.

De förslag jag lämnat medför vad jag kunnat bedöma inte några ökade kostnader för det allmänna.

16.4 Utbildning på teckenspråk likvärdig den som erbjuds andra i samhället

Min bedömning: Den utbildning som samhället i dag erbjuder barn, ungdomar och vuxna som är teckenspråkiga kan inte anses likvärdig den som erbjuds övriga barn, ungdomar och vuxna i det svenska samhället.

Undantag från principen om att en elev ska erbjudas en anpassad utbildning i sin hemkommun ska enligt regering och riksdag vara få och välmotiverade. Döva och de dövblinda, hörselskadade eller språkstörda barn och ungdomar som är teckenspråkiga utgör en grupp där undervisning i särskilda skolor eller undervisningsgrupper är en nödvändig förutsättning för lärande, delaktighet och gemenskap. Denna ståndpunkt återfinns i de standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet som antogs av FN:s generalförsamling i december 1993 och är ett undantag från principen att utbildning för elever med funktionshinder ska erbjudas inom den ordinarie skolorganisationen. Riksdagen beslutade 1999 om att utbildning i en teckenspråkig miljö fortsatt skulle vara ett statligt åtagande.

Ansvar för att barn, ungdomar och vuxna som är teckenspråkiga ska ges en utbildning likvärdig med den som erbjuds andra är i dag uppdelat på flera statliga myndigheter. Härigenom har ansvaret för stöd i utbildning åt teckenspråkiga barn, ungdomar och vuxna kommit att fragmenteras. Detta har lett till dels en splittring av resurser men också en oförmåga att se till helheter och övergripande mål.

16.4.1 Utbildning för teckenspråkiga barn och ungdomar

Antalet förskolor som erbjuder teckenspråkig miljö har successivt minskat i antal under det senaste decenniet. Allt flera teckenspråkiga barn går i förskolor nära hemmet där endast någon eller ett fåtal personer kan kommunicera med barnet på teckenspråk.

För barn som till följd av dövhet eller hörselskada inte kan gå i grundskolan eller motsvarande del av särskolan erbjuds utbildning i specialskolan. För ungdomar som är teckenspråkiga erbjuder Örebro kommun gymnasieutbildning enligt avtal mellan staten och kommunen.

Statens stöd till teckenspråkiga barns och ungdomars skolgång har under det senaste decenniet delats upp på flera skolmyndigheter. Jag har därför föreslagit att samtliga former av statens stöd för teckenspråkiga barns, ungdomars och vuxnas lärande, med undantag för ansvaret för läromedel på teckenspråk, förs till Specialskolemyndigheten. De förslag som jag lämnat finansieras genom att medel som staten redan anvisat omdisponeras för dessa ändamål.

16.4.2 Barn, ungdomar och vuxna med språkstörning i behov av insatser av samma slag som teckenspråkiga

Min bedömning: Barn, ungdomar och vuxna som är hörande men som på grund av språkstörning är beroende av teckenspråk för sin kommunikation är en mycket liten grupp människor i det svenska samhället. Genom att gruppen under det senaste decenniet alltmer kommit att inkluderas i den större gruppen språkstörda har dessa människor och deras behov av insatser av samma slag som teckenspråkiga successivt gjorts osynliga.

Antalet barn som är hörande men som på grund av språkstörning är beroende av teckenspråk för sin kommunikation kunde fram till den 30 juni 2002 specialskolans erbjudas undervisning inom Specialpedagogiska institutet vid den tidigare Hällsboskolan i Sigtuna. Sedan 1 juli 2004 ska språkstörda elever som inte kan tillgodogöra sig undervisning i en skola i hemkommunen ha möjlighet till vistelse vid resurscenter tal- och språk inom SIT. Detta har inte fungerat på sätt som lagstiftaren avsett. Min bedömning är därför att ansvaret för dessa barns språkutveckling och skolgång inte längre blir tillgodosett på ett tillfredsställande sätt. Jag har därför

föreslagit en ändring i skollagen som gör det möjligt att ta emot barn med språkstörning som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation i specialskolan.

Förslaget att barn och ungdomar med språkstörning, som har behov av teckenspråk ska tas emot i Specialskolan finansieras genom att delar av de medel som Specialpedagogiska institutet i dag anvisar för visstidsvistelse omdisponeras till Specialskolemyndigheten.

16.4.3 Utbildning för vuxna

Kommunen har enligt skollagen en skyldighet att erbjuda kommunal vuxenutbildning. Däremot har inte studerande inom kommunal vuxenutbildning motsvarande rätt till stöd för att nå målen för utbildningen som elever i grund- och gymnasieskolan. Inte heller finns någon lagstadgad skyldighet för skolhuvudmannen att tillhandahålla teckenspråkstolk i utbildning. Jag utgår från att regeringen snarast genomför de speciella insatser som regeringen bedömde behöver göras om teckenspråkstolk och som aviserades i propositionen 2000/01:72 om vuxnas lärande.

Universitet och högskolor är enligt föreskrift i regleringsbrev ålagda att avsätta 0,3 % av sin grundutbildningsresurs för insatser för studerande med funktionshinder, bl.a. behov av tolk för att kunna tillgodogöra sig högskolestudier. Även inom folkbildningen finns medel avsatta för motsvarande ändamål. En väg att finansiera tolk i övrig vuxenutbildning kan vara att ställa krav på att medel för detta ändamål bör avsättas enligt de regler som gäller för universitet och högskolor.

16.4.4 Döva invandrades behov av utbildning i svenskt teckenspråk

Förslaget om att teckenspråkiga invandrade ska erbjudas undervisning i svenskt teckenspråk (tfi) utgår från att alla som omnämns i 13 kap. 6 § skollagen (1985:1100) ska erbjudas undervisning i svenska för invandrare. För att personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation ska kunna tillgodogöra sig sfi-undervisning krävs att de har sådana färdigheter i svenskt teckenspråk att de kan tillgodogöra sig undervisningen på teckenspråk eller med

stöd av tolk. När det gäller läromedel för tfi ska specialpedagogiska institutet svara för utveckling, anpassning, framställning och distribution samt kostnader för detta utifrån det läromedelsuppdrag som anges i institutets instruktion.

Jag har föreslagit att döva invandrade ska erbjudas utbildning i svenskt teckenspråk (tfi) för att kunna utnyttja sin rätt till sfi-undervisning. Förslaget har stor integrationspolitisk betydelse. Min bedömning är att det handlar om ett mycket begränsat antal personer som har detta behov. Jag är medveten om att tfi under perioder kan medföra ökade kostnader för en kommun, men bedömer att antalet studerande är så få och kostnaden sammantaget är så ringa så att den bör kunna finansieras med medel som kommunen anvisar för sfi.

16.4.5 Teckenspråksutbildning för föräldrar

Omfattning av dagens stöd i form av teckenspråksutbildning för föräldrar (TUFF) upplevs av många som otillräckligt. Samtidigt utnyttjas inte de medel som anvisas för detta ändamål fullt ut. Jag har därför föreslagit en på TUFF-utbildning efterföljande distansutbildning i teckenspråk för föräldrar.

Förslaget om en på TUFF-utbildningen efterföljande distansutbildning i teckenspråk finansieras genom att medel som anvisats och som ej tas i anspråk för TUFF-utbildning används för detta ändamål.

16.5 Teckenspråkiga förtroendevalda

Antalet teckenspråkiga förtroendevalda är ytterst få i politiska församlingar i kommuner och landsting. Orsaken härtill är att personer som är teckenspråkiga är beroende av tolk för delta i partipolitiskt arbete och därmed att bli kända i de partipolitiska sammanhang där nomineringar till politiska församlingar sker. Deltagande i partipolitiskt arbete är ofta förlagt till kvällar och helger och jämsställs med deltagande i annat föreningsliv. Tolk för deltagande i partipolitiska aktiviteter ingår därmed under vardagstolkning.

Då en teckenspråkig person har blivit vald till ett politiskt förtroendeuppdrag övergår ansvaret för att tillhandahålla och be-

kosta tolk i anslutning till detta uppdrag på kommunen, landstinget eller riksdagen.

16.6 Samhällsstöd

Möjligheterna för personer som är teckenspråkiga att använda teckenspråk i kontakter med myndigheter, i arbetslivet eller när de efterfrågar sjukvård eller olika slag av kommunal service är starkt begränsade, eftersom endast ett fåtal människor behärskar teckenspråk. Därför blir teckenspråkiga ofta avskurna från information, dialog och delaktighet i olika sammanhang.

Teckenspråkigas möjligheter till adekvat samhällsstöd inom socialtjänst, individ- och familjeomsorg, vård och behandling, missbruksvård, kriminalvård etc. måste utformas på ett sådant sätt att verksamheterna blir tillgängliga för dessa människor. Dessa samhällsresurser är i dag otillgängliga för personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation, eftersom de är beroende av tolk eller annan teckenspråkskunnig person för sina kontakter och för sin behandling. Deras rättigheter och möjligheter till full delaktighet i samhället måste därför tillgodoses genom tolk, översättning av information till teckenspråk m.m.

Teckenspråkigas behov av tolk för vardagstolkning är inte fullt ut tillgodosett. Det visar mina kartläggningar av möjligheterna att använda teckenspråket och tillgång till tolk i olika situationer. Kartläggningarna visar också att det finns gränsdragningsproblem mellan vad som är vardagstolkning och vad som är tolkning som annan huvudman har ansvar för. Dessa gränsdragningsproblem är särskilt tydliga då det gäller tolk i arbetslivet utöver vad som ingår i den vardagstolkning landstingen ska erbjuda. Uppgifter som jag hämtat från ansvariga för landstingens tolktjänst pekar på att det råder oklarhet hos ansvariga om vad som är vardagstolkning. Jag har därför föreslagit att Socialstyrelsen ska ges i uppdrag att tydliggöra vad som ingår i vardagstolkning för att underlätta för brukare och verksamheter.

Min kartläggning av kommunernas stöd till personer som är teckenspråkiga visar att kommuner tenderar att åsidosätta sin skyldighet att genom uppsökande verksamhet göra sig förtrodda med personer med funktionshinder och deras behov. Härigenom osynliggörs teckenspråkiga och det finns en risk för att de härigenom inte fullt ut får del av de samhällsstöd kommunerna ska erbjuda

sina kommuninvånare. Kartläggningarna visar att kommunernas kunskap om teckenspråkiga kommuninvånares behov i flertalet kommuner är näst intill obefintlig.

Motsvarande osynliggörande av personer som är teckenspråkiga uppstår när myndigheter inte har system ur vilka man kan härleda insatser för personer som är teckenspråkiga vilket mina kartläggningar av enheter under Domstolsverket och Kriminalvårdsstyrelsen visar. Detta är otillfredsställande och ett minimikrav borde vara att myndigheter framöver kan redovisa sina kostnader för tolk för teckenspråkiga.

16.7 Statsbidraget till tolktjänsten

Jag har föreslagit att statsbidraget till tolktjänsten ska bibehållas. Förslaget innebär inte någon förändring i storlek i förhållande till nuvarande anslag. Men den modell för fördelning av bidraget som jag föreslagit innebär att vissa landsting erhåller en större summa än tidigare och andra en lägre. Förslaget får alltså konsekvenser för enskilda landsting.

Min kartläggning av tolktjänsten visar att det fortsatt är en för hög andel av beställd vardagstolkning som inte genomförs. Någon entydig förklaring härtill har inte gått att finna. Det riktade statsbidraget om 75 miljoner kronor årligen har jag föreslagit att det ska bibehållas. Det har visat sig att statsbidragets andel av landstingens kostnader för tolkverksamheten har varierat stort mellan de olika landstingen. Den genomsnittliga andelen för hela riket var 40 procent. Jag har därför föreslagit en ny fördelningsprincip som jag bedömer kommer att upplevas som mera rättvis, varvid jag tagit den genomsnittliga andelen om 40 procent som riktmärke. För några landsting kommer den nya fördelningen att medföra ett större tillskott, framför allt för Stockholm, Västra Götaland och Örebro läns landsting. Några landsting kommer att behöva öka sin grad av egenfinansiering av tolktjänsten.

Förslaget att språkstörda som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation ska erbjudas tolk för vardagstolkning medför en mindre kostnadsökning för landstingen. Kostnadsökningen härför bedömer jag av så liten omfattning att den bör täckas inom ramen för det riktade statsbidrag som utgår till landstingen för tolktjänsten.

16.8 Tolkutbildning och auktorisation av översättare

Min bedömning: Dagens tolkutbildningar uppfyller inte kravet på likvärdighet. Det är därför angeläget att utbildningarna revideras samtidigt som de ges enhetliga antagningskrav, gemensamma kursplaner och att betygskriterier för utbildningarna fastställs. I takt med att alltmera myndighets information görs tillgänglig på teckenspråk har jag noterat behovet av såväl utbildning som av auktorisation av översättare mellan svenskt teckenspråk och svenska språket.

Jag har föreslagit att dagens sammanhållna fyraåriga tolkutbildning ska delas upp i en språkutbildning och en därpå följande tolkutbildning och att en översyn av dimensioneringen av utbildningarna bör göras. Den föreslagna språkutbildningen ska till skillnad från tidigare utbildningar i teckenspråk i anslutning till tolkutbildning även vara öppen för andra än de som avser att bli tolkar. Härigenom skapas möjligheter för andra yrkeskategorier, som avser att arbeta i yrken där kunskaper i teckenspråk krävs, att få möjligheter att genomgå en längre sammanhängande utbildning i teckenspråk. Förslaget medför inga ökade kostnader under förutsättning att den föreslagna språkutbildning klassas som eftergymnasial utbildning då det gäller studiemedel.

Förslaget om revidering av dagens sammanhållna 4-åriga tolkutbildning medför inte några kostnadsökningar under förutsättning att bestämmelserna ändras så att den språkutbildning som ingår i dagens tolkutbildning i studiemedelshänseende klassas som eftergymnasial utbildning. Förslaget om översättarutbildning är delvis finansierat genom de översättarutbildningar som redan finns. I övrigt föreslår jag finansiering genom omfördelning inom det anslag för tolkutbildning som Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) förfogar över för utbildning av tolkar för döva, dövblinda och vuxendöva.

Då det gäller utbildning av teckenspråks-/dövblindtolkar innebär mitt förslag att utbildningen ska ge sådana kunskaper att utbildningsbevis från utbildningen ska kunna ersätta Kammarkollegiets kunskapskontroll för auktorisation som tolk.

Mitt förslag till en ny översättarutbildning liksom att jag anslutit mig till kontakttolkutredningens förslag om ett nationellt tolkregister medför ökade kostnader främst för Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) men också för Kammar-

kollegiet. Jag bedömer dock att dessa kostnadsökningar kan finansieras genom att medel som i dag anvisas till TÖI respektive till Kammarkollegiet omdisponeras för dessa ändamål

16.9 Kultur, medier och eget skapande

Min bedömning: Teckenspråkiga tillgänglighet till kultur och medier är starkt begränsad.

Som jag redovisat är teckenspråkigas tillgång till kultur och medier på teckenspråk begränsad. Den största begränsningen är enligt min uppfattning bristen på skönlitteratur översatt till teckenspråk. Det är mot bakgrund härav jag föreslagit att ett depåbibliotek för teckenspråk ska inrättas och att detta bibliotek också får ansvar för att skönlitteratur i ökad omfattning görs tillgänglig på teckenspråk.

Förslagen om ett depåbibliotek för teckenspråk liksom översättning av skönlitteratur till svenskt teckenspråk föreslår jag finansieras genom att 7 miljoner kronor¹ av de medel som i dag anvisats för produktion av läromedel för studerande inom kommunal vuxenutbildning och som disponeras av Nationellt Centrum för flexibelt lärande omdisponeras. Kostnaderna för produktion av läromedel på teckenspråk för vuxna som hittills finansierats med dessa medel bör framöver finansieras inom ramen för den minskning av anslaget till Specialpedagogiska institutet som institutet aviserar i sitt till regeringen lämnade budgetunderlag för åren 2005–2009.

När det gäller svensk spelfilm och videogram textas dessa i ökad omfattning och görs därigenom tillgängliga via skrivet språk. Tillgången till teaterupplevelser är även den begränsad, samtidigt som Riksteatern via Tyst Teater erbjuder teater på teckenspråk på ett flertal platser under ett år. SVT sänder främst dagliga nyheter på svenskt teckenspråk. När det gäller annan produktion av program på teckenspråk är utbudet för vuxna teckenspråkiga ringa. Även teckenspråkigas möjligheter till eget skapande är begränsat då det många gånger förutsätter tillgång till tolk för att kunna delta i de aktiviteter som samhället erbjuder.

¹ Av sammanlagt 11 miljoner kronor anvisat.

16.10 Forskning

Den kartläggning av kunskap och forskning om teckenspråk och teckenspråkiga som jag har låtit utföra, och som redovisats i ett separat betänkande (SOU 2006:29) visar att forskarvärldens intresse för såväl lingvistisk forskning om tecknade språk som för forskning om teckenspråkigas språkutveckling, lärande och liv har alltmer ökat under det senaste kvartsseket och ökar alltjämt. Detta gäller såväl internationellt som i Sverige. Samtidigt visar kartläggningen att forskning om teckenspråk och teckenspråkiga alltjämt saknas inom flera områden. Jag har bedömt fem områden som särskilt angelägna. Kostnaderna för denna forskning bör kunna rymmas inom ramen för de medel som anvisas universitet och högskolor för forskning och forskarutbildning.

För att säkerställa lingvistisk forskning om svenskt teckenspråk har bedömt att Stockholms universitet även fortsatt ska ha ett nationellt ansvar i form av ett särskilt åtagande för forskning och utbildning i detta språk. Jag har också gjort den bedömningen att Stockholms universitet bör ges motsvarande nationella ansvar för svenska för döva. Medel härför bör anvisas universitet enligt de regler som gäller för nationella ansvar.

Beslut vid regeringssammanträde den 18 december 2003.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas med uppdrag att göra en översyn av rätten och möjligheterna att använda teckenspråket, liksom av dövas och hörselskadades tillgång till samhällets utbud av kultur och medier. Med hörselskadade avses i detta sammanhang personer med hörselskada som är beroende av teckenspråket för sin kommunikation. I uppdraget ingår att

- bedöma möjligheten att använda teckenspråket samt tillgången till tolk för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade i olika situationer, t.ex. i arbetslivet och vid samhällsstöd,
- kartlägga förutsättningarna till likvärdig utbildning på teckenspråk för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade barn, ungdomar och vuxna,
- analysera om utbildningen (både den som erbjuds av landstinget och den som erbjuds av staten) i teckenspråk för föräldrar och syskon till döva m.fl. tillgodoser de behov som finns,
- bedöma möjligheten att tillgodose döva invandrares behov av utbildning i det svenska teckenspråket,
- kartlägga och analysera tillgängligheten vad avser kultur och medier samt möjligheterna till eget skapande för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade,
- pröva möjligheterna till auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar,
- analysera orsakerna till bristen på sökande till tolkutbildningen samt
- kartlägga nuvarande forskning samt analysera behovet av eventuella forskningsinsatser.

Utredaren skall dessutom pröva frågan om en ny fördelningsmodell för statsbidraget till tolktjänst för döva, dövblinda, vuxen-

döva och hörselskadade. Om utredaren föreslår ett fortsatt riktat statsbidrag skall syftet med bidraget klargöras.

Utredaren skall också behandla de förslag om teckenspråket som lämnats av Kommittén för svenska språket i dess slutrapport Mål i mun (SOU 2002:27).

Vid behov skall utredaren lämna förslag till åtgärder.

Bakgrund

Teckenspråket som förstaspråk

Enligt 1989 års Handikapputredning finns det totalt mellan 8 000 och 10 000 barndomsdöva i Sverige. Antalet dövblinda uppskattas till 1 200, varav cirka 200 personer använder teckenspråk. Antalet personer som blivit döva i vuxen ålder, vuxendöva, beräknas vara cirka 4 000. Dessutom antas cirka 10 000 hörselskadade barn och vuxna ha behov av teckenspråk (En väg till delaktighet och inflytande – tolk för döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade och talskadade, SOU 1991:97). Någon samlad statistik av senare datum finns inte att tillgå.

Vidare är hörselproblem bland invandrare betydligt vanligare än bland svenskfödda. Så många som en tredjedel av deltagarna i utbildningen i svenska för invandrare uppskattas ha hörselproblem. Genom den ökade invandringen från krigsdrabbade länder har också antalet hörselskadade invandrare ökat. Migrationsverket och Integrationsverket har dock inga uppgifter om hur många som har behov av teckenspråk.

Redan år 1981 slog riksdagen, i samband med behandlingen av budgetproposition, fast att barndomsdöva för att kunna fungera sinsemellan och ute i samhället måste vara tvåspråkiga. Det innebär att de dels måste behärska sitt visuella/manuella teckenspråk, dels det omgivande samhällets språk, svenskan.

Behandlingar i konstitutionsutskottet

Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (minoritetsspråkskonventionen) ratificerades av Sverige i februari 2000. I propositionen Nationella minoriteter i Sverige (prop. 1998/99:143 s. 33) som låg till grund för riksdagsbeslutet om ratificering av teckenspråket konstaterade regeringen att teckenspråket inte kan

anses falla inom ramen för syftet med minoritetsspråkskonventionen. Konventionen bygger på språkets anknytning till urbefolkningar och andra nationella minoriteter som etniska grupper. Samtidigt framhölls att teckenspråket är annorlunda än det officiella språket. Vidare är teckenspråket en viktig del av dövas kultur. Inget land har omfattat teckenspråket vid sin ratifikation av minoritetsspråkskonventionen. Konstitutionsutskottet ansåg, liksom regeringen, att teckenspråket inte kunde omfattas av en ratifikation. Utskottet framhöll samtidigt att det inte fanns något som hindrade att frågan om åtgärder till stöd för teckenspråket övervägdes i annat lämpligt sammanhang (bet. 1999/2000:KU6 s. 24).

Även i samband med riksdagens behandling av motionsyrkanden från den allmänna motionstiden år 2000 om nationella minoritetsfrågor m.m. diskuterades teckenspråkets ställning som minoritetsspråk. Konstitutionsutskottet vidhöll sin uppfattning att teckenspråket inte skall ges ställning som minoritetsspråk. Utskottet förordade samtidigt att riksdagen skulle ge regeringen till känna att det behövs en översyn av rätten och möjligheterna att använda teckenspråket, liksom dövas och hörselskadades tillgång till samhällets utbud av kultur och litteratur. Riksdagen beslutade i enlighet med utskottets förslag (bet. 2000/01:KU14 s. 13–17, rskr. 2000/01:147).

Behandling i socialutskottet

Socialutskottet behandlade tre motioner om rätten till teckenspråkstolk i samband med den allmänna motionstiden år 2000. Utskottet erinrade om att riksdagen har gett regeringen till känna att det är angeläget med en översyn av rätten och möjligheterna att använda teckenspråket (bet. 2000/01:SoU12 s. 24–26, rskr. 2000/01:195).

EU, Europarådet och Nordiska ministerrådet

Europaparlamentet antog den 18 november 1998 en resolution om teckenspråk (B4–0985/98). Bland annat uppmanas kommissionen att lägga fram ett förslag för rådet om offentligt erkännande av det teckenspråk som döva använder i varje medlemsstat, att säkerställa

att alla EU-program är tillgängliga för döva och att behovet av teckenspråkstolkning erkänns.

Europarådets parlamentariska församling rekommenderade den 14 april 2003 ministerkommittén att ta fram särskilda regler om rättigheter för teckenspråksanvändare (Protection of sign languages in the member states of the Council of Europe, REC 1598 2003).

EU och Europarådet anordnade Europeiska året för språk 2001. Syftet var bl.a. att öka den språkliga mångfalden i Europa, främja flerspråkighet och uppmuntra till ett livslångt lärande. Teckenspråk omfattades av satsningen.

Nordiska ministerrådet beslutade hösten 2003 att göra en utredning om den nordiska språkkonventionen, Konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om nordiska medborgares rätt att använda sitt eget språk i annat nordiskt land. I uppdraget, som skall vara slutfört i maj 2004, ingår bl.a. frågan om en eventuell utvidgning av språkkonventionen till att omfatta de nordiska teckenspråken.

Mål i mun – betänkande av Kommittén för svenska språket

Den parlamentariska kommittén för svenska språket (dir. 2000:66) har på regeringens uppdrag lagt fram ett förslag till handlingsprogram för svenska språket. Kunskaper i, attityder till och bruk av minoritets- och invandrarspråk och stora internationella språk skulle också belysas. Kommittén fann det naturligt ur ett språkpolitiskt perspektiv att i viss mån även behandla teckenspråket.

I sitt betänkande Mål i mun – Förslag till handlingsprogram för svenska språket (SOU 2002:27) konstaterade kommittén att det inte finns något beslut om vilken legal ställning teckenspråket skall anses ha i Sverige. Kommittén föreslog att åtgärder skall vidtas för att stärka och utveckla teckenspråket men lämnade inga egna förslag. Kommittén föreslog också att den vetenskapliga kompetensen i teckenspråk bör garanteras samt att det inrättas en särskild funktion för teckenspråk inom den centrala, statligt finansierade språkvården. En ny statlig myndighet, Sveriges språkråd, föreslås få ansvar även för teckenspråket.

Alla remissinstanser som lämnat synpunkter om teckenspråket är positiva till utredningens förslag om insatser för att bevara och stödja teckenspråket. De flesta menar att teckenspråket bör få status som nationellt minoritetsspråk.

Den nationella handlingsplanen för handikappolitiken

I den nationella handlingsplanen för handikappolitiken "Från patient till medborgare" slås det fast att personer med funktionshinder skall ha samma möjligheter som andra att röra sig i samhället och delta i samma sammanhang (prop. 1999/2000:79, bet. 1999/2000:SoU14, rskr. 1999/2000:240). Målet för den svenska handikappolitiken är en samhällsgemenskap med mångfald som grund. Samhället skall utformas så att människor i alla åldrar med funktionshinder blir fullt delaktiga i samhällslivet och att flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionshinder uppnår jämlikhet i fråga om levnadsvillkor. Alla skall ha samma möjligheter att ta del av information och göra sig hörda. För att uppnå detta måste handikapperspektivet genomsyra alla samhällsområden. Enligt förordningen (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken skall statliga myndigheter utforma och bedriva sin verksamhet med beaktande av de handikappolitiska målen. Detta innebär bl.a. att verksamhet och information skall göras tillgänglig för personer med funktionshinder. De myndigheter som har ett sektorsansvar inom sitt respektive verksamhetsområde har ett särskilt stort ansvar för att de nationella målen för handikappolitiken förverkligas.

Teckenspråket i utbildningen

År 1999 slog riksdagen fast att döva, dövblinda och hörselskadade som har teckenspråk som sitt första språk utgör en grupp där undervisning i särskilda skolor eller undervisningsgrupper är en nödvändig förutsättning för delaktighet och gemenskap (prop. 1998/99:105, bet. 1999/2000:UbU4, rskr. 1999/2000:14). Denna ståndpunkt återfinns även i FN:s standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet (regel 6, punkt 9) som utgör grunden för den nationella handlingsplanen för handikappolitiken. Enligt punkt 9 tillgodoses dövas och dövblindas utbildningsbehov bättre i specialskolor, specialklasser eller i speciella enheter i vanliga skolor. Punkten är ett undantag från huvudprincipen i regel 6, att utbildning för elever med funktionshinder skall erbjudas inom den ordinarie skolorganisationen.

Specialskolemyndigheten, som bildades den 1 juli 2000, består av sex skolenheter, varav fem är regionala specialskolor för döva och

hörselskadade och en är nationell specialskola för döva och hörselskadade med utvecklingsstörning samt för dövblindfödda elever. Specialskolemyndighetens mål är att varje döv eller hörselskadad elev efter genomgången specialskola skall vara tvåspråkig (teckenspråk och svenska). Inom myndigheten finns ingen förskoleverksamhet men myndigheten får efter avtal med en kommun fullgöra kommunens uppgifter inom förskoleklass och fritidshemsverksamhet. Örebro kommun anordnar, enligt avtal med staten, gymnasial utbildning för döva, hörselskadade och dövblinda elever från hela landet som är beroende av teckenspråk. Undervisningen skall ske på teckenspråk inom riksgymnasiet för döva. Inom riksgymnasiet för hörselskadade är undervisningsspråket svenska med den hörseltekniska förstärkning som behövs samt med tecken som stöd av läraren. Specialpedagogiska institutet, som inrättades den 1 juli 2001, skall enligt sin instruktion ge råd och stöd i specialpedagogiska frågor som rör barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder för att underlätta skolhuvudmännens arbete med att erbjuda likvärdig förskola, skola och skolbarnsomsorg samt vuxenutbildning till alla oavsett funktionshinder.

Specialpedagogiska institutet har fått regeringens uppdrag att samarbeta med Specialskolemyndigheten och redovisa vilka resultat vidtagna åtgärder har lett till när det gäller arbetsformer för hur döva och hörselskadade barn/elever i barnomsorg och skola kan ges de bästa förutsättningarna att utveckla tvåspråkighet. Därvid skall myndigheten särskilt redovisa hur befintlig kompetens inom respektive myndighet har tillvaratagits.

Specialpedagogiska institutet skall också utveckla, framställa, distribuera och informera om läromedel för funktionshindrade barn och ungdomar. I Örebro finns en speciell avdelning för framställning av läromedel på teckenspråk. Specialpedagogiska institutet skall även, tillsammans med Nationellt centrum för flexibelt lärande, utveckla teckenspråksmaterial för vuxna döva. Statens fortsatta ansvar för läromedelsframställning har nyligen utretts och ärendet bereds för närvarande inom Utbildningsdepartementet.

För att döva, dövblinda, vuxendöva och vissa hörselskadade skall kunna tillgodogöra sig den vuxenutbildning som samhället erbjuder är tillgång till tolk en förutsättning. För statligt finansierad utbildning vid folkhögskolor avsätter staten särskilda medel för stöd till undervisning för funktionshindrade, däribland tolkkostnader. Även vid högskoleutbildning skall behov av tolkning beaktas och universitet och högskolor avsätta medel till stöd för studenterna. Kom-

munala skolhuvudmän är ansvariga för att tolk finns att tillgå och för finansieringen av dessa.

Teckenspråksutbildning för syskon och föräldrar samt barn till döva föräldrar

Landstingen erbjuder genom sin habilitering och rehabilitering familjer med barn med olika slag av funktionsnedsättningar råd och stöd i olika former. I habiliteringen av döva och hörselskadade barn ingår förutom en första vägledning till föräldrar också introduktionsutbildning i teckenspråk.

Statsbidrag lämnas till utbildningsanordnare för kostnader för teckenspråksutbildning till föräldrar som har barn som är beroende av teckenspråk för sin utbildning (TUFF). Utbildningen, som bygger på den introduktion som landstingen erbjuder, skall ge föräldrarna sådana färdigheter att de på ett funktionellt sätt kan använda teckenspråk i kontakt med sina barn och därmed främja barnens utveckling. Viss ekonomisk ersättning lämnas även till kursdeltagarna för förlorad arbetsinkomst och resekostnadsersättning. Statsbidraget och den ekonomiska ersättningen regleras i förordningen (1997:1158) om statsbidrag för teckenspråksutbildning för vissa föräldrar. Specialskolemyndigheten arrangerar undervisning i teckenspråk för syskon till döva barn och hörande barn med döva föräldrar. Syftet är att barnen skall få kunskaper i det språk som deras syskon eller föräldrar är beroende av för sin kommunikation.

Teckenspråket i arbetslivet

Sedan år 1999 finns en lag (1999:132) om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av funktionshinder. Syftet med lagen mot diskriminering i arbetslivet på grund av funktionshinder är att förhindra att den som har ett funktionshinder eller har anknytning till någon som har ett funktionshinder diskrimineras som arbetsökande eller arbetstagare.

Arbetsmarknadsverket ger särskilt stöd åt döva, dövblinda och andra personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation genom elva särskilda dövkonsulenter. Enligt förordningen (2000:630) om särskilda insatser för personer med arbetshandikapp kan ekonomiskt stöd lämnas till en arbetsgivare eller annan som har

kostnader för ett personligt biträde åt en person med arbetshandikapp som behöver biträde som anställd, fri företagare, fri yrkesutövare eller för att kunna ta del av ett arbetsmarknadspolitiskt program eller praktisk arbetslivsorientering. Stödet får lämnas med högst 50 000 kronor per år till den som har kostnader för biträdet. Till företagare som har ett arbetshandikapp med stora kommunikationssvårigheter får stöd lämnas med 100 000 kronor per år. Ekonomiskt stöd kan också lämnas för utbildning av personligt biträde i teckenspråk för döva samt utbildning av personligt biträde eller tolk för dövblinda.

Stöd till döva, dövblinda, vuxendöva och vissa hörselskadade ges också enligt 3b § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763; HSL) som vardagstolkning i form av tolk i arbetslivet.

Teckenspråket i kultur och medier

Sedan år 2002 har Statens kulturråd och Riksantikvarieämbetet ett sektorsansvar för handikappfrågor inom sina respektive verksamhetsområden. Statens kulturråd disponerar ett särskilt stöd för att genomföra ett handlingsprogram för att främja funktionshindrades deltagande i kulturlivet. Därutöver lämnas bl.a. statsbidrag till Tyst teater, en teckenspråkig ensemble inom Riksteatern och till textning av svensk film och video samt till tolkning på videogram.

I bibliotekslagen (1996:1596) föreskrivs att folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade bl.a. genom att erbjuda litteratur i former särskilt anpassade till deras behov.

Enligt beslut i riksdagen år 2001 om de villkor och riktlinjer som skall gälla för Sveriges Television AB (SVT), Sveriges Radio AB och Sveriges Utbildningsradio AB 2002–2005 skall programföretagens insatser för att göra programmen tillgängliga för personer med funktionshindrade öka. SVT har ett särskilt uppdrag att producera program för döva. Barn och ungdomar skall prioriteras särskilt (prop. 2000/01:94, bet. 2000/01:KrU8, rskr. 2000/01:268). Regeringen har, inför den nya tillståndsperioden som börjar den 1 januari 2006, tillsatt en parlamentarisk kommitté (Ku 2003:01) med uppgift att göra en samlad översyn av public service-uppdraget (dir. 2003:119). Uppdraget innefattar frågan om tillgänglighet för funktionshindrade till radio och TV i allmänhetens tjänst. Radio- och TV-lagsutredningen (Ku 2000:01) fick i mars 2003 genom tilläggs-

direktiv (dir. 2003:30) också i uppdrag att överväga behov av lagändringar för att förbättra tillgängligheten till TV-program för personer med funktionshinder.

Inom Sveriges Dövas Riksförbund finns en teckenspråksavdelning som får cirka 2,8 miljoner kronor per år i statsbidrag. Målet med verksamheten är att stärka teckenspråkets status samt förbättra den allmänna attityden till språket. Teckenspråksavdelningen medverkar också till teckenspråkets utveckling för att tillgodose ständigt nya behov i samhället. De producerar teckenspråksmaterial och har bl.a. tagit fram ett teckenspråkslexikon.

Teckenspråket i samband med samhällsstöd m.m.

Döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade måste ha tillgång till adekvat samhällsstöd inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården, socialföräkringsadministrationen, kriminalvården etc. Redan år 1996 gav Socialstyrelsen exempel på situationer där det kunde finnas behov av s.k. vardagstolkning, t.ex. tolk vid läkar- och tandläkarbesök, vid kontakter med myndigheter och vid olika ärenden t.ex. i apotek och bibliotek. Den 1 januari 1994 infördes en ny paragraf, numera 3 b §, i HSL. Där tydliggörs landstingens skyldighet att erbjuda bl.a. tolktjänst för vardagstolkning till barnomsdöva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade. Begreppet vardagstolkning utvidgades samtidigt att även omfatta vissa tolktjänster i arbetslivet samt i fritids-, rekreations- och föreningsverksamhet.

Statsbidraget och auktorisation

Sedan år 1994 lämnas ett statsbidrag som stöd till huvudmännen för tolktjänstverksamheten. Bidraget, som uppgår till 75 miljoner kronor per år, fördelas till landstingen och de landstingsfria kommunerna efter invånarantal. Efter ett riksdagsbeslut får Örebro läns landsting sedan år 1995 ett bidrag som är 80 procent högre per invånare än för riket i övrigt. Orsaken är att det finns en stor koncentration av döva i Örebro.

Från och med den 1 juli 2003 har teckenspråkstolkarna samma möjlighet till auktorisation som tolkar mellan svenska och främmande språk (se förordningen [1985:613] om auktorisation av tol-

kar och översättare). Kammarkollegiet ansvarar för auktorisation och för tillsynen över de auktoriserade tolkarnas verksamhet.

Rikstolktjänsten tillskapades den 1 juli 1985 för att tillgodose det tolkbehov som förtroendevalda inom Sveriges Dövas Riksförbund, Föreningen Sveriges Dövblinda och Hörselskadades Riksförbund har när de utför uppdrag av riksövergripande natur. I dag ingår även deras närstående ungdomsorganisationer samt Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn. Rikstolktjänsten finansieras med statliga medel, för närvarande 6 935 000 kronor, via anslaget 16:4 inom utgiftsområde 9. Rikstolktjänstens verksamhet har växt. Det beror framför allt på bättre tillgång till tolkar och ökat internationellt arbete.

Utbildning av tolkar för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade

Folkhögskolorna anordnar utbildning av tolkar för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade. Tolk- och översättarinstitutet (TÖI) har ett tillsyns- och uppföljningsansvar för utbildningarna vid folkhögskolor och studieförbund i landet och ansvarar även för fördelning av statsbidrag till dessa. Vid Stockholms universitet finns en fortbildningskurs i teckenspråkstolkning på 40 poäng.

Förmedlingstjänst och elektronisk kommunikation

Utöver tolktjänsten finns också möjlighet till alternativ kommunikation genom texttelefon, bildtelefoni m.m. samt förmedlingstjänst. Socialstyrelsen fördelar enligt förordningen (2001:638) om statsbidrag till utrustning för elektronisk kommunikation bidrag till sjukvårdshuvudmännen för utrustning som möjliggör en dialog i realtid via ett kommunikationsnät. Utrustningen skall användas av personer som är döva, gravt hörselskadade, dövblinda, talskadade eller språkstörda och inte, eller endast med betydande svårighet, kan kommunicera utan sådan utrustning.

Forskning

En yttlig genomgång av forskningsområdet tyder på att det finns en betydande medicinsk forskning som tar upp orsaker till dövhet och nedsatt hörsel samt behandling och medicinsk teknik. En mindre del av denna forskning har fokus på habilitering och rehabilitering. Det finns vidare en lingvistisk forskning om teckenspråk, svenska för döva och om döva och hörselskadades språkutveckling samt forskning om språklig interaktion hos personer med teckenspråk som språk. Denna senare forskning är i stort sett begränsad till barn och ungdomar. Vidare förekommer en begränsad forskning om dövhet ur ett socialt och kulturellt perspektiv.

Behov av en översyn av teckenspråkets ställning

Viktiga mål i den nationella handlingsplanen för handikappolitiken är bl.a. ökad tillgänglighet och delaktighet. För döva, dövblinda, vuxendöva och vissa hörselskadade är tillgången till information och möjligheten att göra sig förstådda på teckenspråk en grundläggande förutsättning för tillgänglighet och delaktighet. Flertalet vuxna döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade som är beroende av teckenspråk för kommunikation lever och verkar i miljöer där ytterst få kan teckenspråk. Detta leder inte bara till brist på information, känslor av utanförskap och bristande delaktighet utan även sämre möjligheter att få önskemål tillgodosedda. Utbildning och information om dövas, dövblindas, vuxendövas och hörselskadades situation och om teckenspråkets betydelse är viktigt.

Teckenspråket i skolan, vuxenutbildningen och högskolan

Tillgänglighet till utbildning på teckenspråk är en förutsättning för att de övergripande handikappolitiska målen skall kunna uppnås för döva samt för vissa dövblinda och barndomshörselskadade.

Trots att Specialskolemyndigheten arbetar på ett systematiskt sätt för att öka måluppfyllelsen är andelen avgångselever som lämnar specialskolan med fullständiga avgångsbetyg fortsatt låg. Av de elever som antogs till riksgymnasierna för döva och hörselskadade från grundskolan och specialskolan hösten 2003 saknade 46 procent behörighet att söka ett nationellt program. I flera enskilda ämnen är resultatet ändå tillfredställande i relation till elevernas inlärningsbetingelser och förutsättningar i övrigt. Specialskole-

myndigheten arbetar på ett systematiskt och effektivt sätt med att öka måluppfyllelsen.

För döva, dövblinda, vuxendöva och vissa barndomshörselskadade är tillgång till läromedel på teckenspråk en förutsättning för att göra utbildningen tillgänglig på lika villkor som för andra studerande. En särskild utredare har gjort en översyn av statens engagemang för framställning av läromedel och studiematerial för barn, elever och vuxna med funktionshinder i förskola, skola och vuxenutbildning. Slutbetänkandet Läromedel – specifikt (SOU 2003:15) har överlämnats till regeringen och ärendet bereds för närvarande inom Utbildningsdepartementet.

En förutsättning för att döva, dövblinda, vuxendöva och vissa hörselskadade vuxna skall kunna delta i utbildning är att de får tillgång till tolk. Det finns inga särskilda regler för när utbildningstolk skall beviljas. Bristen på tolkar samt de höga kostnaderna kan ibland försvåra utbildning inom kommunal vuxenutbildning. Utöver kommunal vuxenutbildning samt utbildning vid folkhögskolor, högskolor och universitet bedrivs undervisning även av studieförbund och privata utbildningsanordnare. Kunskapslyftskommittén nämnde i sitt slutbetänkande Kunskapsbygget 2000 – det livslånga lärandet (SOU 2000:28) att det råder oklarheter om vad som ryms inom ramen för vardagstolkning när det gäller studieförbundens studiecirkelverksamhet. I den mån döva, dövblinda, vuxendöva och vissa hörselskadade söker och antas till utbildning hos privata utbildningsanordnare finns ingen täckning för tolkkostnader utan dessa betalas av den studerande.

År 2002 avsatte universitet och högskolor 44,1 miljoner kronor för stöd till studerande med funktionshinder. Av dessa medel användes 30,5 miljoner kronor till tolk åt döva, dövblinda och hörselskadade studerande. Trots tillgång till medel anger flera universitet och högskolor att de har problem med att rekrytera det antal tolkar som motsvarar de studerandes behov.

Mot bakgrund av de brister och svårigheter som beskrivits ovan anser regeringen att det finns skäl att kartlägga möjligheterna för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade till utbildning som är likvärdig med andras och vid behov lämna förslag till ökad tillgänglighet.

Teckenspråksutbildning för syskon och föräldrar samt barn till döva föräldrar

Omfattningen av den introduktionsutbildning som landstingen erbjuder föräldrar till döva och hörselskadade barn inom ramen för barn- och ungdomshabiliteringen varierar kraftigt mellan olika sjukvårdshuvudmän. Bidrag enligt förordningen (1997:1158) om statsbidrag för teckenspråksutbildning till vissa föräldrar (TUFF) har under år 2002 omfattat 271 föräldrar. Statens skolverk har i uppdrag att följa och utvärdera TUFF och årligen lämna redovisning. En slutlig rapport skall lämnas senast den 1 oktober 2004. Specialskolemyndigheten har tillsatt en arbetsgrupp för att få en likvärdig nationell standard på alla specialskolor för den teckenspråksundervisning som de anordnar för syskon till döva barn och barn med döva föräldrar. År 2002 uppgick kostnaderna för syskon till döva barn och barn med döva föräldrar till cirka 5,2 miljoner kronor. Under läsåret 2001/02 deltog 561 syskon till döva barn och barn med döva föräldrar i verksamheten. För år 2003 har 5,3 miljoner kronor avsatts till denna verksamhet.

Regeringen bedömer att det finns behov av att göra en samlad analys av om utbildningen i teckenspråk för föräldrar, syskon till döva m.fl. är ändamålsenlig och tillräcklig i förhållande till målgruppernas behov. Vid analysen bör hänsyn tas till Skolverkets rapport.

Teckenspråket i arbetslivet

Att kunna delta i arbetslivet och få sin försörjning genom eget arbete har stor betydelse för människors självkänsla. Regeringens mål är att människor med funktionshinder skall ha samma möjligheter som andra att delta i arbetslivet. Enligt Arbetsmarknadsverket har uppdelningen av ansvaret för tolktjänst mellan flera huvudmän lett till gränsdragningsproblem i situationer som inte utgör renodlade utbildnings- eller anställningssituationer. Många företag inleder anställningen med långa utbildningsperioder. Här uppstår en diskussion om huruvida utbildningsperioden är att betrakta som utbildning i anställning eller endast "utbildning". Samma gränsdragningsdiskussion har gällt doktorander.

Det finns också exempel på unga personer som valt att på egen bekostnad praktisera på en arbetsplats utan att det ingår i en utbildning eller en anställning för att därigenom öka sin kompetens och få viss arbetsmarknadserfarenhet. För dem erbjuds endast de 20 timmar per månad som kan erbjudas genom vardagstolkningen.

Ytterligare en del i problematiken är att de regelverk som reglerar tillgången till tolkning innehåller begränsningar som gör att behovet inte alltid kan täckas hundra procentigt även om man lyckas lösa ansvarsfrågan.

De arbetsmarknadspolitiska programmen anställning med lönebidrag, skyddat arbete hos offentliga arbetsgivare och särskilt stöd vid näringsverksamhet har setts över av en särskild utredare (dir. 2002:22). Utredningen, som fick namnet Lönebidragsutredningen, överlämnade sitt betänkande Arbetsliv (SOU 2003:95) till regeringen den 11 november 2003. Betänkandet bereds nu inom Regeringskansliet. I uppdraget ingick inte personligt biträde, tolk i arbetslivet eller gränsdragningsproblematiken i fråga om utbildning och arbete. Regeringen anser därför att dessa frågor bör bedömas inom ramen för utredningen om teckenspråkets ställning.

Teckenspråket i kultur och medier

Till kulturpolitikens mål hör att verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till kulturupplevelser samt till eget skapande. Kulturens tillgänglighet är dock begränsad för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade. På litteraturområdet finns det brister både vad gäller utbud och biblioteksservice, eftersom litteratur på teckenspråk inte kan återges i böcker i traditionell mening. De utgivare som finns koncentrerar sig på att ge ut antingen TV-program av olika slag, faktaprogram, läromedel eller språkmaterial. När det gäller tillgången till museer, teaterföreställningar m.m. finns det behov av hörselteknisk utrustning, tecken-tolkning och textning.

Mot bakgrund av ovanstående finns det skäl att kartlägga tillgängligheten till kultur och medier samt möjligheterna till eget skapande för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade samt lämna förslag till åtgärder för att förbättra tillgängligheten. I uppdraget bör även ingå att analysera möjligheterna till tolktjänst på kulturområdet. Tillgängligheten till TV-program behandlas av Kommittén (Ku 2003:01) för radio och TV i allmänhetens tjänst (dir. 2003:119) och Radio- och TV-lagsutredningen (Ku 2000:01, tilläggsdir. 2003:30). I uppdraget bör det dock ingå att utföra en generell kartläggning av tillgängligheten till medier.

Teckenspråkigt samhällsstöd

Inom vissa verksamheter är tolk som förmedlare av information mellan hörande och döva eller andra teckenspråksberoende inget problem. Problem uppstår när språket blir en del av en behandling, t.ex. inom psykiatri. Även i andra situationer, t.ex. missbruksvård och kriminalvård, kan dock problem uppstå genom att den enskilda inte har samma möjlighet till integritet som andra.

Inom ramen för regeringens äldreprojekt har Sveriges Dövas Riksförbund och Teckenspråkiga Dövas Pensionärsförbund år 2001 genomfört en kartläggning av äldre döva i Norrland och deras behov (Teckenspråkiga äldre döva i Norrland – en kartläggning, dnr S1999/9702/ST). Kartläggningen visar att många döva inte har något inflytande över sitt eget liv den dag de blir beroende av samhällets insatser. Den visar också på okunskap om dövas behov, brist på information på teckenspråk från kommunen till döva och brist på teckenspråkskunskaper hos vårdpersonal i hemtjänst och äldreboenden.

Frågor om döva flyktingar och asylsökande och deras behov av information och tolkning på teckenspråk uppmärksammas i sex motioner till riksmötet 2001/02. Socialförsäkringsutskottet överlämnade motionerna till Utredningen om översyn av mottagande av och introduktion för flyktingar och andra invandrare (N 2001:11) (bet. 2001/02:SfU15). Utredningens betänkande, Etablering i Sverige – möjligheter och ansvar för individ och samhälle (SOU 2003:75) överlämnades till regeringen den 24 september och bereds nu inom Regeringskansliet.

Bristen på utbildare och lärare i teckenspråk får konsekvenser för utvecklingen av de olika samhällsstöd som förutsätter färdigheter i språket. Det finns alltså skäl att utreda möjligheterna att använda teckenspråket i samband med olika former av samhällsstöd. Utredaren bör även kartlägga situationen för döva invandrare och döva som tillhör nationella minoriteter. En bedömning bör också göras av möjligheten att tillgodose döva invandrares behov av utbildning i det svenska teckenspråket.

Förtroendevalda med funktionshinder

I undersökningar gjorda av Kommundemokratikommittén (SOU 2001:48) visade det sig att det förekom att sammanträden påbörja-

des och genomfördes trots att hjälpmedel som förtroendevalda med funktionshinder är beroende av för att kunna medverka inte fungerade eller saknades. I propositionen 2001/02:80 Demokrati för det nya seklet menade regeringen att funktionshindrades möjligheter att delta i de politiska organisationerna och de beslutande församlingarna måste förbättras. Regeringen föreslog därför en ändring i kommunallagen (1991:900) som innebär att kommuner och landsting skall verka för att förtroendevalda med funktionshinder kan delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som andra förtroendevalda. Riksdagen har antagit förslaget och lagändringen (SFS 2002:249) trädde i kraft den 1 juli 2002. Utredaren skall följa upp hur denna ändring i kommunallagen har tillämpats för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade och då särskilt titta på hur deras möjligheter att kunna delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som andra förtroendevalda har förbättrats.

Tillgången till tolktjänst

Tillgången till tolkar och en fungerande tolkservice är en grundläggande förutsättning för att säkerställa kommunikation mellan döva, dövblinda, hörselskadade, vuxendöva och hörande.

Socialstyrelsen har regelbundet följt upp utvecklingen inom landstingens tolktjänstverksamhet. Antalet inrättade tjänster har nästan fördubblats mellan åren 1989 och 2000. Antalet tolktjänstuppdrag har ökat med 62 procent under samma tid. Trots detta är tolkbristen fortfarande stor på vissa håll. Såväl antalet tolkanvändare som tolktiden per användare ökar. Socialstyrelsen antar dessutom att mörkertalet när det gäller antalet personer i behov av tolktjänst i landstingen kan vara stort. Variationen mellan landstingen är stor när det gäller tillgången till tolk, i vilken omfattning tolktjänsten utnyttjas samt landstingens egenfinansiering. Obalansen i ekonomin kan enligt Socialstyrelsen bero på att statsbidraget fördelas efter invånarantal (Uppföljning av landstingens tolktjänst för barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade år 2000, Socialstyrelsen).

Riksrevisionsverket (RRV) har på regeringens uppdrag utvärderat statsbidragssystemet. I uppdraget ingick att vid behov lämna förslag till nytt fördelningsystem. RRV skriver i rapporten Stimulera eller finansiera? (RRV 2002:16) att det inte är möjligt att tillgodose landstingens varierande behov via en fördelning per invå-

nare. Otydligheten i statsbidragets syfte i kombination med tolkbrist har också delvis medverkat till att bidraget ersätter landstingens egenfinansiering. En ökad träffsäkerhet inom ramen för ett fortsatt specialdestinerat statsbidrag, genom en fördelning som baseras på t.ex. antal tolkanvändare, förutsätter enligt RRV en central och löpande kvalitetssäkring av den använda statistiken. Värdet av ökad träffsäkerhet bör därför ställas i relation till den administrativa kostnad detta innebär. Enligt RRV bör valet av fördelningsmodell föregås av en precisering av syftet med bidraget.

Kammarkollegiet har på regeringens uppdrag utrett formerna för auktorisation av tolkar i teckenspråk samt förutsättningarna för auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar. Kammarkollegiets slutsats är att frågan om auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar bör utredas vidare (dnr S2001/11204/ST).

Regeringen anser att frågan om en ny fördelningsmodell för statsbidraget till tolktjänst för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade bör prövas utifrån slutsatserna i RRV:s rapport. Även möjligheterna till auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar bör utredas ytterligare.

Utbildning av tolkar för döva, dövblinda och vuxendöva m.m.

Tolk- och översättarinstitutet (TÖI) ser ett ökat behov av tolkar i framtiden, framför allt vuxendövtolkar och tolkar med kompetens från andra språk- och kulturområden än det svenska. Statskontoret har på regeringens uppdrag utrett formerna för statens ansvar för tolk- och översättarutbildningen. Statskontoret uppmärksammar i sin rapport *Ny organisation för tolk- och översättarinstitutet* (Statskontoret 2002:11) liksom RRV, att TÖI inte kan styra utbildningen av tolkar för döva, dövblinda och vuxendöva utan endast genom dialog och erbjudande om statsbidrag stimulera folkhögskolorna att anordna utbildning. Kommittén för svenska språket konstaterar i sitt betänkande *Mål i Mun: förslag till handlingsprogram för svenska språket* (SOU 2002:27) att det råder brist på teckenspråklärare.

Antalet sökande till tolkutbildningarna har minskat trots rekryteringsinsatser. Detta har medfört att flera planerade utbildningar ställts in eller startat med färre deltagare än planerat. Därmed har medlen för tolkutbildning inte kunnat användas fullt ut. En av orsakerna till bristen på intresse för tolkutbildningen kan vara att

viss utbildning är så lång att de studerande har svårt att få studie-stöd under hela studietiden. Utbildningsnivån spelar också en roll i studiestödshänseende.

Utän en lösning på rekryteringsproblemet kommer inte antalet tolkar att kunna ökas till en tillfredsställande nivå. Utredningen bör närmare analysera orsakerna till bristen på behöriga sökande till tolkutbildningarna.

Forskning

En genomgång av forskningen om teckenspråket som mål och som medel tyder på att det saknas forskning som belyser teckenspråkets roll för ökad tillgänglighet liksom om livssituationen för döva, dövblinda, vuxendöva och barndomshörselskadade i förhållande till utvecklingen i samhället. Det finns inte heller forskning om samhällsutvecklingen utifrån utbildningspolitiska, arbetsmarknads-politiska, socialpolitiska, äldrepolitiska och handikappolitiska per-spektiv. Forskning saknas som analyserar denna utveckling utifrån brytningen mellan handikappolitikens inriktning på tillgänglighet, delaktighet och integrering å ena sidan och dövas hävdande av kulturell särart, intern gemenskap och segregering å andra sidan. Det stora flertalet vuxna döva, dövblinda, vuxendöva och hörsel-skadade som är beroende av teckenspråk för kommunikation lever och verkar i miljöer där ytterst få kan teckenspråk. Kunskaper om hur vuxenlivet gestaltar sig för personer med teckenspråk som språk är otillräckligt belysta då det gäller arbetsliv, olika slag av samhällsstöd, vård och behandling samt äldreomsorg.

En översyn av teckenspråkets ställning bör därför innefatta en kartläggning av nuvarande forskning kring teckenspråk och språ-kets betydelse för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade samt en analys av eventuella behov av forskningsinsatser.

Uppdraget

Regeringen anser det angeläget att teckenspråkets ställning ses över. En särskild utredare tillkallas med uppdrag att göra en över-syn av rätten och möjligheterna att använda teckenspråket, liksom dövas och hörselskadades tillgång till samhällets utbud av kultur och medier och vid behov lämna förslag till åtgärder. Med hörsel-

skadade avses i detta sammanhang personer med hörselskada som är beroende av teckenspråket för sin kommunikation.

I uppdraget ingår att

- bedöma möjligheten att använda teckenspråket samt tillgången till tolk för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade i olika situationer, t.ex. arbetsliv och vid samhällsstöd,
- följa upp hur dövas, dövblindas, vuxendövas och hörselskadades möjligheter att kunna delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som andra förtroendevalda har förbättrats,
- kartlägga förutsättningarna för likvärdig utbildning på teckenspråk för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade barn, ungdomar och vuxna,
- analysera om utbildningen (både den som erbjuds av landstinget och den som erbjuds av staten) i teckenspråk för föräldrar och syskon till döva m.fl. tillgodoser de behov som finns,
- bedöma möjligheten att tillgodose döva invandrares behov av utbildning i det svenska teckenspråket,
- kartlägga och analysera tillgängligheten vad avser kultur och medier samt möjligheterna till eget skapande för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade,
- pröva möjligheterna till auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar,
- analysera orsakerna till bristen på behöriga sökande till tolkutbildningen samt
- kartlägga nuvarande forskning samt analysera behovet av eventuella forskningsinsatser.

Utredaren skall dessutom pröva frågan om en ny fördelningsmodell för statsbidraget till tolktjänst för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade. Om utredaren föreslår ett fortsatt riktat statsbidrag skall syftet med bidraget klargöras.

Utredaren skall också behandla de förslag om teckenspråket som lämnats av Kommittén för svenska språket i dess slutrapport Mål i mun: förslag till handlingsprogram för svenska språket (SOU 2002:27).

Utredaren skall lämna de förslag till författningsändringar och andra ändringar som uppdraget kan ge anledning till. Om utredningen föreslår författningsändringar skall fullständiga förslag presenteras. I de fall förslagen innebär ändrade ambitioner eller uppgifter för kommuner och landsting skall kommittén tillämpa finan-

sieringsprincipen. Konsekvenserna för jämställdheten mellan kvinnor och män liksom konsekvenserna för barn, döva invandrare och döva som tillhör nationella minoriteter skall beaktas. Utredaren skall i sitt arbete samråda med bl.a. Handikappombudsmannen, Socialstyrelsen, Migrationsverket, Integrationsverket, Statens skolverk, Nationellt centrum för flexibelt lärande, Specialpedagogiska institutet, Specialskolemyndigheten, Sisus, Barnombudsmannen, Statens kulturråd, Stockholms universitet, Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet och Kammarkollegiet, Landstingsförbundet, Svenska Kommunförbundet samt berörda handikapporganisationer och ungdomsförbund. Samråd skall även ske med för utredningen relevanta statliga kommittéer samt Nordiska ministerrådets utredning om den nordiska språkkonventionen. Utredaren skall också beakta de internationella överenskommelser som träffats om teckenspråket inom EU och inom Europarådet.

Redovisning av uppdraget

Den särskilde utredaren skall redovisa sitt uppdrag senast den 1 juli 2005.

(Socialdepartementet)

Tilläggsdirektiv (2005:40) till Översyn av teckenspråkets ställning (S 2003:12)

Beslut vid regeringssammanträde den 7 april 2005.

Förlängd tid för uppdraget

Med stöd av regeringens bemyndigande den 18 december 2003 tillkallade barn- och familjeministern en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av rätten och möjligheterna att använda teckenspråket, liksom av dövas och hörselskadades tillgång till samhällets utbud av kultur och medier. Utredningen skall enligt direktiven (dir. 2003:169) redovisa sitt uppdrag senast den 1 juli 2005.

Utredningstiden förlängs, vilket innebär att utredningen skall redovisa sitt uppdrag senast den 15 september 2005.

(Socialdepartementet)

Tilläggsdirektiv (Dir. 2005:100) till Översyn av teckenspråkets ställning (S 2003:12)

Beslut vid regeringssammanträde den 15 september 2005.

Sammanfattning av tilläggsuppdraget

Den särskilda utredaren ges i uppdrag att i målgruppen för sitt arbete även inkludera personer, barn eller vuxna, som är hörande men som inte kan tillgodogöra sig det talade eller skrivna språket och därför är beroende av dövas teckenspråk för sin kommunikation. Den särskilde utredaren skall även beskriva målgruppen och dess omfattning.

Utredningstiden förlängs, vilket innebär att utredaren skall redovisa sitt uppdrag senast den 30 april 2006.

Tilläggsuppdraget

Med stöd av regeringens bemyndigande den 18 december 2003 tillkallade barn- och familjeministern en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av rätten och möjligheterna att använda teckenspråket, liksom av dövas och hörselskadades tillgång till samhällets utbud av kultur och medier. Enligt utredningsdirektiven (dir. 2003:169) skall den särskilda utredaren beakta möjligheterna för döva, dövblinda och hörselskadade som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation att kunna använda detta. Även bland personer som är hörande finns de som inte kan tillgodogöra sig det talade eller skrivna språket och som därför är beroende av dövas teckenspråk för sin kommunikation. Den särskilda utredaren ges i uppdrag att även beskriva denna målgrupp och dess omfattning.

Utredningen skall enligt tilläggsdirektiv (dir. 2005:40) redovisa sitt uppdrag senast den 15 september 2005. Utredningstiden förlängs, vilket innebär att utredaren skall redovisa sitt uppdrag senast den 30 april 2006.

(Socialdepartementet)

Internationell överblick

Tecknade språk har världen över fram till nu mera setts ur ett handikappolitiskt perspektiv än ur ett språkpolitiskt. Härigenom har dessa språks egenart kommit att reducerats då teckenspråk av många enbart betraktats som en kommunikationsmetod för människor som saknar eller har nedsatt hörsel förmåga och inte som språk, jämställda med talade språk. Denna inställning till tecknade språk utgör en förklaring till varför teckenspråk oftast inte tagits med i de överstatliga sammanhang där språk och språkfrågor behandlas. I många av världens länder håller samhällets syn på tecknade språk emellertid på att förändras. I allt flera länder uppmärksammas nu de tecknade språk som används i landet i olika sammanhang. De nationella teckenspråken ges i ökad omfattning, och på olika sätt, status som språk jämställda med talade språk.

Frågor om såväl personer med funktionshinder som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation som frågor om tecknade språk och teckenspråkens ställning diskuteras i flera olika internationella sammanhang. Inom Förenta Nationerna (FN) pågår ett arbete som syftar till en konvention för att garantera personer med funktionshinder samma mänskliga fri- och rättigheter som andra. Inom ramen för detta arbete uppmärksammas teckenspråkets betydelse för människor som är beroende av detta språk för sin kommunikation. På europeisk nivå har teckenspråken under de senaste decennierna uppmärksammas såväl av Europeiska unionen (EU) som av Europarådet. Även inom ramen för det nordiska samarbetet, Nordiska ministerrådet, har frågor som rör rätten och möjligheterna att använda teckenspråk uppmärksammas.

I denna bilaga redovisas dels de arbeten för att stärka teckenspråkets ställning som pågår i olika internationella sammanhang, dels jämförelser av hur man i enskilda länder närmat sig frågorna om teckenspråkets ställning och möjligheterna att använda teckenspråk i olika sammanhang.

Pågående arbeten i internationella sammanhang

Även om den enskildes rätt till språk finns medtagen i flera olika internationella konventioner, är konventioner som enbart behandlar språk ovanliga.¹ Såväl *FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter*, *konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter* som *UNESCO:s konvention mot diskriminering inom undervisningen* innehåller artiklar om språk. Motsvarande artiklar återfinns även i *Europarådskonventionen om de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna* som genom Sveriges medlemskap i unionen införlivats i svensk lagstiftning. Även i *Europeiska unionens stadga om grundläggande rättigheter* återfinns en artikel om språk.

Förenta nationerna (FN)

Redan i den allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna som FN antog 1948 anges att dessa rättigheter gäller alla utan åtskillnad av något slag, såsom ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, börd eller ställning i övrigt. Språket jämställs här med övriga diskrimineringsgrunder som ras, hudfärg, kön etc. Att ingen får diskrimineras på grund av språk liksom språkets betydelse för den enskilda människans utveckling återkommer i senare i andra av FN antagna konventionstexter.

FN och andra internationella organisationer har sedan början av 1980-talet ägnat stor uppmärksamhet åt rättigheter för personer med funktionshinder. Detta arbete gav till resultat att FN:s generalförsamling i december 1993 enhälligt antog ett förslag till *Standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet*. Syftet med reglerna är att säkerställa att alla, såväl barn som vuxna med funktionsnedsättning, ses som medborgare med samma rättigheter och skyldigheter som andra människor i samhället. Inom FN pågår sedan 2003² ett arbete med att få till stånd en konvention som tillförsäkrar människor med funktionsnedsättning samma fri- och rättigheter som andra. Arbetet med denna kommande konvention väntas även beröra tecken-

¹ En sådan renodlad språkkonvention är den Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk.

² Initiativ togs av Mexico hösten 2001 varefter FN:s generalförsamling hösten 2003 fattade beslut att utarbeta förslag till en kommande konvention.

språken och rätten och möjligheterna att använda dessa teckenspråk. I pågående konventionsarbete är tanken att en blivande konventionstext ska vara kort och att standardreglerna ska bibehållas som verktyg. I standardreglerna uppmärksammas tre områden där staterna bör främja användningen av teckenspråk. Dessa tre områden är vid undervisning av döva och dövblinda barn, inom deras familjer och vid samhällsstöd. Reglerna föreskriver dessutom att teckenspråkstolkare bör finnas för att underlätta kommunikation mellan döva människor och andra.

Europeiska unionen (EU)

Europeiska unionen (EU) består i dag av 25 medlemsländer. I dessa medlemsländer talas och används skilda språk varför språkfrågor och frågor om översättningar mellan språk ständigt är aktuella.

Frågor om de nationella teckenspråken inom unionen har uppmärksammats av Europaparlamentet. I en resolution i november 1998 om teckenspråk (B4-0985/98) uppmanar Europaparlamentet EU-kommissionen att lägga fram förslag för rådet

- om offentligt erkännande av det teckenspråk döva använder i varje medlemsstat,
- att säkerställa att alla EU-program är tillgängliga för döva och
- att behovet av teckenspråkstolkning erkänns.

År 2001 utropades av Europeiska unionen och Europarådet gemensamt till ett europeiskt språk år. Inom ramen för *det europeiska språkåret* genomfördes en mängd olika projekt som täckte över sextio språk i fyrtiofem länder. I projekten hade man lyckats skapa en balans mellan officiella EU-språk, regionala språk och minoritetsspråk, kandidatländernas språk och teckenspråk. *I sin rapport om genomförandet och resultaten av Europeiska språkåret* till bl.a. rådet och europaparlamentet skriver EU-kommissionen:

De erfarenheter som gjorts under Europeiska språkåret visar entydigt att alla språk som används inom olika språkgemenskaper kan främjas på ett integrerat sätt. Vi behöver undersöka hur främjandet av regionala språk och minoritetsspråk, teckenspråk och invandrarspråk kan integreras på alla politikområden och hur en mer sammanhållen stra-

tegi kan utarbetas för att se till att tvåspråkiga människors kompetens tillvaratas och värdesätts.³

Som ett led i att främja integration av teckenspråken inom flera politikområden noterar kommissionen i sin handlingsplan för främjande av språkinläring och språklig mångfald 2004–2006 att de viktigaste europeiska språken och utbildningsprogrammen numera är tillgängliga även för personer som använder teckenspråk.⁴

Trots Europaparlamentets tydliga uppmaning till kommissionen 1998 har några förslag ännu inte lämnats till rådet. Något nämnvärt arbete med frågor om rätten och möjligheterna att använda teckenspråk, utöver den insats som ovan redovisats, tycks för närvarande inte pågå inom EU-kommissionen.

Europarådet

Inom Europarådet finns den *Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk*. Stadgan, som utarbetats till skydd för och utveckling av historiska regionala språk och landsdelsspråk, öppnades för undertecknande 1992 och trädde i kraft den 1 januari 1998 sedan den ratificerats av fem länder. Av de förarbeten som ligger till grund för utarbetandet av stadgan kan utläsas att stadgan inte skrivits med avseende på teckenspråken. Stadgan har fram tills nu ratificerats av 20 av Europarådets 46 medlemsländer, däribland Sverige. Inget land har hittills ratificerat stadgan med avseende på landets teckenspråk. Europarådets parlamentariska församling rekommenderade den 23 januari 2001 ministerkommittén

- att ge de skilda teckenspråken i Europa ett skydd som liknar det som erbjuds minoritetsspråken,
- eventuellt genom att anta en rekommendation till medlemsländerna om ett sådant skydd.

Inom Europarådet har den parlamentariska församlingen tagit initiativ till och diskuterat utarbetande av någon form av juridiskt instrument som stärker rätten och möjligheterna att använda teckenspråket i rådets medlemsländer. Tre olika former har diskuterats.

³ Rapport KOM (2002) 597 slutlig framlagd av Europeiska kommissionen enligt artikel 11 i beslut nr 1934/2000/EG

⁴ Meddelande från kommissionen (2003) till Rådet, Europaparlamentet, Ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén. Främjande av språkinläring och språklig mångfald. Handlingsplan 2004–2006.

Ett tänkbart instrument kan vara ett tilläggsprotokoll till stadgan, där de europeiska teckenspråken ges en ställning motsvarande ett territoriellt obundet minoritetsspråk. Andra tänkbara alternativ kan vara ett eget juridiskt instrument för teckenspråken i Europa, antingen i form av en egen konvention alternativt stadga, eller i form av en deklaration. I april 2004 antog den parlamentariska församlingen en rekommendation till *Skydd av teckenspråk i Europarådets medlemsländer*. Rekommendationen överlämnades till ministerkommittén för vidare behandling. Kommittén instämmer i att teckenspråk är viktiga och att de därför bör beaktas speciellt och få ett särskilt skydd. Kommittén ansåg emellertid att Europarådet i sitt fortsatta arbete mera borde fokusera på tillgången till rättigheter för personer som använder teckenspråk än på åtgärder för att förbättra språkens status. Ministerkommittén uttalade att det viktigaste var att först genomföra en kartläggning av de behov personer som använder teckenspråk har, innan man tar ställning till formerna för hur teckenspråkens status ska förbättras.

Kommittén för rehabilitering och integration av människor med funktionshinder inom Europarådet har mot bakgrund av ministerkommitténs uttalande genomfört en studie i april 2005 av teckenspråkens ställning i de medlemsländer (26 av 46) som undertecknat den delöverenskommelse inom Europarådet som berör sektorn social hälsa och folkhälsa. Studien utgör en av grunderna för de länderjämförelser som här redovisas.

Nordiska ministerrådet

Nordiska rådet tog 1966 initiativ till en nordisk språkkonvention. Som en följd härav utarbetades en konvention om nordiska medborgares rätt att använda sitt eget språk (danska, finska, isländska, norska respektive svenska) vid kontakter med myndigheter och domstolar i annat nordiskt land. Denna trädde i kraft år 1987. År 2001 beslutade de nordiska samarbetsministrarna att utvidga konventionens tillämpningsområde till att även omfatta grönländska, färöiska och samiska. Orsaken till utvidgningen ligger närmast i önskemålet att på det principiella planet jämställa dessa språk med de andra nordiska språken. Utvidgningen till grönländska, färöiska och samiska har ännu inte trätt i kraft.

Inom ministerrådet pågår sedan 2003 ett arbete som syftar till en revidering av nuvarande nordiska språkkonvention. Som ett led i

detta arbete gav ministerrådet, hösten 2004, lagstiftningsrådet Sten Palmgren, vid Finlands justitieministerium, i uppdrag att utvärdera behovet av en sådan revision. Arbetet redovisades i maj 2004. I sin redovisning noterar utvärderaren att teckenspråken inte omnämns i nuvarande språkkonvention och att detta i olika sammanhang har påtalats som en brist. Enligt utvärderarens bedömning bör teckenspråken så långt som möjligt jämföras med talade språk av principiella skäl. Vid en översyn av den nordiska språkkonventionen bör därför övervägas på vilket sätt de nordiska teckenspråken kan tas med. Härutöver bör Nordiska ministerrådet vidta åtgärder för att utreda hur teckenspråkigas ställning kan förbättras och på vilket sätt teckenspråkiga ska kunna använda sitt nationella teckenspråk vid kontakter med myndigheter i annat nordiskt land.

Bland organen under Nordiska ministerrådet finns ett Nordens språkråd. En av rådets uppgifter är att fungera som sakkunnigt organ åt Nordiska ministerrådet när det gäller nordiska frågor och nordisk språkpolitik. Sedan Nordiska Ministerrådet uttryckt önskemål om en översyn av den nordiska språkpolitiken pågår inom Nordens språkråd ett arbete med en språkpolitisk deklaration. I ramen för detta arbete uppmärksammas teckenspråken i de nordiska länderna.

Språklagar och språklagstiftning

De flesta av världens länder saknar, i likhet med Sverige, särskilda språklagar som anger vilka språk som givits status som nationalspråk i landet. När det gäller länder som har sådana lagar finns betydande svårigheter att på ett rättvisande sätt beskriva och jämföra detta slag av lagstiftning länderna emellan. Medan vissa länder in-korporerat föreskrifter om vilket/vilka språk som är landets officiella eller statsspråk i konstitutionell lag, har andra länder motsvarande lagstiftning i form av särskilda språklagar. I ytterligare andra länder saknas särskild språklagstiftning och föreskrifter om språk återfinns istället inkorporerad i de ramlagar som reglerar olika samhällsområden. Rättvisande jämförelser av språklagstiftning länder emellan påverkas även av hur och på vilket sätt olika länderna anslutit sig till, samt i vilken omfattning man ratificerat innehållet i olika slag av internationella konventioner som innehåller förpliktelser av språklig natur.

Nedan redovisas hur och på vilket sätt man i olika länder, företrädesvis länder i Europa, genom lagstiftning sökt stärka teckenspråkens ställning i respektive land. Redovisningen bygger, där inte annat anges, på Europarådet studie *The status of sign languages in Europe*, som redovisades år 2005. Studien, som bygger på information som inhämtats från såväl myndigheter som intresseorganisationer, beskriver nuläget i 26 av Europas länder.⁵

Länder med lagstiftning kring teckenspråk

Lagstiftning om teckenspråk i konstitutionell lag (grundlag)

I många länder är landets huvudspråk⁶ en av de grundläggande faktorer som håller samman nationen. I länder där det förekommer flera än ett nationalspråk har behovet av språklagstiftning varit större än i länder med endast ett huvudspråk. Några av dessa länder har valt att lagstifta om dessa i konstitutionell lag (grundlag). I de nordiska länderna förekommer sådan lagstiftning endast i Finland, där såväl finska som svenska språken i grundlag ges som landets nationalspråk. Några länder har utöver föreskrifter rörande landets nationalspråk även valt att inkorporera andra språk i konstitutionell lag.

Tre av världens länder har i dag teckenspråk omnämnt i sin konstitution eller författning: *Finland*, *Portugal* och *Uganda*.⁷ I Finland finns det finska teckenspråk med bland de språk som räknas upp i författningens språkparagraf medan omnämmandet av teckenspråket i den portugisiska grundlagen återfinns i föreskrift som handlar om tillgänglighet till utbildning och till likvärdiga möjligheter.⁸ Även i den ugandiska grundlagen finns det ugandiska teckenspråket omnämnt bland de språk som uppräknas. Vilken status omnämmande medför för teckenspråkets del har inte gått att bedöma då det enligt uppgift till utredningen för närvarande pågår en dis-

⁵ Belgien, Cypern, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Irland, Island, Italien, Lettland, Litauen, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Polen, Portugal, Rumänien, Schweiz, Slovenien, Spanien, Storbritannien, Sverige, Tjeckien, Tyskland, Ungern och Österrike. I rapporten redovisas också viss information från Slovakien.

⁶ Det språk som används och förstås av majoriteten av landets invånare.

⁷ Tidigare uppgifter till utredningen anger att Sydafrika skulle ha inkorporerat teckenspråk i sin grundlag. Så förefaller emellertid inte vara fallet enligt uppgifter i *South African Yearbook 2003/04* där teckenspråk inte finns medtaget bland de 11 officiella språk enligt författning som redovisas.

⁸ Artikel 74, § 2h, i den portugisiska grundlagen från 1997

kussion i det ugandiska parlamentet om vilka språk som ska ha officiell status i landet.⁹

Övrig lagstiftning kring teckenspråk i olika länder

Ett flertal länder har inkorporerat föreskrifter om teckenspråk i olika slag av lagstiftning. I *Tjeckien*,¹⁰ *Slovenien*¹¹ och *Slovakien*¹² finns separata teckenspråkslagar som innehåller föreskrifter om undervisning på teckenspråk, tillgång till tolk och rätten för döva personer att använda teckenspråk. Andra länder har inkorporerat motsvarande föreskrifter i andra lagar. Föreskrifter med bestämmelser rörande utbildning på teckenspråk, motsvarande de som finns i *Sverige*, finns även i *Belgien*, *Danmark*, *Finland*, *Grekland*, *Island*, *Irland* och *Norge*. Likaså finns föreskrifter om rätten och möjligheterna att använda teckenspråk i lagstiftning med föreskrifter om olika former av stöd åt människor med funktionsnedsättning. Sådan lagstiftning finns, förutom i ovan nämnda länder, exempelvis i *Frankrike*, *Litauen*, *Polen*, *Spanien*, *Schweiz*, *Tyskland*, *Ungern* och i *Storbritannien*. Även på andra områden, exempelvis i fråga om tillgänglighet till information på teckenspråk via massmedia, finns lagstiftning i flera länder.

Teckenspråk som officiellt språk

Från enskilda och från organisationer som representerar teckenspråkiga personer runt om i världen framförs i alltmer ökande omfattning krav på officiellt erkännande av teckenspråk. Den svenska riksdagens beslut år 1981 med anledning av regeringens ställningstagande att teckenspråk utgör dövas förstaspråk, utgör ett sådant officiellt ställningstagande.

I Storbritannien, som i likhet med Sverige saknar språklag, har den brittiska regeringen år 2003 givit det brittiska teckenspråket

⁹ Uppgift vid personlig kommunikation med Universitetslektor Lars Wallin vid Stockholms universitet.

¹⁰ I den separata teckenspråkslag som finns i Tjeckien sedan 1998 anges, att teckenspråk ska anses vara dövas kommunikationsmedel i landet. Vidare innehåller lagen föreskrifter om undervisning på teckenspråk och om tolk.

¹¹ Den Slovakiska teckenspråkslagen från 1995 innehåller föreskrifter om undervisning på teckenspråk, om tolk och om dövas rätt att använda teckenspråk.

¹² Den Slovenska teckenspråkslagen från 2002 innehåller föreskrifter om tillgång till tolk och om dövas rätt att använda teckenspråk.

status som officiellt språk.¹³ På Nya Zeeland och i Norge bereds för närvarande frågor om möjligheten att ge dessa länders nationella teckenspråk status som officiellt språk vid sidan av de talade nationalspråken. Innebörden i förslaget till en allmän teckenspråkslag på Nya Zeeland är ett allmänt erkännande av språket, möjlighet att använda teckenspråk i kontakter med domstolar och rättsväsende samt att myndigheter ges skyldighet att tillhandahålla viss information på landets teckenspråk.¹⁴ I Norge har regeringen, efter krav från Norges Döveförbund år 2001, uppdragit åt myndigheten *ABM-utvikling* att utreda frågan. Se vidare under redogörelsen för Norge.

Teckenspråkets ställning och olika former av stöd till teckenspråkiga i de nordiska länderna

I Malcolm Bruce rapport till Europarådet år 2003, rörande teckenspråkets ställning bland Europarådets medlemsländer, noterar han den positiva attityd till teckenspråk och till personer som är teckenspråkiga som finns i de nordiska länderna. Denna allmänt positiva inställning har resulterat i att likartade former av samhällsstöd i Norden har tillkommit i syfte att personer som är teckenspråkiga ska uppnå delaktighet i samhällslivet och jämlikhet i levnadsvillkor med andra medborgare.

Samtidigt som likartade former för olika samhällsstöd erbjuds i samtliga nordiska länder, föreligger det betydande skillnader när det gäller vilken samhällsnivå som har ansvar för dessa insatser liksom vem som tillhandahåller dem. Medan ansvaret för insatser i Norge och på Island, liksom i viss mån även i Sverige, i hög grad centraliserats till statliga myndigheter respektive departement är motsvarande ansvar i Danmark regionalt eller kommunalt. I Finland tillhandahålls i hög grad dessa insatser av de dövas, dövblindas och hörselskadades intresseorganisationer som får ersättning från staten härför. Dessa strukturella skillnader bör man vara medveten om vid jämförelser av insatsernas utformning i de olika nordiska länderna.

Nedan följer en övergripande redovisning av teckenspråkets juridiska status i Danmark, Finland, Island och Norge och av de samhällsstöd, i form av utbildning på teckenspråk, tolk etc., som

¹³ www.dwp.gov.uk/news/archive/english/2003_03_03.asp

¹⁴ New Zealand Sign Language Bill.

man i respektive land erbjuder teckenspråkiga och deras närstående. Redovisningen görs land för land. Redogörelse för motsvarande lagstiftning eller av samhällsstöd i Sverige görs endast i den mån sådan redogörelse bedöms underlätta för läsaren, då sådana uppgifter redovisas i betänkandet.

Danmark

Nationell språklagstiftning respektive anslutning till internationella språkkonventioner

Danmark har ingen allmän språklag som innehåller föreskrifter kring det danska språkets ställning som nationalspråk eller som officiellt språk i Danmark. För delar av Danmark, Färöarna och Grönland, finns särskilda lagar som gäller självstyrelse inom dessa. I såväl den föröiska som den grönländska självstyrelselagen finns föreskrifter om att föröiska, grönländska samt danska utgör officiella språk i dessa områden.

Danmark har anslutit sig till den *Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk* och ratificerat stadgan för tyska språket som ett regionalt minoritetsspråk i södra Jylland. Danmark har vidare anslutit sig till den *nordiska språkkonventionen*.

Stöd till föräldrar och syskon i form av utbildning i teckenspråk

Omfattningen av liksom innehållet i det stöd som erbjuds föräldrar till döva och hörselskadade barn och deras syskon i form av utbildning i teckenspråk är inte nationellt reglerat i Danmark. Ansvaret för att erbjuda sådant stöd åvilar kommunerna och det stöd som föräldrar och syskon erbjuds varierar därför från kommun till kommun. Utöver det stöd i form av introduktion i teckenspråk som kan fås i hemkommunen erbjuder specialskolorna för döva utbildning för föräldrar. Till dessa utbildningar rekryteras främst föräldrar till barn med anknytning till respektive skola. Vidare erbjuds teckenspråksutbildning i form av veckokurser vid de dövas folkhögskola, Castberggård. Härutöver erbjuder *Center for Tegnsprog og Tegnstøttet Kommunikation (KC)*, med verksamhet i Köpenhamn och Århus, föräldrar till döva respektive hörselskadade barn en sju veckors utbildning i teckenspråk. Föräldrar kan ansöka om ersättning från kommunen för kostnader för deltagande i dessa

utbildningar utifrån föreskrifter i *Lov om social service*.¹⁵ Föräldrar som uppfyller kraven för utbildningen kan antas till en ettårig kompetensgivande teckenspråksutbildning inom yrkeshögskolan. Denna utbildning är samordnad med utbildningen av blivande tolkar och anordnas av KC i Köpenhamn. Något samhällsstöd i form av utbildning i teckenspråk till syskon eller till barn till döva erbjuds inte i Danmark.

Utbildning på respektive i teckenspråk

Ansvar för barnomsorg och skolgång är i Danmark liksom i övriga nordiska länder generellt ett kommunalt ansvar. Kommunen har ett lagstadgat ansvar att erbjuda föräldrar barnomsorg upp tills barnet når skolåldern. Motsvarigheten till den svenska grundskolan i Danmark (folkeskolen) är tioårig. Skolformen omfattar förskoleklass (børnehaveklasse) och årskurserna ett till och med nio. Elever som är i behov av särskilt stöd har möjlighet till ytterligare ett skolår.

Barn som är döva respektive hörselskadade får sin barnomsorg antingen tillsammans med andra barn i allmänna förskolegrupper eller i särskilda grupper där deras behov av språklig utveckling bättre kan tillgodoses. När det gäller undervisning av elever som är döva eller hörselskadade erbjuds dessa anpassad undervisning dels i s.k. centerklasser vid "folkeskolen", dels vid specialskolor i Köpenhamn, Frederica och Ålborg.

Specialskolorna erbjuder undervisning på teckenspråk eller med teckenstött kommunikation och har samma mål och kursplaner som den övriga skolan. Eleverna får även undervisning i ämnet teckenspråk och i artikulation. Huvudman för de tre specialskolorna i Danmark är amten, vilka närmast motsvarar de svenska landstingen.

Efter slutförd utbildning i "folkeskolen" erbjuds elever som är döva och hörselskadade utbildning vid två gymnasieskolor. De dövas folkhögskola, *Castberggård*, erbjuder dessutom utbildning på och i teckenspråk. Studenter som är beroende av teckenspråk vid högre studier erbjuds teckenspråkstolk.

¹⁵ Enligt uppgift täcks föräldrarnas kostnader med samhällsmedel – Bistandslovens § 48.

Utbildning av lärare som ska undervisa på respektive i teckenspråk

Såväl utbildningssektorn som övriga samhällssektorer är beroende av att det i samhället finns personer som kan lära ut teckenspråk. I takt med att kraven på undervisning och samhällsservice på teckenspråk ökat har frågor om reguljär utbildning av lärare teckenspråk som språkämne aktualiserats.

Utbildning av lärare med uppgift att undervisa döva och hörsel-skadade barn och ungdomar på teckenspråk i olika ämnen inom specialskolan har lång tradition i de nordiska länderna. I takt med att lärarutbildningar i de olika nordiska länderna har förändrats har utbildningarna av lärare som ska undervisa på teckenspråk successivt kommit att avvecklas. I Danmark avvecklades dessa utbildningar genom att den lärarhögskola som gav dessa utbildningar lades ned.

Tolkutbildning och tolktjänst

Tolkutbildning

Utbildning av tolkar i Danmark har formen av yrkeshögskoleutbildning med yrkeshögskoleexamen. Utbildningstiden uppgår till två och ett halvt år. Utbildningen ger i sig auktorisation som teckenspråkstolk. För att kunna antas till tolkutbildning måste den sökande ha språkkunskaper motsvarande de som erhålls i den ettåriga teckenspråksutbildning som vanligtvis föregår tolkutbildningen. Den ettåriga teckenspråksutbildningen är en självständig utbildning med en egen separat examen och kan genomgå även av andra än presumtiva sökande till tolkutbildning, exempelvis föräldrar, lärare och präster.

Utbildningarna administreras och anordnas av *Center for Tegnsprog og Tegnstøttet Kommunikation* i Köpenhamn alternativt i Århus.

Tolktjänst

Samhällets skyldighet att tillhandahålla tolk för döva, dövblinda och hörselskadade som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation är i Danmark, liksom i Sverige, reglerat i lag. I Danmark åvilar skyldigheten kommunen. Enligt lagen har döva och andra med motsvarande behov av tolk i arbetslivet rätt till tolk 20

timmar per vecka upp till 260 timmar under ett kvartal. I samband med utbildning beviljas tolk för utbildning utan begränsning av timantalet.

Information, nyheter och kulturutbud på teckenspråk

Information och nyheter

I samtliga nordiska länder producerar public serviceföretagen TV-sända nyhetsprogram på landets teckenspråk. I Danmark sänder Dansk TV nyhetsprogram på teckenspråk vardagar. Programmen produceras gemensamt av Danmarks radio och Døvefilm Video, som är en självständig verksamhet under det danska socialministeriet och finansieras med allmänna medel. Sändningstiden uppgår till 10 minuter per program.

I likhet med övriga nordiska länder ökar den teckenspråkiga informationen på internet, såväl myndighetsinformation som annan information.

Kultur

Døvefilm Video producerar även andra program på teckenspråk, såväl identitetsskapande som underhållande. Programmen vänder sig till vuxna samt till barn. Årligen produceras 36 vuxenprogram och 20 barnprogram med en total programtid om ca 25 timmar. Dessutom bedriver Døvefilm Video en omfattande utlåningsverksamhet där föräldrar till döva barn kostnadsfritt kan låna allt material som producerats under årens lopp. Skolor och andra verksamheter för döva kan genom att teckna abonnemang få tillgång till denna service.¹⁶

Någon fast teckenspråkig teaterverksamhet, motsvarande den svenska Riksteaterns ”Tyst teater”, finns inte i Danmark. Däremot finns ett antal privata tolkföretag specialiserade på tolkning vid kulturevenemang.

Till kultursektorn räknas även traditionell föreningsverksamhet av skilda slag samt trossamfund och deras verksamhet. Danske Døves Landförbund och de till förbundet anslutna föreningarna har, liksom sina systerorganisationer i andra länder, en omfattande verksamhet som skapar möjligheter till olika kulturella aktiviteter. Även den danska folkkyrkan erbjuder sammankomster och gudstjänster på teckenspråk.

¹⁶ <http://www.deaftv.dk/> (2005-08-03).

Forskning

Teckenspråksrelaterad forskning förekommer vid flera lärosäten i Danmark. Lingvistisk forskning om teckenspråk bedrivs vid universiteten i Köpenhamn och i Århus. Vid *Center for sprogtilegnelse* vid Syddansk universitet i Odense forskas om danska barns språkutveckling samt om döva och hörselskadade barns danskspråkiga språkutveckling. Vid *Center for Tegnsprog og Tegnstøttet Kommunikation* i Köpenhamn pågår ett arbete med en teckenspråksdatabas över danskt teckenspråk som underlag för fortsatt forskning kring detta språk.

Finland

Nationell språklagstiftning respektive anslutning till internationella språkkonventioner

I Finland finns en väl utbyggd språklagstiftning och landet är det enda nordiska land som inkommerat landets teckenspråk i specifika språklagar. I grundlag föreskrivs att såväl finska som svenska är nationalspråk och officiella språk i Finland och sedan 1995 det finska teckenspråket. I en särskild språklag regleras härutöver såväl språkliga rättigheter som skyldigheter gällande finska respektive svenska språket. Lagen har år 2003 kompletterats med föreskrifter rörande det finska teckenspråket, samiska och romani. Den finska medborgarskapslagen¹⁷ innehåller föreskrifter om kunskaper i finska eller svenska som krav för erhållande av finskt medborgarskap och jämställer i lagen kunskaper i finskt teckenspråk med kunskaper och muntliga färdigheter i finska eller svenska språken.

Finland har anslutit sig till den *Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk* och ratificerat stadgan för svenska och samiska. Finland har vidare anslutit sig till den *nordiska språkkonventionen*.

Stöd till föräldrar och syskon i form av utbildning i teckenspråk

Föräldrar till döva och hörselskadade barn har möjlighet till utbildning i teckenspråk enligt flera olika modeller. Enligt föreskrift i *Förordning om service och stöd på grund av handikapp* kan föräldrarna få teckenspråksutbildning som individuell eller familjeinrik-

¹⁷ Medborgarskapslagen (359/2003).

tad anpassningsträning i hemmet eller genom deltagande i en mera allmän teckenspråkskurs. Föräldrarna ansöker om att få sådan undervisning hos socialbyrån i hemkommunen. Något nationell kursplan eller bestämt antal timmar för undervisningen finns inte fastställda. Vanligt är att föräldrarna erhåller 100 undervisningstimmar i hemmet. I vissa fall beviljas färre timmar, men det förekommer även att föräldrar beviljas upp till 200–300 timmar. Antalet timmar beror i hög grad på de kommunala anslagens storlek. Föräldrar till döva barn kan också få utbildning i teckenspråk genom att delta i kurser som anordnas av Dövas förbund. Dessa sistnämnda kurser erbjuds även syskon till döva barn.

Utbildning på respektive i teckenspråk

Ansvar för barnsomsorg och undervisning av barn och ungdomar åvilar i Finland kommunerna. Motsvarigheten till den svenska grundskolan i Finland är liksom i Sverige nioårig.

I *lagen om grundläggande undervisning* (628/1998) i Finland föreskrivs att undervisningsspråken i det finska skolväsendet utgörs av det finska respektive svenska språket. Enligt föreskrift i lagen är det barnets vårdnadshavare som beslutar om vilket språk barnet ska undervisas på, dock med villkoret att barnet behärskar det valda språket. Lagen innehåller även föreskrifter om undervisning på samiska, romani respektive på finskt teckenspråk. I lagen anges särskilt att även elever med hörselskada bör erbjudas undervisning på teckenspråk om de så önskar.

I Finland erbjuds barn som beroende av teckenspråk för inläring och kommunikation utbildning vid någon av de sju skolor med särskilda undervisningsgrupper som finns i Finland. Utöver undervisning på teckenspråk erbjuds de även undervisning i teckenspråk motsvarande den i finska språket vid finskspråkiga skolor. Finska teckenspråkiga döva och hörselskadade barn från familjer som har svenska språket som dagligt umgängesspråk i familjen erbjuds, enligt avtal mellan Finland och Sverige, undervisning vid någon av de svenska specialskolorna för döva och hörselskadade. Förutom de ovan nämnda skolorna med särskilda undervisningsgrupper finns tre statliga specialskolor för döva och hörselskadade.

Efter genomförd grundskoleutbildning fortsätter flertalet elever med dövhet respektive hörselskada sina studier i hemortens gymnasieskola alternativt yrkesskola tillsammans med hörande elever.

Även om såväl *gymnasielagen* (629/1998) som *lagen om yrkesutbildning* (630/1998) innehåller föreskrifter om undervisning på respektive i teckenspråk, motsvarande dem i *lagen om grundläggande undervisning*, tycks merparten av sådan undervisning ges med stöd av tolk i undervisningen. För elever som önskar undervisning på teckenspråk i gymnasieskolan finns vid gymnasieskolan St Michel i östra Finland. Studenter som är beroende av teckenspråk för högskolestudier erbjuds tolk i utbildningen.

Utbildning i teckenspråk och av lärare som ska undervisa på respektive i teckenspråk

Utbildning av lärare i språkämnet teckenspråk är förlagd till de yrkeshögskolor som även utbildar teckenspråkstolkar.

Utbildning av lärare med uppgift att undervisa döva och hörselskadade barn och ungdomar på teckenspråk i skilda ämnen i olika skolformer erbjuds av universitetet i Jyväskylä. Utbildningen utgörs av ett femårigt program och vänder sig i första hand till normalhörande. Utbildningen har vid två tillfällen anpassats och även erbjudits studerande som själva är teckenspråkiga.

Tolkutbildning och tolktjänst

Tolkutbildning

Utbildning av tolkar i Finland har, liksom i Danmark, formen av yrkeshögskoleutbildning. Utbildningen är fyraårig där första året utgör utbildning i teckenspråk, andra och tredje åren utgör tolkutbildning och det fjärde året specialisering där de studerande kan välja inriktning; en allmänt teckenspråkig inriktning, en inriktning mot teckenspråkstolk- och översättning mellan finskt teckenspråk och finska språket, en inriktning mot dövblind- och vuxendövtolkning eller en inriktning mot att bli teckenspråkslärare. Utbildningarna anordnas i Helsingfors, Kuopio och i Åbo.

Tolktjänst

Även i Finland är samhällets skyldighet att tillhandahålla tolk för döva, dövblinda och hörselskadade reglerad i lag. Skyldigheten åvilar kommunen¹⁸ och innebär att döva personer ska erbjudas tolk

¹⁸ 8 § Lagen om service och stöd på grund av handikapp (380/1987).

med upp till 120 timmar per år och dövblinda personer 240 timmar per år för tolkning i arbets- och vardagslivet. Antalet timmar kan utökas efter ansökan. Då det gäller tolk i samband med utbildning beviljas sådan, i likhet med vad som gäller i Danmark, för utbildningen utan begränsning av antalet tolktimmar.

Information, nyheter och kulturutbud på teckenspråk

Information och nyheter

I Finland producerar och sänder den finska televisionen program på teckenspråk. Uppdraget är reglerat i lag.¹⁹ Programmen utgörs till merparten av nyhetsprogram. Programtiden uppgår till 5 minuter och programmen sänds dagligen. Även i Finland ökar informationsutbudet på teckenspråk på internet. Såväl Finlands riksdag som myndigheter och andra tillhandahåller viss information på teckenspråk på sina respektive hemsidor.

Kultur

Finlands Dövas Förbund har av samhället tilldelats en viktig roll då det gäller att göra kultur tillgänglig för teckenspråkiga personer. Med finansiellt stöd producerar förbundet ett videogram på teckenspråk varje månad. Videogrammen distribueras till över 2 000 hushåll i Finland. Videogrammen som har ca 1 timmes speltid innehåller material både för barn, ungdomar och vuxna. Förbundet har även utlåningsverksamhet av såväl videogram med teckenspråkigt innehåll som av litteratur som anknyter till området.

I Finland finns ingen fast teckenspråkig teaterverksamhet motsvarande ”Tyst teater” i Sverige men däremot två amatörteatrar, en i Åbo och en i Helsingfors. Båda har en betydande verksamhet och den sistnämnda gruppen har, enligt uppgift, en strävan mot att utveckla sin verksamhet till en professionell teater.

I likhet med vad som gäller i övriga nordiska länder spelar de dövas, dövblindas och hörselskadades olika intresseorganisationer i Finland en betydande roll för det teckenspråkiga kulturlivet såväl på riksplanet som lokalt i de olika lokala föreningarna. Det gör även de kyrkliga samfundet i Finland genom att göra sin verksamhet tillgänglig på teckenspråk. I Kyrkolag (1054/993) som gäller för den Finska evangelisk-lutherska kyrkan stadgas att präst- och lek-

¹⁹ Lag om ändring av lagen om Rundradion Ab (746/1998).

torstjänster ska finnas för dövas själavård och övriga behov. Antalet präster för döva uppgick år 2001 till sju stycken.

Forskning

Forskning relaterad till teckenspråk bedrivs vid flera lärosäten i Finland. Lingvistisk forskning om teckenspråk bedrivs i Helsingfors, Jyväskylä och Åbo. Härutöver har *Forskningscentralen för de inhemska språken* i Helsingfors sedan 1996 en skyldighet²⁰ att även bedriva forskning och språkvård med avseende på det finska teckenspråket.

Island

Nationell språklagstiftning respektive anslutning till internationella språkkonventioner

Även Island saknar en särskild språklagstiftning. Till skillnad från övriga nordiska länder har Island inte ratificerat den *Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk*. Skälet härtill är att landet är ett av få länder som saknar historiska språkliga minoriteter. I likhet med övriga nordiska länder har Island anslutit sig till den *nordiska språkkonventionen*.

För att tillgodose teckenspråkigas behov av samhällsstöd m.m. etablerades 1990 ett kommunikationscenter för döva och hörselskadade. Centret är lokaliserad till Reykjavik.

Stöd till föräldrar och syskon i form av utbildning i teckenspråk

Island erbjuder sedan 1992 föräldrar till döva barn utbildning i teckenspråk. Utbildningen anordnas med stöd av *lagen om Kommunikationscenter för döva och hörselskadade*. Utbildning ges i form av undervisning i hemmet eller genom kurser på centret i Reykjavik. Omfattningen av utbildningen varierar mellan 60 och 220 timmar. I centrets instruktion stadgas, att föräldrar och andra familjemedlemmar till döva och hörselskadade barn kostnadsfritt kan delta i utbildningen, vilket innebär att själva utbildningen är

²⁰ Lag om ändring av lagen om forskningscentralen för de inhemska språken (591/1996).

kostnadsfri. Däremot finns inga bidrag för täckande av föräldrarnas kostnader för deltagande i utbildningen.

Utbildning på respektive i teckenspråk

Ansvar för barnsomsorg och undervisning av barn och ungdomar på Island är ett kommunalt ansvar medan ansvaret för utbildning motsvarande gymnasieskolan åvilar staten. Motsvarigheten till den svenska grundskolan på Island är tioårig. För de teckenspråkiga barn och ungdomarna anses teckenspråk som förstaspråk och isländska som andra språk i såväl grundskolan som i gymnasieskolan.

I likhet med övriga nordiska länder erbjuds barn på Island i behov av teckenspråk för sin utveckling barnomsorg och undervisning på detta språk.²¹ Utifrån landets geografiska och demografiska förutsättningar, och antalet barn beroende av teckenspråk för sin kommunikation, är i praktiken såväl förskoleverksamhet och utbildning motsvarande den svenska grundskolan för dessa lokaliserade till Reykjavik. I Reykjavik finns vad utredningen erfarit dels en förskola för döva barn, dels en avdelning på en skolenhet, *Hliðdaskóli*. Skolan är en s.k. inkluderande skola som erbjuder utbildning till alla barn utifrån deras behov och förmåga. Utbildningen är tvåspråkig – isländska och teckenspråk ses som likvärdiga. För studier över grundskolenivå erbjuds undervisning med stöd av tolk.

Utbildning av lärare som ska undervisa på respektive i teckenspråk

Lärare som i sin kommande yrkesutövning ska undervisa på teckenspråk i olika ämnen utbildas inom ramen för den allmänna lärarutbildningen på Island. Inom denna finns en specialisering med inriktning mot arbete bland döva och hörselskadade. Inriktningens fokus utgörs av teckenspråk och om dövas och hörselskadades situation ur olika aspekter. Specialiseringen fås i samarbete med teckenspråksstudier vid Islands Universitet.

²¹ Det Isländska undervisningsdepartementet angav år 1999 att det teckenspråk utgör dövas första språk och att undervisning på teckenspråk ska ges i grundskolan.

Tolkutbildning och tolktjänst

Tolkutbildning

Utbildning av teckenspråkstolkar har formen av universitetsutbildning. Utbildningen är treårig. Utbildningen är uppdelad på två års studier i teckenspråk samt ett tredje studieår med tonvikt på tolkning. Utbildningen ges av Islands universitet i Reykjavik.

Tolktjänst

Ansvar för tolkservice på Island åvilar kommunikationscentret för döva och hörselskadade i Reykjavik. Utöver att erbjuda tolk har centret också ansvar för annan service som teckenspråkiga har behov av. Ansvar för tillhandahålla tolk vid gymnasieutbildning åvilar Kultur och utbildningsministeriet. Vid högre studier åvilar ansvaret den som anordnar utbildningen.

Information, nyheter och kulturutbud

Information och nyheter

Isländsk television producerar och sänder 10 minuter dagliga nyheter på teckenspråk.

Kultur

Program på teckenspråk, framför allt för barn, produceras och distribueras i videogramform av *Kommunikationscentret för döva och hörselskadade*. Någon fast teckenspråkig teaterverksamhet finns inte på Island. Kommunikationscentret medverkar emellertid vid vissa teateruppsättningar som tolkas till teckenspråk.

Forskning

Kommunikationscentret för döva och hörselskadade i Reykjavik har utöver de ansvar som ovan redovisats även i uppgift att bedriva om forskning kring Isländskt teckenspråk.

Norge

Nationell språklagstiftning respektive anslutning till internationella språkkonventioner

I Norge finns liksom i Finland två språk som båda har ställning som officiella språk. Dessa språks status regleras däremot inte i Norge i grundlag eller språklag utan i annan lagstiftning. Denna anger att båda språkformerna – *bokmål* och *nynorsk* – är likvärdiga och att båda språken ska kunna användas av den enskilde i kontakter med företrädare för stat, fylkeskommuner och kommuner.²²

Norge har anslutit sig till den *Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk* och ratificerat stadgan för samiska som ett territoriellt obundet minoritetsspråk och för kvänska, romani och romanes som territoriellt obundna språk. Norge har liksom övriga nordiska länder anslutit sig till den *nordiska språkkonventionen*.

I likhet med vad som skett i övriga nordiska länder har frågan om vilken status norskt teckenspråk ska ges i Norge aktualiserats av de dövas organisation. Mot bakgrund av yrkanden från *Norges Døves landsforbund* 2001 har frågan, på uppdrag av *Kultur- och Kirkedepartementet*, utretts av den statliga myndigheten *ABM-udvikling*. Myndigheten förordar i sin redovisning av uppdraget, år 2004, att norskt teckenspråk och norskt tal- och skriftspråk ska utgöra likvärdiga språk och att norskt teckenspråk därmed i lag bör jämföras med officiella språk.²³ Frågan om vilken status det norska teckenspråket ska ges i Norge bereds för närvarande inom det norska regeringskansliet.

4.2 Stöd till föräldrar och syskon i form av utbildning i teckenspråk

I Norge erbjuds föräldrar till döva och dövblinda barn utbildning i teckenspråk upp till dess barnet fyllt 16 år. Utbildningen följer en nationellt fastställd kursplan och ges dels vid *kompetensecentren* (de tidigare specialsolorna för döva och hörselskadade), dels vid Aal som är de dövas folkhögskola och kurscenter. Utbildningen omfattar totalt 1 000 undervisningstimmar à 45 minuter fördelade på sexton år. Utöver undervisning i teckenspråk ingår även generell föräldravägledning, motsvarande den som i Sverige erbjuds av

²² Lov 1980-04-11 nr 05: Lovbruk om målbruk i offentlig tjenste.

²³ Bergh, Grete (2004): Norskt tegnsprog som offisielt språk (ABM skrift 10)

landstingens pedagogiska hörselvård.²⁴ Föräldrarnas kostnader för deltagande i utbildning täcks av samhällsmedel.

4.3 Utbildning på respektive i teckenspråk

Ansvar för barnsomsorg och undervisning av barn i skolpliktig ålder är även i Norge ett kommunalt ansvar, medan ansvaret för utbildning motsvarande gymnasieskolan åvilar fylkeskommunerna (motsvarar de svenska landstingen). Barn och ungdomar med teckenspråk som förstaspråk har enligt lag rätt till undervisning på teckenspråk såväl i grundskolan som i gymnasieskolan.²⁵

Barn som är döva respektive hörselskadade erbjuds barnomsorg i sin hemkommun. När det gäller teckenspråkig undervisning på grundskolenivå erbjuds sådan vid specialskolorna för döva i Andebu, Bergen, Holmestrand, Oslo och Trondheim. Även fem kommuner tillhandahåller sådan undervisning. Barn vars föräldrar valt skolgång för dem i hemkommunens skola har rätt till anpassad undervisning med stöd av assistent eller tolk. Elever beroende av teckenspråk i utbildning, som slutfört sina studier i grundskolan, erbjuds utbildning motsvarande gymnasieskolan med undervisning på teckenspråk i Oslo, Sandefjord eller Trondheim. Studerande på eftergymnasialnivå erbjuds tolk i utbildningen.

Utbildning av lärare som ska undervisa på respektive i teckenspråk

Utbildning av lärare som ska undervisa på respektive i teckenspråk finns dels vid universitetet i Oslo, dels vid Høgskolan i Sør-Trøndelag. Universitetet i Oslo har en entermisutbildning i teckenspråk för lärare som ska undervisa på detta språk oavsett skolform medan Høgskolan i Sør-Trøndelag utbildar lärare som ska undervisa vid de tidigare specialskolorna. Høgskolan i Sør-Trøndelag anordnar också utbildning av döva som avser att bli lärare.

²⁴ Uppgifterna hämtade ur TUFF – teckenspråksutbildning för föräldrar (SOU 1996:102, s. 47).

²⁵ § 2–6 respektive § 3–9 lov 1998-07-17 nr 61: Lov om grunnskolen og den vidaregående opplæringa (opplæringslova).

Tolkutbildning och tolktjänst

Tolkutbildning

I Norge är tolkutbildning universitetsutbildning. Utbildningen är treårig och anordnas vid universiteten i Bergen, Oslo och Trondheim. Utbildningen inleds med ett års studier i norskt teckenspråk som följs av två års studier till tolk. Efter slutförd utbildning utfärdas examen. Examen ligger till grund för ett offentligt erkännande av tolkarnas yrkeskompetens samt för att bli upptagen i det nationella tolkregister som administreras av Rikstrygdeverket i Norge.

Tolktjänst

Ansvar för tolktjänsten i Norge är ett statligt åtagande som administreras av Rikstrygdeverket som även har i uppdrag att utveckla tolktjänsten. Tolktjänster motsvarande den svenska vardagstolkningen tillhandhålls av kommunerna av tolkar anställda vid, respektive anlitate av, de kommunala hjälpmedelscentralerna. Verksamheten finansieras med statliga medel som avvisade av Rikstrygdeverket. Då det gäller tolk för ändamål som inte är ”vardagstolkning”, tolk i samband med ärenden som rör polis- och domstolsväsende, utbildning etc., har respektive huvudman ansvar för att behovet av tolk tillgodoses.

4.6 Information, nyheter och kulturutbud på teckenspråk

Information och nyheter

I Norge producerar och sänder Norsk TV dagliga nyheter på teckenspråk. Nyhetssändningarna är 5 minuter långa. Härutöver sänds ett 14 minuter långt program varje måndag, *Tid for tegn*, som innehåller barnprogram och nyheter med anknytning till döva. Såväl nyhetssändningarna som programmet *Tid for tegn* finns även tillgängliga på Norsk TV:s hemsidor. Förutom dessa program som sänds i den allmänna kanalen tolkas de dagliga sändningarna i Norsk TV från klockan 18 till klockan 22 till norskt teckenspråk. Dessa tolkade program sänds via en separat digital kanal och kan ses av den som har digitalTV-utrustning.

På samma sätt som i övriga nordiska länder ökar antalet sidor internet med information av skilda slag på norskt teckenspråk.

Kultur

Ansvar för produktion av TV-programmet *Tid for tegn* och viss information på teckenspråk är i Norge, liksom i Danmark och Finland, utlagt till en fristående producent – Døves Media. Døves Media erhåller statsbidrag för denna verksamhet. För produktion av litteratur på teckenspråk anslår myndigheten ABM-utvikling årligen medel för två à tre litterära verk som översätts till teckenspråk. Samtliga fylkesbibliotek erhåller ett exemplar av varje produktion som bekostats av ABM-utvikling.

I likhet med i Sverige finns en permanent teaterverksamhet, *Teater Manu* som turnerar med föreställningar på teckenspråk.

Norges Døveforbund och de till förbundet anslutna lokalföreningarna har, liksom systerorganisationerna i övriga nordiska länder, en omfattande verksamhet av skilda slag som skapar möjligheter till kulturella aktiviteter av skilda slag. Också i Norge erbjuder den norska folkkyrkan gudstjänster och kyrklig verksamhet på norskt teckenspråk.

Forskning

Vid jämförelse med övriga nordiska länder är forskning kring norskt teckenspråk rätt omfattande. Sådan forskning bedrivs vid universiteten i Bergen, Oslo, Trondheim och Tromsø. Forskningsområden som studeras är såväl lingvistiska som betydelsen av teckenspråk i olika situationer. Utöver denna forskning bedrivs även psykologisk/pedagogisk forskning kring döva barns inlärning vid flera lärosäten i Norge.

Referenser

Europeiska unionen:

Eurydice 2005, *Key Data on Teaching Languages at Schools in Europe*. 2005 edition.

Europeiska gemenskapernas kommission, 2003, *Meddelande från kommissionen till Rådet, Europaparlamentet, Ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén. Främjande av språkinlärning och språklig mångfald. Handlingsplan 2004–2006*

Europaparlamentets resolution B4-0985/98 *Teckenspråk*. Protokoll av den 18/11/1998

Europarådet:*Konventioner*

European Charter for Regional or Minority Languages. *European Treaty Series* No 148

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/148.doc>

Framework Convention for the Protection of National Minorities. *European Treaty Series* No 157

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/157.doc>

Rekommendationer m.m.

Committee of Ministers – REC_1492 (2001). Council of Europe. Committee of Ministers.

Recommendation 1492 (2001) Council of Europe. Parliamentary Assembly. Rights of National Minorities.

Recommendation 1598 (2003) Council of Europe. Parliamentary Assembly. Protection of sign languages in the member states of the Council of Europe

Rapporter

Bruce, Malcolm, 2003, rapporteur for the Committee on Legal Affairs and Human Rights: *Protection of sign languages in the member states of the Council of Europe*. Doc. 9738. 17 March 2003.

Timmermans, Nina, 2005, *The status of sign language in Europe*, Council of Europe Publishing

Nordiska ministerrådet

Konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om nordiska medborgares rätt att använda sitt eget språk i annat nordiskt land

Sten Palmgren (2004): *Den nordiska språkkonventionen. Utvärdering av eventuella behov att revidera konventionen*. Helsingfors-København 2004. Nordiska ministerrådet: J.nr: 21082.12.001/03

Övrigt:

- Bergh, Grete (2004) *Norsk tegnspråk som officiellt språk*. ABM-skrift 10.
- EUD Paper / Lorraine Leeson (2000, updated 17.02.2004) *Towards an Inclusive Multi-linguistic Europe for All. Making the Sign Languages of Europe Visible in the Council of Europe's Charter for Regional or Minority Languages*. Gent.
- EUD Paper / Magdalena Wessel (2003, updated 17.02.2004) *The Sign Languages of the Deaf as Minority Languages*. Gent.
- Finlandssvenska teckenspråkiga rf (2004): *Utlåtande om finlandssvenska teckenspråkiga till Delegationen för språkärenden vid Justitieministeriet*, Helsingfors
- Heugh, Kathleen (2003) *Language Policy and Democracy in South Africa. The prospects of equality within rights-based policy and planning*, Stockholm 2003
- Independent Livings rapporter från 1997 om uppfyllelsen av FN:s standardregler i olika länder:
<http://www.independentliving.org/standardrules/>
- Londén, Monica (2004): *Communicational and Educational Choices for Minorities within Minorities. The case of the Finland-Swedish Deaf*. Helsinki.
- New Zealand Sign Language Bill, tillgänglig inklusive förklaringar på regeringens hemsida: www.odi.govt.nz
- Rainò, Päivi, 2004, *Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakielyhteisössä*. Kuurojen Liitto ry.
- South African Yearbook* 2003/04 (tillgängligt via www.southafricanemb.se)
- Utbildningsstyrelsen, 2004, *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen*. Föreskrift 1/011/2004.Föreskrift 2/011/2004. Vammala
- Vedtekter for NRK AS, fastsatt i konstituerende generalforsamling 30. april 1996, endret i generalforsamling 20. juni 2002, endret i generalforsamling 14. juni 2004

2005-05-09

Översyn av teckenspråkets ställning

S 2003:12

Christer Degsell

Telefon 08 - 405 58 16

Mobil 070 - 581 86 85

Telefax 08 - 405 29 60

E-post christer.degsell@social.ministry.se

Kommuner enligt sändlista
- Socialchefer

Kommunenkät

Regeringen har tillsatt en särskild utredare för att göra en översyn av teckenspråkets ställning samt dövas, dövblindas, vuxendövas och hörsel-skadades möjligheter bl.a. likvärdig utbildning, möjligheter att använda teckenspråket i arbetslivet och vid olika former av samhällsstöd. I uppdraget ingår även att undersöka om personer som använder teckenspråk kan delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som andra förtroendevalda (dir. 2003:169).

Personer med nedsatt hörsel och som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation måste liksom andra samhällsmedborgare få adekvat samhällsstöd när de är i behov därav. För att behovet av stöd skall kunna tillgodoses fordras en fungerande kommunikation mellan de som tillhandahåller det och de som är mottagare. Kommunerna skall, enligt socialtjänstlagen (2001:453) – SoL, vara väl förtrogen med levnadsförhållandena för personer med funktionshinder och i sin uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänstens verksamhet.

Personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation måste liksom andra kommuninvånare få adekvat samhällsstöd när de är i behov därav. Kommunerna skall, enligt socialtjänstlagen (2001:453) - SoL, vara väl förtrogen för levnadsförhållandena i kommunen för personer med olika slag av funktionshinder och i sin uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänstens verksamhet. Någon sammanställning av uppgifter hur och i vilken omfattning teckenspråkiga får sina behov av samhällsstöd tillgodosedda har utredningen inte kunnat finna. Mot bakgrund härav anhåller vi därför att få svar på bifogade frågor senast 2005 - 06 - 01.

Med tack på förhand för er medverkan

Christer Degsell
Huvudsekreterare

Stig Wintzer
Sveriges kommuner och landsting
Enheten för vård och socialtjänst
Avdelningen för vård och omsorg

Utredningen (S 2003:12) Översyn av teckenspråkets ställning

- Christer Degsell

Sammanställning av inkomna svar på kommunenkät

Fråga 1: Har kommunen genomfört någon kartläggning/uppföljning över levnadsförhållanden och behov av kommunalt stöd respektive stöd och service enligt LSS för personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation? Svartalternativ: ”Ja”, ”Nej”

Fråga 1	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja		1			2	3
Nej	15	15	8	1	73	112
Ej besvarad		2	1		1	4

Fråga 2 Har man inom socialtjänsten utarbetade riktlinjer kring hur man mäter, utreder och tillgodoser behov då det gäller
a) personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation då de ansöker om bistånd? Svartalternativ: ”Ja”, ”Nej”, ”Till viss del”.

Fråga 2 a	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja					2	2
Nej	12	14	7	1	58	92
Till viss del	3	4	1		14	22
Ej besvarad			1		2	3

b) stöd till teckenspråkiga barn som riskerar utvecklas ogynnsamt och deras föräldrar? Svartalternativ: ”Ja”, ”Nej”, ”Till viss del”.

Fråga 2 b	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja	1		1		1	3
Nej	8	15	6	1	59	89
Till viss del	3	3			9	15
Känner inte till			1			1
Ej besvarad	3		1		7	11

- c) familjerådgivning för personer beroende av teckenspråk för sin kommunikation skall kunna tillgodoses? Svartalernativ: ”Ja”, ”Nej”, ”Till viss del”.

Fråga 2 c	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja					2	2
Nej	8	14	5	1	61	89
Till viss del	2	2	1		7	12
Känner inte till			1			1
Ej besvarad	5	2	2		6	15

- d) missbruksvård för personer beroende av teckenspråk för sin kommunikation? Svartalernativ: ”Ja”, ”Nej”, ”Till viss del”.

Fråga 2 d	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja			1		2	3
Nej	10	14	6	1	60	91
Till viss del	2	3			8	13
Ej besvarad	3	1	2		6	12

- Fråga 3 Har man inom kommunens LSS-verksamhet utarbetat riktlinjer för hur man möter, utreder och tillgodoser behov då det gäller personer beroende av teckenspråk för sin kommunikation då de ansöker om råd och stöd enligt LSS? Svartalernativ: ”Ja”, ”Nej”, ”Till viss del”.

Fråga 3	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja	1				1	2
Nej	12	15	8		59	94
Till viss del	2	3	1	1	14	21
Ej besvarad					2	2

Fråga 4 Har man inom socialtjänstens äldreomsorg utarbetat riktlinjer kring hur man möter, utreder och tillgodoser omsorgsbehov hos äldre personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation? Svartalternativ: ”Ja”, ”Nej”, ”Till viss del”.

Fråga 4	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja			1		1	2
Nej	12	15	5		69	101
Till viss del	2	2	2	1	4	11
Ej besvarad	1	1	1		2	5

Fråga 5a Finns inom kommunen äldreboende anpassat så att det tillgodoser teckenspråkigas behov av språklig gemenskap med andra teckenspråkiga? Svartalternativ: ”Ja”, ”Nej”.

Fråga 5 a	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja	1		6		2	9
Nej	13	17	2	1	72	105
Ej besvarad	1	1	1		2	5

b) Finns inom kommunen bostad med särskild service enligt LSS som tillgodoser teckenspråkigas behov av språklig gemenskap med andra teckenspråkiga? Svartalternativ: ”Ja”, ”Nej”.

Fråga 5 b	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja	2	5		1	16	24
Nej	13	13	8		59	93
Ej besvarad			1		1	2

c) Finns samverkansavtal med annan kommun om boende som tillgodoser teckenspråkigas behov av språklig gemenskap med andra teckenspråkiga? Svartalternativ: ”Ja”, ”Nej”.

Fråga 5 c	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja	2	1	4		6	13
Nej	13	15	4	1	67	100
Ej besvarad		2	1		3	6

Fråga 6 Finns inom kommunen kommunalt/kommunala handikappråd? Svartalternativ: ”Ja”, ”Nej”. Om frågan besvarats med ”Ja” har det efterfrågats huruvida döva, dövblinda, hörselskadade eller vuxendöva finns representerade i dessa.

Fråga 6	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja	15	17	8	1	72	113
Nej		1	1		2	4
Ej besvarad					2	2

Fråga 7 Finns i kommunens politiska församlingar eller annan organisation (exempelvis kyrkoråd) döva, dövblinda, vuxendöva eller hörselskadade personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation? Svartalternativ: ”Ja”, ”Nej”, ”Känner inte till”.

Fråga 7	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja	1		1		3	5
Nej	3	4		1	17	25
Känner inte till	11	14	8		54	87
Ej besvarad					2	2

Fråga 8 Finns det inom kommunen några riktlinjer hur man möter och tillgodoser behovet av teckenspråkig kommunikation hos barn i barnomsorgen? Svartalternativ: ”Ja”, ”Nej”, ”Till viss del”.

Fråga 8	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja	1		2	1	6	10
Nej	3	12	3		29	47
Till viss del	4		1		12	17
Känner inte till					5	5
Ej besvarad	7	6	3		24	40

Fråga 9 Finns det i kommunen uppgifter om invandrare och asylsökande barn beroende av teckenspråk för sin kommunikation och på vilket sätt deras behov av kunskaper i svenskt teckenspråk blir beaktade? Svartalternativ: ”Ja”, ”Nej”, ”Känner inte till”.

Fråga 9	Stockholm	Göteborg	Malmö	Örebro	Övriga	Summa
Ja			1		5	6
Nej	5	8			24	37
Till viss del					2	2
Känner inte till	6	7	6	1	26	46
Ej besvarad	4	3	2		19	28

Som en följdfråga till flera av frågorna har vi begärt in mer detaljerad information om riktlinjer och till och med kopior på riktlinjerna. Av utrymmesskäl redovisas inte vilka riktlinjer och information vi har fått.

Sammanställning av enkätsvar från ansvariga för tolktjänst enligt 3b§ hälso- och sjukvårdslagen

Frågorna 1 och 2

Fråga 1A: Antal personer som är helt beroende av teckenspråk för sin kommunikation som 2005-06-30 var folkbokförda och hemmahörande i kommun inom egna landstinget.

Fråga 1B: Antal personer som är helt beroende av teckenspråk för sin kommunikation som får service men som 2005-06-30 var folkbokförda på annan ort och inom annat landsting men som regelbundet vistas inom landstinget, dvs. personer där hemlandstingen debiteras för insatserna. Antalet tillfälliga besök efterfrågas inte och skall därför inte inberäknas.

Fråga 1C: Antal personer som är helt beroende av teckenspråk för sin kommunikation men med annat teckenspråk än svenskt teckenspråk.

Fråga 2A: Antal personer som är i behov av teckenspråk för sin kommunikation som 2005-06-30 var folkbokförda och hemmahörande i kommun inom egna landstinget.

Fråga 2B: Antal personer som är i behov av teckenspråk för sin kommunikation som får service men som 2005-06-30 var folkbokförda på annan ort och inom annat landsting men som regelbundet vistas inom landstinget, dvs. personer där hemlandstingen debiteras för insatserna. Antalet tillfälliga besök efterfrågas inte och skall därför inte inberäknas.

Fråga 2C: Antal personer, utöver de i fråga 1C, redovisade, som är i behov av teckenspråk för sin kommunikation men med annat teckenspråk än svenskt teckenspråk.

Män, kvinnor, totalt antal

Tolkcentral	Beroende av teckenspråk för sin kommunikation			I behov av teckenspråk för sin kommunikation		
	Män	Kvinnor	Summa	Män	Kvinnor	Summa
Stockholms läns landsting (AB)	560	641	1 201	0	0	0
Landstinget i Uppsala län (C)	77	88	165	-	-	-
Landstinget Sörmland (D)	42	23	65	16	29	45
Landstinget i Östergötland (E)	56	52	108	4	1	5
Landstinget i Jönköpings län (F)	63	82	145	10	10	20
Landstinget Kronoberg (G)	15	18	33	7	11	18
Landstinget i Kalmar län (H)	21	16	37	2	6	8
Gotlands kommun (I)	9	8	17	-	-	-
Landstinget Blekinge (K)	13	18	31	4	5	9
Region Skåne (L, M)	345	345	690	-	-	-
Landstinget Halland (N)	37	38	75	4	4	8
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	496	485	981	4	2	6
Landstinget i Värmland (S)	24	32	56	5	7	12
Örebro läns landsting (T)	433	435	868	1	9	1
Landstinget i Västmanland (U)	40	55	95	-	-	-
Landstinget Dalarna (W)	55	88	143	20	18	38
Landstinget Gävleborg (X)	42	46	88	-	-	-
Landstinget Västernorrland (Y)	133	119	252	0	1	1
Jämtlands läns landsting (Z) ¹	17	15	32	17	15	32
Västerbottens läns landsting (AC)	85	88	173	-	-	-
Norrbottnens läns landsting (BD)	29	28	57	10	15	25
Summa:	2592	2720	5312	104	133	228

¹ Att antalet beroende av respektive i behov av är identiskt lika såväl i dessa svar som vid fördelning på ålder framstår som märkligt Jämför även svaret på fråga 3 där man inte redovisar en enda person i behov av teckenspråk för sin kommunikation.

0 – 19 år, 20 – 65 år, 66 år och äldre

Tolkcentral	Beroende av teckenspråk för sin kommunikation			I behov av teckenspråk för sin kommunikation		
	0 – 19	20 - 65	66 - >	0 – 19	20 - 65	66 - >
Stockholms läns landsting (AB)	137	925	139	-	-	-
Landstinget i Uppsala län (C)	27	122	16	-	-	-
Landstinget Sörmland (D)	13	33	19	4	29	12
Landstinget i Östergötland (E)	7	74	27	1	4	0
Landstinget i Jönköpings län (F)	13	72	60	10	10	-
Landstinget Kronoberg (G)	5	14	14	1	15	2
Landstinget i Kalmar län (H)	2	21	14	3	4	1
Gotlands kommun (I)	2	11	4	-	-	-
Landstinget Blekinge (K)	4	17	10	3	6	-
Region Skåne (L, M)	114	471	105	-	-	-
Landstinget Halland (N)	5	56	14	2	1	1
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	216	594	171	-	5	1
Landstinget i Värmland (S)	5	49	2	0	12	0
Örebro läns landsting (T)	141	658	69	-	9	1
Landstinget i Västmanland (U)	3	62	30	-	-	-
Landstinget Dalarna (W)	10	101	32	-	38	-
Landstinget Gävleborg (X)	12	54	22	-	-	-
Landstinget Västernorrland (Y)	24	187	41	-	1	-
Jämtlands läns landsting (Z)	1	14	17	1	14	17
Västerbottens läns landsting (AC)	18	119	36	-	-	-
Norrbottens läns landsting (BD)	4	39	14	9	12	4
Summa:	763	3693	842	34	148	39

Folkbokförda inom annat landsting samt med annat teckenspråk än svenskt teckenspråk

Tolkcentral	Beroende av teckenspråk för sin kommunikation		I behov av teckenspråk för sin kommunikation	
	Antal personer som erhåller service men som är folkbokförda på annan ort och inom annat landsting	Antal personer som erhåller service på annat teckenspråk än svenskt teckenspråk	Antal personer som erhåller service men som är folkbokförda på annan ort och inom annat landsting	Antal personer som erhåller service på annat teckenspråk än svenskt teckenspråk
Stockholms läns landsting (AB)	7	11	-	-
Landstinget i Uppsala län (C)	-	-	-	-
Landstinget Sörmland (D)	46	-	32	-
Landstinget i Östergötland (E)	68	0	4	0
Landstinget i Jönköpings län (F)	-	-	-	-
Landstinget Kronoberg (G)	-	-	-	-
Landstinget i Kalmar län (H)	0	0	0	0
Gotlands kommun (I)	2	0	0	0
Landstinget Blekinge (K)	-	1	-	-
Region Skåne (L, M)	-	-	-	-
Landstinget Halland (N)	-	-	-	-
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	2	-	-	-
Landstinget i Värmland (S)	1	2	0	0
Örebro läns landsting (T)	ca 50 (837)	-	-	-
Landstinget i Västmanland (U)	-	-	-	-
Landstinget Dalarna (W)	38	-	-	-
Landstinget Gävleborg (X)	4	-	-	-
Landstinget Västernorrland (Y)	49	0	0	0
Jämtlands läns landsting (Z)	0	0	0	0
Västerbottens läns landsting (AC)	2	0	0	0
Norrbottens läns landsting (BD)	-	-	-	-
Summa:	269 (1056)	14	36	

Fråga 3A: Hemkommun för personer folkbokförda inom landstinget som är helt beroende av teckenspråk för sin kommunikation.

För personer folkbokförda i kommuner med över 14 000 invånare önskas uppgift om kommun.

Personer folkbokförda i kommuner med under 14 000 invånare redovisas samlat – se tabell.

Fråga 3B: Hemkommun för personer folkbokförda inom landstinget som är i behov av teckenspråk för sin kommunikation.

För personer folkbokförda i kommuner med över 14 000 invånare önskas uppgift om kommun.

Personer folkbokförda i kommuner med under 14 000 invånare redovisas samlat – se tabell.

OBS, Vi har valt att inte redovisa svaren på denna fråga här då totalsummorna över antalet tolkanvändare i varje landsting återfinns under fråga 1. Detaljeringsgraden är för hög och i vissa fall handlar det om en enstaka individ i en kommun.

Fråga 4: Antalet beställda tolkuppdrag, antalet genomförda tolkuppdrag, antalet inte utförda uppdrag

År 2005

Tolkcentral	Totalt antal beställda tolkuppdrag		Antal utförda beställningar		Antal beställningar som inte kunnat utföras	
	Tspr/dbtolk	Vxdtolk	Tspr/dbtolk	Vxdtolk	Tspr/dbtolk	Vxdtolk
Stockholms läns landsting (AB)	16 645	1 141	12 911	900	994	44
Landstinget i Uppsala län (C)	3 253	²	2 579		142	
Landstinget Sörmland (D)	2 127	242	1 845	211	127	11
Landstinget i Östergötland (E)	2 064	348	1 576	283	488	65
Landstinget i Jönköpings län (F)	2 512	412	2005	349	154	24
Landstinget Kronoberg (G)	455	222	453	222	2	0
Landstinget i Kalmar län (H)	780	177	844	174	87	3
Gotlands kommun (I)	290	140	262	120	28	20
Landstinget Blekinge (K)	1 233	234	978	178	91	16
Region Skåne (L, M)	7762	790	6126	590	666	78
Landstinget Halland (N)	1 291	273	1 107	235	17	5
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	12 421	1 096	9 435	830	2 986	266
Landstinget i Värmland (S)	921	176	750	144	58	2
Örebro läns landsting (T)	12 428	182	10 647	148	1 781	34
Landstinget i Västmanland (U)	1 631	177	1 380	142	42	3
Landstinget Dalarna (W)	3 036	442	2 451	358	174	23
Landstinget Gävleborg (X)	1 001	283	996	265	78	18
Landstinget Västernorrland (Y)	2 885	297	2 226	247	301	16
Jämtlands läns landsting (Z)	343	445	300	356	17	29
Västerbottens läns landsting (AC)	3 312	753	2 412	613	341	35
Norrbottens läns landsting (BD)	1 290	507	1 075	521	131	78
Summa:	77 680	8 337	62 358	6 886	8 705	770

² Anger att man ej kan redovisa

År 2004

Tolkcentral	Totalt antal beställda tolkupdrag		Antal utförda beställningar		Antal beställningar som inte kunnat utföras	
	Tspr/dbtolk	Vxdtolk	Tspr/dbtolk	Vxdtolk	Tspr/dbtolk	Vxdtolk
Stockholms läns landsting (AB)	15 632	1 070	11 813	842	1 699	89
Landstinget i Uppsala län (C)	3 098	?	2 581	?	112	?
Landstinget Sörmland (D)	2 660	273	2 046	236	180	6
Landstinget i Östergötland (E)	2 107	226	1 809	200	198	26
Landstinget i Jönköpings län (F)	2 411	321	1 963	282	450	38
Landstinget Kronoberg (G)	379	226	349	226	?	?
Landstinget i Kalmar län (H)	1 118	241	1 058	241	60	0
Gotlands kommun (I)	440	138	371	112	69	26
Landstinget Blekinge (K)	1 314	264	1 023	198	95	18
Region Skåne (L, M)	7 717	724	5 776	587	909	58
Landstinget Halland (N)	1 435	249	1 250	198	31	13
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	11 640	1 083	9 527	812	2 113	271
Landstinget i Värmland (S)	793	200	621	163	43	3
Örebro läns landsting (T)	12 106	250	9 629	176	1 433	47
Landstinget i Västmanland (U)	1 393	42	1 200	34	45	3
Landstinget Dalarna (W)	2 958	416	2 397	341	561	75
Landstinget Gävleborg (X)	1 030	300	967	285	63	15
Landstinget Västernorrland (Y)	2 486	371	1 900	312	270	14
Jämtlands läns landsting (Z)	380	414	296	348	24	16
Västerbottens läns landsting (AC)	3 479	851	2 497	687	452	34
Norrbottens läns landsting (BD)	1 240	481	1 016	399	?	?
Summa:	75 816	8 140	60 089	6 679	8 807	752

År 2003

Tolkcentral	Totalt antal beställda tolkupdrag		Antal utförda beställningar		Antal beställningar som inte kunnat utföras	
	Tspr/dbtolk	Vxdtolk	Tspr/dbtolk	Vxdtolk	Tspr/dbtolk	Vxdtolk
Stockholms läns landsting (AB)	15 204	1 130	12 400	949	1 287	55
Landstinget i Uppsala län (C)	2 721	?	2 212	?	125	?
Landstinget Sörmland (D)	2 613	280	1 856	230	294	9
Landstinget i Östergötland (E)	2 099	323	1 768	273	331	50
Landstinget i Jönköpings län (F)	2 098	330	1 720	292	350	38
Landstinget Kronoberg (G)	313	195	307	195	6	0
Landstinget i Kalmar län (H)	1 053	171	975	171	78	0
Gotlands kommun (I)	386	134	345	109	41	25
Landstinget Blekinge (K)	990	284	802	218	68	11
Region Skåne (L, M)	7 143	734	4 857	573	1 287	67
Landstinget Halland (N)	1 172	266	988	204	31	7
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	10 072	1 040	7 768	738	2 304	302
Landstinget i Värmland (S)	735	241	582	200	69	10
Örebro läns landsting (T)	11 290	159	8 202	113	1 982	38
Landstinget i Västmanland (U)	1 094	48	961	42	58	6
Landstinget Dalarna (W)	2 359	416	?	?	?	?
Landstinget Gävleborg (X)	962	333	859	317	103	16
Landstinget Västernorrland (Y)	2 724	479	1 849	361	481	26
Jämtlands läns landsting (Z)	398	402	326	336	25	20
Västerbottens läns landsting (AC)	3 235	787	2 201	610	574	127
Norrbottnens läns landsting (BD)	1 224	460	910	345	?	?
Summa:	69 885	8 212	51 888	6 276	9 494	807

År 2002

Tolkcentral	Totalt antal beställda tolkupdrag		Antal utförda beställningar		Antal beställningar som inte kunnat utföras	
	Tspr/dbtolk	Vxdtolk	Tspr/dbtolk	Vxdtolk	Tspr/dbtolk	Vxdtolk
Stockholms läns landsting (AB)	16 087	1 207	13 024	742	1 468	92
Landstinget i Uppsala län (C)	2 438	?	2 015	?	89	?
Landstinget Sörmland (D)	2 212	188	1 767	157	112	9
Landstinget i Östergötland (E)	2 360	303	2 012	260	348	43
Landstinget i Jönköpings län (F)	2 130	318	1 723	268	405	50
Landstinget Kronoberg (G)	356	182	351	182	5	0
Landstinget i Kalmar län (H)	874	188	874	188	?	?
Gotlands kommun (I)	339	130	301	112	38	18
Landstinget Blekinge (K)	1 047	186	690	160	150	3
Region Skåne (L, M)	6 491	743	4 350	589	1 218	56
Landstinget Halland (N)	1 353	158	1 120	139	34	2
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	10 510	1 004	7 768	798	2 742	206
Landstinget i Värmland (S)	1 019	306	801	274	85	4
Örebro läns landsting (T)	10 212	181	7 143	108	2 236	55
Landstinget i Västmanland (U)	1 290	82	1 105	58	42	42
Landstinget Dalarna (W)	2 772	487	?	?	?	?
Landstinget Gävleborg (X)	884	310	831	292	52	19
Landstinget Västernorrland (Y)	2 448	584	1 787	453	315	46
Jämtlands läns landsting (Z)	398	344	331	264	23	18
Västerbottens läns landsting (AC)	3 377	718	2 359	584	450	30
Norrbottnens läns landsting (BD)	1 498	386	1 033	306	?	?
Summa:	70 095	8 005	51 385	5 934	9 812	693

År 2001

Tolkcentral	Totalt antal beställda tolkuppdrag		Antal utförda beställningar		Antal beställningar som inte kunnat utföras	
	Tspr/dbtolk	Vxdtolk	Tspr/dbtolk	Vxdtolk	Tspr/dbtolk	Vxdtolk
Stockholms läns landsting (AB)	16 185	977	12 029	742	1 939	92
Landstinget i Uppsala län (C)	2 303	?	1 862	?	89	?
Landstinget Sörmland (D)	1 767	387	1 553	339	62	13
Landstinget i Östergötland (E)	2 409	344	2 030	302	379	42
Landstinget i Jönköpings län (F)	1 686	317	1 349	272	337	45
Landstinget Kronoberg (G)	334	157	328	157	6	0
Landstinget i Kalmar län (H)	829	200	829	200	?	?
Gotlands kommun (I)	420	180	309	152	111	28
Landstinget Blekinge (K)	963	170	772	112	85	31
Region Skåne (L, M)	6 621	683	4 344	526	1 291	75
Landstinget Halland (N)	1 340	161	1 083	123	35	11
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	9 974	1042	7 625	809	2 349	233
Landstinget i Värmland (S)	888	230	818	217	52	5
Örebro läns landsting (T)	9 874	220	7 603	145	1 421	63
Landstinget i Västmanland (U)	1 276	110	1 070	98	53	12
Landstinget Dalarna (W)	2 857	427	?	?	?	?
Landstinget Gävleborg (X)	1 025	249	970	249	55	-
Landstinget Västernorrland (Y)	2 322	422	1 675	319	357	37
Jämtlands läns landsting (Z)	346	356	288	280	26	33
Västerbottens läns landsting (AC)	3 374	718	2 359	584	450	30
Norrbottnens läns landsting (BD)	1 614	374	1 216	300	?	?
Summa:	68 407	7 724	50 112	5 926	9 097	750

Utredningen (S 2003:12) Översyn av teckenspråkets ställning
- Sekretariatet

2006-05-11

Fråga 6: Sjukvårdshuvudmannens egenfinansiering respektive finansiering täckt av särskilt statsbidrag?

År 2005

Sjukvårdshuvudman	Egenfinansiering (Kkr)	Särskilt statsbidrag (Kkr)	Statsbidragets del av den totala kostnaden (%)
Stockholms läns landsting (AB)	31 400	15 042	32,5
Landstinget i Uppsala län (C)	4 285	2 430	36
Landstinget Sörmland (D)	3 965	2 097	35
Landstinget i Östergötland (E)	3 404	3 341	49,5
Landstinget i Jönköpings län (F)	2 800	2 700	48
Landstinget Kronoberg (G)	635	1 900 ³	går ej att ange
Landstinget i Kalmar län (H)	703	1 883	73
Gotlands kommun (I)	1 363	463	34,5
Landstinget Blekinge (K)	1 557	1 207	44
Region Skåne (L, M)	5 291	9 323	49,6
Landstinget Halland (N)	1 698	2 279	48,7
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	19 596	12 223	38,4
Landstinget i Värmland (S)	890	2 196	71,16
Örebro läns landsting (T)	11 070	3 960	26,3
Landstinget i Västmanland (U)	1 870	2 100	51,4
Landstinget Dalarna (W)	5 979	2 217	26
Landstinget Gävleborg (X)	2 054	2 222	52
Landstinget Västernorrland (Y)	3 900	1 961	33
Jämtlands läns landsting (Z)	1 500	1 040	41
Västerbottens läns landsting (AC)	5 466	2 063	27,4
Norrbottnens läns landsting (BD)	1 751	2 028	53,6

³ Sparade resurser används för att förstärka resurserna då efterfrågan på tolk ökat

Summa:	111 177	72 775	
---------------	---------	--------	--

2004

Sjukvårdshuvudman	Egenfinansiering (Kkr)	Särskilt statsbidrag (Kkr)	Statsbidragets del av den totala kostnaden (%)
Stockholms läns landsting (AB)	27 062	15 180	35,9 %
Landstinget i Uppsala län (C)	4 600	2 445	35 %
Landstinget Sörmland (D)	2 582	2 122	45 %
Landstinget i Östergötland (E)	3 578	2 284	51,39 %
Landstinget i Jönköpings län (F)	2 750	2 700	49 %
Landstinget Kronoberg (G)	542	1 448	73 %
Landstinget i Kalmar län (H)	772	1 916	71 %
Gotlands kommun (I)	800	470	
Landstinget Blekinge (K)	1 361	1 222	47 %
Region Skåne (L, M)	5 921	9 403	57 %
Landstinget Halland (N)	?	?	?
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	17 785	12 358	41 %
Landstinget i Värmland (S)	862	2 234	70,5 %
Örebro läns landsting (T)	10 822	4 017	27,1 %
Landstinget i Västmanland (U)	1 870	2 100	52 %
Landstinget Dalarna (W)	5 446	2 256	30 %
Landstinget Gävleborg (X)	1 880	2 258	54 %
Landstinget Västernorrland (Y)	?	1 991	29 %
Jämtlands läns landsting (Z)	1 116	960	
Västerbottens läns landsting (AC)	5 246	2 088	28,47 %
Norrbottens läns landsting (BD)	2 251	2 062	47 %
Summa:	97 246	71 514	

2003

Sjukvårdhuvudman	Egenfinansiering (Kkr)	Särskilt statsbidrag (Kkr)	Statsbidragets del av den totala kostnaden (%)
Stockholms läns landsting (AB)	26 730	15 152	36,2 %
Landstinget i Uppsala län (C)	3 417	2 445	41 %
Landstinget Sörmland (D)	2 379	2 121	47 %
Landstinget i Östergötland (E)	3 747	3 385	52,53 %
Landstinget i Jönköpings län (F)	2 600	2 700	51 %
Landstinget Kronoberg (G)	509	1 449	74 %
Landstinget i Kalmar län (H)	832	1 921	70 %
Gotlands kommun (I)	631	470	
Landstinget Blekinge (K)	1 209	1 227	50 %
Region Skåne (L, M)	5 489	9 376	58 %
Landstinget Halland (N)	?	?	?
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	16 703	12 350	42,5 %
Landstinget i Värmland (S)	833	2 242	75,3 %
Örebro läns landsting (T)	10 438	4 028	27,8 %
Landstinget i Västmanland (U)	1 812	2 100	53 %
Landstinget Dalarna (W)	5 441	2 265	30 %
Landstinget Gävleborg (X)	1 828	2 268	55 %
Landstinget Västernorrland (Y)	?	2 001	35 %
Jämtlands läns landsting (Z)	1 046	1 057	
Västerbottens läns landsting (AC)	5 811	2 090	26,45 %
Norrbottens läns landsting (BD)	1 769	2 077	54 %
Summa:	93 224	72 724	

2002

Sjukvårdhuvudman	Egenfinansiering (Kkr)	Särskilt statsbidrag (Kkr)	Statsbidragets del av den totala kostnaden
Stockholms läns landsting (AB)	25 355	15 024	37,2 %
Landstinget i Uppsala län (C)	3 451	2 424	41 %
Landstinget Sörmland (D)	2 386	2 114	47 %
Landstinget i Östergötland (E)	4 288	3 388	55,86 %
Landstinget i Jönköpings län (F)	2 300	2 700	54 %
Landstinget Kronoberg (G)	473	1 446	75 %
Landstinget i Kalmar län (H)	916	1 928	68 %
Gotlands kommun (I)	328	472	
Landstinget Blekinge (K)	1 004	1 233	55 %
Region Skåne (L, M)	3 205	9 339	61 %
Landstinget Halland (N)	?	?	?
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	12 773	12 332	49,1 %
Landstinget i Värmland (S)	790	2 255	72,8 %
Örebro läns landsting (T)	10 093	4 040	28,6 %
Landstinget i Västmanland (U)	2 530	2 100	
Landstinget Dalarna (W)	4 314	2 276	35 %
Landstinget Gävleborg (X)	1 777	2 286	56 %
Landstinget Västernorrland (Y)	?	2 035	38 %
Jämtlands läns landsting (Z)	992	1 029	
Västerbottens läns landsting (AC)	3 527	2 094	37,25 %
Norrbottens läns landsting (BD)	2 237	2 093	48 %
Summa:	82 739	72 608	

2001

Sjukvårdshuvudman	Egenfinansiering (Kkr)	Särskilt statsbidrag (Kkr)	Statsbidragets del av den totala kostnaden
Stockholms läns landsting (AB)	21 380	15 057	45 %
Landstinget i Uppsala län (C)	2 703	2 424	47 %
Landstinget Sörmland (D)	2 286	2 114	48 %
Landstinget i Östergötland (E)	3 919	3 390	53,62 %
Landstinget i Jönköpings län (F)	1 900	2 700	58 %
Landstinget Kronoberg (G)	898	1 446	62 %
Landstinget i Kalmar län (H)	466	1 940	80 %
Gotlands kommun (I)	1 078	472	
Landstinget Blekinge (K)	935	1 239	57 %
Region Skåne (L, M)	3 000	9 307	65 %
Landstinget Halland (N)	?	?	?
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	13 347	12 316	48 %
Landstinget i Värmland (S)	787	2 271	68,3 %
Örebro läns landsting (T)	9 218	4 058	30,6 %
Landstinget i Västmanland (U)		2 100	
Landstinget Dalarna (W)	5 177	2 293	31 %
Landstinget Gävleborg (X)	1 538	2 301	60%
Landstinget Västernorrland (Y)	?	2 035	38 %
Jämtlands läns landsting (Z)	933	1 122	
Västerbottens läns landsting (AC)	3 382	2 107	38,38 %
Norrbottens läns landsting (BD)	2 251	2 111	48 %
Summa:	75 198	72 803	

2005-09-21

Översyn av teckenspråkets ställning

S 2003:12

Christer Degsell
Huvudsekreterare
Telefon 08 - 405 58 16
Mobil 070 - 581 86 85

Ansvarig för sjukvårdshuvudmännens
pedagogiska hörselvård ¹

- enligt sändlista

Rätten och möjligheterna att använda teckenspråket

Regeringen tillkallade i december 2003 en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av rätten och möjligheterna att använda det svenska teckenspråket i olika sammanhang samt tillgängligheten till olika former av samhällsstöd för *döva, dövblinda, vuxendöva* och *hörselskadade* (Dir. 2003:169). Fokus i uppdragen till utredningen är personer *som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation*, inte dövblinda, vuxendöva och hörselskadade som använder tecken lånade från det svenska teckenspråket som stöd för kommunikation på svenska språket.

1989 års Handikapputredning uppskattade det totala antalet barndomsdöva i Sverige till mellan 8 000 och 10 000 personer. Antalet dövblinda uppskattades till 1 200 personer, varav ca 200 bedömdes vara teckenspråkiga. Antalet personer som blivit döva i vuxen ålder beräknades av utredningen vara ca 4 000. Utredningen beräknade härutöver antalet barn och vuxna med hörselskador som är i behov av teckenspråk till ca 10 000. Någon samlad statistik av senare datum finns inte att tillgå. Flera av de delar som utredningen har i uppdrag att se över och därefter lägga förslag till eventuella åtgärder för kräver tillgång till statistiska uppgifter i form av antal individer, ålder, genus, geografisk fördelning etc. Att grunda sådana beräkningar på statistiska data som är drygt 15 år gamla framstår inte som trovärdigt. En sådan brist på trovärdighet kan i värsta fall tas till intäkt för att insatser kan reduceras eller till och med dras in.

Därför ber vi er nu om er hjälp med underlag som kan ligga till grund för en uppdatering av tidigare statistiska uppgifter. Samma frågor ställs såväl till ansvarig för pedagogiska hörselvården som till ansvarig för tolktjän-

¹ Begärda uppgifter avser landstingets hela ansvar för pedagogisk hörselvård. I landsting alternativt regioner med flera enheter för pedagogisk hörselvård ombedes ansvarig enligt sändlista för att förfrågan når samtliga berörda. Önskvärt är att uppgifterna om möjligt samordnas centralt.

ten. Vårt önskemål är att de uppgifter som efterfrågas blir besvarade utifrån uppgifter som finns inom respektive verksamhet. Detta innebär att uppgifterna kan komma att variera mellan olika verksamheter inom samma landsting/region, vilket är fullt naturligt utifrån att uppdragen inom respektive verksamhet är relaterade till olika verksamhetsområden. De uppgifter ni lämnar kommer sedan att analyseras i förhållande till annan information som kommer att inhämtas från olika myndigheter – exempelvis från Försäkringskassan om antal handikappersättningar respektive vårdbidrag. Vår ambition är att få fram ett så säkerställt statistiskt underlag som överhuvudtaget är möjligt.

Mot ovanstående bakgrund hemställer utredningen om svar på efterfrågade uppgifter. Eventuella frågor besvaras av undertecknad. Svar önskas snarast och senast den 2 november 2005.

Stockholm dag som ovan

Christer Degsell

Stig Wintzer
Sveriges kommuner och landsting
Enheten för vård och socialtjänst
Avdelningen för vård och omsorg

Sammanställning av enkätsvar från sjukvårdshuvudmännens pedagogiska hörselvård

Frågorna 1 och 2

Fråga 1A: Antal personer som är helt beroende av teckenspråk för sin kommunikation som 2005-06-30 var folkbokförda och hemmahörande i kommun inom egna landstinget.

Fråga 1B: Antal personer som är helt beroende av teckenspråk för sin kommunikation som får service men som 2005-06-30 var folkbokförda på annan ort och inom annat landsting men som regelbundet vistas inom landstinget, dvs. personer där hemlandstingen debiteras för insatserna. Antalet tillfälliga besök efterfrågas inte och skall därför inte inberäknas.

Fråga 1C: Antal personer som är helt beroende av teckenspråk för sin kommunikation men med annat teckenspråk än svenskt teckenspråk.

Fråga 2A: Antal personer som är i behov av teckenspråk för sin kommunikation som 2005-06-30 var folkbokförda och hemmahörande i kommun inom egna landstinget.

Fråga 2B: Antal personer som är i behov av teckenspråk för sin kommunikation som får service men som 2005-06-30 var folkbokförda på annan ort och inom annat landsting men som regelbundet vistas inom landstinget, dvs. personer där hemlandstingen debiteras för insatserna. Antalet tillfälliga besök efterfrågas inte och skall därför inte inberäknas.

Fråga 2C: Antal personer, utöver de i fråga 1C, redovisade, som är i behov av teckenspråk för sin kommunikation men med annat teckenspråk än svenskt teckenspråk.

Män, kvinnor, totalt antal

Pedagogisk hörselvård	Beroende av teckenspråk för sin kommunikation			I behov av teckenspråk för sin kommunikation		
	Män	Kvinnor	Summa	Män	Kvinnor	Summa
Stockholms läns landsting (AB) ¹	-	-	-	-	-	-
Landstinget i Uppsala län (C) ²	-	-	-	-	-	-
Landstinget Sörmland (D)	30	14	44	21	20	41
Landstinget i Östergötland (E) ³	6	3	9	4	2	6
Landstinget i Jönköpings län (F)	50	86	136	5	7	12
Landstinget Kronoberg (G)	20	21	41	17	22	39
Landstinget i Kalmar län (H)	10	17	27	37	64	101
Gotlands kommun (I) ⁴	-	-	-	-	-	-
Landstinget Blekinge (K)	-	-	-	-	-	-
Region Skåne (L, M)	452	483	935	264	284	548
Landstinget Halland (N) ⁵	-	-	-	-	-	-
Västra Götalandsregionen (O, P, R) ⁶	278	290	568	34	28	62
Landstinget i Värmland (S)	26	35	61	13	18	31
Örebro läns landsting (T) ⁷	-	-	-	-	-	-
Landstinget i Västmanland (U)	-	-	-	-	-	-
Landstinget Dalarna (W)	87	78	165	113	85	198
Landstinget Gävleborg (X) ⁸	-	-	-	-	-	-

¹ Stockholms läns landsting, Hörselkliniken Rosenlund (KS), redovisar enbart åldersgruppen 0-19 år

² Enhetschefen för Hörcentralen anser sig inte kunna ta fram uppgifterna på ett säkerställt sätt och avstår från att svara.

³ Redovisar enbart åldrarna 0 – 19 år.

⁴ Uppger i sitt svar att pedagogisk hörselvård saknas på Gotland och att hörcentralen inte kan besvara de efterfrågade uppgifterna. I svaret anges vidare att hörcentralen tagit initiativ till en kartläggning och att den beräknas vara klar på nyåret.

⁵ Hallands läns landsting, Hörselvårdsenheterna, redovisar enbart åldersgruppen 0-19 år.

⁶ Uppgifterna från Sahlgrenska respektive från Hörsel- och dövverksamheten i Borås sammanräknade.

⁷ Örebro läns landsting redovisar enbart åldersgruppen 0-19 år.

⁸ Gävleborgs läns landsting redovisar enbart åldersgruppen 0-19 år.

Landstinget Västernorrland (Y)	98	94	192	53	74	127
Jämtlands läns landsting (Z)	15	14	29	15	23	38
Västerbottens läns landsting (AC) ⁹	82	82	164			
Norrbottnens läns landsting (BD)	32	35	67	-	-	-
Summa:	1 186	1 252	2 438	576	627	1 203

⁹ Uppgiften avser teckenspråkiga personer som haft kontakt med Hörselhabiliteringen i Västerbotten.

0 – 19 år, 20 – 65 år, 66 år och äldre

Pedagogisk hörselvård	Beroende av teckenspråk för sin kommunikation			I behov av teckenspråk för sin kommunikation		
	0 - 19	20 - 65	66 - >	0 - 19	20 - 65	66 - >
Stockholms läns landsting (AB)	417	-	-	17	-	-
Landstinget i Uppsala län (C)	-	-	-	-	-	-
Landstinget Sörmland (D)	10	17	17	13	20	8
Landstinget i Östergötland (E)	9	-	-	6	-	-
Landstinget i Jönköpings län (F)	15	56	65	12	-	-
Landstinget Kronoberg (G)	22	16	4	13	17	9
Landstinget i Kalmar län (H)	12	12	3	6	53	42
Gotlands kommun (I)	-	-	-	-	-	-
Landstinget Blekinge (K)	-	-	-	-	-	-
Region Skåne (L, M)	214	590	131	203	183	162
Landstinget Halland (N)	19	-	-	25	-	-
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	121	348	93 ¹⁰	62 ¹¹	-	-
Landstinget i Värmland (S)	10	49	2	12	17	2
Örebro läns landsting (T)	50	-	-	21	-	-
Landstinget i Västmanland (U)	-	-	-	-	-	-
Landstinget Dalarna (W)	20	113	32	198	-	-
Landstinget Gävleborg (X)	14	-	-	22	-	-
Landstinget Västernorrland (Y)	38	146	8	25	49	53
Jämtlands läns landsting (Z)	1	14	14	21	11	6
Västerbottens läns landsting (AC) ¹²	31	102	31	-	-	-

¹⁰ Sahlgrenska och Hörsel- och dövverksamheten sammanräknat.

¹¹ Enbart Hörsel- och dövverksamheten. Sahlgrenska har ej besvarat frågan.

¹² Se not under föregående redovisning.

Norrbottnens läns landsting (BD)	8	44	16	-	-	-
Summa:	1 011	1 507	416	656	350	282

Folkbokförda inom annat landsting samt med annat teckenspråk än svenskt teckenspråk

Pedagogisk hörselvård	Beroende av teckenspråk för sin kommunikation		I behov av teckenspråk för sin kommunikation	
	Antal personer som erhåller service men som är folkbokförda på annan ort och inom annat landsting	Antal personer som erhåller service på annat teckenspråk än svenskt teckenspråk	Antal personer som erhåller service men som är folkbokförda på annan ort och inom annat landsting	Antal personer som erhåller service på annat teckenspråk än svenskt teckenspråk
Stockholms läns landsting (AB)	-	-	-	-
Uppsala läns landsting	-	-	-	-
Landstinget Sörmland (D)	8	-	1	-
Landstinget i Östergötland (E)	0	0	0	0
Landstinget i Jönköpings län (F)	0	0	0	0
Landstinget Kronoberg (G)	0	0	0	0
Landstinget i Kalmar län (H)	3			
Gotlands kommun (I)				
Landstinget Blekinge (K)				
Region Skåne (L, M)	-	-	-	-
Landstinget Halland (N)				
Västra Götalandsregionen (O, P, R) ¹³	5	ca 20		
Landstinget i Värmland (S)	1	2	0	0
Örebro läns landsting (T)				
Landstinget i Västmanland (U)				
Landstinget Dalarna (W)	0	0	0	0
Landstinget Gävleborg (X)	0	0	0	0

¹³ Frågan har enbart besvarats av Hörsel- och dövverksamheten.

Landstinget Västernorrland (Y)	0	0	0	0
Jämtlands läns landsting (Z)	0	0	0	0
Västerbottens läns landsting (AC)	0	0	0	0
Norrbottens läns landsting (BD)	0	1	-	-
Summa:	17	ca 22	1	0

Fråga 3A: Hemkommun för personer folkbokförda inom landstinget som är helt beroende av teckenspråk för sin kommunikation.

För personer folkbokförda i kommuner med över 14 000 invånare önskas uppgift om kommun.

Personer folkbokförda i kommuner med under 14 000 invånare redovisas samlat – se tabell.

Fråga 3B: Hemkommun för personer folkbokförda inom landstinget som är i behov av teckenspråk för sin kommunikation.

För personer folkbokförda i kommuner med över 14 000 invånare önskas uppgift om kommun.

Personer folkbokförda i kommuner med under 14 000 invånare redovisas samlat – se tabell.

Pedagogisk hörselvård	Beroende av teckenspråk för sin kommunikation	I behov av teckenspråk för sin kommunikation
Landsting	Totalt antal	Totalt antal
Stockholms läns landsting (AB)	383	
Landstinget i Uppsala län (C)		
Landstinget Sörmland (D)	43	
Landstinget i Östergötland (E)	9	6
Landstinget i Jönköpings län (F)	136	12
Landstinget Kronoberg (G)	45	39
Landstinget i Kalmar län (H) ¹⁴	21	
Gotlands kommun (I)		
Landstinget Blekinge (K)		
Region Skåne (L, M)	935	548
Landstinget Halland (N)	24	25
Västra Götalandsregionen (O, P, R) ¹⁵	42	26
Landstinget i Värmland (S)	64	31

¹⁴ I svaret anges att uppgifter saknas för norra länsdelen som inte kan lämna adekvata uppgifter.

¹⁵ Sahlgrenska har inte lämnat begärda uppgifter. Däremot anger man att sjukhusets upptagningsområde är ca 47% av Västra Götalandsregionen.

Örebro läns landsting (T)	4	6
Landstinget i Västmanland (U)		
Landstinget Dalarna (W)	165	198
Landstinget Gävleborg (X) ¹⁶	14	21
Landstinget Västernorrland (Y)	192	120
Jämtlands läns landsting (Z)	29	38
Västerbottens läns landsting (AC)	164	
Norrbottens läns landsting (BD)	68	
Summa	2 338	1 070

¹⁶ Uppger att man enbart redovisar 0-19 år.

2005-12-02

Översyn av teckenspråkets ställning

S 2003:12

Anna-Sofia Quensel
Utredningssekreterare
Telefon 08 - 405 46 80
Mobil 070 - 882 27 01

Anmälda till auktorisationsprovet i
teckenspråk 2004 samt 2005.

Utbildningen till teckenspråkstolk och auktorisation av tolkar

Regeringen tillkallade i december 2003 en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av rätten och möjligheterna att använda det svenska teckenspråket i olika sammanhang samt tillgängligheten till olika former av samhällsstöd för *döva*, *dövblinda*, *vuxendöva* och *hörselskadade* (Dir. 2003:169). I detta sammanhang kommer vi att bl.a. se på utbildningarna till teckenspråktolk och på efterfrågan och tillgången till tolk.

Möjlighet till auktorisation som teckenspråkstolk infördes 2004 och ett stort antal teckenspråktolkar har auktoriserats 2004 och 2005. Enligt gällande lagstiftning finns ingen tvingande bestämmelse att anlita auktoriserad teckenspråkstolk, endast rekommendationer. Det är därför värdefullt att få ta del av era erfarenheter av auktorisationsprovet samt skälen till att ni valt att auktorisera er.

Vi har sänt enkäten till samtliga som anmält sig till auktorisationsproven 2004 och 2005. En del har avstått från att delta i auktorisationsprovet. Vi vill gärna veta varför ni avstod och om ni har för avsikt att delta i auktorisationsprovet vid ett senare tillfälle.

För er som deltog i auktorisationsprovet men inte blev godkända vill vi gärna veta i vilken del av provet ni blev underkända.

Vi ställer ett antal frågor till er om er utbildning i teckenspråk och till teckenspråkstolk. Vi vill också veta i vilken omfattning ni har varit yrkesverksamma som teckenspråkstolk innan auktorisationsprovet.

De uppgifter ni lämnar kommer att sammanställas och användas i utredningens avsnitt om utbildningen till teckenspråkstolkar. Alla uppgifter kommer behandlas konfidentiellt och ev. citat kommer vara anonyma.

Eventuella frågor om enkäten besvaras av undertecknad. Sänd svaren i bifogat portofria svarskuvert snarast och senast den 20 december 2005.

Stockholm dag som ovan

Anna-Sofia Quensel

Namn:

Adress:.....

Postadress:

Ålder:.....

Auktorisationsprovet

Fråga 1.

Anmälan till prov.

Anmälde mig till provet 2004 men avstod.

Anledning:

Anmälde mig till provet 2004, men deltog 2005.

Anmälde mig till provet 2005, men avstod.

Anledning:

Har för avsikt att delta vid ett senare provtillfälle.

Fråga 2.

Deltog i auktorisationsprovet 2004 men blev underkänd i

realiprovet

muntliga provet

Deltog i auktorisationsprovet 2005 men blev underkänd i

realiprovet

muntliga provet

Fråga 3.

Deltog i auktorisationsprovet 2004 och blev godkänd.

Deltog i auktorisationsprovet 2005 och blev godkänd.

Fråga 4.

Har du några synpunkter på auktorisationsprovet? Exempelvis svårighetsgrad, möjlighet till omprov, antalet provtillfällen per år eller andra synpunkter?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Utbildning i teckenspråk och teckenspråkstolkutbildning.

Fråga 5.

Teckenspråksutbildning/linje vid folkhögskola.

Ange vilken skola och vilket år du gick avslutade utbildningen. Ange även om utbildningen var ettårig eller tvåårig.

Folkhögskola:

.....

Utbildningen avslutades år:

Utbildningen var ettårig

Utbildningen var tvåårig

Fråga 6.

Annan teckenspråksutbildning än folkhögskola.

Ange vilken skola/högskola och vilket år du gick avslutade utbildningen. Ange även om utbildningen var ettårig eller tvåårig.

Skola:

.....

Utbildningen avslutades år:

Utbildningen var ettårig

Utbildningen var tvåårig

Fråga 7.

Teckenspråkstolkutbildning vid folkhögskola.

Ange vilken skola och vilket år du gick avslutade utbildningen.

Folkhögskola:

.....

Utbildningen avslutades år:

Fråga 8.

4-årig teckenspråktolkutbildning.

Sedan år 2001 har det varit möjligt att gå sammanhållen 4-årig teckenspråks- och teckenspråkstolkutbildning vid några folkhögskolor. Ange vilken skola och vilket år du avslutade utbildningen.

Folkhögskola:

.....

Utbildningen avslutades år:

Fråga 9.

Har du deltagit i påbyggnadsutbildning för teckenspråkstolkar vid avd. för teckenspråk, lingvistiska institutionen, Stockholms universitet.

Ja

Om ja, vilket år.

Nej

Fråga 11.

Anser du att den utbildning du fått till teckenspråkstolk har varit tillräcklig?

Ja

Nej

Om nej, ange gärna vad du tycker att utbildningen bör kompletteras med:

.....
.....
.....
.....

Fråga 10.

Har ingen formell utbildning till tolk (är självlärd eller tillägnat mig kunskaperna genom arbete).

Arbetslivserfarenhet som teckenspråkstolk

Fråga 12.

Har du varit yrkesverksam som teckenspråkstolk innan du anmälde dig till auktorisationsprovet i teckenspråk?

Ange hur många år du arbetat och om du varit heltids, halvtids eller deltidsanställd och var. Om du har arbetat som frilansande teckenspråkstolk vill vi gärna veta i vilken omfattning du arbetat, hel, halv eller deltid.

Anställd antal år:

Arbetsplats:

Heltid

Halvtid

Deltid. Antal timmar per vecka:

Frilansat antal år:

Huvudsaklig uppdragsgivare:

Heltid

Halvtid

Deltid. Antal timmar per vecka:

Arbetar ej som teckenspråkstolk.

Kort sammanställning av svaren från enkät till tolkar som ansökt om auktorisation 2004 och 2005

Enligt Kammarkollegiets redovisning den 17 november 2005 har sammanlagt 37 teckenspråkstolkare blivit auktoriserade år 2004 och 2005.

Hösten 2004

85 ansökningar

32 lämnat återbud

53 personer skrev det skriftliga provet

13 personer blev underkända

40 personer godkändes och gick till muntligt prov

10 personer underkändes

Summa 30 auktoriserade tolkar (35 procent av de anmälda eller 56 procent av dem som tog provet)

Hösten 2005

28 ansökningar

13 lämnat återbud

15 personer skrev det skriftliga provet

10 personer godkändes och gick till muntligt prov

2 personer underkändes

7 personer godkändes

1 person är ännu inte helt klar med provet

Summa 7 auktoriserade tolkar (25 procent av de anmälda eller 70 procent av dem som tog provet).

För att få mer information om dessa tolkars utbildningsbakgrund och synpunkter på auktorisationen skickade utredning ut en enkät den 2 december 2005 till samtliga som anmält sig till auktorisationsprovet 2004 respektive 2005, totalt 114 personer. Svarsdatumet sattes till den 20 december. En påminnelse sändes ut i slutet av december och med svarsdatum 18 januari 2006.

12 enkäter har kommit i retur p.g.a. av adressaten flyttat och efter-sändningen slutat att fungera.

Tills idag den 16 januari har vi fått in 68 svar, dvs. en svarsfrekvens på 66 procent (68 av 102 möjliga svar).

Det finns en viss diskrepans mellan kammarkollegiets uppgifter om 28 personer hösten 2005 och den adresslista vi fick ifrån Kammarkollegiet. Enligt adresslistan hade 30 personer ansökt om auktorisationsprovet hösten 2005 – av dessa var fem återansökningar (dvs. de hade ansökt redan 2004). Det är alltså 2 fler än vad Kammarkollegiet uppgivit enligt ovanstående.

Kort översikt av resultaten från vår enkät

Av de 68 personer som svarat har 36 personer klarat auktorisationsprovet, dvs. vi har fått svar ifrån nästan samtliga auktoriserade teckenspråkstolkare.

Genomsnittsåldern är relativt hög, 37 år. Det är en överväldig majoritet kvinnor – endast 6 män har besvarat enkäten.

Teckenspråksutbildning – tolkutbildning, Fråga 5-9

4 har gått en sammanhållen 4-årig tolkutbildning, samtliga på Väddö folkhögskola. Dessa fyra ingår inte i tabell 1 eller 2 nedan.

44 har gått teckenspråksutbildning på folkhögskola innan tolkutbildningen. 8 har gått teckenspråksutbildning på AMU eller universitet. 12 personer uppger att de har lärt sig teckenspråk via döva föräldrar. Sammanlagt 68 personer har redogjort för sin teckenspråksutbildning.

Knappt hälften av tolkarna (21 av 44) har bytt folkhögskola mellan utbildningslinjerna, dvs. flera av dem har gått teckenspråksutbildningen på en folkhögskola och tolkutbildningen på en annan.

12 personer har gått utbildningen innan år 1995, av dessa har nästan samtliga endast gått en ettårig utbildning. De som gått utbildningen efter 1995 har så gott som alla genomfört en tvåårig utbildning.

Av de 44 som gått teckenspråksutbildning på folkhögskola har 9 personer gått på Fellingsbro/Örebro, 3 på Härnösand, 7 på Nordiska folkhögskolan, 7 på Strömbäck, 7 på Väddö samt 11 på Västervik. I Tabell 1 visar vid vilka skolor de genomfört teckenspråksutbildning respektive tolkutbildning (exkl. de som genomgått den 4-åriga sammanhållna utbildningen på Väddö).

Tabell 1

Teckenspråks- utbildning	Tolkutbildning						
	Fellings.	Härnö.	Nord	Strömb.	Väddö	Västanv	Önnes
Fellingsbro 9	5				1	2	1
Härnösand 3		2	1				
Nordiska 7			3	2		1	1
Strömbäck 7	2			3		1	1
Väddö 7*			1	3	1	1	
Västanvik 11			1		1	9	

* En från Väddö har inte uppgett vilken tolkutbildning han eller hon gått.

Tabell 2

Tolkutbildning (exkl. Väddö 4-årig utbildning)

Tolkutbildning	Antal personer totalt 62
Fellingsbro	9
Härnösand	2
Nordiska	6
Strömbäck	9
Väddö	4
Västanvik	27
Önnestad	5

Närmare hälften av de 62 som uppgett var de gått sin tolkutbildning har gått på Västanviks folkhögskola. Av de 12 som inte gått någon teckenspråksutbildning pga. att de lärt sig teckenspråk via föräldrar är det 9 som gått på Västanvik.

2 personer har inte uppgett vilken folkhögskola de gått tolkutbildningen på. Utbildningstiden för tolkutbildningen varierar från 6 veckor för de tidigast utbildade tolkarna till 2 år. Någon sammanställning på detta är ännu inte gjord.

Synpunkter på auktorisationsprovet

48 personer har lämnat synpunkter på auktorisationsprovet. Två distinkta kommentarer har gått att urskilja – kommentarer/kritik av antalet eller tidpunkten för provtillfället samt kommentarer/kritik av provets realiadell.

18 personer menar att det är för få provtillfällen eller att tidpunkten för provet är illa valt då det kolliderar med att semestern är slut och det är en arbetstopp.

15 personer har kommentarer till realiprovet. Majoriteten av dem menar att realian inte är anpassad för dövas förhållanden, adekvat, de anser att det är för lite dövrealia och för mycket av realia såsom sjukdomstermer, rättstermer etc. En del säger att realiprovet är anpassat efter invandartolkarna och att dessa har ett annat behov av kunskaper.

18 personer har övriga synpunkter, exempelvis saknar de kaffe i väntrummet, någon menar att provet var för snabbt, en efterlyser snabbare rättning av provet etc.

Det är värt att notera att flera av dem som lämnat synpunkter på realiprovet inte har genomfört provet, några av dem har laddat ned tidigare prov från nätet för att förbereda sig och därmed bildat sig en uppfattning om frågorna.

Fråga 15 Anledningar till att man ansökt om auktorisation

62 personer har lämnat synpunkter. Här finns i första hand en kategori – de som talar om kvalitetssäkring, kompetensbevis etc. Övriga ger synpunkter som att chefen ville att de skulle söka auktorisation, eller för att få högre lön eller dylikt.

De 54 personer som har angett att de ansökt om auktorisation för att höja statusen eller som kompetensbevis skriver till exempel att de vill ha auktorisationen som ett kvitto på sina kunskaper, som bevis på att de är godkända som tolk, för att brukarna ska känna sig trygga att tolken har rätt kompetens. Någon har ansökt om auktorisation uttryckligen för att de saknar examensbevis, någon talar om respekt av brukarna och ett långt krav från yrkeskåren på auktorisationsmöjlighet. En lämnar som svar att eftersom auktorisationen är samhällets minimikrav på en kompetent tolk vill hon skaffa sig den. Det är ett konkurrensmedel gentemot de utbildade tolkarna och ett bevis på en tolks skicklighet menar andra.

Fråga 16 Speciell kompetens

Ingen vill skaffa sig speciell kompetens som sjukvårdstolk

23 säger att de vill skaffa sig speciell kompetens som rättstolk

15 vill skaffa sig både rättstolks och sjukvårdstolkskompetens

26 personer har inte för avsikt att skaffa sig någon speciell kompetens.

Anm. Under övriga synpunkter visar det sig att en del inte känner till att man redan idag kan skaffa sig speciell kompetens – de känner inte till att prov finns för detta. Några säger att de inte tänker skaffa sig det eftersom de redan har det genom det ordinarie auktorisationsprovet. Detta tyder på att det behövs mer information om dessa två kompetens.

Övriga frågor - kort sammanställning

Fråga 10

Påbyggnadsutbildning för teckenspråkstolkar

14 personer har gått påbyggnadsutbildning

Fråga 11

Anser du utbildningen har varit tillräcklig?

40 personer svarar ja

18 personer svarar nej

2 personer svarar både och.

Fråga 13 Anställningsformer och tid

Så gott som samtliga svaranden arbetar heltid och är anställda, majoriteten inom landstinget. Endast någon frilansar eller har frilansat. Flertalet av dem som ansökt om auktorisation har arbetat mer än 3 år.

Översyn av teckenspråkets ställning

S 2003:12

Christer Degsell

Huvudsekreterare

Telefon 08 - 405 58 16

Mobil 070 - 581 86 85

Enheter inom Domstolsväsendet enligt
sändlista

Omfattning och kostnader för teckenspråkigas (döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade) behov tolk inom domstolsväsendet?

Utredningen (S 2003:12) översyn av teckenspråkets ställning som bl. a. har i uppdrag att bedöma tillgången till tolk i olika situationer tillskrev under våren 2005 Domstolsverket med frågor om omfattning och kostnader för tolk för personer beroende av teckenspråk för sin kommunikation inom domstolsväsendet.

I sitt svar till utredningen anger Domstolsverket att ställda frågor inte kan besvaras centralt men hänvisar till att uppgifterna går att få fram genom att fråga samtliga enheter inom domstolsväsendet. De frågor utredningen önskar få besvarade är följande:

1. Antal personer och antal tillfällen personer beroende av teckenspråk för sin kommunikation som erhållit tolk vid från år 2000 och framåt?
2. Domstolens/enhetens kostnader för teckenspråkstolk från år 2000 och framåt.

Svar önskas snarast och senast 25 november 2005. Portofritt svarskuvert bifogas.

Eventuella frågor med anledning av infortrade uppgifter bevaras av undertecknad.

Stockholm dag som ovan

Christer Degsell

Sammanställning – Tolk inom domstolsväsendet

Utredningen begärde i april 2005 in uppgifter från Domstolsverket om myndighetens kostnader för teckenspråkstolk åren 2000 – 2004. I svar till utredningen anger Domstolsverket att de efterfrågade uppgifterna inte kan redovisas av verket eftersom man inte i sin kontering noterar vilket språk som tolkning skett från/till utan enbart kan redovisa verkets totala kostnader för tolk. Vid telefonkontakt mellan utredningen och Domstolsverket angav myndigheten att de efterfrågade uppgifterna torde kunna erhållas vid förfrågan till de olika enheterna inom verket.

Utredning tillskrev 2005-10-25 enheter inom Domstolsväsendet enligt sändlista (Dnr S 2003:12/05/41) med begäran om följande uppgifter:

1. Antal personer och antal tillfällen personer beroende av teckenspråk för sin kommunikation som erhållit tolk vid enheten från år 2000 och framåt?
2. Domstols/enhetens kostnader för teckenspråkstolk från år 2000 och framåt?

Svarstiden utgick den 25 november 2005.

Begäran om uppgifter sändes med post till 110 adressater. 75 svar har hittills inkommit.

Svarsfrekvensen bedöms som tillfredsställande mot bakgrund av att sändlistan inte överensstämmer med adresslistan vilket resulterat i att flera rättsinstanser kontaktat utredning med förfrågan om huruvida de skulle besvara frågorna eller inte. De som tagit kontakt har därefter inkommit med svar. Sändlista på de enheter som inte var med på den ursprungliga sändlistan kommer att upprättas och de som inte besvarat frågorna kommer att tillskrivas på nytt.

Nedan följer en summering av de svar som inkommit till utredningen den 28 november 2005.

Summering

Antal personer/ mål	Antal tillfällen	Kostnad
138	187	653 292

Översyn av teckenspråkets ställning

S 2003:12

Christer Degsell

Huvudsekreterare

Telefon 08 - 405 58 16

Mobil 070 - 581 86 85

Enheter inom Kriminalvården enligt sänd-
lista

Hur tillgodoses teckenspråkigas behov inom kriminalvården?

Utredningen (S 2003:12) översyn av teckenspråkets ställning som har i uppdrag att bedöma möjligheten att använda teckenspråk i samband med olika former av samhällsstöd, bl. a. inom kriminalvården, tillskrev under våren 2005 Kriminalvårdsstyrelsen med tre frågor om hur teckenspråkigas behov tillgodoses inom kriminalvården.

I sitt svar till utredningen anger Kriminalvårdsstyrelsen att ställda frågor inte kan besvaras centralt men hänvisar till att uppgifterna går att få fram genom att fråga samtliga enheter inom kriminalvården. De frågor utredningen önskar få besvarade är följande:

1. Hur tillgodoses kriminalvård för personer beroende av teckenspråk för sin kommunikation vid enheten?
2. Antal personer och antal tillfällen personer beroende av teckenspråk för sin kommunikation som erhållit kriminalvård vid enheten från år 2000 och framåt?
3. Finns inom enheten fastställda riktlinjer för hur personer beroende av teckenspråks behov av kriminalvård bör utformas?
Finns skriftliga riktlinjer fastställda önskas kopia av dessa.

Svar önskas snarast och senast 25 november 2005. Portofritt svarskuvert bifogas.

Eventuella frågor med anledning av infortrade uppgifter bevaras av under-tecknad.

Stockholm dag som ovan

Christer Degsell

Sammanställning - teckenspråkiga under kriminalvård

Utredning tillskrev 2005-10-25 enheter inom Kriminalvården enligt sändlista (Dnr S 2003:12/05/20) med begäran om följande uppgifter:

1. Hur tillgodoses kriminalvård för personer beroende av teckenspråk för sin kommunikation vid enheten?
2. Antal personer och antal tillfällen personer beroende av teckenspråk för sin kommunikation som erhållit kriminalvård vid enheten från år 2000 och framåt?
3. Finns inom enheten fastställda riktlinjer för hur personer beroende av teckenspråks behov av kriminalvård bör utformas? Finns skriftliga riktlinjer fastställda önskas kopia av dessa.

Svarstiden utgick den 25/11 2005.

Antal utskick 176
Antal inkomna svar 80

Summering:

- Fråga 1 Tolk anlitas vid behov vid majoriteten av anstalterna. Vid sex anstalter finns även teckenspråkig personal.
- Fråga 2 Teckenspråkiga personer som behandlas inom kriminalvården från år 2000 och fram tills idag uppges till uppgå till ca 75.
- Fråga 3 3 enheter redovisar att riktlinjer finns.
68 enheter redovisar att riktlinjer ej har utarbetats.

2004-11-29

Översyn av teckenspråkets ställning

S 2003:12

Christer Degsell

Huvudsekreterare

Telefon 08 – 405 58 16

Mobil 070 – 581 86 85

Telefax 08 – 405 29 60

E-post christer.degsell@social.ministry.se

Samtliga verksamhetsansvariga för landstingens tolktjänst för vardagstolkning för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade

- enligt sändlista

Tillgången till tolk

Utredningen (S 2003:12) Översyn av teckenspråkets ställning har bland annat i uppdrag att

- bedöma tillgången till tolk för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade i olika situationer.

Landstingen har enligt 3 b § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) ansvar för vardagstolkning för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade. Driften av tolktjänsten åvilar landstingen och det statbidrag som årligen anvisas i statens budget för tolktjänst utgår endast till landsting. Utöver av landstingen anställda tolkar förekommer tolkar med eget företag eller med annan anställning som anlitas för vardagstolkning. För att dessa skall kunna få ersättning av det allmänna för vardagstolkning krävs att sådan beslutas och utbetalas av landstinget.

Då det gäller att bedöma tillgången till tolk är en viktig uppgift antal tolkar i landet. Utredningen anholder om hjälp med ett antal uppgifter:

- (1) Antal tolkar anställda av landstinget uppdelat på teckenspråks-/dövblindtolk respektive dövblindtolk- och vuxendövtolk. Antalet önskas uppdelat dels om totalt antal anställda tolkar, dels omräknat till antal heltidstjänster.

- (2) Uppgift över samtliga företag (enskilda firma, handelsbolag, aktieföretag o. dyl.) samt över enskilda med F-Skattsedel med vilka landstinget har avtal rörande respektive anlitar för vardagstolkning.

- (3) I den mån riktlinjer finns för när vardagstolkning skall genomföras med egen personal respektive när tolk som inte är anställd av landstinget får anlitas önskar utredningen ta del av dessa riktlinjer.

Om svar anhålles snarast, och senast 2005-01-10, till Utredningen (S 2003:12) Översyn av teckenspråkets ställning, Socialdepartementet, Vasagatan 8-10, 103 33 Stockholm.

Med vänliga hälsningar

Christer Degsell

Tillgång till tolk

I utredningens uppdrag ingår bland annat att bedöma tillgång till tolk för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade i olika situationer. Med anledning härav tillskrev utredningen 2004-11-29 (Dnr S 2003:12/04/66) samtliga verksamhetsansvariga för landstingens tolktjänst för vardagstolkning för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade och begärde in svar på tre frågor. Samtidigt tillskrevs samtliga patientnämnder med förfrågan om uppgifter om ärenden som aktualiserats hos nämnderna då tolk för vardagstolkning inte kunnat tillhandahållas av landstingen. Frågorna och svaren redovisas i kronologisk ordning här nedan.

Fråga 1: Antal tolkar anställda av landstinget uppdelat på teckenspråks-/döv- blindtolk respektive dövblindtolk- och vuxendövtolk. Antalet önskas uppdelat dels om totalt antal anställda tolkar, dels omräknat till antal heltidstjänster.

Inkomna svar:

Sjukvårdshuvudman	Teckenspråk-/		Teckenspråkstolk (enbart)		Dövblindtolk (enbart)		Vuxendövtolk	
	Antal tjänster	Ant. personer	Antal tjänster	Ant. personer	Antal tjänster	Ant. personer	Antal tjänster	Ant. personer
Landsting								
Stockholms läns landsting	37,5	42	0	0	0	0	4	4
Uppsala läns landsting	7	7	0	0	0	0	2	2
Landstinget i Södermanland	6	6	2	2	0	0	2	2
Östergötlands läns landsting	6	6	1	1	0	0	0,5	1
Jönköpings läns landsting	4	?	2	?	0	0	2	?
Kronobergs läns landsting	1	1	1	1	0	0	1	1

Landstinget i Kalmar län	3	3	0	0	0	0	1	1
Gotlands kommun	0	0	1	1	0	0	1	0,5
Blekinge läns landsting	2	2	0	0	1	1	0,5	1
Region Skåne	17	17	2	2	1	1	6	7
Hallands läns landsting	5	5	0,5	1	0	0	2	2
Västra Götalandsregionen	31	31	1	1	0	0	5	5
Landstinget i Värmland	1	1	1	1	0	0	1	2
Örebro läns landsting ¹	31,75	32	0	0	0	0	2	2
Västmanlands läns landsting	ej svarat							
Landstinget Dalarna	4,5	5	1,35	2	0	0	4,5	5
Gävleborgs läns landsting	3	3	0	0	0	0	1	1
Västernorrlands läns landsting	6	6	0	0	0	0	1	1
Jämtlands läns landsting	2	1	0	0	0	0	2	2
Västerbottens läns landsting	9	12	0	0	0	0	3,8	4
Norrbottens läns landsting	4,25	7	0	0	0	0	3	5
Riket totalt	181	187	12,85	12	2	2	45,3	48,5

¹ Utöver tolkar för vardagstolkning är ytterligare 31 teckenspråks-/dövblindtolkar anställda av Örebro läns landsting – 21 vid Universitetsenheten och 10 vid Gymnasieenheten.

Sammanställning av övriga svar

Fråga 2: Uppgift över samtliga företag (enskilda firma, handelsbolag, aktiebolag o. dyl.) samt över enskilda med F-Skattsedel med vilka landstinget har avtal rörande respektive anlitar för vardagstolkning.

20 landsting besvarade frågan. Samtliga anlitar olika tolkfirmor. Av utrymmesskäl gör vi ingen utförlig redovisning av vilka firmor som anlitas av respektive landsting.

Fråga 3: I den mån riktlinjer finns för när vardagstolkning skall genomföras med egen personal respektive när tolk som inte är anställd av landstinget får anlitas önskar utredningen ta del av dessa riktlinjer.

18 landsting besvarade frågan. Endast ett landsting hade skrivna regler. Övriga landsting redovisar varierande praxis. Oftast anlitas frilansande tolkar när de egna tolkarna inte räcker till. Något landsting tar även hänsyn till brukarnas önskemål om vilken tolk de vill använda och kan då anlita en frilansande tolk.

Fråga 4:

Frågor ställda till Patientnämnderna

Landstinget har enligt 3 b § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) ansvar för vardagstolkning för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade. Någon möjlighet till laglig överprövning, då tolktjänst enligt nämnda lagrum inte kan tillhandahållas i den omfattning den enskilde efterfrågar, finns inte. Den enskilde kan dock i sådant fall vända sig till patientnämnden i landstinget. Nämnden har enligt lagen (1998:1656) om patientnämndsverksamhet till uppgift, att utifrån synpunkter och klagomål stödja och hjälpa den enskilde och därigenom bidra till kvalitetsutvecklingen i hälso- och sjukvården.

Utredningen önskar uppgifter om huruvida frågor att tolk som inte tillhandahållits för vardagstolkning behandlats av patientnämnden, och om så är fallet ta del av nämndens ställningstagande i frågan. Utredningen önskar vidare uppgifter på antal ärenden rörande tolk enligt ovan nämnda lagrum i hälso- och sjukvårdslagen, som inkommit till nämnden sedan den 1 juli 2001 fram till och med år 2004.

Endast en patientnämnd, Patientnämnden i Stockholm, anger att man behandlat ärenden om tolk.

Övriga patientnämnder anger att klagomål om bristande tillgång till tolk inte inkommit till nämnderna.

2004-09-10

Översyn av teckenspråkets ställning

S 2003:12

Christer Degsell

Huvudsekreterare

Telefon 08 - 54 35 61 57

Texttelefon 08 - 54 35 61 67

Mobil 070 - 581 86 85

Telefax 08 - 405 29 60

E-post christer.degsell@social.ministry.se

Pressmeddelande för vidare befordran

Översyn av teckenspråkets ställning och teckenspråkiga förtroendevaldas möjligheter att kunna delta i det politiska livet som andra

Mot bakgrund av riksdagens tillkännagivande om behovet av en översyn av teckenspråkets ställning tillkallade regeringen i december 2003 en särskild utredare att göra en översyn av rätten och möjligheterna att använda teckenspråket (dir. 2003: 169). I uppdraget ingår bland annat att

- följa upp hur dövas, dövblindas, vuxendövas och hörselskadades möjligheter att kunna delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som övriga förtroendevalda har förbättrats.

Innebörden i den svenska handikappolitiken är att personer med funktionshinder som andra skall vara delaktiga i samhället på lika villkor med andra. I undersökningar gjorda av Kommundemokratikommittén (SOU 2001:48) visade det sig att det förekom att sammanträden sammanträden påbörjades och genomfördes trots att hjälpmedel som förtroendevalda med funktionshinder är beroende av för att kunna medverka inte fungerade eller saknades. I propositionen 2001/02:80 *Demokrati för det nya seklet* menade regeringen att funktionshindrades möjligheter att delta i de politiska organisationerna och i de beslutande församlingarna måste förbättras. Regeringen föreslog därför en ändring i kommunallagen (1991:900) som innebär att kommuner och landsting skall verka för att förtroendevalda med funktionshinder kan delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som andra förtroendevalda. Riksdagen har antagit förslaget och lagändringen (SFS 2002:49) trädde i kraft den 1 juli 2002.

Utredningen *Översyn av teckenspråkets ställning* har i uppdrag att följa upp hur denna ändring i kommunallagen har tillämpats för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade och då särskilt titta på hur deras

möjligheter att kunna delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som andra förtroendevalda har förbättras.

Utredningen söker nu kontakt med teckenspråksanvändare med erfarenhet av förtroendeuppdrag på kommunal eller riksnivå.

- Uppgifter om utredningen och dess uppdrag finns att hämta på utredningens hemsida www.sou.gov.se/teckensprak/

Översyn av teckenspråkets ställning

S 2003:12

Christer Degsell

Huvudsekreterare

Telefon 08 - 405 58 16

Mobil 070 - 581 86 85

Summering

Inga teckenspråkiga förtroendevalda gav sig till känna.

2005-12-19

Översyn av teckenspråkets ställning

S 2003:12

Anna-Sofia Quensel
Utredningssekreterare
Telefon 08 - 405 46 80
Mobil 070 - 882 27 01

Till folkhögskolor med utbildning i teckenspråk och till teckenspråks-/dövblindtolk (enligt sändlista)

Anordnare av utbildning i teckenspråk och till teckenspråks/dövblindtolk

Regeringen tillkallade i december 2003 en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av rätten och möjligheterna att använda det svenska teckenspråket i olika sammanhang samt tillgängligheten till olika former av samhällsstöd för *döva*, *dövblinda*, *vuxendöva* och *hørselskadade* (Dir. 2003:169). Enligt direktiven ska vi bl.a. undersöka orsakerna till brist på sökanden till tolkutbildningen i teckenspråk.

Idag ges utbildningen dels som en fyraårig sammanhängande teckenspråks/dövblindtolkutbildningen dels i två steg som en tvåårigteckenspråkslinje (förberedande tolkutbildning) samt en tvåårig teckenspråks-tolkutbildning. (I enkäten används begreppet teckenspråkstolkutbildning resp. utbildning i teckenspråk för enkelhetens skull.)

Vi är intresserade av att få veta mer om bl.a. antagningsförfarandet och om antal sökanden, platser samt antal studerande som fullföljt utbildningen.

De uppgifter ni lämnar kommer att sammanställas och användas i utredningens avsnitt om teckenspråks/dövblindtolkutbildningen.

Eventuella frågor om enkäten besvaras av undertecknad. Sänd svaren i bifogat portofria svarskuvert snarast och senast den 25 januari 2006.

Vi är tacksamma för att ni tar er tid att besvara enkäten!

Stockholm dag som ovan

Anna-Sofia Quensel

Namn på uppgiftslämnare:.....

Titel:

Folkhögskola

Adress:

Postadress:

Telefon

Utbildning i teckenspråk och tolkutbildning

Fråga 1 A. Integrerad, sammanhängande 4-årig utbildning till teckenspråks/dövblindtolk.

Sedan när anordnar ni den sammanhängande fyraåriga utbildningen till teckenspråks/dövblindtolk? År:

1 B) Hur många elever har påbörjat, hoppat av respektive fullföljt teckenspråktolkutbildningen?

År	Antal sökande	Antal platser	Påbörjat utbildning*. Antal	Lämnat under utbildningstiden. Ange antal och år**	Fullföljt utbildningen. Antal
2001					
2002					
2003					
2004					
2005					

* Inklusive eventuellt eftertag under första terminen.

** För respektive år som utbildningen startat: För raden för år 2001 ange i kolumnen antal och år de lämnade ex.: 1 elev 2002, 2 elever 2003.

1 C) Om elever börjat utbildningen efter första terminen – ange antal elever respektive termin och år.

År utbildningen startade	vårtermin år 1	hösttermin år 2	vårtermin år 2	hösttermin år 3	vårtermin år 3
2001					
2002					
2003					
2004					
2005					

1 D) Är utbildningen dimensionerad för samma antal elever alla fyra åren? Dvs. finns det lika många platser termin ett som sista terminen?

Ja

Nej

Om Nej, av vilken anledning skiljer sig antalet platser år?

.....

1 E)

Har ännu inte en fyraårig teckenspråks/dövblindtolkutbildning, men planerar att starta utbildning:

År för planerad start:

Planerar inte en sammanhängande fyraårigutbildning.

Anledning:

.....

Fråga 2. Utbildning i teckenspråk och till teckenspråkstolk i två steg.

A) Tvåårig teckenspråkslinje förberedande för tolkutbildning.

Anges om utbildningen börjar på höst eller vårterminen

Utbildningen börjar på hösten

Utbildningen börjar på våren

År	Antal sökande	Antal platser	Påbörjat utbildning termin ett* Antal	Hoppat av utbildningen. Ange år och antal.**	Fullföljt steg 1. Antal	Fortsatt på steg 2 Antal
1997						
1998						
1999						
2000						
2001						
2002						
2003						
2004						
2005						

*Inklusive efterintag

** För respektive år som utbildningen startat: För raden för år 1997 ange i kolumnen antal och år de lämnade ex.: 1 elev 1998, 2 elever 1999.

2 B) Tvåårig teckenspråkstolkutbildning, steg 2.

Ange om utbildningen börjar på höst eller vårterminen

- Utbildningen börjar på hösten
- Utbildningen börjar på våren

År	Antal sökande	Antal platser	Påbörjat utbildning.		Hoppat av utbildningen. **	Fullföljt utbildningen. Antal
			Elever från egen teckenspråksutbildning. Antal	Elever utifrån*. Antal		
1997						
1998						
1999						
2000						
2001						
2002						
2003						
2004						
2005						

*Elever som gått teckenspråksutbildning på annan folkhögskola, eller tillägnat sig teckenspråk på annat sätt.

** För respektive år som utbildningen startat: För raden för år 1997 ange i kolumnen antal och år de lämnade ex.: 1 elev 1998, 2 elever 1999.

Fråga 3. Samtliga utbildningar: Kan ni fylla alla platser till tolkutbildningen?

- Ja
- Nej

Om nej, beror det på :

- brist på sökanden
- bristande förkunskaper i teckenspråk
- sökande bedöms olämplig för tolkyrket (Se även fråga
- annan orsak, ange:.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Förkunskapskrav och antagningstest m.m.

Fråga 4 A) Steg 1. Teckenspråkslinje

Förkunskapskrav

.....
.....
.....

Antagningstest: ange vad som testas.....

.....
.....

Andra krav eller meriter som är önskvärda

.....
.....
.....

Fråga 4 B) Steg 2. Teckenspråkstolkutbildning

Förkunskapskrav

.....
.....
.....

Antagningstest: ange vad som testas.....

.....
.....

Andra krav eller meriter som är önskvärda

.....
.....
.....

Fråga 4 C) Sammanhållen Teckenspråks/dövblindtolksutbildning

Förkunskapskrav

.....
.....
.....

Antagningstest: ange vad som testas.....

.....
.....

Andra krav eller meriter som är önskvärda

.....
.....
.....

Övriga utbildningsfrågor

Fråga 8. Anser ni att er utbildning har tillräckligt med resurser när det gäller

- teckenspråkslärare
- läromedel
- interaktiva IT-baserat material

Andra resurser ni anser saknas.
.....
.....
.....
.....

Fråga 9. Finns det tillräckligt med praktikplatser i relation till utbildningens behov?

- Ja
- Nej

Fråga 10. Idag sätts inte betyg på eleverna som deltar i teckenspråksutbildningen eller i teckenspråkstolkutbildningen.

Anser ni att de intyg som utfärdas ska ersättas med betyg?

- Ja
- Nej

Om nej, varför inte.
.....
.....
.....
.....
.....

Fråga 11.

Idag finns det möjlighet att genomgå prov på Kammarkollegiet för att bli auktoriserad teckenspråkstolk. Anser ni att auktorisationen behövs?

- Ja
- Nej

Om nej, varför inte.
.....
.....
.....
.....
.....

Sändlista:

Fellingsbro folkhögskola
Teckenspråks-/dövblindtolksutbildning
Helena Sikh
Box 4
710 41 Fellingsbro

Härnösands folkhögskola
Teckenspråks-/dövblindtolksutbildning
Kicki Gärdin Jansson
Box 14
871 21 Härnösand

Nordiska folkhögskolan
Teckenspråks-/dövblindtolksutbildning
Box 683
442 18 Kungälv

Strömbäcks folkhögskola
Teckenspråks-/dövblindtolksutbildning
Karin Johansson
905 82 Umeå

Södertörns folkhögskola
Teckenspråks-/dövblindtolksutbildning
Elin Edman
Stationsvägen 19
136 40 Handen

Västanviks folkhögskola
Teckenspråks-/dövblindtolksutbildning
Box 300
793 27 Leksand

Önnestads folkhögskola
Teckenspråks-/dövblindtolksutbildning
291 73 Önnestad

Sammanställning enkätsvar från folkhögskolor

Fråga 1 A. Integrerad, sammanhängande 4-årig utbildning till teckenspråks/dövblindtolk.

□ Sedan när anordnar ni den sammanhängande fyraåriga utbildningen till teckenspråks/dövblindtolk? År:

Fem folkhögskolor har startat utbildningen (Nordiska ht 2004, Södertörn 1996, Fellingsbro 2005, Härnösand 2004 samt Önnestad 2005). Västanviks folkhögskola kommer starta under 2007. Strömbäck visar viss tveksamhet till den integrerade utbildningen och förespråkar uppdelning i två linjer enligt den äldre modellen, teckenspråkslinje för sig och tolkutbildning för sig.

1 B) Hur många elever har påbörjat, hoppat av respektive fullföljt teckenspråktolkutbildningen?

4 folkhögskolor har besvarat frågan. Ett litet antal elever hoppar av utbildningen.

1 D) Är utbildningen dimensionerad för samma antal elever alla fyra åren? Dvs. finns det lika många platser termin ett som sista terminen?

2 folkhögskolor svarar ja

4 svarar nej

1 har ej svarat

Som skäl till att det inte finns samma antal platser anger de skolor som svarat nej att de räknar med ett visst avhopp under utbildningstiden.

Fråga 2. Utbildning i teckenspråk och till teckenspråkstolk i två steg.

På grund av de stora variationerna mellan starttider, en del börjar hösttermin, andra vårtermin, samt de skilda formerna av utbildning integrerad eller gammal modell, har det inte varit möjligt att göra en tydlig tabell över situationen. I betänkandet redovisar jag istället siffrorna från TÖI.

Man kan dock utläsa att de olika svaren att folkhögskolorna hade en kraftig nedgång av antalet sökanden från åren 1999 och framåt. Under åren 2003–2005 tycks sökandantalet stabiliserat sig.

Fråga 3. Samtliga utbildningar: Kan ni fylla alla platser till tolkutbildningen?

3 folkhögskolor svarar att de kan fylla alla platser. Av de fyra som svarat att de inte kan fylla alla platser anger 3 som skäl brist på sökande, 2 brist på förkunskaper och 1 svarar att olämplig. OBS. att skolan kunnat ange mer än ett skäl.

Fråga 4 A) Steg 1. Teckenspråkslinje*Förkunskapskrav*

De två folkhögskolor som ännu inte infört integrerad teckenspråk/tolkutbildning samt en som precis påbörjat integrerad tolkutbildning anger 2 att de kräver full gymnasiekompetens, 1 endast gymnasiekompetens i svenska.

1 folkhögskola kräver dessutom grundkunskaper i teckenspråk.

Samtliga kräver fullgod syn och hörsel.

Antagningstesterna varierar mellan skolorna.

Samtliga testar kunskaperna i svenska och förmåga/förutsättningar – dvs. ngn form av lämplighetstest. Skolan som krävde grundkunskaper i teckenspråk testar dessutom dessa kunskaper. En skola testar ordförståelse.

2 skolor svarar att kunskaper i teckenspråk är en merit.

Fråga 4 B) Steg 2. Teckenspråkstolkutbildning*Förkunskaper*

Förutom gymnasiekompetensen enligt ovan svar kräver två skolor goda kunskaper i teckenspråk, den tredje skolan kräver mycket goda kunskaper.

Vid antagningen till tolkutbildningen testas lämplighet och kunskaper i teckenspråk. Den skola som kräver mycket goda kunskaper i teckenspråk uppger också att yrkeserfarenhet är en merit.

Fråga 4 C) Sammanhållen Teckenspråks/dövblindtolksutbildning

Av fyra skolor som infört integrerad teckenspråkstolkutbildning svarar tre att de kräver gymnasiekompetens, en svarar att de följer TÖI:s rekommendationer vad gäller förkunskaper.

Skolorna har olika tester vid antagningen, dels testas kunskaper i svenska, men även lämplighet som tolk, förmåga till empati. En skola testar kunskaper i teckenspråk och syntolkning.

Som meriter har skolorna uppgett kunskaper i andra språk.

Fråga 5. Om antalet sökanden är högre än antalet utbildningsplatser. Hur rangordnar ni eleverna?

Alla skolor går efter grundkraven i första hand. Om de sökande är likvärdiga ser skolorna bl.a. till social kompetens och mognad, ålder, kön, allmänbildning, språklig förmåga, attityd till yrket, motivation, lämplighet m.m. Det varierar stort mellan skolorna.

Fråga 6. På vilket sätt och efter vilka kriterier bedömer ni lämpligheten för att bli tolk?

Även på denna fråga varierar svaren mellan skolorna. Någon skola talar om balansen mellan en sökandes olika egenskaper, meriter och social kompetens, en annan skola svarar att de vid antagningen fått en första bedömning och att de därefter under utbildningstiden får en bättre uppfattning av lämpligheten. För en skola är en positiv attityd till språk och människor viktig, de vill inte ha någon "barm-

härtig samarit som vill hjälpa stackars döva”. Andra viktiga egenskaper enligt en skola är simultankapacitet. Skolorna hänvisar också tillbaka till svaren på frågan om antagningstest.

Fråga 7. Om ni avråder en elev som blivit antagen till utbildningen i teckenspråk eller den sammanhängande teckenspråkstolkutbildningen från att fortsätta utbildningen – vilka motiv/skäl finns för detta?

Här uppger skolorna elevernas bristande lämplighet, men även språkutveckling. Hög frånvaro kan vara ett skäl, eller att man inte uppnått delmålen under utbildningstiden.

Fråga 8. Anser ni att er utbildning har tillräckligt med resurser när det gäller

Fyra skolor anger brist på teckenspråklärare, fem anger brist på läromedel samt interaktiva IT-baserade material. Några skolor framhåller brist på ekonomiska resurser för att investera i teknik, andra svar är att de saknar fortbildning för lärare, tolklärare och uppföljningsmaterial.

Fråga 9. Finns det tillräckligt med praktikplatser i relation till utbildningens behov?

6 skolor svarar nej, 1 svarar ja men tillägger att praktikplatser inte alltid erbjuds.

En skola påpekar dessutom att det nästan inte alls får att skapa plats för språkpraktik under den första utbildningstiden – dvs. under teckenspråkslinjen.

Fråga 10. Idag sätts inte betyg på eleverna som deltar i teckenspråksutbildningen eller i teckenspråkstolkutbildningen.

Anser ni att de intyg som utfärdas ska ersättas med betyg?
Samtliga skolor svarar nej.
Som motiv anges bl.a.

Svårt att betygsätta en färdighet – tolkning innefattar många olika färdigheter som tillsammans utgör basen för tolkning.

Det går inte med nuvarande rekrytering och uppläggning av studierna. Omdöme kan inte sättas eftersom kursupplägget idag inte stämmer överens med de förutsättningar som krävs för att få sätta omdöme enligt regelverken. Då är kursintyg enda möjligheten om inte andra förutsättningar skapas eller att auktorisation ska ersätta intyg.

Indirekt sätter vi betyg eftersom den studerande erhåller utbildningsbevis vid godkänt resultat. I annat fall ges ett intyg.

Det fungerar bra med nuvarande ordning.

Utbildningen är processinriktad.

Fråga 11. Idag finns det möjlighet att genomgå prov på Kammarkollegiet för att bli auktoriserad teckenspråkstolk. Anser ni att auktorisationen behövs?

6 svarar oreserverat ja, en svarar att det beror på vad som ligger i auktorisationsbegreppet. Samma skola menar att auktorisationen inte kan ersätta yrkesexamina, men att det samtidigt är externa bedömares kvittens på tolkens kompetens.

En skola tillägger att auktorisationen bör komma efter ett – två års yrkesarbete.

En annan skola svarar att auktorisationen behövs för att säkerställa kvaliteten.

Fråga 12. Förbereder ni era elever för auktorisationsprovet? Exempelvis genom att gå igenom gamla prov?

Tre skolor svarar ja, tre skolor svarar nej. De skolor som svarar ja säger att de gör det inom ämnet samhällskunskap med Samhällsguiden som litteratur. Skolorna använder även gamla prov i undervisningen.

En skola svarar varken ja eller nej och anger istället att deras utbildning är av så hög kvalitet att den förbereder för auktorisation.

Fråga 13. Anser ni att godkänd genomgången teckenspråks-tolkutbildning automatiskt borde leda till auktorisation (under förutsättning att utbildningen/examination anpassas till Kammarkollegiets krav)?

Tre skolor svarar ja. Tre skolor svarar nej, men svarar samtidigt att auktorisationen bör komma efter några års yrkeserfarenhet. En skola menar att arbetsgivaren bör kräva auktorisation efter ett-två års yrkeserfarenhet. En skola svarar varken ja eller nej utan menar att det beror på vad auktorisationen innebär – istället för ”betyg” eller?

Fråga 14. Anser ni att det finns behov av en fristående tvåårig teckenspråkslinje – dvs. en som inte är avsedd att vara förberedande för tolkutbildningen.

6 skolor svarar ja, en svarar nej – men den skola efterlyser ändå en fristående teckenspråksutbildning.

Ja. Alla människor bör ha möjlighet att lära sig teckenspråk, oavsett yrkesval. Det är först när man behärskar språket någorlunda som man kan ta ställning till om man vill bli tolk eller inte.

En mängd människor vill lära sig teckenspråk utan att bli tolkar av språkintresse eller för att kombinera med annan yrkesutbildning.

Ja. Det finns ett stort intresse hos många ungdomar att lära sig teckenspråk, men de vill inte bli tolkar. Det finns många yrkesområden, t.ex. assistenter, särskolor där teckenspråk behövs i kommunikationen.

Ja. Det är bra med flera alternativ för dem som inte vill bli tolkar och för dem som blir avrådade från att bli tolkar.

Ja. Det efterfrågas.

Ja. Därför att det finns intresse för språket och det finns en rad yrken som behöver teckenspråks kunskaper.

Nej – Det skulle däremot vara intressant med en språkutbildning som inte nödvändigtvis behöver vara på två år. Den gamla tvååriga

teckenspråkslinjen är omodern. Det behövs en alternativ utbildning i teckenspråk som inte nödvändigtvis behöver leda till tolkexamen. En ny form av utbildning som skulle kunna vara behörighetsgivande för tolkutbildning.

Fråga 15. Övriga synpunkter

Endast en skola har lämnat synpunkter som rör tolkutbildningen: Vi har märkt att kvalitén på tolkar har försämrats. Det är nu hög tid att göra någonting åt det. Antalet sökande har minskat på alla skolor, trots det antar alla skolor fortfarande samma antal elever. Detta medför att kvalitén sjunker. Antalet utbildningsplatser bör minskas för att stoppa den negativa utvecklingen med kvalitetsförsämringen. Ett sätt är att återinföra centralantagning.

Referenser

Lagar och förordningar:

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk
Regeringsformen (1974:152)
Lag (1975:588) om bemyndigande att meddela föreskrifter om auktorisation och godkännande av översättare och tolkar
Arbetsmiljölagen (1977:1160)
Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) (HSL)
Skollagen (1985:1100)
Lag (1990:886) om granskning och kontroll av filmer och videogram
Folkbokföringslag (1991:481)
Lag (1994:137) om mottagande av asylsökande (LMA)
Radio och TV lagen (1996:884)
Bibliotekslagen (1996:1596)
Lagarna (1998:1781, 1998:1784) om arbetsmarknadspolitiska aktiviteter
Lag (1999:132) om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av funktionshinder
Lag (1999:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)
Lag (1999:886) om ändring i skollagen (1985:1100)
Lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar
Lagen (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar
Lag (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan
Socialtjänstlagen (2002:453) (SoL)
Lag (2003:307) om förbud mot diskriminering
Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och kränkande behandling av barn och elever

- Förordning (1968:207) om grundläggande svenskundervisning för invandrare
- Förordning (1985:613) om auktorisation av tolkar och översättare
- Förordning (1990:927) om statlig ersättning till flyktingmottagande m.m.
- Förordning (1991:931) om statsbidrag till särskilda insatser på skolområdet
- Förordning (1991:978) om statsbidrag till produktion av vissa läromedel
- Förordning (1991:1046) om ersättning från sjukförsäkringen enligt lagen om allmän försäkring i form av bidrag till arbetshjälpmedel
- Förordning (1993:920) om Tolk- och översättarinstitutet
- Förordning (1994:137) om mottagande av asylsökande
- Förordning (1994:741) om gymnasiesärskolan
- Förordning (1996:1100) om aktivitetsstöd
- Förordning (1997:1158) om statsbidrag för teckenspråksutbildning för vissa föräldrar
- Förordning (2000:630) om särskilda insatser för personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga
- Förordning (2001:286) med instruktion för Specialpedagogiska institutet
- Förordning (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikapppolitiken
- Förordning (2001:976) om utbildning, förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg för asylsökande barn m.fl.
- Förordning (2002:238) om ändring i Specialskoleförordningen (1995:401)
- Förordning (2002:1160) med instruktion för Statens skolverk
- Förordning (2004:203) om visstidsutbildning vid särskilda resurscenter
- Grundskoleförordningen (1994:1134)
- Gymnasieförordningen (1992:394)
- Sameskolförordningen (1995:205)
- Specialskoleförordningen (1995:401)
- Särskoleförordningen (1995:206)
- 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo94)
- 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf94)
- 1998 års läroplan för förskolan (Lpö98)
- Läroplan för specialskolan. Kompletterande föreskrifter till Lgr80,

Konventioner och normativa instrument:

European Charter for Regional or Minority Languages, 5 november 1993, ETS No. 148, SÖ 2003:3

Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (2000/C 364/01)

Europarådets resolution den 18 november 1998 om teckenspråk (B4-0985/98) – EGT C 379, 7. 12. 1998

Framework Convention for Protection of National Minorities, 1 feb. 1995, ETS No. 157, SÖ 2002:2

Förenta nationernas (FN) allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna

Förenta nationerna (FN): Standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet

International Covenant on Civil and Political Rights, 16 december 1966, SÖ 1971:42

Konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande skyldigheterna. Rom den 4 november 1950. SÖ 1952:35

Riksdagstryck:

Konstitutionsutskottets betänkande 1999/2000:KU6 ”*Nationella minoriteter i Sverige*”

Konstitutionsutskottets betänkande 2000/01:KU14 ”*Nationella minoritetsfrågor m.m.*”

Kulturutskottets betänkande 1976/77:KrU44 ”*med anledning av propositionen 1976/77:87 om handikappades kulturella verksamhet m.m.*”

Kulturutskottets betänkande 1996/97:KrU1 ”*Kulturpolitik m.m.*”

Kulturutskottets betänkande 1996/97:KrU9 ”*Vissa folkbildningsfrågor*”

Kulturutskottets betänkande 2000/01:KrU7 ”*Folkbildning*”

Kulturutskottets betänkande 2005/06:KrU4 ”*Bästa språket en samlad svensk språkpolitik*”

Kulturutskottets betänkande 2005/06:KrU5 ”*Fokus på film – en ny svensk filmpolitik*”

Prop. 1968:41 ”*Angående vissa hjälpmedel för handikappade*”

Prop. 1976/77:87 ”*Om insatser för handikappades kulturella verksamhet*”

- Prop. 1980/81:100 "med förslag till statsbudget för budgetåret 1981/82, bilaga 12, Utbildningsdepartementet"
- Prop. 1983/84:27 "Åtgärder för elever med handikapp i det allmänna skolväsendet"
- Prop. 1986/87:100, "Budgetpropositionen 1987" bilaga 7 "Socialdepartementet (femte huvudtiteln)"
- Prop. 1988/89:100, "Budgetpropositionen 1989" bilaga 10 "Utbildningsdepartementet (åttonde huvudtiteln)"
- Prop. 1990/91:18 "Ansvaret för skolan"
- Prop. 1990/91:82 "Om folkbildning"
- Prop. 1992/93:159 "Om stöd och service till vissa funktionshindrade"
- Prop. 1996/97:3 "Kulturpolitik"
- Prop. 1996/97:162 "Utbildning i teckenspråk för vissa föräldrar m.m."
- Prop. 1997/98:6 "Förskoleklass och andra skollagsfrågor"
- Prop. 1997/98: 115 "Folkbildning"
- Prop. 1998/99:105 "Elever med funktionshinder – ansvar för utbildning och stöd"
- Prop. 1998/99:143 "Nationella minoriteter i Sverige"
- Prop. 1999/2000:79 "Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken"
- Prop. 1999/2000:135 "En förnyad lärarutbildning"
- Prop. 2000/01:79 "Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen"
- Prop. 2001/02:80 "Demokrati för det nya seklet"
- Prop. 2003/04:140 "Kunskap och kvalitet – elva steg för utveckling av gymnasieskolan"
- Prop. 2004/05:11 "Kvalitet i förskolan. Regeringens förskoleproposition"
- Prop. 2004/05:162 "Ny värld – ny högskola"
- Prop. 2004/05:175 "Från IT-politik för samhället till politik för IT-samhället"
- Prop. 2005/06:1 "Budgetpropositionen för 2006. Utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning"
- Prop. 2005/06:2 "Bästa språket. En samlad svensk språkpolitik"
- Regeringens skrivelse 2001/02:83 "En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna"
- Prop. 2005/06:3 "Fokus på film - en samlad svensk filmpolitik"
- Prop. 2005/06:112 "Viktigare än någonsin! Radio och TV i allmänhetens tjänst"

- Prop. 2005/06:192 *"Lära, växa, förändra. Regeringens folkbildningsproposition"*
- Rapporter från Riksdagen 2004/05:RFR3 – *Nationella minoriteter och minoritetsspråk*
- Regeringens skrivelse 2003/04:110 *"Demokratipolitik"*
- Regeringens skrivelse 2005/06:95: *"En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006-2009"*
- Regeringens skrivelse 2005/06:110: *"Uppföljning av den nationella handlingsplanen för handikappolitiken"*
- Utbildningsutskottets betänkande 1980/81:UbU25 *"med anledning av propositionen 1980/91:100 såvitt gäller anslag till pedagogiskt utvecklingsarbete inom skolväsendet m.m. jämte motioner"*
- Utbildningsutskottets betänkande 1997/98:UbU4 *"Utbildning i teckenspråk för vissa föräldrar m.m."*
- Utbildningsutskottets betänkande 1999/2000:UbU4 *"Elever med funktionshinder"*
- Utbildningsutskottets betänkande 2005/06:UbU1 *"Utgiftsområde 16. Utbildning och universitetsforskning"*

Kommittédirektiv:

- Dir. 1995:67 *"Ett nationellt kunskapslyft för vuxna"*
- Dir. 1995:84 *"Europarådets konvention om regionala språk och minoritetsspråk"*
- Dir. 1995:134 *"Utredning om funktionshindrade elever i skolan"*
- Dir. 1997:104 *"Tilläggsdirektiv till Kunskapslyftskommittén"*
- Dir. 2000:66 *"Handlingsprogram för svenska språket"*
- Dir. 2001:65 *"Utredningen om läromedel för barn, ungdomar och vuxenstuderande med funktionshinder"*
- Dir. 2001:74 *"Utvärdering av folkbildningen"*
- Dir. 2001:100 *"Översyn av utbildning för barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning"*
- Dir. 2002:36 *"Visstidsplaceringar"*
- Dir. 2003:169 *"Översyn av teckenspråkets ställning"*
- Dir. 2005:70 *"En myndighet för vuxnas lärande"*
- Dir. 2006:33 *"Översyn av den eftergymnasiala yrkesutbildningen"*

SOU:n och departementsserien:

SOU 1937:34 Särskilt tillkallade utredningsmän: *”Betänkande med förslag till åtgärder för förbättrande av de blindas och de dövstummas arbetsförhållanden och förvärvsmöjligheter”*

SOU 1955:20 Utredningen rörande de nya vetenskapliga rönen på audiologiens och audiometriens område i vården av döva barn: *”Det döva barnets språk och talutveckling”*

SOU 1964:61 Blind- och dövskoleutredningen: *”Grundskolan för döva och blinda”*

SOU 1965:55 Barnanstaltutredningen: *”Barn på anstalt”*

SOU 1976:20 Handikapputredningen: *”Kultur åt alla”*

SOU 1979: 50 Integrationsutredningen: *”Huvudmannaskapet för specialskolan”*,

SOU 1982:19 Integrationsutredningen: *”Handikappade elever i det allmänna skolväsendet”*

SOU 1991:97 1989 års Handikapputredning: *”En väg till delaktighet och inflytande – tolk för döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade och talskadade”*

SOU 1996:102 Utredningen om utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva barn m.m.: *”TUFF-teckenspråksutbildning för föräldrar”*

SOU 1996:167 Utredningen om funktionshindrade elever i skolan: *”Gymnasieutbildning för vissa ungdomar med funktionshinder”*

SOU 1997:21 Läs- och skrivkommittén: *”Skolfrågor – Om skola i en ny tid”*

SOU 1997:57 Förvaltningspolitiska kommissionen: *”I medborgarnas tjänst. En samlad förvaltningspolitik för staten”*

SOU 1997:157 Barnomsorg och Skolakommittén: *”Att erövra världen. Förslag till läroplan för förskolan”*

SOU 1997:192 Minoritetsspråkskommittén: *”Steg mot en minoritetspolitik. Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk”*

SOU 1998:48 Utredningen om bemötande av personer med funktionshinder: *”Kontrollerad och ifrågasatt? Intervjuer med personer med funktionshinder”*

SOU 1998:66 Utredningen om funktionshindrade elever i skolan: *”FUNKIS – funktionshindrade elever i skolan”*

SOU 1998:139 *En särskild utsatthet. Om personer med funktionshinder från andra länder*

- SOU 1999:21 Utredningen om bemötande av personer med funktionshinder: *"Lindqvists nia – nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder"*
- SOU 1999:39 Kunskapslyftskommittén: *"Vuxenutbildning för alla? Andra året med kunskapslyftet"*
- SOU 2000:28 Kunskapslyftskommittén: *"Kunskapsbygget 2000 – det livslånga lärandet"*
- SOU 2001:48 Kommundemokratikommittén: *"Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och landsting"*
- SOU 2001:56 Kommittén Valfärdsbokslut: *"Funktionshinder och välfärd"*
- SOU 2002:27 Kommittén för svenska språket: *"Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket"*
- SOU 2002:106 Vistidsvistelseutredningen: *"Vistidsutbildning vid statliga resurscenter"*
- SOU 2002:120 Gymnasiekommittén 2000: *"Åtta vägar till kunskap – en ny struktur för gymnasieskolan"*
- SOU 2002:121 1999 års skollagskommitté: *"Skollag för kvalitet och likvärdighet"*
- SOU 2003:15 Utredningen om läromedel för funktionshindrade: *"Läromedel- specifikt"*
- SOU 2003:75 Utredningen om flyktingsmottagande och introduktion: *"Etablering i Sverige möjligheter och ansvar för individ och samhälle"*
- SOU 2003:77 Sfi utredningen: *"Vidare vägar och vägen vidare – svenska som andra språk för samhälls- och arbetsliv"*
- SOU 2003:91 Den parlamentariska äldreberedningen SENIOR 2003: *"Äldrepolitik för framtiden. 100 steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning"*
- SOU 2003:95 Lönebidragsutredningen: *"ArbetsKraft"*
- SOU 2003:108 Utredningen för Statens utvärdering av folkbildningen: *"Folkbildning och integration"*
- SOU 2004:30 Utredningen för Statens utvärdering av folkbildningen: *"Folkbildning och brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskolor"*
- SOU 2004:98 Carlbeck-kommittén: *"För oss tillsammans. Om utbildning och utvecklingsstörning"*
- SOU 2005:1 Kommittén om radio och TV i allmänhetens tjänst: *"Radio och TV i allmänhetens tjänst. Riktlinjer för en ny tillståndsperiod"*

- SOU 2005:5 Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet: *"Det blågula huset – strukturell diskriminering i Sverige"*
- SOU 2005:37 Kontaktutredningen: *"Tolkutbildning – nya former för nya krav"*
- SOU 2005:40 Utredningen om finska och sydsamiska språken: *"Rätten till mitt språk. Förstärkt minoritetsskydd"*
- SOU 2005:41 Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering: *"Bortom Vi och Dom - Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering"*
- SOU 2006:29 Utredningen Översyn av teckenspråkets ställning: *"Teckenspråk och teckenspråkiga. Kunskaps- och forskningsöversikt"*
- SOU 2006:38 Utredningen En myndighet för vuxnas lärande: *"Vuxnas lärande – En ny myndighet"*
- Ds 2000:49 Näringsdepartementet: *"Kompetensparadox? Hinder och möjligheter att tillvarata kompetensen på arbetsmarknaden"*

Litteratur:

- Andersson, Lotta (2002): *Interpersonell kommunikation. En studie av elever med hörselnedsättning i särskolan* (Malmö högskola, doktorsavhandling)
- Bergman, Brita och Nilsson, Anna-Lena (1999): *Teckenspråket*. Ingår i Hyltenstam, Kennet (1999) – se nedan
- Domfors, Lars-Åke (2000): *Döfstumlärare – specialpedagog – lärare för döva och hörselskadade. En lärarutbildnings innehåll och rationalitetens förskjutningar* (Örebro universitet, doktorsavhandling)
- Eriksson, Per (1983): *Dövas historia. En faktasamling. Del 1 (SIH-läromedel)*
- Eriksson, Per (1999): *Dövas historia i Sverige och övriga Norden* (SIH-läromedel)
- Fredäng, Päivi (2003): *Teckenspråkiga döva. Identitetsförändringar i det svenska dövsamhället* (Uppsala universitet, doktorsavhandling)
- Gustafsson, Lars H. (2002): *Kvalitet inom elevhälsan – vad är det och hur kan den mätas?* Ingår i Skolverkets publikation *Att arbeta med särskilt stöd – några perspektiv*
- Heiling, Kerstin (1993): *Döva barns utveckling i ett tidsperspektiv. Kunskapsnivå och sociala processer* (Lunds universitet och Lärhögskolan i Malmö, doktorsavhandling)

- Heiling, Kerstin (1995): *The development of deaf children. Academic achievement levels and social processes* (Hamburg: Signum)
- Hyltenstam, Kenneth (1999): *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv*
- Jacobsson, Katarina (2000): *Retoriska strider. Konkurrerande sanningar i dövvärlden* (Palmkrons förlag, Lund)
- Johansson, Ulla (1995): *Öppna för alla och enhvar – största möjliga likformighet? Historien om likvärdighet i svensk skola*. Ingår i Skolverkets antologi *Likvärdighet i skolan*
- Lane, Harlan (1983): *When the Minds hears. A history of the Deaf* (Penguin Group, England)
- Lundström, Kjell (2006): *Kampen för ett språk. Dövas två språk och tvåspråkighet i skolundervisningen i Sverige 1809-1990* (Lärarhögskolan i Stockholm, doktorsexamen)=
- Nordén, K., Preisler, G. och Heiling, K. (1979): *Inlärningsprocesser och personlighetsutveckling hos döva barn*. Pedagogisk-psykologiska problem nr 356. Lunds universitet – Lärarhögskolan i Malmö
- Olsson, Henry (1996): *Upphovsrättslagstiftningen – en kommentar* (Norstedts juridik)
- Preisler, Gunilla (1983): *Deaf children in communication*. Stockholms universitet: Institutionen för psykologi (doktorsavhandling)
- Preisler G., Tvingstedt A-L., och Ahlström M. (1997): *The development of communications and language in deaf preschool children with cochlear implants*. International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology 41, 263-272
- Preisler G., Tvingstedt A-L., och Ahlström M. (1999): *Cochlea-implantat på barn – en psykosocial uppföljningsstudie*. Socialmedicinsk Tidskrift 74 (5), 214-219
- Preisler G., Tvingstedt A-L., och Ahlström M. (1999): *Cochlea implantat på barn – en psykosocial uppföljningsstudie. Mötet mellan föräldrar och CI-team samt mötet mellan förskolepersonal och CI-team*. Rapport 663. Malmö Högskola: Institutionen för pedagogik
- Preisler G., Tvingstedt A-L., och Ahlström M. (2002): *A psychosocial follow-up study of deaf preschool children using cochlear implants*. Child: Care, Health & Development 28 (5), 403-418
- Preisler G., Tvingstedt A-L., och Ahlström M. (2003): *Skolsituationen för barn med CI – ur föräldrars, lärares och assistenters perspektiv*. Rapport nr. 116. Stockholms universitet: Psykologiska institutionen
- Preisler G., Tvingstedt A-L., och Ahlström M. (2004): *Man får ha riktigt mycket tålamod. Intervjuer med barn med cochlea implantat*.

- Rapport nr. 117. Stockholms universitet: Psykologiska institutionen
- Preisler G., Tvingstedt A-L., och Ahlström M. (2005): *Interviews with deaf children about their experiences using cochlear implants*. American Annals of the Deaf, 150 (3), 260-267
- Preisler G. (2005): *Gesters betydelse för barns språkutveckling och språkets betydelse för barns övriga utveckling*. Föredrag vid nordisk konferens om språket, Färöarna 29-30 augusti 2005
- Pärsson, Anita (1997): *Dövas utbildning i Sverige 1889-1971. En skola för språk och ett praktiskt yrke* (Göteborgs universitet, doktorsavhandling)
- Roos, Carin (2004): *Skriftspråkande döva barn. En studie i skriftspråkligt lärande i förskola och skola* (Göteborgs universitet, doktorsavhandling)
- Sahlin, Richard (2004): *Diskrimineringskydd för personer med funktionshinder inom utbildningsområdet: en offentlighetsstudie* (Stockholms universitet, doktorsavhandling)
- Skutnabb-Kangas, Tove (1981): *Tvåspråkighet*
- Svartholm, Kristina (1997): *Dövas tvåspråkighet*. Publicerad i Vårdprogram för behandling av döva barn med cochleainplantat (Socialstyrelsen)
- Svartholm, Kristina (2002): *Språk och skola, tvåspråkighet hos döva och hörselskadade*. Föredrag vid Nordiska audiologiska sällskapets kongress 2002. Kongressdokumentationen, sidorna 48-52.
- Timmermans, Nina (2005): *The status of sign languages in Europe* (Europarådet)

Övrigt material:

- Aksén, Bodil (2004): *Att se möjligheterna. Dövblind-/teckenspråkstolkutbildningen – idag och imorgon*. Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet - Rapport
- Andersson, Gisela och Berglund, Else (2005): *Funktionshindrad introduktion? Fallstudie i fyra kommuner av funktionshindrade flyktingars introduktion* – Opublicerad uppsats, Örebro universitet
- Arbetsmarknadsstyrelsen – Avdelningen för arbetsförmedlingsfrågor (2006-01-23, dnr. 05-003636): Svar på frågor ställda av utredningen
- Barnplantabladet 2/2004

- Berndtsson, Rolf 2004: *Läromedel för vuxna med teckenspråk som första språk – 2002/2003. En utvärdering av ”Projektet för utvecklandet av läromedel för vuxna med teckenspråk som första språk”*. Rapport 1
- Berndtsson, Rolf 2005: *Läromedel för vuxna med teckenspråk som första språk – 2003/2004. En utvärdering av ”Projektet för utvecklandet av läromedel för vuxna med teckenspråk som första språk”*. Rapport 2
- Bruce, Malcolm – rapporteur for the Committee on Legal Affairs an Human Rights: *Protection of sign language in the member states of Council of europe*. Doc. 9738. 17. March 2003.
- Danielsson, L. (1999): *Att vara invandrare och döv. En dubbel utmaning*
- Edén, Margareta 2005, *Specialpedagogik med inriktning mot grav språkstörning*, Specialpedagogiska institutet
- Edenås, Christina (1999): *Teckenspråkstest och antagning till teckenspråks/dövsblindtolkutbildning. Ett diskussionsunderlag sammanställt inom projektet antagning 2000 ,TÖI*
- Edenås, Christina (2000): *Uppföljning av tvåårig teckenspråksutbildning på folkhögskola TÖI*
- Einarsson, J 2004, *Språksociologi*
- Eriksson, Per och Söderlund, Helena (2000): *Döva och bibliotek, en kartläggning* (Örebro länsbibliotek)
- Folkbildningsrådet: *Målgruppsstatistik avseende studieförbunden, studiecirkel och annan målgruppsverksamhet åren 2004 och 2005*
- Göransson, Lena och Malmström, Sven-Erik (2002): *Döva i Skåne. Från projekt till regionalt resursteam för döva. Habilitering & Hjälpmedel - FoU enheten. Region Skåne*
- Hammarberg, Thomas och Nilsson, Anna (2005): *”Bra början men bara en början”. En utvärderande kommentar om den nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna – Justitiedepartementet (Ju2004/6673/D)*
- Hein, Anna och Carlsson, Jonas (2001): *Fyrårig tolkutbildning. Erfarenheter från en försöksverksamhet en modell för framtiden – Vaddö folkhögskola 2001*
- Härnösands folkhögskola (2005): *Tolkutbildning i samverkan. Ett inspirationsmaterial för brobyggare*
- Högskoleverket (2000): *Högskolestudier och funktionshinder. Högskoleverkets rapportserie 2000:4 R*
- Högskoleverket (2004): *Teckenspråkstolkning för studerande – ett regeringsuppdrag (Reg. nr. 61-303-04)*

- Hörselskadades Riksförbund: *Årsrapport 2005 – Sanning och konsekvens om hörselskadades situation i Sverige*
- Integrationsverket (2004): *Introduktion för nyanlända invandrare - enkätundersökning*
- Johansson, Karolina (2005): *Tfi? En studie om döva invandrare ur ett flerspråkigt utbildningsperspektiv* (Magisteruppsats, Centrum för tvåspråkighetsforskning vid Stockholms universitet)
- Kammarkollegiet (2001): *Utredning om auktorisation av teckenspråkstolkare och förutsättningar för auktorisation när det gäller dövblindtolkning och vuxendövtolkning* (Dnr. 12-13697-2000)
- Nationell samsyn kring hälsa och första tiden i Sverige*, Integrationsverket
- Nationellt centrum för flexibelt lärande: *Årsredovisningar 2002, 2003, 2004, 2005*
- Nilsson, Anna-Lena (1997): *Forskning om teckenspråkstolkning – en översikt*. TÖI Rapport nr 6.
- Palmgren, Sten (2004): *Den nordiska språkkonventionen. Utvärdering av eventuella behov att revidera konventionen* (Nordiska ministerrådet)
- Patientnämnden inom Stockholms läns landsting* (PaN 0012-03960-30): *Rätt till tolk – svar till Stockholms läns landsting, södra Stockholms produktionsområde 2001-07-18*
- Post & Telestyrelsen: *PM 2006-03-13 om försöksverksamhet med bildtelefoni m.m.*
- Riksrevisionsverket (2002): *Att etablera sig i Sverige. En granskning av introduktionsverksamheten för flyktingar och deras anhöriga*. RRV 2002:15
- Riksrevisionsverket (2002): *Stimulera eller finansiera. En granskning av statsbidraget till tolktjänst för döva, dövblinda och hörselskadade*. RRV 2002:16
- Riksteaterns årsredovisningar 2001, 2002, 2003, 2004, 2005*
- Regleringsbrev för budgetåren 2003, 2004, 2005 och 2006 avseende Specialpedagogiska institutet
- Regleringsbrev för budgetåren 2003, 2004, 2005 och 2006 avseende Specialskolemyndigheten
- Skolledarhögskolan i Örebro (1997): *Rapport nr 519 – Döva och hörselskadade elevers studiesituation i gymnasieskolorna i Örebro*
- SKOLF 1998:7 Skolverkets föreskrifter om ramkursplan för teckenspråksutbildning för vissa föräldrar
- SKOLFS 2003:19 Skolverkets föreskrifter om ramkursplan för teckenspråksutbildning för vissa föräldrar

- Skolverket (1996): Rapport 102 – *Gymnasieutbildning i Örebro för döva och hörselskadade*
- Skolverket (2000): *Gymnasial utbildning för elever med dövblindhet. Beskrivning av målgrupp och förslag till lösningar*. Regeringsuppdrag (dnr 2000:658)
- Skolverket (2004): *Redovisning av regeringsuppdrag avseende utvärdering av teckenspråksutbildning för vissa föräldrar (TUFF)* (dnr 2003:1347)
- Skolverket (2005): *Skolverkets analys av faktorer inom skolsektorn som påverkar möjligheterna att uppnå de handikappolitiska målen*. Regeringsuppdrag (dnr. 2002:1884)
- Skolverket (2005): *Utbildningsinspektion i Örebro kommun – Karolinska skolan, Kvinnerstaskolan, Risbergska skolan, Rudbecks-skolan, Tullängsskolan och Virginska skolan* (dnr. 53-2004-1247)
- Skolverket (2005): *Barn, elever, personal och utbildningsresultat. Kommunal nivå. Jämförelsetal om förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning. Del 1 Rapport 259*
- Skolverket (2005): *Officiell statistik förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning avseende 2004 – Del 2. Tabell 3.7 B: Elever med undervisning i modersmål och svenska som andraspråk (SVA) läsåret 2004/05*
- Skolverket (2005): *Handikappade elever i skolan. Det offentliga skolväsendets möte med funktionshinder från folkskolan till nutid* Rapport 270
- Socialstyrelsen (1998): *Uppföljning av landstingens tolktjänstverksamhet för barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade 1998*
- Socialstyrelsen (2000): *Uppföljning av landstingens tolktjänstverksamhet för barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade år 2000*
- Specialpedagogiska institutet: *Årsredovisningar 2002, 2003, 2004, 2005*
- Specialpedagogiska institutet: *Åtterrapporering av regeringsuppdrag – rapport 2003-10-29 (dnr 00-03/2947), rapport 2004-09-28 (dnr 11-2004/2918), rapport 2005-10-14 (dnr 11-2005/3444)*
- Specialpedagogiska institutet: *Svar 2006-01-12 på frågor om läro-medel* (dnr 08-205/4350)
- Specialpedagogiska institutet: *Redovisning 2006-03-20 av uppgifter om anvisade medel samt antal deltagare i teckenspråksutbildning för föräldrar*
- Specialskolemyndigheten: *Årsredovisningar 2002, 2003, 2004, 2005*

- Språk i Norden 2006*. Årsskrift för språknemndene i Norden. Novus förlag, Oslo
- SBU 2003: *Hörapparat för vuxna – nytta och kostnader*, Statens beredning för medicinsk utvärdering 2003:164
- SBU 2006: *Bilaterala cochleaimplantat hos barn*, Statens beredning för medicinsk utvärdering Alert-rapport 2006:01
- Statens institut för särskilt utbildningsstöd (2002): *Information om stöd i vuxenutbildning för studerande med funktionshinder*
- Statens Kulturråd (2005:5): *Kultur i siffror*, Studieförbunden 2004
- SCB: *Undersökningar av levnadsförhållanden 2003, ULF*
- SCB: *Funktionshindrades situation på arbetsmarknaden 4:e kvartalet 2004*
- Statskontoret (2002:11): *Ny organisation för tolk- och översättarutbildning*
- Stockholms läns landsting (2002): *Behovet av tolktjänst bland barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och hörselskade. Slutrapport 2002-12-30*
- Sveriges Dövas Riksförbund (2005): *Teckenspråkets ställning – SDR:s skuggutredning. Delrapport av projektet inklusive en enkätundersökning bland 200 teckenspråkiga*
- Sveriges Television AB: *SVT:s public service redovisning 2003, 2005*
- Toll, Ingrid 2005, *En resa i lärande med målet en skola för alla*. Specialpedagogiska institutet
- TÖI (2002-07-31): *Auktorisation av tolkar i teckenspråk och förutsättningarna för auktorisation när det gäller dövblindtolkning och vuxendövtolkning* (dnr. 39/2002)
- TÖI (2003-05-20): *Måldokument för tolkutbildningen*
- Västra Götalandsregionen – *Att tolka döva barn och ungdomar*
- Yetkin, Kristina (1997): *Tvårig teckenspråksutbildning vid folkhögskola våren 1997*. Ett diskussionsunderlag, TÖI
- Överenskommelse om utveckling av introduktionsinsatser för nyanlända invandrare i Sverige*, rev. mars 2006, Integrationsverket